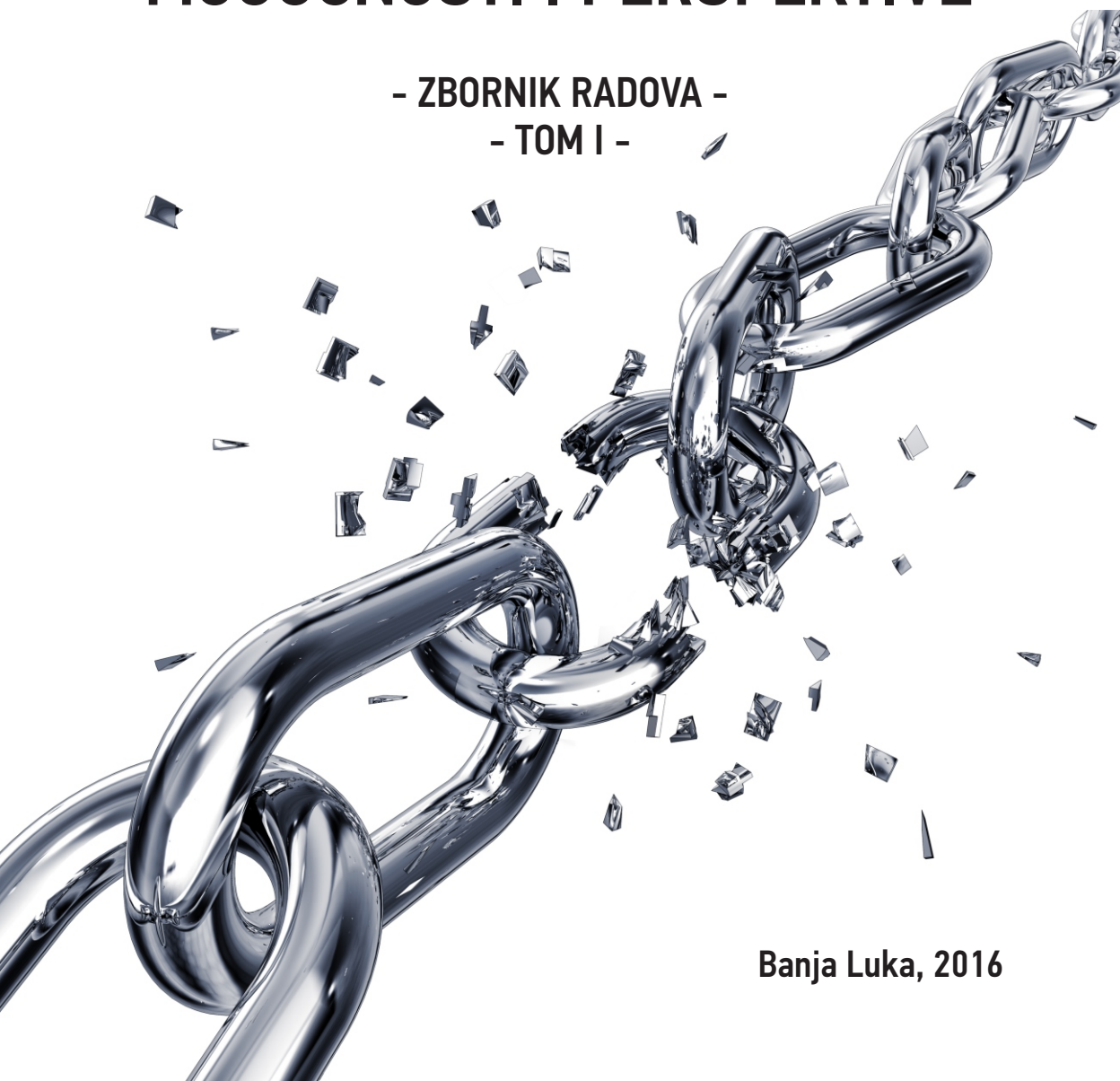

PROBACIJA I ALTERNATIVNE KRIVIČNE SANKCIJE - MOGUĆNOSTI I PERSPEKTIVE -

- ZBORNİK RADOVA -
- TOM I -

Banja Luka, 2016

**CENTAR MODERNIH ZNANJA
BANJA LUKA**

**PROBACIJA I ALTERNATIVNE KRIVIČNE
SANKCIJE – MOGUĆNOSTI I PERSPEKTIVE**

- ZBORNIK RADOVA -

Banja Luka, 2016

Izdavač:
**CENTAR MODERNIH ZNANJA
BANJA LUKA**

Glavni i odgovorni urednik:
Doc. dr Nebojša Macanović

Urednici:
Doc. dr Goran Jovanić
*Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Univerzitet u Beogradu*

Prof. dr Jagoda Petrović
*Fakultet političkih nauka
Univerzitet u Banjoj Luci*

Naučni odbor:

Akademik prof.dr Miodrag Simović (Banja Luka – BiH), prof. dr Miljko Bobrek (Knoxville-SAD), prof. dr Miomira Kostić (Niš-Srbija), Doc. dr Marjan Gjurovski (Skoplje-Makedonija), prof.dr Vladimir Stojanović (Beograd-Srbija), doc. dr Goran Jovanić (Beograd-Srbija), doc.dr Nebojša Macanović (Banja Luka-BiH), doc. dr Ana Hofman (Ljubljana-Slovenija), doc. dr Nikola Findrik (Bihać-BiH).

Recezijski odbor:

Prof. dr Vladimir Stojanović (Beograd-Srbija), doc. dr Šahim Kahrmanović (Sarajevo-BiH), prof. dr Miodrag Romić (Banja Luka-BiH), prof. dr Petar Rajčević (K. Mitrovica-Srbija), prof. dr Jagoda Petrović (Banja Luka-BiH), dr Gojko Pavlović (Banja Luka-BiH), doc. dr Slobodan Simić (Banja Luka-BiH), doc. dr Miroslav Baljak (Tuzla-BiH), doc. dr Ana Hofman (Ljubljana-Slovenija), mr Damir Nadarević (Bihać-BiH), dr Velibor Lalić (Banja Luka-BiH), doc. dr Husein Ljeljak (Mostar-BiH), doc. dr Gordan Radić (Mostar-BiH), doc. dr Nikola Findrik (Bihać-BiH), prof. dr Hana Korać (Sarajevo-BiH), prof. dr Refik Čatić (Zenica-BiH), mr Slavko Milić (Nikšić- Crna Gora).

Lektor i korektor:
Dr Kristina Bobrek Macanović

Tehnička priprema:
Oksana Bačinski

Štampa:
Markos

Za štampariju:
Igor Jakovljević

Tiraž:
200

SADRŽAJ

<i>PREDGOVOR</i>	7
<i>Doc. dr Goran Jovanić</i> <i>ALTERNATIVNE SANKCIJE U NEONATALNOM INKUBATORU</i>	8
<i>Doc.dr Nebojša Macanović</i> <i>ALTERNATIVNE KRIVIČNE SANKCIJE – ZA I PROTIV</i>	24
<i>Akademik prof. dr Miodrag Simović, prof. dr Dragan Jovašević,</i> <i>prof. dr Vladimir M. Simović</i> <i>USLOVNI OTPUST U PRAVU REPUBLIKE SRBIJE - DAVANJE,</i> <i>OPOZIVANJE I IZVRŠENJE</i>	36
<i>Prof. dr Hana Korać, doc. dr Vjekoslav Vuković</i> <i>PROBACIJA I NJENA ULOGA U UNAPREĐENJU SOCIJALNE REINTEGRACIJE</i> <i>POČINIOCA U ZAJEDNICI</i>	63
<i>Dr Milica Kovačević, Marija Maljković</i> <i>PROBACIJA-TRETMAN OSUĐENIH U ZAJEDNICI; DOSTIGNUĆA,</i> <i>PERSPEKTIVE I MOGUĆNOSTI</i>	73
<i>Prof. dr Dragan Jovašević, prof. dr Milena Simović,</i> <i>doc. dr Marina M. Simović</i> <i>USLOVNA OSUDA U ŠVAJCARSKOM KRIVIČNOM PRAVU</i>	89
<i>Mr Aleksandra Šatorđžija, dipl. psiholog Dragan Todorović</i> <i>PROCJENA OPCIJA ZA UVOĐENJE PROBACIJSKIH SLUŽBI</i>	101
<i>Dipl. soc. radnik Dajana Perišić</i> <i>SISTEM PROBACIJE U OKVIRU ALTERNATIVNIH</i> <i>KRIVIČNIH SANKCIJA</i>	120
<i>Mr Vanja Nišić</i> <i>PROBACIJA I ELEKTRONSKI NAZOR</i>	130
<i>Dr Ljeposava Ilijić</i> <i>DEPRIVACIJE-NEŽELJENE I NEMINOVNE POSLJEDICE</i> <i>IZVRŠENJA ZATVORSKE KAZNE</i>	143
<i>Prof. dr Miomira Kostić, doc.dr Darko Dimovski</i> <i>ISTORIJSKI RAZVOJ OSUĐENIČKIH BANDI</i>	156
<i>Doc. dr Darko Dimovski, prof. dr Miomira Kostić</i> <i>OSUĐENIČKE BANDE - KRIMINOLOŠKI I PENOLOŠKI ASPEKT</i>	165

<i>Dr Filip Mirić</i> ZATVORENIČKI KODEKS- KLJUČ ZA RAZUMEVANJE ZAJEDNICE OSUĐENIKA	177
<i>Mr Gordana Nikolić</i> NOVI KONCEPT KAŽNJAVANJA KRIVIČNOG DELA IZNUDE.....	188
<i>Mr Ivan Milić, Stefan Radojčić</i> PREKID IZVRŠENJA KAZNE ZATVORA	202
<i>Branka Pavlović, MA, dipl. pravnik Jelena Pušac</i> KUĆNI ZATVOR I ALTERNATIVNE SANKCIJE	216
<i>Doc. dr Miroslav Baljak</i> ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA U USTANOVAMA ZA IZVRŠENJE KRIVIČNIH SANKCIJA U BIH	228
<i>Mr Goran Selak</i> ORGANIZACIJA RADA KAZNENO – POPRAVNIH USTANOVA I RESOCIJALIZACIJA OSUĐENIH LICA	240
<i>Dipl. spec. ped. Vedrana Rakić</i> IZVORI PROFESIONALNOG STRESA U KAZNENO-POPRAVNOM ZAVODU BIJELJINA	260
<i>Mr Damir Nadarević</i> INTERNET I SOCIJALNE MREŽE U ZATVORU PRO ET CONTRA.....	274
<i>Prof. srpskog jezika i književnosti Aleksandra Savić</i> <i>doc. dr Nebojša Macanović</i> ZATVORENIČKI ŽARGON KAO OBILJEŽJE KRIMINOGENE SUBKULTURE	292
<i>Mr Vedran Francuz</i> ZATVORI U FUNKCIJI SOCIJALNE KONTROLE I BEZBJEDNOSTI DRUŠTVA	305
<i>Mr Radenko Vujašin</i> PREVENCIJA STRESA I PROFESIONALNOG SAGORIJEVANJA PENOLOŠKOG OSOBLJA U KAZNENO – POPRAVNIM USTANOVAMA	313
<i>Mr Lana Peto Kujundžić; Emir Halilović</i> ALTERNATIVNE SANKCIJE PREMA MALOLJETNICIMA.....	327
<i>Mr Slavko Milić</i> KAZNE U MALOLJETNIČKOM KRIVIČNOM PRAVU	338

<i>Dipl. psiholog Maja Zimonja</i> <i>PRIMJENA DRAMSKE SEKCIJE U RESOCIJALIZACIJI MALOLJETNIH</i> <i>DELIKVENATA</i>	<i>353</i>
<i>Prof. dr Jagoda Petrović, Dunja Đurković</i> <i>MEDIJACIJA I MALOLJETNIČKA DELINKVENCIJA</i>	<i>363</i>
<i>Mr Refik Trumić; Sanjin Buzadžija</i> <i>DISFUNKCIONALNOST ŠKOLE KAO UZROK DEVIJANTNOG</i> <i>PONAŠANJA UČENIKA</i>	<i>378</i>
<i>Mr Bošnjak Željko</i> <i>ZNAČAJ MOTIVACIJE U UPRAVLJANJU LJUDSKIM RESURSIMA</i>	<i>389</i>
<i>Doc.dr Husein Ljeljak</i> <i>PRAVNI ASPEKTI GENERALNOG INSPEKTORATA KAO</i> <i>DIO STRUKTURE MO BIH</i>	<i>401</i>

Predgovor

Postindustrijsko društvo sa sobom nosi niz promjena, kako u ekonomskom i političkom, tako i u pravnom pogledu. Te novine uticale su i na penološka istraživanja, pa se u okviru ove discipline javljaju teorije o novim oblicima kažnjavanja, što uključuje i promjene gledišta u pogledu izvršenja krivičnih sankcija, a one polaze od novih penoloških teorija koje sve više odbacuju institucionalan, a podstiču vaninstitucionalni način kažnjavanja. Kao posljedica povećanog interesovanja demokratskih društava za zaštitu prava i sloboda čovjeka, krajem prošlog vijeka javljaju se pojačana nastojanja da se kazna zatvora zamijeni adekvatnijim alternativnim sankcijama. Alternativne sankcije predstavljaju koncept zasnovan na pretpostavci da se ciljevi kažnjavanja u velikoj mjeri mogu postići u uslovima koji su manje restriktivni od kazne zatvora. Za ove specifične sankcije karakteristično je to da su više orijentisane na pomoć i podršku učiniocu, prije nego na njegovo kažnjavanje. Upravo iz tog razloga sistem probacije u savremenim društvima ima sve veću ulogu u resocijalizaciji prestupnika. Vaninstitucionalni tretman rapidno dobija na značaju pogotovo zbog sve većeg broja recidivista, kao i kriminogene inficiranosti zatvorenika u penalnim ustanovama. Upravo polazeći od ovih činjenica smatrali smo da je neophodno i sa naučnog aspekta dati doprinos razvoju sistema probacije u Bosni i Hercegovini, te uz pomoć naučnih radnika i stručnjaka iz prakse iz BiH i regiona ukazati na dosadašnja iskustva kada je u pitanju probacija i sprovođenje alternativnih krivičnih sankcija.

Motivisan potrebama daljeg unapređenja i razvoja nauke u skladu sa novim naučnim dostignućima, *Centar modernih znanja* je organizovao Prvu međunarodnu naučnu konferenciju pod nazivom „*Probacija i alternativne krivične sankcije – mogućnosti i perspektive*“. Zbornik radova pod istim nazivom u sebi sadrži radove autora koji se već duži niz godina bave penologijom, ali i određen broj autora koji po prvi put svoja bogata praktična iskustva iznose na ovaj način. U zborniku je prezentovano preko trideset naučnih i stručnih radova koji se direktno ili indirektno tiču problema probacije i alternativnih krivičnih sankcija. Svaki od ovih radova predstavlja izuzetan naučni doprinos u razvoju i unapređenju penološke teorije i prakse. Jedan od ključnih ciljeva i same konferencije bio je da na jednom mjestu okupimo stručnjake koji se bave prevencijom i resocijalizacijom prestupnika, te da iz ugla različitih profesija i naučnih disciplina odgovorimo na ključno pitanje ove naučne konferencije, a ono glasi – koliko su zaista alternativne krivične sankcije efikasne i značajne za društvo.

*Glavni i odgovorni urednik
Doc. dr Nebojša Macanović*

ALTERNATIVNE SANKCIJE U NEONATALNOM INKUBATORU

***Apstrakt:** Preopterećenje zatvorskih kapaciteta, nedostatak profesionalnog i stručnog osoblja, odsustvo individualnog i grupnog rehabilitacionog penalnog tretmana, dejstvo neformalnog osuđeničkog sistema, direktne i indirektne posledice izolacije i segregacije iz porodice, lokalne sredine i sa posla, visoka depriviranost osuđenih i recidivizam kao posledica takvog stanja u zatvorskom sistemu, uz hroničan nedostatak finansijskih sredstava, primoralo je državu da pokrene aktivnosti u pravcu ustanovljavanja i praktičnog sprovođenja alternativnih krivičnih sankcija u zakonodavstvo i praksu u Srbiji tokom prve dekade ovog veka. Dodatni podsticaj bio je i zahtev za ujedinjavanjem kaznene reakcije sa zemljama Evropske unije kao jedan od preduslova za početak pregovora o pridruživanju. Zakonske izmene uvele su mogućnost da se započne sa izricanjem i izvršenjem alternativnih sankcija, ali su već na prvom koraku nastale nevolje u vidu nesaradnje institucija i organizacija u kojima je trebalo da se te sankcije izvršavaju. Par godina ubeđivanja je bilo potrebno da se obezbedi prihvatanje osuđenih na kaznu rada u javnom interesu makar u onim komunalnim delatnostima kojima je upravljala država, ustanovljavanje povereničkih kancelarija je išlo prilično sporo jer je trebalo obučiti buduće poverenike (probacione stručnjake), obezbediti minimum objektivnih pretpostavki u vidu prostora, prevoznih sredstava, komunikacione tehnike i naročito kupovinu i obuku osoblja za elektronski nadzor. Može se reći da su alternativne sankcije “došle na svet”, ali kao da su nejakom nedonošče koje se bori da opstane i ojača, ne bi li stalo jednog dana na svoje noge. Situacija ni danas nije značajno unapredovala, a ovim radom ukazaćemo na osnovne probleme sa kojima se praksa izvršenja alternativnih sankcija susreće i verovatno će još izvesno vreme opterećivati ostvarenje ravnopravnog statusa sa drugim krivično-pravnim sankcijama u našoj zemlji.*

Ključne reči: alternativne sankcije, prepreke, zablude, realizacija.

DA LI JE USPELA TRANSPLANTACIJA?

Nepostojanje alternativnih sankcija u Srbiji tokom prošlog veka izuzev uslovne osude i neizricane uslovne osude sa zaštitnim nadzorom, brojni nagomilani problemi zatvorskog sistema, uz paralelna nastojanja da se izvrši normativno ujednačavanje sa propisima Evropske unije, primorali su državu na prve korake ka donošenju odluke hoćemo li uvesti alternativne sankcije. Prva prepreka je savladana, opredeljivanjem da se priključimo mnoštvu država koje u repertoaru krivično-pravnih sankcija imaju i vanzatvorske oblike kažnjavanja.

Tako se uvođenje sistema alternativnog sankcionisanja u postojeći krivični sistem Republike Srbije nametnuo kao neophodnost usklađivanja sa modernim evropskim trendovima u oblasti kaznene politike i potrebom uspostavljanja zajedničkih principa o kaznenoj politici među državama članicama Saveta Evrope. Ovi principi iskazani su u preporukama: P (1992) 16 Sankcije i mere koje se sprovode u zajednici, P (1997) 12 Osoblje zaduženo za sprovođenje sankcija i mera, P (1999) 22 Prenaseljenost zatvora i inflacija zatvorske populacije, P (2000) 22 Poboljšanje sprovođenja Evropskih pravila o sankcijama i merama koje se sprovode u zajednici, P (2006) 2 (revidirana) Evropska zatvorska pravila.

Sada je trebalo transplantirati tuđa zakonska rešenja, prilagoditi ih domicilnim uslovima, preuzeti modele rada uz izbegavanje uočenih nedostataka prakse i otvoriti novo poglavlje krivičnopravne reakcije koja se ne oslanja na rešetke, žice, stražu, zidine i ostale zatvorske prerogative. Otvorena su do tada nepoznata vrata iza kojih su stajale mnoge nepoznatice, kako u teorijskom pogledu, tako i u nepostojanju iskustva u osmišljavanju i praktičnom sprovođenju alternativnih sankcija.

Krajem 2005. godine usvojen je set zakona iz oblasti krivičnog zakonodavstva pri čemu su uvrštene i alternativne sankcije u kazneni spektar. Dodatni problem koji se nametnuo bio je nepostojanje stručnog osoblja certifikovanog za izvršenje i nadzor nad izvršenjem ovog posebnog, do tada neprimenjivanog oblika sankcionisanja. Trebalo je osmisliti instrumente procene rizika, procedure po kojima će biti izvršavane alternativne sankcije, ustanoviti komunikaciju pravosudnih organa, odrediti nivo zaduženja i ovlašćenja probacionih stručnjaka, a sve u cilju ostvarenja osnovnog zatheva – redukcije recidivizma i generalne prevencije. Parafrazirajući Žunić-

Pavlović (2004) koja povodom evaluacije krivičnih sankcija navodi da moramo gledati napred, ali moramo razumeti i ono unazad, valjalo je u Srbiji bez onog unazad osmisliti ono unapred.

U okviru strateškog partnerstva u reformi sistema izvršenja sankcija u Republici Srbiji sa Misijom OEBS-a u Republici Srbiji i Kancelarijom Saveta Evrope u Beogradu, donet je planski dokument o implementaciji alternativnih sankcija i precizirani su zadaci koje je u narednom periodu trebalo ostvariti. Kao što navode Joka i Jovanović (2009), u trenutku donošenja novih zakona u našem društvu nije postojala posebna služba koja bi bila zadužena za praćenje izvršenja pojedinih alternativnih sankcija, čak i onih koje su od ranije kod nas poznate (na primer, uslovne osude sa zaštitnim nadzorom koja je bila predviđena još 1977. godine). Upravo zbog toga, ova sankcija nikada nije izricana u sudskoj praksi.

Uprkos postojanja na normativnom nivou kazne rada u javnom interesu, oduzimanja vozačke dozvole, uslovne osude, uslovne osude sa zaštitnim nadzorom i mogućnosti primene kućnog zatvora kao alternative izrečenoj kazni zatvora do jedne godine, nedostajalo je nešto. Izricanje i izvršenje ovih sankcija ostalo je “mrtvo slovo na papiru”.

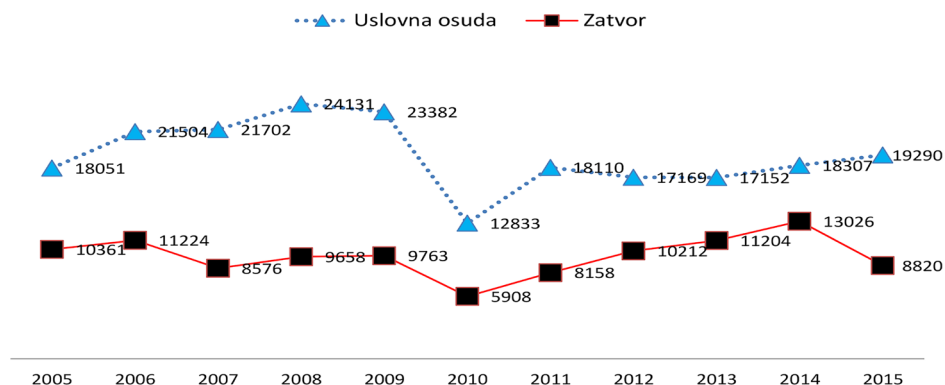
Suzdržavanje sudova da izriču nove vrste alternativnih sankcija neposredno po donošenju ovovekovnih propisa, pomalo je slutila da će i one doživeti sudbinu uslovne osude sa zaštitnim nadzorom. Ustaljen način izricanja kratkotrajnih kazni zatvora ili još drastičnije izricanje uslovne osude (bez zaštitnog nadzora) kao dominantno izricane krivične sankcije - konstatno više od polovine svih izrečenih kako navode Ilić i Jovanić (2011), nepoverenje sudija u novi sistem izvršenja alternativa i nedostatak objektivnih i subjektivnih pretpostavki, nisu bile povoljne osnove razvoja sistema alternativa.

S druge strane, medijska slika o kriminalitetu i formiranje stava javnosti prema osuđenima, senzacionalističko i najčešće retributivističko predstavljanje slučajeva teških krivičnih dela i počinitelaca (naročito usled viktimizacije dece ili višestrukih ubistava), prejudiciranje istraga i presuda koji ponekad poprimaju karakter ritality programa i sve učestaliji zahtevi u medijima za povratak smrtne kazne, nikako nisu plodno tle razvoju alternativa. Otpor i gnušanje koje se mogu konstatovati u napisima koji opisuju i relativno lakša krivična dela, ogledaju se u negodovanju zbog određivanja kućnog pritvora uz

elektronski nadzor naročito kod saobraćajnih delikata sa smrtnim ishodom tokom suđenja, a izricanje alternativne sankcije u takvim slučajevima se opisuje kao zloupotreba pravde. Kao da se zadovoljenje pravde vidi jedino i samo kroz zatvorske kazne, a primena drakonskih kazni iz perioda ispaštanja i zastrašivanja nekako bi bili „ono pravo“. Slične stavove iznosi i Mrvić-Petrović (2010 :56), koja ukazuje da nedostatak organizacionih preduslova, nedovoljnu finansijsku podršku države i negativni stav stručne i opšte javnosti prema primeni alternativnih sankcija koje onemogućavaju značajnije uspehe na praktičnom planu. Dodatno se neinformisanost stanovništva i odsustvo ličnog kontakta javlja kao preduslov predrasuda i retributivnog stava građana prema osuđenima generalno, a posebno prema onima koji izvršavaju alternativne sankcije, na šta ukazuju istraživanja Đurđević i sar. (2016) i Chui & Cheng (2013).

(NE)POPULARNOST U PRIMENI ALTERNATIVNIH SANKCIJA U SRBIJI

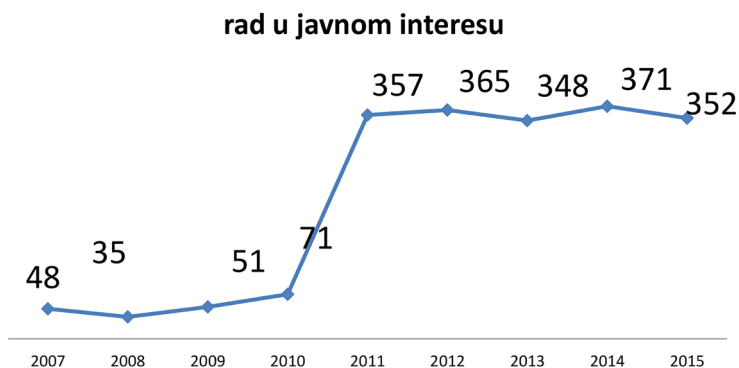
U nastojanju da sagledamo obim primene normativno postojećih alternativnih sankcija u odnosu na kaznu zatvora na teritoriji nadležnosti sudova u Republici Srbiji, analiziraćemo u kojoj meri su i koji oblici tih sankcija uopšte izricani tokom prethodnog perioda. Podaci su preuzeti iz Izveštaja Republičkog zavoda za statistiku o Punoletnim učiniocima krivičnih dela u Republici Srbiji za period od 2005. do 2015. godine.

Grafikon 1- Izricanje zatvorske kazne i uslovne osude u Srbiji (2005-2015)

Podaci prikazani na Grafikonu 1 ukazuju da je nastavljen trend izricanja uslovnih osuda u većem broju nego zatvorskih kazni (Ilić i Jovanić, 2011), što bi na prvi pogled moglo biti pozitivna karakteristika reakcije na kriminalitet, u smislu izbegavanja negativnih posledica izvršenja zatvorskih kazni. Međutim ukoliko se ima u vidu da su to skoro uvek uslovne osude bez zaštitnog nadzora, koje ne prati nikakav nadzor, kontrola ni tretman, utoliko biva jasnije kakva je pozicija probacije u takvoj situaciji.

Saznanje da je modaliteta uslovnih osuda sa zaštitnim nadzorom izrečeno tokom 2010.g. 3 od 12.833; 2011.g.- 4 od 18.110; 2012.g. - 12 od 17.169; 2013. g. - 14 od 17.152 uslovnih osuda, argumentuje stav da možemo više govoriti o pojmu statističke greške nego o ozbiljnijem učešću probacionih uslovnih osuda u sistemu krivičnopravne reakcije. Konstatovanjem da uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom nije alternativna sankcija koja je opravdala početni zanos i entuzijazam, na Grafikonu 2 prikazaćemo dinamiku izricanja kazne rada u javnom interesu, od koje se takođe mnogo očekivalo.

Grafikon 2 - Izricanje rada u javnom interesu (2007-2015)

Krivulja prikazana na Grafikonu 2 pokazuje početnu neodlučnost i sporadičnost od 2007. do 2010. godine u učestalosti izricanja kazne rada u javnom interesu, da bi od 2011. godine broj izrečenih kazni tog tipa porastao na nivou oko 350 – 370 slučajeva, zadržavajući se u toj ravni. Sankciju koja je izricana u prvim godinama ustanovljavanja u nivou oko pedesetak, a u poslednjim godinama manje od četrstotine, teško je posmatrati kao onu alternativu koja je trebala da nas rastereti zatvorskih nevolja s obzirom da je kazna zatvora aproksimativno izricana oko desetak hiljada sa manjim ili većim oscilacijama.

Iako u podacima Zavoda za statistiku u Srbiji nema brojki koje evidentiraju izricanje **kućnog zatvora** od 2011. do 2014. godine, nailazimo na podatak da je tokom 2015. godine ova sankcija izrečena u 1.134 slučaja kao zamena zatvorske kazne do godinu dana. Očigledno je da su srpski sudovi bili spremniji da izriču onu alternativu koja ne podrazumeva vaninstitucionalni tretman, već kontrolu i nadzor uz pretnju institucionalnog izvršenja usled nepoštovanja pravila tokom izvršenja kućnog zatvora, nego one u koje bi se aktivno uključili stručnjaci probacije uz primenu prilagođenog tretmana.

ALTERNATIVNE SANKCIJE U PRAKSI DRUGIH DRŽAVA

Analizom izvršenja rada u javnom interesu u evropskim zemljama, uočavaju se razlike u karakteristikama osuđenih, koje su potrebne kako bi sud izrekao kaznu rada u. U Belgiji, Holandiji i Škotskoj, rad u javnom interesu zamenjuje kratkotrajne kazne zatvora, a uglavnom se radi o sličnim krivičnim delima. Nasuprot njima, u Španiji, rad u javnom interesu propisuje se za pojedina krivična dela: nasilje u porodici i saobraćajne prestupe, te to dovodi do drugačijeg profila osuđenika. Nedovoljna zastupljenost žena kojima se izriče rad u javnom interesu primetna je u Španiji i Škotskoj, a kao razlog toga navodi se postojanje patrijarhalnih stavova koji povezuje rad sa muškarcima. U Belgiji i Holandiji žene čine veći procenat onih koji izvršavaju rad u javnom interesu nego kaznu zatvora. U Belgiji, na primer, žene čine 8% rada u javnom interesu, a samo 4% kazne zatvora. Razlog toga navodi se to što se žene doživljavaju kao osobe koje vode brigu o porodičnim obavezama ili se radi o manje opasnim delima, te nema potrebe da budu zatvorene. U Španiji i Škotskoj ženama se više izriče zatvorska kazna nego rad u javnom interesu. U Španiji to se objašnjava činjenicom da, iako se rad u javnom interesu propisuje u velikom broju, ženama se izriče kazna zatvora zbog vrste učinjenih krivičnih dela. U Škotskoj rad u javnom interesu čini skroman udeo u svim izrečenim kaznama, svega 4%. U Holandiji rad u javnom interesu predstavlja 30% svih izrečenih kazni u 2006. godini, dok u Španiji navedena kazna čini skoro polovinu izrečenih kazni, tačnije, 45% (McIvor, Beyerns, Blay & Boone, 2010 : 85, 89, 90).

U početku, u Finskoj, rad u javnom interesu je primenjivan sa dozom opreza. Danas se sve više prestupnika upućuje na rad u javnom interesu što rezultuje većim brojem neuspelih izvršenja i verovatnoćom opadanja podrške javnosti, iako se u praksi pokazalo da se u 85% slučajeva izrečenih sankcija rada u javnom interesu kompletira (Vasiljević, 2007 : 156). U Holandiji,

broj osuđenih kojima je propisana kazna rada u javnom interesu je povećan sa 14.485 iz 1997. godine na 32.590 u 2007. godinu. Trend porasta izricanja ove kazne uočen je i u drugim zemljama (Wernik, Blokland, Nieuwbeerta, Nagin, Tollenaar, 2010 : 326). Tot navodi da uspešnost izvršenja kazne rada u javnom interesu potvrđuje podatak da 75% u Velikoj Britaniji i 90% u Norveškoj osuđenih na tu alternativnu sankciju, uspešno izvrše kompletnu kaznu (Tot, 2007: 27).

IMA LI SISTEM MOGUĆNOSTI ZA IZRICANJE ALTERNATIVNIH SANKCIJA?

Ako uvažimo formalne uslove da se alternativne sankcije mogu izreći kao zamena tzv. kratkotrajnih zatvorskih kazni koje su zakonski limitirane na vremensko trajanje do 3 godine, sagledaćemo u kojoj meri su poslednjih godina izricane ovakve zatvorske kazne (Tabela 1). Svesni smo itekako činjenice da alternativne sankcije nisu pogodne za zamenu u svim slučajevima kada je izrečena tzv. kratkotrajna zatvorska kazna, što zbog povišenog stepena rizika recidivizma kod osuđenih, što zbog ličnih karakteristika koje ukazuju da se ne bi postigla svrha kažnjavanja. S druge strane, ako uporedimo podatke o do sada izricanim alternativnim sankcijama i zatvorskim kaznama, teško je razumeti enormnu disproporciju u njihovom izricanju.

Tabela 1 – Izricanje kazne zatvora u trajanju do 3 godine u Srbiji (2011-2015)

trajanje	2011.g.	2012.g.	2013.g.	2014.g.	2015.g.	svega
2-3 god	744	850	993	947	875	4409
1-2 god	1268	1485	1536	1631	1438	7358
6 mes.-1 god	1779	2225	2728	3184	2422	12338
3-6 mes.	2002	2701	3003	3772	2116	13594
2-3 mes.	924	1301	1355	1899	864	6343
do 2 mes.	559	606	592	630	330	2717
Svega	7276	9168	10207	12063	8045	46759
% od svih zatvorskih kazni	89,18%	89,77%	91,10%	92,60%	91,21%	90,93%

Podaci iz Tabele 1 ukazuju na održavanje trenda da se dominantno izriču tzv. kratkotrajne kazne zatvora, u situaciji kada tzv. kratkotrajne kazne zatvora čine oko 90% svih izrečenih zatvorskih kazni. Podatak je još porazniji ukoliko imamo u vidu da su zatvorske kazne izrečene u trajanju do 6 meseci u svakoj posmatranoj godini učestvovala sa oko 50% u ukupnom broju tzv. kratkotrajnih kazni zatvora do 3 godine, koje su zakonski limit primeni alternativnih sankcija.

Da li je realno prihvatiti stav sudova da su baš svi oni koji su na tako kratke kazne zatvora zaista nepodobni, visokorizični, opasni po društvenu bezbednost, nepopravljivi van zatvora i da za njih nema alternative sem slanja u zatvor?

Rezultati istraživanja koje je sprovedeno u Holandiji, koje je ispitivalo stopu recidivizma nakon izvršenja kazne rada u javnom interesu i nakon izvršenja kazne zatvora, ukazuju da je recidivizam nakon rada u javnom interesu (40%) značajno manji od recidivizma nakon kazne zatvora (60%). Studija koju je sproveo Spaans (1994) uporedila je recidivizam Holandskih osuđenika na rad u javnom interesu (902) sa osuđenima na kaznu zatvora do šest meseci (946). Osuđenici su bili ujednačeni u odnosu na starost, pol, nacionalnost i vrsti krivičnog dela, dok se istorija vršenja krivičnog dela nije mogla uzeti u obzir kao varijabla jer su počinioi osuđeni na kaznu zatvora imali obimniju kriminalnu prošlost u odnosu na osuđene na rad u javnom interesu. Rezultati pokazuju da tokom perioda praćenja od 3,5 godine osuđeni manje recidiviraju nakon rada u javnom interesu nego nakon kazne zatvora (Wernik, Blokland, Nieuwbeerta, Nagin, Tollenaar, 2010 : 331).

U Švajcarskoj je rađena eksperimentantalna studija, koja je za cilj imala upoređivanje recidivizma nakon izvršene kazne rada u javnom interesu sa recidivizmom nakon kratkotrajnih kazni zatvora (do 14 dana). Jedan dan zatvora posmatran je kao osam sati rada u javnom interesu. Rezultati ovog istraživanja ukazuju da je nakon perioda praćenja od dve godine, recidivizam nakon kazne zatvora viši nego nakon rada u javnom interesu. Nirel i saradnici (1997) uporedili su recidivizam 407 izraelskih osuđenika na rad u javnom interesu sa 950 osuđenika na kaznu zatvora do šest meseci. Period praćenja je bio 14 meseci. U Izraelu, od osuđenika na rad u javnom očekuje se da rade puno radno vreme. Rezultati istraživanja pokazuju da su osuđenici na rad u javnom interesu pretežno bili stariji od osuđenika na kaznu zatvora i pretežno su bili u braku. Poređenje recidivizma pokazalo

je da su šanse recidiviranja kod bivših osuđenika na kaznu zatvora 2,4 puta veće nego kod bivših osuđenika na rad u javnom interesu (Wernik, Blokland, Nieuwbeerta, Nagin, Tollenaar, 2010:325). Istraživanje u Finskoj pokazalo je da je u eksperimentalnoj grupi (rad u javnom interesu) recidiv nešto manji u odnosu na recidiv kontrolne grupe osuđenih na kaznu zatvora u trajanju do osam meseci. Konstatovno je da rad u javnom interesu predstavlja prikladnu sankciju, posebno za osuđene koji nemaju prethodno zatvorsko iskustvo (Vasiljević Prodanović, 2011).

Slični rezultati uočeni su za različite tipove recidivizma, odnosno za recidivizam kod različitih krivičnih dela. Godinu dana nakon izvršene kazne rada u javnom interesu, recidivizam za imovinska krivična dela je 67,7 % manji nego nakon kazne zatvora. Za nasilna krivična dela, recidivizam je smanjen za 60% (Wernik, Blokland, Nieuwbeerta, Nagin, Tollenaar, 2010 :345).

Treba li podsetiti na stavove koje iznosi Tot da institucionalizacija uključuje niz negativnih posledica, među kojima se izdvaja nemogućnost osuđene osobe da aktivno učestvuje u zajednici i to što je na duže ili kraće vreme izdvojena iz svoje prirodne socijalne okoline. Na ličnom planu dolazi do dehumanizacije, socijalne degradacije, stigmatizacije, kriminalne infekcije, prizonizacije, gubitka radnog vremena i drugih štetnih pojava što značajno ugrožava rehabilitacijske ciljeve (Tot, 2007:21). Kratkotrajne kazne zatvora ne ostvaruju ni generalnu ni specijalnu prevenciju, jer zbog kratkog trajanja ne deluju zastrašujuće niti je moguće organizovati postupak rehabilitacije (Škorić, Kokić Puce, 2009:688). Zatvaranje takođe šteti njihovim socijalnim vezama i mogu razviti poteškoće vezane za mentalno zdravlje ili mogu steći samouništavajuće navike i stavove, osećaj nesigurnosti, apatije i sniženje mišljenja o sebi i svojim vrednostima (Peto Kujundžić, Vukota, 2009:325). Boravak u zatvoru često izaziva otpor zatvorenika prema društvu koje ih je odbacilo, internalizaciju antisocijalnih normi i vrednosti, oslanjanje na kriminalne mreže i učenje novih modaliteta činjenja krivičnih dela. Po izlasku iz zatvora bivši zatvorenici su etiketirani, imaju smanjenu mogućnost zapošljavanja. Posledice po porodicu koje se mogu kretati u rasponu od gubitka finansijske i emocionalne podrške do socijalne stigme povezane s činjenicom da je član porodice u zatvoru (Maloić, 2013:34). Znatno broj stručnjaka je mišljenja da zatvor predstavlja "kriminalni fakultet" i da kazna zatvora samo produbljuje socijalni i psihološki jaz između zatvorenika i društva (Milivojević, Tomašković, 2011:48).

Empirijski podaci govore da se boravak u zatvoru negativno odražava i pojavom deprivacija kod više od 90% osuđenih, bez obzira na dužinu izrečene kazne, tip zatvora, dužinu boravka, vrstu krivičnog dela i druge osobine osuđenih (Jovanić, 2007).

Nasuprot negativnih konstatacija upućenih na račun zatvorskog kažnjavanja, stoje afirmativni stavovi vezani za alternativne sankcije. Izvršenjem alternativnih sankcija smanjuje se društvena stigmatizacija, te se efikasno i javno sprovodi reintegracija osuđenih u društvo. Stvaraju se uslovi za otklanjanje ili ublažavanje štete pričinjene žrtvi krivičnog dela ili njeno izmirenje sa osuđenim, a u isto vreme se smanjuje i društvena stigmatizacija osuđenika (Manojlović, Stefanović, 2012:8). Izvršenje alternativnih sankcija ima znatan ekonomski i finansijski učinak, jer rasterećuje državni budžet. Naime, u odnosu na kaznu zatvora, direktni je dnevni trošak po jednom osuđeniku manji za dve trećine, a indirektni, odnosno prosečni dnevni trošak, čak za 15 puta manji (Kokić Puce, Kovčo Vukadin, 2006:19). Pristup u radu sa osuđenima je maksimalno individualizovan, pa se prilikom izrade programa i izvršenja kazne polazi od specifičnih potreba i karakteristika osuđenog (Maljković, Ilić, 2013:310).

Da ni u oblasti izvršenja nije uvek sve sjajno i savršeno, ukazuju istraživanja koja se bave efektivnošću probacije. Steinmetz i Henderson (2015) su ispitivali uticaj različitih faktora kao prediktora za probacioni neuspeh koristeći veliki, slučajno odabrani uzorak od 117.071 odraslih osuđenih u probaciji. Uzorak su činili pripadnici različitih grupacija stanovništva (Afroamerikanci, Hispanoamerikanci i belci). Početni rezultati ukazuju da rasa, pol, lokacija življenja, težina učinjenog dela i rezultat procene rizika značajno predviđaju probacioni neuspeh. Ova studija zatim ispituje interakcijske efekte između rase i roda, kao i rase i težine krivičnog dela. Interakcija između čenjica da je osuđeni Afroamerikanac i muškarac, visokorizičan i sa prethodno izricanim krivičnim sankcijama (pogotovu ako je osuđivan na zatvorsku kaznu) predstavlja značajan prediktor neuspeha u izvršenju probacione sankcije. Slična situacija je u kombinaciji faktora kada je osuđena žena Hispanoamerikanka. Poseban akcent se stavlja na procenu rizika recidivizma, odnosno ukoliko se proceni da je visokorizičan, jer taj faktor ostvaruje najveću snagu od svih posmatranih, naročito u kombinaciji kada postoji kumulativno dejstvo više faktora koji su pokazali statističku značajnost po neuspeh probacije.

Dok se u državama sa dužom praksom izvršenja alternativnih sankcija bave složenijim problemima prediktabilnosti faktora, neka domaća istraživanja ukazuju koje to “dečje bolesti” opterećuju naš sistem probacije. Jedno istraživanje sprovedeno na lokalnom nivou (Buzadžić, 2014) ukazuje da se od ukupno 126 osuđenih na rad u javnom interesu, skoro trećina se nije odazvala na pozivno pismo poverenika. Navedeni podaci odnose se na stanje posle poslatih drugih i trećih pozivnih pisama, nakon neodazivanja na prvo pozivno pismo. Razlozi nerealizacije su smrt osuđenih, prosto neodazivanje na pozivna pisma, povraćaj neuručenih pisama, zamena kazne kaznom zatvora, nesposobnost za rad osuđenog ili situacija da se osuđeni već nalazio na izvršenju kazne zatvora izrečene za drugo krivično delo. Smrt dvojice osuđenih nije se dogodila za vreme izvršenja kazne, već pre nego što im je poverenik poslao pozivno pismo. Četvorica osuđenih odazvali su se na pozivna pisma, ali su na razgovor doneli lekarske potvrde i zdravstvene nalaze da su radno nesposobni. Zbog neprikladnog ponašanja osuđenih tokom izvršenja kazne i posle opomene poverenika, četvorica osuđenih su grubo zanemarila pravila ponašanja određena ugovorom o načinu ponašanja tokom izvršenja kazne. Tokom 2013. godine za njih je sudija nakon primljenog izveštaja poverenika o izvršenju kazne, zamenio rad u javnom interesu kaznom zatvora. Tokom posmatranog perioda 28 osuđenih nisu se odazvala na pozivna pisma, od toga dvojici pozivna pisma nisu uručena, a 26 osuđenih su ili primili i potpisali povratnice ili im je ostavljeno obaveštenje na kućnoj adresi, jer u trenutku kada je dolazio poštar, kuća osuđenog je bila zaključana. Jedan ispitanik započeo je sa realizacijom kazne, ali je grubo zanemarivao svoje obaveze i prestao da dolazi na posao. Poverenik je u više navrata pokušao da telefonom kontaktira osuđenog, ali bezuspešno. Osuđeni nije izvršio kaznu u zakonskom roku od dva meseca za kaznu u trajanju 120 sati (60 sati mesečno). Uz ogradu da je ovo istraživanje lokalnog karaktera, bez pretenzija da se rezultati i podaci generalizuju, samo ukazujemo na probleme na koje nailaze probacioni stručnjaci na ovdašnjim prostorima. Ipak, Studija Wing Lo i Harrisa iz 2000. godine je utvrdila da posle izvršenja rada u javnom interesu osuđeni imaju tendenciju da budu zahvalni što nisu bili zatvoreni, te da iskoriste to tako što okreću novi list u životu. Takođe, alternativno osuđeni se slažu da su kroz ovu kaznu naučili prave vrednosti i da ne žele da ponovo učine krivično delo. Neki osuđeni su se složili da su kroz učešće u radu u javnom interesu povratili samopouzdanje i da se osećaju bolje prihvaćeni od strane zajednice (Wing Lo, Harris, 2004: 383).

Dok se na našim prostorima još uvek vrlo stidljivo usuđujemo da izričemo i izvršavamo alternativne sankcije, neke nove tendencije u svetu pokazuju da se traga za još boljim, efikasnijim i ekonomičnijim modelima izvršenja alternativnih sankcija u okviru probacije. Takav pravac promena nagoveštavaju Burke, Millings i Robinson (2016) koji iznose podatak da je u junu 2014. godine 54% probacionih stručnjaka u Engleskoj i Velsu prebačeno u novoformiranu Community Rehabilitation Companies (CRCs) kao deo planova vlade da se uspostavi tržište za menadžment prestupnicima. Ovo je označilo početak jednog od najvećih i najznačajnijih migracija osoblja krivičnog pravosuđa iz javnog u privatni sektor u Engleskoj i Velsu. Ovo pomeranje usluga ima značajne implikacije za budućnost probacionih usluga i pruža jedinstven primer uticaja na migraciju profesije iz javnog u privatni sektor, s obzirom da godinama unazad postoji i praksa privatnih zatvora. Ako sada uporedimo onih par stotina godišnje izrečenih kazni rada u javnom interesu uz pedesetak uslovnih osuda sa zaštitnim nadzorom u ovoj dekadi u Srbiji, sa praksom u evropskim državama, pomeranjima unutar i izvan državne prakse izvršenja probacije, biće jasniji i naslov ovog rada.

LITERATURA:

1. Burke, L., Millings, M., & Robinson, G. (2016). Probation migration(s): Examining occupational culture in a turbulent field. *Criminology & Criminal Justice*, July 6, 2016, 1–17. Dostupno na: <http://crj.sagepub.com/content/early/2016/07/05/1748895816656905.full.pdf>
2. Buzadžić, L. (2014). *Izvršenje alternativne sankcije rada u javnom interesu u praksi Povereničke kancelarije u Somboru*, Master završni rad, Univerzitet u Beogradu Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
3. Chui, W.H., & Cheng, K.K.Y. (2013). Effects of volunteering experiences and motivations on attitudes toward prisoners: Evidence from Hong Kong. *Asian Journal of Criminology*, 8(2), 103-114.
4. Đurđević, S., Krivokapić, Ž., Šapić, R., & Vićentić, S. (2016) Stavovi zaposlenih prema osuđenima na kaznu rada u javnom interesu. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, Vol. 15,(2), 119-139
5. Godišnji izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija. (2013). Dostupno na: http://www.uiks.mpravde.gov.rs/images/Godisnji_izvestaj_UIKS-a_za_2013.pdf
6. Ilić, Z. & Jovanić, G. (2011). *Zatvor i/ili sloboda pod nadzorom*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

-
7. Ilić, Z., & Maljković, M. (2013). Probacija – tretman u zajednici, Osvrt na organizacione i normativne pretpostavke u Republici Srbiji. U: L.,Kron, A.,Jugović, (Ur.) *Kriminal, državna reakcija i harmonizacija sa evropskim standardima* (285-296). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
 8. Joka, D., & Jovanović, O. (2009) Alternativne sankcije i rad poverenika u Republici Srbiji. U: D.Radovanović (ur.), *Istraživanje u Specijalnoj pedagogiji* (273-285), Beograd:Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
 9. Jovanić, G. (2007) Negativne posledice izvršenja kazne zatvora, Magistarska teza, Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
 - 10.Kokić Puce, Z. & Kovčo Vukadin, I. (2006). Izvršavanje alternativnih sankcija u Republici Hrvatskoj, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Vol. 13(2), 745- 794.
 - 11.Maloić, S. (2013). Suvremeni pristupi kažnjavanju kao determinante kvalitete života u obitelji, susjedstvu i zajednici – nove perspektive suzbijanja kriminaliteta. *Kriminologija i socijalna integracija*, 21(2), 31-45.
 - 12.Maljković, M., & Ilić, Z. (2013). Rad poverenika u Republici Srbiji – kontola i nadzor i/ili pomoć i podrška. U: L.,Kron, A.,Jugović, (Ur.) *Kriminal, državna reakcija i harmonizacija sa evropskim standardima* (307-315). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
 - 13.Manojlović, Z., & Stefanović, I. (2012). *Alternativni načini služenja zatvorske kazne u Bosni i Hercegovini, Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori*, Beograd: Narodna skupština, Biblioteka Narodne skupštine.
 - 14.McIvor, G., Beyerns, K., Blay, E., & Boone, M. (2010). Community service in Belgium, the Netherlands, Scotland and Spain: a comparative perspective. *European Journal of Probation*, 2(1), 82-98.
 - 15.Milivojević, L., & Tomašković, R. (2011): Sustav probacije u Republici Hrvatskoj i alternative kazni zatvora. *Policija i sigurnost*. 20 (1). 47-58.
 - 16.Mrvić-Petrović, N. (2010). Alternativne krivične sankcije u državama balkanskog regiona. U V.,Čolović, (Ur.) *Pravo Zemalja u Regionu* (56-72). Beograd: Institut za uporedno pravo.
 - 17.Peto Kujundžić, K., & Vukota, Lj. (2009). Čemu nas je poučio prikaz probacijskog sustava u Engleskoj i Walesu. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 16(1), 319-328.
 - 18.Republika Srbija Republički zavod za statistiku. (2016). Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, Saopštenje SK12, broj 189, god. LXVI. Beograd.Dostupno na: http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/19/05/SK12_189-srb-punoletni-2015.pdf

19. Republika Srbija, Republički zavod za statistiku. (2015). Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, Prijave, optuženja i osude, Bilten 603. Beograd. Dostupno na: http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/97/00/SB_603_Pnoletni_ucinioci_KD_2014.pdf
20. Steinmetz, K.F., & Henderson, H. (2015). On the Precipice of Intersectionality: The Influence of Race, Gender, and Offense Severity Interactions on Probation Outcomes. *Criminal Justice Review*, Vol. 40(3) 361-377.
21. Škorić, M., & Kokić Puce, Z. (2009). Nova uloga rada za opće dobro na slobodi. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Vol. 16(2), 687-709.
22. Tot, B. (2007). Alternativa kazni zatvora - rad za opće dobro na slobodi, Zagreb: *Policija i sigurnost*, 16(1-2), 21-39.
23. Vasiljević Prodanović, D. (2011). *Alternative kratkotrajnim kaznama zatvora*, Doktorska disertacija, Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
24. Vasiljević, D. (2007). Rad u javnom interesu kao alternativa zatvoru. *Beogradska defektološka škola*, 3, 149-161.
25. Wernik, H., Blokland, A., Nieuwbeerta, P., Nagin, D., & Tollenaar, N. (2010). Comparing the effects of community service and short-term imprisonment on recidivism: a matched samples approach. *Journal of Experimental Criminology*, 6(3), 325-349.
26. Wing Lo, T., & Harris, J. R. (2004). Community service orders in Hong Kong, England, and Wales: twins or cousins, *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 48(3), 373-388.
27. Žakman Ban, V., & Mikšaj Todorović, Lj. (1994). Mogućnosti probativnog pristupa u okvirima alternativnih sankcija u Republici Hrvatskoj. *Kriminologija i socijalna integracija*, 2(1), 77-86.
28. Žunić Pavlović, V. (2004). *Evaluacija u resocijalizaciji*. Beograd: Partenon.

ALTERNATIVE SANCTIONS IN NEONATAL INCUBATOR

Summary

Overloading prison capacity, lack of professional and technical personnel, the absence of individual and group rehabilitation penal treatment of convicts fact informal system of direct and indirect consequences of isolation and segregation of the family, the local community and from work, the high recidivism of prisoners and deprivation as a result of such a situation in the prison system, with a chronic lack of funding, forcing the country to initiate activities towards practical implementation of alternative criminal sanctions in legislation and practice in Serbia during the first decade of this century. Additional impetus was a request for equalizations punitive responses with the countries of the European Union as one of the preconditions for the start of accession talks. Legislative amendments introduced the possibility to start with the imposition and execution of alternative sanctions, but the first step when the trouble in the form of non-cooperation of institutions and organizations in which it took that these sanctions are enforced. A couple of years of persuasion was needed to ensure the acceptance of sentenced to a term of community even in those communal activities which is operated by the State, establishing trust office was going pretty slow because it was necessary to train future commissioners (probation experts) to provide minimum objective assumptions mind space, means of transport, communication techniques, and in particular the purchase and training of staff for electronic surveillance. It can be argued that the alternative sanctions "came into the world" or as if they are weak premature baby that is struggling to survive and advance, would not cost you a day on their feet. The situation is still not improved significantly, and this paper will point out the basic problems that the practice of execution of alternative sanctions meets and will probably still some time to burden the achievement of equal status with other criminal justice sanctions in our country.

Keywords: *alternative sanctions, obstacles, misconceptions, realization*

Doc.dr Nebojša Macanović
Fakultet političkih nauka
Univerzitet u Banjoj Luci

UDK: 343.81:343.2
Plenarno izlaganje

ALTERNATIVNE KRIVIČNE SANKCIJE – ZA I PROTIV

***Apstrakt:** Postindustrijsko društvo jeste razvijenije društvo u privrednom i tehnološkom pogledu, ali ono nije bitno novo društvo u pogledu slobode i jednakosti ljudi. Iako se mnogo govori o napretku nauke i razvoju društva u postindustrijskom periodu, nedovoljno se govori o statusu običnog čovjeka i njegovom položaju. Posebno je značajan odnos postmodernog društva prema onima koji narušavaju njegove vrijednosti i zakone, te ćemo iz tog razloga ovom problemu posvetiti određenu pažnju. Rad je usmjeren na osvjetljavanje problema koliko su zapravo alternativne krivične sankcije u postindustrijskom društvu efikasne i korisne, te koliko zapravo takve sankcije mogu uticati na resocijalizaciju prestupnika i smanjenje stope recidiva.*

***Ključne riječi:** probacija, alternativne krivične sankcije, zatvor, kazna, tretman.*

Uvod

Boravak u zatvoru je za mnoge novo kriminalno iskustvo, gdje nadograđuju svoje kriminalne vještine, stvaraju i proširuju krug prijatelja iz kriminalnog miljea, razvijaju i podržavaju zatvorenički kodeks sa brojnim nepisanim principima i pravilima jačajući neformalni zatvorenički sistem. Za vrijeme izdržavanja zatvorske kazne suočavaju se sa brojnim deprivacijama, kriminalnom infekcijom, prenatrpanošću zatvora, podliježu zakonu jačega, bore se za svoj status u grupi, ali i sa dosadom, radnim neangažovanjem, malim izborom aktivnosti kako bi popunili svoje slobodno vrijeme i drugim sličnim problemima. Sve to utiče da danas mnogi teoretičari iz oblasti penologije, ali i sami zaposleni unutar zatvorskih ustanova proces resocijalizacije i njene uspješnosti dovode u pitanje, tj. sve se više ukazuje na krizu resocijalizacije zatvorenika za vrijeme izdržavanja zatvorske kazne i potrebu uvođenja još nekih dodatnih alternativnih sankcija za počinioce lakših krivičnih djela.

U prilog ovoj konstataciji i prijedlogu navodim i jedan lični primjer iz KPZ Banja Luka, koji sam opisao i predstavio u knjizi Kontrolisana sloboda (2016). U periodu od 2006-2009 u Banja Luci je djelovala jedna neformalna grupa kriminalaca koji su imali između 23 i 27 godina. Stupci crne hronike dnevnih novina bili su ispunjeni tekstovima o njihovim sukobima sa policijom, maltretiranju inspektora i njihovih prijatelja za vrijeme noćnih izlazaka, tučama i brojnim primjerima remećenja javnog reda i mira. Takvoj grupi priključivali su se mnogi mladići želeći da budu u njihovom društvu, imponujući im da se i njihovo ime ili nadimak spomene u gradu u kontekstu „problematičnih frajera ili opasnih kriminalaca“. Isti ti golobradi mladići nisu prezali da potežu pištolje, zbog čega su se i mnogo iskusniji kriminalci sklanjali i izbjegavali sukobe sa istim. Danas su mnogi od njih ubijeni u međusobnim obračunima, a nekolicina njih nalazi se na izdržavanju kazni zatvora u trajanju preko deset godina. U navedenom periodu mnogi građani Banja Luke se nisu osjećali sigurno, jer je njihova bezbjednost, pogotovo bojazan za njihovu djecu prilikom noćnih izlazaka, bila ugrožena. Ipak vraćajući se unazad prisjećam se tih golobradih kriminalaca i svih njihovih faza u toku izdržavanja kazne: njihovog prvog dolaska na izdržavanje zatvorske kazne zbog razbojništa u sportskoj kladionici sa plastičnim pištoljem i uzimanjem 200 KM pazara te izrečenom kaznom od 2 dvije godine, krađe automobila, pljačke pumpe i sl. počinjenih djela, dječijeg lica, njihovog straha od nove sredine i teške adaptacije na život u zatvoru, napumpavanja mišića u zatvorskoj teretani, njihovog mangupisanja i priključivanja neformalnoj grupi zatvorenika pa sve do njihove borbe da u toj zatvorskoj piramidi dođu do vrha i preuzmu sve povlastice što im takav sistem nudi. U zatvoru su ti golobradi klinci ispekli „zanat“ i veoma brzo nakon izlaska iz zatvora vratili se opet u tu istu sredinu postajući recidivisti sa stavom da će se kriminalom baviti cijeli život kao svojom profesijom i da im je u zatvoru bolje nego na slobodi. Da li je za to krivo društvo koje ih je etiketiralo i odbacilo, zatvor koji im je omogućio da postanu još gori ili ćemo krivce tražiti u izrazima poput tranzicije, globalizacije i sličnih termina samo su neka od pitanja na koja ipak neko treba da da odgovor.

Možda da su u to vrijeme postajale neke alternativne sankcije kazni zatvora, koje se u zadnjih dvadeset godina veoma uspješno primjenju u svijetu, mnogi od ovih mladića koji su po prvi put pokleknuli i skrenuli sa pravog puta bilo bi lakše da se na njega vrate, a ne kao u ovom slučaju da odu još više u svijet kriminala.

Reagovanje na kriminalitet u postmodernom društvu

Paralelno sa promjenama koje se dešavaju u svijetu dolazi i do drugačijeg odnosa prema kazni i uopšte kažnjavanju počinioca krivičnih djela „U savremenom društvu, društvu rizika, postindustrijskom, postmodernom društvu, kako ga različiti autori označavaju, penalna politika je okrenuta ka pragmatičnim ciljevima socijalne kontrole. Mnogi autori komentarišu da su promjene koje se dešavaju u načinu reagovanja na kriminalitet nedosljedne, raznorodne, kontradiktorne i bez jasne teorijske koncepcije. Primjetan je dvojak pristup, pri čemu su za prestupnike koji su označeni kao opasni po društvo predviđene stroge kazne, dok se prema lakšim prestupnicima primenjuju alternativne sankcije ili procesi restorativne pravde. Za opravdanje ovakvih kaznenih sistema potrebna su drugačija teorijska objašnjenja, pa se javljaju mešovite teorije od kojih neke podsjećaju na neobičnu simbiozu konsekvencijalizma kome je “oduzeta” rehabilitacija i retributivizma koji je “odustao” od proporcionalnosti“ (Vasiljević-Prodanović, 2011:511).

Konsekvencijalne teorije, kao dominantna penološka doktrina druge polovine XX vijeka postepeno su ustupile mesto retributivnim objašnjenjima kažnjavanja. Mnogi autori upućuju određene zamjerke konsekvencijalizmu, a jedna od njih se odnosila na neuspješnost programa rehabilitacije i tretiranje prestupnika kao sredstva za ostvarivanje ciljeva kažnjavanja. S tim u vezi revidirana je ideja retributivista o kažnjavanju “prema zasluži“, uz uvažavanje prestupnika kao moralnog bića i ravnopravnog sugrađanina. Ova ideja naišla je na odobravanje neoliberalista i šire javnosti. Kao rezultat primjene principa proporcionalnosti kažnjavanja došlo je, međutim, do velikog porasta broja zatvorenika, problema prenaseljenosti zatvora i povećanja troškova, ali i sve većeg nailja, pobuna i broja recidivista. Uvažavanje moralnog statusa prestupnika se pretvorilo u praksu “skladištenja” opasnih kriminalaca, koji su označeni kao otpadnici od društva, u visokotehnološke građevine sa strogim režimom izvršenja kazne, uz gotovo nikakve konstruktivne sadržaje. U takvim okolnostima tretman je bio u drugom planu, a bezbjednost zatvorenika u prvom planu.

Postavlja se pitanje da li retributivne teorije mogu samostalno da se izbere sa izazovima koje postavlja savremena penalna praksa? Prema mišljenju kritičara, odgovor je negativan. „U postmodernom društvu penalna politika je okrenuta ka pragmatičnim ciljevima socijalne kontrole, koja podrazumjeva

upravljanje rizicima uz što manje troškove. Ovakve “zadatke iz matematike” mnogo bolje rešava konsekvencijalna škola. Svrha primjene alternativnih sankcija se, takođe, ne podudara sa ciljevima i vrijednostima retributivnog modela kaznenog sistema. Opravdavanje alternativnog načina reagovanja na kriminalitet je bliže konsekvencijalnom načinu razmišljanja. Promovisanje procesa restorativne pravde i pojačano interesovanje za prava i interese žrtve nadjačavaju zahtjev za zadovoljavanjem pravde. Individualizacija kazne i njeno usklađivanje sa karakteristikama prestupnika nije u suprotnosti sa konsekvencijalnim shvatanjem kažnjavanja, za razliku od retributivnih gledišta koja ovakvu praksu mogu smatrati problematičnom. Svi ovi elementi ukazuju na potrebu da retributivna pravda “potraži pomoć” konsekvencijalne etike u cilju revidiranja vrijednosti i strukturisanja kaznenog sistema koji će na najefikasniji način odgovoriti zahtjevima postmodernog društva“ (Vasiljević-Prodanović, 2011:522).

Sve to ukazuje da savremeno društvo teži humanijem i pravednijem načinu reagovanja na kriminalitet. To se najbolje ogleda u konceptu restorativne pravde. „Krivično pravo daje odgovor na pitanje o tome koji je zakon prekršen, ko ga je prekršio i koju krivičnu sankciju treba izreći izvršiocu krivičnog djela da bi se postigla svrha izricanja krivičnih sankcija. Za razliku od sistema krivičnog prava koji je okrenut retribuciji, restorativna pravda je usmjerena interesima učioniocima krivičnog djela, oštećenom licu i lokalnoj zajednici. Restorativna pravda omogućava da izvršilac krivičnog djela, oštećeni i lokalna zajednica zajedno odluče o konkretnom društvenom odgovoru za tačno određeno krivično djelo.

Neosporna činjenica da je sve veći broj recidivista u zatvorima i da je neophodan balans između tradicionalnih i savremenih vidova kažnjavanja ako želimo da smanjimo surovost klasičnog krivičnog sistema i doprinesemo što uspješnijoj resocijalizaciji počinioca krivičnih djela, ali i povratimo povjerenje građana u efikasnost pravosudnog sistema.

Poteškoće u resocijalizaciji zatvorenika

Ekspanziju kriminala krajem XX i početkom XXI vijeka mnogi dovode u vezu sa procesima tranzicije kroz koju prolaze mnoga društva između ostalog i Bosna i Hercegovina. Vrste počinjenih kriminalnih dijela su sve raznovrsnije i opasnije po društvo i njene građane, a kriminalne grupe sve organizovanije. Takođe, sve je veći broj lica koji i nakon sankcionisanja

od strane države zbog počinjenih kriminalnih radnji nastavljaju i nakon izlaska iz zatvora da se bave istim „poslom“, tj. kriminalom. Uzroci takvog stanja u društvu i povećanog broja recidivista u izvršenju krivičnih djela su mnogobrojni. Ipak, postavlja se pitanje zašto i zbog čega je njihova resocijalizacija tokom boravka u zatvorima toliko neuspješna i zašto se ponovo vraćaju kriminalu, te da li se i na koji način njihova reintegracija u društvenu zajednicu može poboljšati? „Stalni porast kriminaliteta i recidivizma, kako u svijetu tako i kod nas, dovodi do sve većeg opterećenja zatvorskih ustanova i istovremeno pokazuje da kazna zatvorom, sankcija koja je skupa po društvo, ne samo da ne ostvaruje očekivane efekte već sa sobom nosi i brojne štetne posljedice kao što su: prizonizacija, kriminalna infekcija, zatvorske deprivacije, stigmatizacija osuđenog i dr“ (Maljković, 2011:9).

Indikativno je da zbog većeg broja zatvorenika od optimalnog kapaciteta zatvora, dolazi do „kriminalne infekcije“, što povećava šanse na povrat da takav osuđenik ponovo učini delikt. Takođe, nakon izlaska osuđeni je u svojoj sredini etiketiran kao osuđivan, kriminalac, odvojen i često odbačen od svoje porodice, prekida školovanja, gubi radno mjesto i teško pronalazi novo zaposlenje. Sve to utiče da se osuđeni nakon izlaska iz zatvora ponovo vrati starim navikama i starom društvu iz kriminalnog okruženja, ali i novim prijateljima koje je upoznao za vrijeme izdržavanja zatvorske kazne.

Sve to ukazuje na jednu krizu društva koja se reflektuje i na stanje u zatvorima. „Krizu zatvora“, koja je poslednjih decenija jedna od najaktuelnijih tema kako u krivičnopravnoj tako i u penološkoj teoriji i praksi, manifestovala se na veliki broj načina, a karakteristična je i za najbogatije zemlje i najrazvijenije krivično-pravne sisteme“ (Maljković, 2011:9). Nemali broj stručnjaka slaže se s tezom da su zatvori "kriminalni fakulteti" i da iz zatvora osuđena lica izlaze mnogo gora nego prije dolaska na izdržavanje zatvorske kazne, te kao takvi zatvori ne služe svojoj svrsi, a kazna zatvora samo produbljuje socijalni i psihološki jaz između zatvorenika i društva.

Koliko su danas kriminalci organizovani i koliko ne žele da mjenjaju svoje stavove i navike govore i mnogobrojni primjeri osuđenih lica koji su svoje kriminalne poslove nastavili voditi i nakon dolaska na izdržavanje zatvorske kazne, uprskos činjenici da su lišeni slobode i da im je to strogo zabranjeno. Sve to govori o jednoj krizi „zatvorske kazne“. U takvim okolnostima i sa takvim kriminogenim stavovima veoma je teško sprovesti resocijalizaciju osuđenika i očekivati pozitivne ishode iste (Macanović, 2011).

Stalni porast recidivizma, otežano prevaspitanje osuđenika za život na slobodi u neprirodnim uslovima neslobode, prenatrpanost zatvora, izdvajanje osuđenog iz prirodne sredine, brojne deprivacije samo su neke od kritika na račun ove, veoma zastupljene krivične sankcije. Sa druge strane, masovna primjena uslovne osude kritikovana je zbog svoje relativne blagosti i nedovoljnog stepena nadzora što ukazuje da masovna primjena kazni lišenja slobode, iako predstavlja stub sistema krivičnih sankcija i glavni oslonac krivičnog prava, u praksi često više škodi nego što ostvaruje ciljeve koji se pred nju postavljaju. Posebno zabrinjava stav zatvorenika da uslovni opust trebaju da dobiju svi nakon izdržane polovine ili većeg dijela kazne bez obzira na njihovo ponašanje tokom izdržavanja zatvorske kazne i da je to nešto što im po zakonu pripada, a ne instrument koji nam služi da pozitivne efekte resocijalizacije nagradimo upravo uslovnim otpustom.

Polazeći od navedenih problema centralna strategija savremene kriminalne politike, trebalo da ide u smjeru u kome „višestruko ograničene kapacitete krivičnog pravosuđa i kaznu lišenja slobode treba koristiti pre svega za teška krivična djela i učinioce u pogledu kojih bi drugi oblici reagovanja bili neuspješni“ (Stojanović, 2009). Ovakvo stanovište stvara prostor da se 30-50% zatvorskih kazni može zamjeniti adekvatnim alternativnim sankcijama. Na ovaj način mogu se smanjiti neke od negativnih posljedica izvršenja kazne zatvora (prizonizacija, kriminalna infekcija, stigmatizacija,...), a smanjenje zatvorske populacije stvorilo bi prostor za efikasnije rješavanje pitanja vezanih za prevaspitni tretman osuđenika, njihovu resocijalizaciju, postpenalni prihvata, kao i pokazala ekonomsku isplativost u svojoj primjeni, jer svaki dan izdržavanja kazne sa osuđeno lice naše društvo košta stotinu konvertibilnih maraka

U psihološkom pogledu kazna zatvora ima višestruki negativni uticaj na osuđenika zbog mnogobrojnih neugodnosti i ograničenja koje su svojstvene zatvorskom okruženju. „Ograničenje životnih aktivnosti, skučen prostor boravka, ograničenje slobode kretanja se doživljava kao poniženje i degradacija, te ugrožavanje sopstvenog „ja“ tih lica. To ima za posledicu gubitak samopouzdanja, te dovođenja do emocionalne napetosti koju mnoga od tih lica ne mogu da savladaju. Režim koji do sitnica reguliše svaki trenutak osuđenikovog života dovodi do stvaranja nesnosne monotonije, koja opet izaziva sklonost fantazijama, nerealnim događajima, kao odbrambenom mehanizmu takvih lica. Takođe, dolazi i do stvaranja ravnodušnosti i otupljivanja intelektualne sfere ličnosti. Osuđenicima naročito teško pada prekid veza sa spoljnim svijetom, pre svega porodičnih,

zatim rodbinskih i prijateljskih. Kod jednih dovodi prvo do teškog šoka, a zatim do emocionalne atrofije, tačnije neke vrste okamenjenosti“ (Cvjetičanim, 2014:2). Kod drugih opet, zbog gubitka vjere u budućnost i moralne snage, izaziva strah od života na slobodi koji se više ne želi – prizonizam ili institucionalizacija. Takođe, izražena kriminogena infekcija i nasilje između osuđenika dodatno otežavaju izdržavanje zatvorske kazne i indikuju brojne neželjene posljedice u vidu neuroza i psihoza. Novija istraživanja su pokazala da zatvorska izolacija dovodi do teških depresivnih stanja, inhibirajuće teskobe, povlačenja u sebe i sl.

U društvenom pogledu negativan uticaj kazne zatvora se ogleda kroz probleme sa kojima se susreće prvenstveno porodica osuđenog lica. Predrasude i osude rodbine i prijatelja, kao samog okruženja u kojoj porodica ima prebivalište dodatno otežavaju normalizaciju odnosa u porodici nakon počinjenog krivičnog djela. Podaci govore da se brakovi bez djece osuđenih lica razvedu u 70% slučajeva. Takođe, izaziva emocionalne probleme kod djece, koji su posledica odnosa sredine prema osuđenom licu i članovima njegove porodice. Još od samoga nastanka kazne zatvora u javnom mnjenju, tj. u jednom značajnom delu javnog mnjenja, se formirao stav da je lišenje slobode samo po sebi nečasno i da je sam dodir sa kaznenom ustavonom etiketa koji nanosi ljagu za celi život. Time se ne samo otežava povratak osuđenih lica u društvo, nego se prenosi i na članove njihovih porodica. Apsurd je to što se nečasnim ne smatra samo krivično djelo, nego upravo izdržavanje kazne zatvora. U takvim okolnostima često izostaje podrška porodice osuđenom u toku izdržavanja kazne zatvora, a koja je u mnogim slučajevima odlučujući faktor u sprovođenju njegove resocijalizacije (Ignjatović, 2008).

Takođe, spomenuta kriminalna infekcija je dodatna problem u toku izdržavanja zatvorske kazne jer se osuđena lica radi svoje bezbjednosti, ali i želje za dokazivanjem u zatvorskoj zajednici priključuju neformalnim zatvorskim grupama odbacujući sve ono što normativni sistem pokušava kod njega promjeniti, prije svega kriminogene stavove, poglede na svijet, usvajanje odeređenih društvenih vrijednosti, formiranje pozitivnih životnih ciljeva kroz izgrađivanje određenih vještina i tehnika i sl. (Macanović, Nadarević, 2014).

Uslovi u kojima osuđena lica borave u zatvorima, te karakteristike zavodske populacije su neki od ključnih i odlučujućih faktora koji dovode do pobuna i smrti zatvorenika. Često u medijima imamo priliku da čujemo da se u nekim zatvorima dogodila pobuna zatvorenika upravo zbog loših uslova unutar penalnih ustanova, ali i zbog diskriminacije i fizičkog maltretiranja istih (Radovanović, 1992). Često je narušen balans između formalnog i neformalnog zatvorskog sistema okidač nemira i pobuna u zatvorima. Pobune zatvorenika se vrlo teško mogu sakriti, jer navala nasilja, te odlučnost koju vrlo često pokazuju zatvorenici privlači pažnju javnog mnjenja. Iako pobunjenici ističu da na ovaj način žele samo da skrenu pažnju javnosti na neke probleme sa kojima se susreću u ustanovama, na svoj položaj i uslove života u ustanovama, u tome uglavnom ne uspeavaju, jer se javnost zadovoljava samo osudom nasilja ne želeći ni da sasluša razloge pobune. „Jedna od najtežih zavodskih pobuna se desila 1971. godine u Njujorku, u kojoj je poginulo 43 ljudi, od kojih je 32 zatvorenika i 11 zaposlenih radnika ustanove. Federalna komisija koja je vodila istragu povodom ovog slučaja, je izjavila da je to bio najkrvaviji bilans sukoba među Americancima poslije građanskog rata“ (Ignjatović, 2008:235). Međutim, sve češća pojava u zatvorima jesu sukobi neformalnih grupa, fizički napadi između samih osuđenika koji se često završavaju sa teškim fizičkim povredama.

Veoma važno zbog dešavanja koja su se dešavala na prostoru BiH u poslednje dvije decenije, kao i zbog činjenice da je kriminal u ekspanziji, te jedne anomalije društva koja se ogleda u krizi sistema vrijednosti kod mnogih građana i dezorijentaciji samog društva i njegovih institucija raditi na podizanju svijesti ljudi i edukaciji istih putem medija i okruglih stolova o značaju alternativnih sankcija i drugačijem vidu kažnjavanja od tradicionalnog vida kažnjavanja počinitelaca krivičnih djela.

Alternativne krivične sankcije

Kao posljedica povećanog interesovanja demokratskih društava za zaštitu prava i sloboda čovjeka, krajem prošlog vijeka, javljaju se pojačana nastojanja da se kazna zatvora zamjeni adekvatnijim sankcijama. Najači uticaji dolaze iz angloameričkog pravnog sistema u kome su u velikoj meri iskorišćene prednosti fleksibilnog sistema krivičnih sankcija koji „vakum“ između kazne zatvora, sa jedne, i probacije, sa druge strane, popunjava nizom tzv. „srednjih“ ili intermedijarnih sankcija, kao što su: novčana

kazna, pojačan zaštitni nadzor, elektronski nadzor, rad u javnom interesu, kućni pritvor, obaveza naknade štete i drugo. Svrha ovih sankcija jeste da obezbjede adekvatnu društvenu reakciju na kriminalitet, omoguće bolju individualizaciju i pruže mogućnost nalaženja „kompromisa“ između kazne zatvora i probacije gde su uslovi nadzora još uvek strogi, ali su mere blaže od zatvorskih (Soković, 2009).

Alternativne sankcije svakako predstavljaju koncept zasnovan na pretpostavci da se ciljevi kažnjavanja u velikoj mjeri mogu postići u uslovima koji su manje restriktivni od kazne zatvora. Ove kazne već duži niz godina poznate su u savremenom krivičnom zakonodavstvu, a za njih je zajedničko to što mogu predstavljati alternative za kaznu zatvora, posebno za one u kraćem trajanju. Alternativne sankcije, kao manje represivne mere od zatvora, predstavljaju opomenu društva licima koja su učinila delikte, koja nisu ni za zatvor, ali ti delikti nisu ni za opraštanje.

Za sve ove specifične sankcije karakteristično je to da su u velikoj mjeri orijentisane na pomoć i podršku učiniocu, pre nego na njegovo kažnjavanje. Takođe, u njihovom izvršenju uključena je i lokalna zajednica, pa ih često nazivaju i „sankcije izvršive u okrilju zajednice“ ili „resocijalizacija unutar zajednice“. One su 80-ih godina XX vijeka nastale kao odgovor na prenatrpanost zatvora, sa prioriternim zadatkom da njihovo izvršenje bude jeftinije od zatvora, a istovremeno i djelotvornije u pogledu zaštite društva.

Poslednjih nekoliko decenija XX i početkom XXI vijeka došlo je do značajnih promjena u načinu reagovanja na kriminalitet, promjena koje karakteriše odbacivanje ideje rehabilitacije, zaoštavanje kaznene politike, preporod kazne zatvora, politizacija kriminala, ekspanzija prevencije kriminaliteta, uključivanje civilnog društva u kontrolu kriminala, afirmacija prava žrtve, akcenat na bezbjednosti zajednice, nov način upravljanja, stalno osećanje krize (Zedner, 2002). Konsekvencijalni pristup koji se oslanja na tretman i rehabilitaciju je ustupio mjesto retributivnom načinu razmišljanja. Novu retribuciju ne treba shvatiti u talionskom smislu „oko za oko...“ jer bi takva retorika odavala sliku osvetničke pravde, već u svjetlu principa koji imaju za cilj distribuciju pravde koja je proporcionalna težini krivičnog dela. Novi retributivisti su pronašli slogan „kažnjavanje prema zaslugi“ (just desert), koji zvuči potpuno prihvatljivo uhu građanina željnog pravde (ili preciznije, uplašenog za sopstvenu bezbjednost), ukoliko izuzmemo činjenicu da djeluje „suviše lijepo da bi bilo istinito“ (teoretičari su saglasni da je veoma teško procjeniti pravu mjeru zasluge (Vasiljević-Prodanović, 2011).

Ipak neophodno je istaći i određene nedostatke i predrasude sa kojima se svakodnevno susrećemo kada su u pitanju alternativne krivične sankcije, prije svega rad za opšte dobro koja je u BiH i najzastupljenija. Iako je ova sankcija postala veoma popularna u posljednje vrijeme mogu joj se uputiti i neki prigovori. Najčešći od njih su da postoje prilične teškoće da se pronađe ovakav društveno koristan posao koji odgovara stručnosti prestupnika i istovremeno ispunjava i druge uslove pogodne za postizanje svrhe njegovog izricanja.

Postoji, takođe, problem da se prestupnik privoli na taj posao i da ga kvalitetno obavlja i, kao treći prigovor, trošak koji država ima pri izvršenju ove mjere prilično je visok. Takođe se paralelno sa tim prigovorima postavlja i pitanje karaktera tog rada, tj. da li je on prinudan ili nije, a onda i pitanje odakle pravo državi da na ovaj način umanjuje šanse za zaposlenje onima koji nisu zaposleni, a nisu ni prestupnici. Pristalice ove alternative sankcije na te prigovore odgovaraju tvrdnjama da pogodnih poslova ima na pretek, na primer u staračkim domovima, gerijatrijskim i psihijatrijskim odeljenjima bolnica, u psihijatrijskim klinikama i slično, i da se radom u tim ustanovama ne ugrožavaju šanse nezaposlenih, jer je potražnja za pomoćnim radnicima u ovim ustanovama praktično neprekidna. Takođe se kao poslovi pogodni za ovu sankciju navode i poslovi u poljoprivredi. Prigovor o prinudnom karakteru ovog rada osporava se time što se prestupnik uvek može izjasniti da ne želi da mu se kazna zatvora zamjeni ovom sankcijom. Po mišljenju autoriteta u krivičnom pravu prigovori ovoj sankciji su periferni i ne pogađaju njenu suštinu. Razlog zašto ona nije našla primjenu u zakonodavstvima nekih zemalja, pa i u djelimično i u našem je sistemske prirode. Ona, naime, zadire u samu koncepciju suzbijanja kriminala i položaj kazne zatvora u toj koncepciji, a to su mnogo dublji problemi od onih praktične i tehničke prirode koji se navode.

Oduzimanje slobode je posljednja opcija kod kažnjavanja za krivična djela, definisano je evropskim standardima, i to samo kada ozbiljnost krivičnog djela čini sve druge sankcije i mjere neadekvatnim. Alternativnim sankcijama, odnosno sankcijama i mjerama koje se izvršavaju u zajednici se u tom smislu daje prednost kod izricanja kazni. Opcije smanjenja pritvorske i zatvorske populacije prije, tokom i nakon krivičnog postupka se sve više istražuju u evropskim i svjetskim jurisdikcijama, slijedeći univerzalno načelo da kazna treba da se izdržava u zatvoru što kraće i da se osuđenici trebaju smještati u zatvore samo kada su sve druge alternative iscrpljene. Suština alternativnih sankcija je kombinacija kažnjavanja i

rehabilitacije. Evropski standardi nalažu da primjenu alternativnih sankcija moraju pratiti mjere tretmana i rehabilitacije. Samo na ovaj način se može osigurati prevencija kriminala i smanjenje recidivizma.

Jedan od temeljnih izazova u održivosti sistema za izvršenje krivičnih sankcija u jurisdikcijama u Bosni i Hercegovini jeste uspostavljanje djelotvornih alternativa kazni zatvora, odnosno sprovedba sankcija i mjera u zajednici. S toga se može reći da je uspostava djelotvornog i efikasnog sistem izvršenja sankcija i mjera koji se izvršavaju u zajednici jedan od sljedećih velikih oblasti reforme krivično-pravnog sistema ne samo u FBiH i RS, već i cijele Bosne i Hercegovine. U tom kontekstu ohrabruju rezultati iz FBiH koji su zabilježeni u implementaciji rada za opšte dobro na slobodi kao jedan od vidova sankcija i mjera koji se izvršavaju u zajednici koji je predviđen krivičnim zakonima. Ali ovo treba shvatiti kao samo početak jednog dugog procesa u modernizaciju sistema izvršenja krivičnih sankcija u BiH sa ciljem ne samo humanizacije i unaprijeđenja sistema krivičnog sankcionisanja, već, u prvom redu, i ekonomičnosti sistema izvršenja uzimajući u obzir koliko su sankcije i mjere koje se izvršavaju u zajednicu ekonomičnije od kazne zatvora i za određeni dio osuđeničke populacije, daleko djelotvornija sa stanovišta rehabilitacije i pozitivnih efekata na recidivizam. S toga vlasti na svim nivoima i u svim ograncima (izvršnoj, zakonodavnoj i pravosudnoj) u BiH trebaju da nastave da afirmišu ovaj institut i da rade ka uvođenju i drugih vidova alternativnog, odnosno vanzavodskog kažnjavanja.

Literatura:

1. Cvjetičanin, N. (2014). *Kućni zatvor i alternativno kažnjavanje*. Na sajtu: <http://www.cvjeticaninlegal.com/> Očitano: 20.04.2015.
2. Ignjatović, Đ. (2008). *Kriminologija*. Beograd: Pravni fakultet.
3. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine ("Sl. novine FBiH", br. 36 od 29 jula 2003; 37/03, 21/04, 18/05, 42/10, 42/11).
4. Krivični zakonik Republike Srbije, Službeni glasnik RS 85/05), [http:// www.parlament.sr.gov.rs](http://www.parlament.sr.gov.rs)
5. Krivični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik RS, br.73/10.
6. Macanović, N. (2011). *Resocijalizacija osuđenih lica*. Banja Luka: Besjeda.
7. Macanović, N., Nadarević, D. (2014). *Penološka andragogija*. Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka israživanja, Banja Luka.

-
8. Macanović, N., Ljeljak, H., Selak., G. (2016). Kontrolisana sloboda – probacija kazna postindustrijskog društva. EDC: Banja Luka.
 9. Maljković, M. (2011). Alternative kazni zatvora. *Socijalna misao* 2/2011. str.9 - 22.
 10. Radovanović, D. (1992). Čovek i zatvor: Studija integrisanosti u zatvorenički društveni sistem. Beograd: Prometej.
 11. Soković, S. (2009), Između zatvora i uslovne osude – intermedijarne sankcije, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, str. 183–196.
 12. Vasiljević-Prodanović, D. (2011). Teorije kažnjavanja i njihove penološke aplikacije. Specijalna edukacija i rehabilitacija, vol. 10 , br. 3. str. 509-525.
 13. *Zakon o izvršavanju zaštitnog nadzora i rada za opće dobro*. NN 128/99. Zagreb: Narodne novine.
 14. *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*, Službeni glasnik RS, 85/05, [http:// www.parlament.sr.gov.rs](http://www.parlament.sr.gov.rs)
 15. Zedner, L. (2002). Danger of dystopias in penal theory. *Oxford Journal of Legal Studies*, 22 (2), str. 341-366.

ALTERNATIVE CRIMINAL SANCTIONS - PROS AND CONS

Summary

The postindustrial society is more developed society in the economic and technological point of view, but it is not significantly new society in terms of freedom and equality of people. Although, there is a lot of talk about the progress of science and the development of society in the post-industrial period, there is not enough talk about the status of the common man and his position. Particularly significant is the attitude of post-modern society against those who violate its values and laws, and we will therefore pay particular attention to this problem. This paper is aimed at highlighting the problem of how many are actually alternative criminal sanctions in post-industrial society efficient and helpful, and the extent to which such sanctions could affect the re-socialization of offenders and reducing the rate of recurrence.

Keywords: *probation, alternative criminal sanctions, prison, punishment, treatment.*

Akademik prof. dr Miodrag N. Simović, UDK:343.265.2(497.11)
sudija Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i
redovni profesor Pravnog fakulteta u Banjoj Luci,
dopisni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine,
inostrani član Ruske akademije prirodnih nauka i član Evropske
akademije nauka i umjetnosti

Prof. dr Dragan Jovašević,
redovni profesor
Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu

Prof. dr Vladimir M. Simović, tužilac Tužilaštva BiH i vanredni
profesor na Fakultetu za bezbjednost i zaštitu Nezavisnog univerziteta u
Banjoj Luci

Orginalan naučni rad

USLOVNI OTPUST U PRAVU REPUBLIKE SRBIJE - DAVANJE, OPOZIVANJE I IZVRŠENJE

***Apstrakt:** Krivično zakonodavstvo niza savremenih država u sistemu krivičnih sankcija kao mjere suzbijanja kriminaliteta svih oblika i vidova ispoljavanja predviđaju više vrsta i mjera institucionalnog (zavodskog) karaktera. To su: a) kazna zatvora, b) medicinske mjere bezbjednosti zavodskog karaktera, v) zavodske vaspitne mjere i g) kazna maloljetničkog zatvora. Krivično materijalno pravo propisuje pojam, sadržinu, prirodu, karakter, vrijeme trajanja i uslove za primjenu ovih zavodskih sankcija. Međutim, sudskom odlukom izrečena vrsta i mjera zavodske sankcije ne mora efektivno i da traje odlukom određeno vrijeme. Naime, sva zakonodavstva predviđaju mogućnost uslovnog otpuštanja osuđenog lica iz zavodske ustanove i prije nego što je u potpunosti izvršena izrečena zavodska sankcija, pod uslovom da to lice ispuni određene uslove. Dvije su vrste uslova za davanje uslovnog otpusta. To su: a) formalni uslov - vezan za dužinu izvršenja izrečene sankcije institucionalnog karaktera i b) materijalni uslov - odluka nadležnog organa da je u potpunosti ostvarena svrha izricanja sankcija i bez njihovog efektivnog izvršenja u cijelosti. O pojmu, sadržini, uslovima za davanje, načinu izvršenja i opozivanju uslovnog otpusta u pravu Republike Srbije (sa teorijskog i praktičnog aspekta) govori se u ovom radu.*

***Ključne riječi:** zavodska krivična sankcija, zakon, osuđeno lice, uslovni otpust, davanje, opozivanje, izvršenje.*

1. Pojam i karakteristike uslovnog otpusta

Uslovni otpust (Jovašević, 2012:216-219) se sastoji u otpuštanju osuđenog lica sa izdržavanja kazne zatvora prije nego što ju je u potpunosti izdržao pod uslovom da do isteka vremena za koje je izrečena kazna ne učini novo krivično djelo (član 46 Krivičnog zakonika Republike Srbije -KZ1). Ako takvo lice ne izvrši krivično djelo za vrijeme dok mu kazna teče, neće doći do opozivanja uslovnog otpusta (Grozđanić, Škorić, Martinović, 211-213). Uslovni otpust je sličan uslovnoj osudi jer se oba instituta sastoje u oslobađanju učinioaca krivičnog djela od izdržavanja kazne, s tim što je kod uslovne osude to oslobođenje u potpunosti, a kod uslovnog otpusta se radi o djelimičnom oslobođenju od kazne (Stefanovski, 187-196; Jovanović, 21-30 i Radulović, 2005: 515-528). U funkcionalnom smislu uslovni otpust je sastavni dio izrečene kazne zatvora jer utiče na njenu sadržinu budući da se institucionalni tretman u zavodskoj ustanovi zamjenjuje tretmanom na slobodi. To je poseban oblik izdržavanja „kazne lišenja slobode na slobodi“ (Petrović, Jovašević, Ferhatović, 2015:189-193).

Uslovni otpust (Jovašević, Ikanović, 192-196) predstavlja kriminalnopolitičku i penološku mjeru² kojom se vrši dopunska individualizacija kazne i ostvaruje resocijalizacija osuđenog uz njegovo lično i aktivno učešće kada se s obzirom na postignute rezultate specijalno-preventivnog sadržaja može skratiti prethodno odmjerenom trajanje oduzimanja slobode. On se može dati svakom licu koje izdržava (Petrović, Jovašević, 2005: 296-298): 1) kaznu zatvora (u svim oblicima, uključujući i kaznu kućnog zatvora), 2) mjeru bezbjednosti obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, 3) vaspitnu mjeru upućivanja u vaspitnu ustanovu, 4) vaspitnu mjeru upućivanja u vaspitno-popravni dom i 5) kaznu maloljetničkog zatvora (Milošević, 28-37).

Uslovni otpust se obavezno daje (Horvatić, 181 i 182): 1) ako je osuđeni izdržao dvije trećine izrečene kazne zatvora, pri čemu se ovaj rok računa od dana kada je započeto izvršenje kazne i 2) ako se osuđeni u toku izdržavanja kazne tako popravio da se sa osnovom može očekivati da će se na slobodi dobro vladati, a naročito da do isteka vremena za koje je

1 “Službeni glasnik Republike Srbije” br. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 i 108/14.

2 U teoriji se mogu naći shvatanja prema kojima je uslovni otpust osnov za gašenje kazne ili zakonska smetnja za dalje izvršenje kazne (Kurtović, 314). Novoselec smatra da ovo nije osnov za gašenje kazne jer postoji mogućnost njenog izvršenja u slučaju opoziva uslovnog otpusta, pa je čak teško i tvrditi da je uslovni otpust smetnja za dalje izvršenje kazne jer su neki oblici izvršenja kazne (kao mjere pomoći i nadzora) mogući i za vrijeme trajanja uslovnog otpusta (Novoselec, 356).

izrečena kazna neće učiniti novo krivično djelo. Na taj način je uslovni otpust u skladu sa principom individualizacije kazne jer je svodi upravo na onu mjeru koja je stvarno potrebna u konkretnom slučaju za ostvarenje ciljeva kažnjavanja. Pri ocjeni da li će se osuđeni uslovno otpustiti, sud uzima u obzir njegovo vladanje za vrijeme izdržavanja kazne, izvršavanje radnih obaveza s obzirom na njegovu radnu sposobnost i druge okolnosti koje pokazuju da je postignuta svrha

KZ je poslije novele iz decembra 2012. godine isključio davanje uslovnog otpusta osuđenom licu (Kambovski, 673-678): a) koji je tokom izdržavanja kazne dva puta disciplinski kažnjavan i b) kome su oduzete dodijeljene pogodnosti.

I Zakon o posebnim mjerama za sprečavanje vršenja krivičnih djela protiv polne slobode prema maloljetnim licima iz aprila 2013. godine³ (član 5 stav 2) je isključio davanje uslovnog otpusta (Šuković, 86-93) učinio sljedećih krivičnih djela: 1) silovanje, 2) obljava nad nemoćnim licem, 3) obljava sa djetetom, 4) obljava zloupotrebom položaja, 5) nedozvoljene polne radnje, 6) podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa, 7) posredovanje u vršenju prostitucije, 8) prikazivanje, pribavljanje i posjedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloljetnog lica za pornografiju, 9) navođenje maloljetnog lica na prisustvovanje polnim radnjama i 10) iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih djela protiv polne slobode prema maloljetnom licu.

Ukoliko ispunjava zakonom propisane uslove, sud može uslovno otpustiti i osuđenog (Čejović, 488-491): (1) koji izdržava kaznu zatvora od 30 do 40 godina, (2) koji je osuđen za: krivična djela protiv čovječnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, krivična djela protiv polne slobode, krivično djelo nasilja u porodici, krivično djelo neovlašćene

3 „Marijin zakon“ - skraćeno ime je ova zakon dobio po osmogodišnjoj Mariji Jovanović iz Starih Ledinaca kod Novog Sada koju je 2010. silovao i ubio Mladen Ogulinac, koji je i prije toga bio osuđivan za seksualne delikte prema djeci i maloljetnicima. Tim zakonom su propisane posebne mjere koje prema osuđeniku mogu trajati najduže 20 godina nakon odsluženja kazne, kao što su prestanak javne funkcije i zabrana sticanja nove, zabrana rada sa djecom, posjeta mjestima na kojima se okupljaju maloljetnici, poput vrtića, škola, školskih dvorišta, igrališta i dječjih manifestacija. Osuđenici se takođe obavezuju na posjete profesionalnim savjetovalištim. Takođe, moraju prijaviti svaku promjenu prebivališta, kao i namjeru putovanja u inostranstvo, a nadležni organi Srbije o tome obavještavaju državu u koju putuju i u kojoj će takođe biti pod nadzorom.

proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, krivična djela protiv ustavnog uređenja i bezbjednosti Republike Srbije, krivično djelo primanja mita i krivično djelo davanja mita, (3) koji je osuđen od strane nadležnih sudova, odnosno njihovih posebnih odjeljenja, u postupcima koji su vođeni u skladu sa odredbama Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih teških krivičnih djela⁴ (Jovašević, 2012a: 15-21) i (4) koji je više od tri puta pravnosnažno osuđen na безусловnu kaznu zatvora, a nije izvršeno brisanje ili ne postoje uslovi za brisanje neke od osuda.

2. Davanje i opozivanje uslovnog otpusta

Za razliku od ranijeg rješenja kada je o uslovnom otpustu odlučivala posebna komisija za uslovni otpust koju je obrazovalo Ministarstvo pravde, prema čl. 563-568 Zakonika o krivičnom postupku (ZKP)⁵ o uslovnom otpustu sada odlučuje sud koji je donio odluku u prvom stepenu. U drugim državama (Mrvić Petrović, 141 i 142) uslovni otpust mogu da daju administrativni organi (odbor ili komisija za uslovni otpust).

Postupak za davanje uslovnog otpusta⁶ pokreće molbom osuđeni ili njegov branilac. Ako sud molbu ne odbaci (ako je podnijeta od neovlašćenog lica ili prije ispunjenja zakonom propisanog minimuma od dvije trećine izdržane kazne), sud u postupku obavezno traži izvještaj od zavoda u kome osuđeni izdržava kaznu zatvora o njegovom vladanju i o drugim okolnostima koje ukazuju da je postignuta svrha kažnjavanja, kao i izvještaj povjerenika Uprave za izvršenje krivičnih sankcija (član 564 ZKP). Pri tome je sud dužan i da sasluša nadležnog javnog tužioca. U odluci o uslovnom otpustu sud može da odredi dužnost osuđenom licu da ispuni u određenom roku obaveze koje su predviđene krivičnopravnim propisima. Ako uslovni otpust ne bude opozvan, smatra se da je osuđeni izdržao izrečenu kaznu u potpunosti.

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija 7 u članu 184 predviđa mogućnost prevremenog otpuštanja osuđenog lica iz zavodske ustanove. To je posebna vrsta uslovnog otpusta koji daje administrativni organ. U ovom slučaju direktor Uprave za izvršenje krivičnih sankcija na prijedlog upravnika

4 "Službeni glasnik Republike Srbije" br. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 45/05, 61/05 i 72/09.

5 "Službeni glasnik Republike Srbije" br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 i 55/14.

6 Postupak za puštanje na uslovni otpust pokreće se samo na molbu osuđenog lica (rješenje Okružnog suda u Kraljevu, K.Ž. 117/05).

7 "Službeni glasnik Republike Srbije" broj 55/14. KRIVIČNIH SANKCIJA

zavoda u kome se nalazi osuđeno lice, a na osnovu prethodno pribavljenog mišljenja stručnog tima - može da ga pusti sa izdržavanja kazne zatvora najduže šest mjeseci do isteka kazne ako su ispunjena dva uslova: a) ako je osuđeni izdržao devet desetina izrečene kazne i b) da se osuđeni dobro vladao, pa su postignuti rezultati u programu postupanja (Babić, Marković, 387-390).

Ako uslovno otpušteni ne opravda ukazano povjerenje - dolazi do opozivanja uslovnog otpusta i njegovog ponovnog vraćanja u zavodsku ustanovu (Turković et al., 87-95). Postoje dvije vrste opozivanja uslovnog otpusta (član 47 KZ). To su: a) obavezno i b) fakultativno opozivanje. O opozivanju uslovnog otpusta odlučuje sud.

Do obaveznog opozivanja uslovnog otpusta dolazi ako su ispunjeni sljedeći uslovi (Jovašević, Ikanović, 260-263): 1) kada uslovno otpušteni za vrijeme dok se nalazi na uslovnom otpustu izvrši krivično djelo ili kada mu se sudi za krivično djelo koje je ranije učinio, ali se za njega nije znalo u vrijeme davanja uslovnog otpusta i 2) da je za novoizvršeno ili novootkriveno krivično djelo izrečena kazna zatvora preko jedne godine.

Do fakultativnog opozivanja uslovnog otpusta dolazi u slučaju: 1) kada uslovno otpušteni za vrijeme trajanja uslovnog otpusta učini jedno ili više krivičnih djela ili mu se sudi za krivična djela koja je ranije učinio, a za koja je izrečena kazna zatvora do jedne godine i 2) kada uslovno otpušteni ne ispuni neku od obaveza koje su predviđene krivičnopravnim odredbama, a koje mu je sud odredio. Pri ocjeni u ovom slučaju da li će opozvati uslovni otpust, sud naročito uzima u obzir sljedeće okolnosti: a) srodnost učinjenih krivičnih djela, b) pobude iz kojih su djela učinjena i v) druge okolnosti koje ukazuju na opravdanost opozivanja uslovnog otpusta.

Kada sud opozove uslovni otpust, izriče kaznu primjenom pravila o odmeravanju kazne za djela u sticaju, uzimajući ranije izrečenu kaznu kao utvrđenu. Dio kazne koji je osuđeni izdržao po ranijoj osudi se uračunava u novu kaznu, a vrijeme koje je proveo na uslovnom otpustu se ne uračunava. Ako uslovno otpušteni bude osuđen na kaznu zatvora do šest mjeseci, a sud ne opozove uslovni otpust, on se upućuje u zavodsku ustanovu na izdržavanje ove kazne, pri čemu se produžava uslovni otpust za vrijeme koje je osuđeni proveo na izdržavanju kazne zatvora. KZ je postavio ograničenje prema kome se uslovni otpust može opozvati najkasnije u roku od dvije godine od dana kada je njegov rok istekao (Jovašević, 2003:19-22).

3. Izvršenje uslovnog otpusta

Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mjera⁸ predviđa mjere nadzora nad izvršenjem uslovnog otpusta, bez obzira na to da li je on dat punoljetnom ili maloljetnom licu i o kojoj se krivičnoj sankciji institucionalnog (zavodskog) karaktera radi.

Nadzor nad uslovno otpuštenim licem iz zavodske ustanove (član 44) obavlja Povjerenička služba ako je u odluci o uslovnom otpustu sud odredio da je osuđeni dužan da ispuni jednu od sljedećih obaveza (Turković et al., 87-95): 1) javljanje organu nadležnom za izvršenje zaštitnog nadzora, 2) osposobljavanje učinioca za određeno zanimanje, 3) prihvatanje zaposlenja koje odgovara sposobnostima učinioca, 4) uzdržavanje od posjećivanja određenih mjesta, lokala ili priredbi, ako to može biti prilika ili podsticaj za ponovno vršenje krivičnih djela, 5) blagovremeno obavještanje o promjeni mjesta boravka, adrese ili radnog mjesta, 6) uzdržavanje od upotrebe opojnih droga ili alkoholnih pića, 7) posjećivanje određenih profesionalnih i drugih savjetovališta ili ustanova, i postupanje po njihovim uputstvima i 8) ispunjenje drugih obaveza koje su predviđene krivičnopravnim odredbama. Sud koji je donio odluku o davanju uslovnog otpusta (Grozđanić, Škorić, Martinović, 235-237), kojom određuje ispunjenje jedne ili više navedenih obaveza, dužan je da izvršnu odluku bez odlaganja dostavi Povjereničkoj službi. Nadzor nad uslovno otpuštenim licem sprovodi povjerenik, koji utvrđuje i prati program izvršenja uslovnog otpusta (član 45).

Zakon po prvi put predviđa mogućnost primjene elektronskog nadzora kao oblik nadzora nad primjenom određenih mjera nad licem koje se nalazi na uslovnom otpustu (član 46). U slučaju da je sud donio odluku o uslovnom otpustu kojom je odredio da je osuđeni dužan da ispuni obaveze predviđene krivičnopravnim odredbama, uz primjenu elektronskog nadzora, elektronski nadzor ne može trajati duže od jedne godine, niti duže od trajanja uslovnog otpusta. Na primjenu elektronskog nadzora shodno se primjenjuju odredbe zakona kojima se uređuje izvršenje kazne zatvora bez napuštanja prostorija u kojima osuđeni stanuje (kućni zatvor).

Zakon je precizno odredio prava i dužnosti povjerenika i osuđenog lica (Vidović, 59-71) koje se nalazi na uslovnom otpustu (član 47). Prema ovom zakonskom rješenju, osuđeni je dužan da se odmah po puštanju na uslovni

⁸ "Službeni glasnik Republike Srbije" broj 55/14. KRIVIČNIH

otpust javi nadležnoj povjereničkoj kancelariji. Povjerenik je dužan da odmah po prijemu odluke o uslovnom otpustu uspostavi kontakt sa službom tretmana u zavodu, da preduzme potrebne radnje za njeno izvršenje i da po potrebi uspostavi saradnju sa porodicom osuđenog, policijom, ustanovama zdravstvene i socijalne zaštite, poslodavcem i drugim ustanovama, organizacijama i udruženjima (Simović, Jovašević, Simović, 222-229).

Povjerenik je takođe dužan da u roku od osam dana od dana prijema odluke o davanju uslovnog otpusta osuđenom licu donese program, uzimajući u obzir utvrđeni program pripreme za otpust iz zavoda u kome je osuđeni izdržavao kaznu zatvora. Povjerenik upoznaje osuđenog sa utvrđenim programom, kao i sa posljedicama neizvršenja postavljenih obaveza. Ovaj program povjerenik dostavlja sudu koji je donio odluku o uslovnom otpustu i odgovarajućem organu, ustanovi, organizaciji (Ilić, 445-460). U cilju uspješnog sprovođenja programa izvršenja obaveza osuđeni mora da se javlja povjereniku u vrijeme, na način i na mjestu koje povjerenik odredi (član 48).

Osuđeni je dužan da za vrijeme trajanja uslovnog otpusta ispunjava obaveze redovnog ili vanrednog školovanja ili druge utvrđene oblike stručnog osposobljavanja ili sticanja vještina (član 49). Takođe, osuđeni u saradnji sa povjerenikom i Nacionalnom službom za zapošljavanje aktivno učestvuje u pronalaženju odgovarajućeg zaposlenja prema ponuđenim poslovima na tržištu rada (član 50). Osuđeni je u smislu člana 51 ovog zakona dužan da se pridržava zabrane posjećivanja određenih mjesta koja mogu biti prilika ili podsticaj za ponovno vršenje krivičnih djela. On je takođe dužan da u roku od tri dana obavijesti povjerenika o promjeni mjesta boravka, adrese ili radnog mesta. Ako to ne učini, smatraće se da nije ispunio obavezu iz odluke o uslovnom otpustu (član 52).

Osuđeni je dužan da se uzdržava od upotrebe opojne droge, alkohola i drugih psihoaktivnih supstanci (član 53). Ako povjerenik osnovano sumnja da se osuđeni ne pridržava ove obaveze, a na osnovu neposrednog uvida ili informacija dobijenih od porodice ili drugih lica bliskih osuđenom, ovlašćen je da obavi odgovarajuće testiranje na prisustvo psihoaktivnih supstanci. Ako se na osnovu rezultata testa utvrdi da se osuđeni ne pridržava ove obaveze ili odbije testiranje, smatra se da nije ispunio obavezu iz odluke o uslovnom otpustu. Osuđeni je takođe dužan da se uključi u tretman u odgovarajućem savjetovaništu ili ustanovi u skladu sa programom izvršenja obaveza (član 54).

Povjerenik je dužan da nakon isteka uslovnog otpusta (Radulović, 2007: 523-536) obavesti nadležni sud o ispunjenosti svih postavljenih obaveza od strane uslovno otpuštenog lica (član 55). Ako krivicom osuđenog izvršenje obaveza ne otpočne u roku od 15 dana od dana izrade programa ili osuđeni ne ispunjava obaveze koje su mu određene, odnosno ispunjava ih djelimično, povjerenik je dužan da odmah o tome obavijesti nadležni sud. U ovom slučaju nadležni sud u roku od osam dana donosi odluku o opozivu uslovnog otpusta ili pak obavještava povjerenika i osuđenog o nastavku izvršenja uslovnog otpusta.

4. Primjena uslovnog otpusta u sudskoj praksi

Na obim, prirodu i značaj uslovnog otpusta kao oblika (faze) u izvršenju izrečene kazne zatvora (redovne, dugotrajne ili kazne kućnog zatvora) ukazuju i brojni primjeri iz domaće sudske prakse:

- 1) Ima mesta uslovnom otpuštanju osuđenog sa izdržavanja kazne zatvora samo ako je postignuta svrha kažnjavanja. Da li je u konkretnom slučaju ostvarena svrha kažnjavanja - utvrđuje se svim dokazima. U situaciji kada osuđeni prema izvještaju KPZ ima negativan stav prema učinjenom krivičnom djelu, ne može se zaključiti da bi puštanjem bila ostvarena svrha kažnjavanja i da na slobodi neće učiniti novo krivično djelo (*rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 492/06 od 28. marta 2006. godine, Beograd: Sudska praksa, [5],20*).
- 2) Osnovni uslov za primjenu instituta uslovnog otpusta je vladanje osuđenog za vrijeme izdržavanja kazne, kao i procjena o njegovom budućem ponašanju. Neosnovani su navodi u žalbi javnog tužioca koja je izjavljena protiv rješenja prvostepenog suda, kojim je usvojena molba za uslovni otpust osuđenog, da nije bilo mjesta za prihvatanje ove molbe jer se radi o izvršenju teškog krivičnog djela koje je za posljedicu imalo smrt jednog lica, te da je poslije saobraćajne nezgode osuđeni pobjegao sa lica mjesta. Iz izvještaja KPZ u kome osuđeni izdržava kaznu zatvora proizilazi dobro ponašanje osuđenog, ispoljene radne navike, da je proces resocijalizacije okončan i da ustanova predlaže usvajanje molbe osuđenog (*rješenje Okružnog suda u Subotici, Kž. 459/07 od 3. decembra 2007. godine, Beograd: Sudska praksa, Beograd, [2-3/08], 17*).
- 3) U situaciji kada osuđeni izdržava kaznu zatvora zbog krivičnog djela razbojništva, kada je disciplinski kažnjavan, kada iz izvještaja KPZ

proizlazi da je svrha kažnjavanja ostvarena, ne može se prihvatiti stav prvostepenog suda iznijet u rješenju kojim je molba za uslovni otpust usvojena i zbog kratkog vremenskog perioda ostatka kazne zatvora koju treba da izdrži, pa je uvažena žalba javnog tužioca i preinačeno rješenje prvostepenog suda tako da se molba osuđenog za uslovni otpust odbija kao neosnovana (*rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 1617/07 od 16. oktobra 2007. godine, Beograd: Sudska praksa, [1/08], 18*).

- 4) Nema mjesta usvajanju molbe za uslovni otpust osuđenog u situaciji kada je ostalo da izdrži kaznu zatvora još u trajanju od četiri mjeseca, a iz izvještaja ustanove u kojoj se nalazi proizilazi da su samo prisutne promjene u stavu i ponašanju osuđenog, da je proces resocijalizacije još u toku i da nisu ispunjeni ciljevi generalne i specijalne prevencije. Prema zakonu, za usvajanje molbe za uslovni otpust, pored neophodnog proteka vremena, potrebno je imati u vidu i sadržinu izvještaja ustanove u kojoj osuđeni izdržava kaznu zatvora (*rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 1890/2007 od 5. novembra 2007. godine, Beograd: Sudska praksa, [1/08], 18*).
- 5) Vrhovni sud nalazi da u konkretnom slučaju svrha kažnjavanja ne bi bila postignuta puštanjem na uslovni otpust, te da se ne može osnovano očekivati da će se osuđeni na slobodi dobro vladati i da neće učiniti novo krivično djelo. U konkretnom slučaju, prema razlozima pobijanog rješenja, prvostepeni sud nalazi na osnovu izvještaja KPZ da se proces resocijalizacije u kome osuđeni aktivno učestvuje odvija bez teškoća i u ovoj fazi se može ocijeniti pozitivno, pa je uvažio molbu za uslovni otpust - zaključujući da su ispunjeni zakonski uslovi za puštanje osuđenog na uslovni otpust. Međutim, po ocjeni Vrhovnog suda, osnovano se u žalbi javnog tužioca ističe da iz navedenog izvještaja proizilazi da je osuđeni zbog težeg disciplinskog prestupa disciplinski kažnjen i upućen u samicu u trajanju od deset dana, kao i da je proces resocijalizacije u toku, da se odvija bez poteškoća i da je u ovoj fazi ocijenjen pozitivnim, ali da nije okončan. Vrhovni sud nalazi da u konkretnom slučaju svrha kažnjavanja ne bi bila postignuta puštanjem osuđenog na uslovni otpust, te da se ne može osnovano očekivati da će se osuđeni na slobodi dobro vladati i da neće učiniti novo krivično djelo (*rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 2266/07 od 19. decembra 2007. godine, Beograd: Sudska praksa, [2-3/08], 16 i 17*).

6) Kod odlučivanja o molbi za uslovni otpust osuđenog prvenstveno je značajno njegovo ponašanje za vrijeme izdržavanja kazne zatvora. Osnovano se u žalbi ističe da prvostepeni sud nije cijenio izvještaj okružnog zatvora o vladanju osuđenog za vrijeme izdržavanja kazne zatvora, pa nije jasno zbog čega je njegova molba za puštanje na uslovni otpust odbijena, a pogotovo zbog toga što se u razlozima rješenja nabrajaju pravnosnažne odluke po kojima je podnosilac do sada osuđivan, uz ocjenu da izrečene kazne nisu uticale na osuđenog da promijeni svoje ponašanje. Prvenstveno se ukazuje prvostepenom sudu da se u postupku, a po molbi za uslovni otpust ne odlučuje o kazni koja je izrečena osuđenom licu, već da li je dijelom izdržane kazne postignuta svrha kažnjavanja, a s obzirom na vladanje osuđenog. To zbog toga što iz izvještaja okružnog zatvora proizilazi drugačiji zaključak od onog koji je iznio prvostepeni sud. Zaista, sud nije isključivo vezan mišljenjem iz izvještaja ustanove gdje se nalazi osuđeno lice na izdržavanju kazne zatvora, ali je dužan da navede razloge zbog čega je odbijena njegova molba za uslovni otpust i pored pozitivnog mišljenja ustanove u pogledu vladanja osuđenog. U konkretnom slučaju ne samo da nisu navedeni razlozi, već se ne daje ni ocjena izvještaja okružnog zatvora, niti se konstatuje da su ispunjeni zakonom propisani uslovi (*rješenje Okružnog suda u Subotici, Kž. 213/08 od 6. maja 2008. godine, Beograd: Sudska praksa, [5-6/10], 20*).

7) Rješenjem prvostepenog suda usvojena je molba osuđenog za uslovni otpust sa izdržavanja kazne zatvora, ali je rješenjem drugostepenog suda ono preinačeno tako da se molba osuđenog odbija kao neosnovana. Opisano ponašanje osuđenog u obrazloženju izvještaja KPZ ukazuje upravo na suprotan zaključak da osuđeni, iako je svoje ponašanje uskladio sa pomenutim zahtjevom i pravilnikom, još uvijek nema definisan program postupanja jer se nalazi u fazi dijagnostifikovanja i definisanja tretmana, odnosno da se osuđeni nalazi u fazi procjene i definisanja njegove ličnosti, tj. da je na početku ostvarivanja procesa resocijalizacije. Osuđeni se, po nalaženju ovog suda, u toku izdržavanja kazne nije tako popravio da se može osnovano očekivati da će se na slobodi dobro vladati, a naročito da do isteka vremena na koje je izrečena kazna neće vršiti krivično djelo, te dio kazne koji je do sada izdržao ukazuju da proces resocijalizacije još uvijek nije završen, a svrha kažnjavanja u odnosu na osuđenog u pogledu individualne prevencije još uvijek

nije ostvarena (*rješenje Okružnog suda u Subotici, Kž. 389/08 od 30. jula 2008. godine, Beograd: Sudska praksa, [5-6/09], 14*).

- 8) Osnovano se žalbom javnog tužioca ukazuje da nisu ispunjeni uslovi za puštanje osuđenog na uslovni otpust. U konkretnom slučaju, prema razlozima pobijanog rješenja, prvostepeni sud je na osnovu izvještaja o vladanju osuđenog u toku izdržavanja kazne zatvora, zaključio, imajući u vidu kratko vrijeme do isteka kazne (45 dana), kao i korektno ponašanje tokom izdržavanja, da je svrha kažnjavanja postignuta, pa je usvojena molba osuđenog za puštanje na uslovni otpust. Međutim, po ocjeni Vrhovnog suda, takva odluka je preuranjena posebno zbog toga što se radi o teškom krivičnom djelu i da je prvostepeni sud prilikom odmjeravanja kazne ublažio zakonom propisanu kaznu skoro do granice zakonskog minimuma. Kod ovakvog stanja stvari, Vrhovni sud nalazi da svrha kažnjavanja još nije postignuta, a iz izvještaja okružnog zatvora proizilazi da u toku tretmana nisu postignuti pozitivni efekti zbog specifične strukture ličnosti osuđenog i nedovoljne motivacije iz čega proizilazi da proces resocijalizacije još nije okončan (*rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 573/08 od 18. marta 2008. godine, Beograd: Sudska praksa, [7-8/08], 19*).
- 9) Pravilno je prvostepeni sud odbio molbu osuđenog za uslovni otpust jer nije postignuta svrha kažnjavanja. Pravilno je prvostepeni sud odbio molbu za puštanje na uslovni otpust osuđenog jer je pravilno ocijenio izvještaj o vladanju osuđenog u toku izdržavanja kazne zatvora u kome je navedeno da je osuđeni ispoljio promjenljivo ponašanje, da je dva puta mijenjao vaspitne grupe zbog neprilagođenosti, da je pet puta disciplinski kažnjavao, kao i dužinu neizdržanog dijela kazne zatvora u ukupnom trajanju od devet godina. Pored toga, i navodima iz žalbe da je osuđenom za vrijeme izdržavanja kazne majka preminula, da mu je otac nezaposlen i srčani bolesnik i da se za vrijeme izdržavanja kazne oženio, odnosno da živi u vanbračnoj zajednici - bez uticaja su na pravilnost pobijanog rješenja jer i po ocjeni ovog suda proces resocijalizacije još nije završen, odnosno nije postignuta svrha kažnjavanja (*rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 621/08 od 25. marta 2008. godine, Beograd: Sudska praksa, [7-8/08], 18*).
- 10) Da bi se uvažila molba osuđenog za puštanje na uslovni otpust - proces resocijalizacije mora biti okončan. Iz izvještaja ustanove u kojoj

osuđeni izdržava kaznu proizilazi da je izrečena kazna na osuđenog pozitivno djelovala, a proces resocijalizacije se kreće u željenom smjeru bez zastoja, pa se predlaže primjena instituta uslovnog otpusta. Na ovaj zaključak iz izvještaja, uz činjenicu da je osuđenom do isteka vremena izrečene kazne zatvora ostalo još devet dana, da se radi o kratkom vremenskom periodu, u razlozima pobijanog rješenja se poziva i prvostepeni sud. Imajući u vidu navedeno, žalba javnog tužioca je osnovana jer su odlučne činjenice koje proizilaze iz izvještaja KPZ pogrešno ocijenjene od strane prvostepenog suda. Prema navedenom izvještaju, proces resocijalizacije u odnosu na osuđenog se kreće u željenom smjeru što bi značilo da još uvijek nije okončan (*rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 732/08 od 31. marta 2008. godine, Beograd: Sudska praksa, [6/08],9).*

11)Nije dozvoljen uslovni otpust osuđenog sa izdržavanja kazne zatvora koja se izdržava po rješenju suda kojim je neplaćena novčana kazna zamijenjena kaznom zatvora. Kazna zatvora koja se izdržava (kao zamjena za neplaćenu novčanu kaznu) se ne može poistovijetiti sa kaznom zatvora jer je ova kazna autonomna i specifična po svojoj prirodi i predstavlja samo način izvršenja novčane kazne (*rješenje Okružnog suda u Nišu, Kž. 1110/08, Niš: Bilten sudske prakse Okružnog suda u Nišu, [28/08], 45)*

12)Rešenjem je odbijena molba osuđenog za puštanje na uslovni otpust jer proces resocijalizacije još uvijek nije okončan, pa nije ostvarena svrha specijalne prevencije. Vrhovni sud nalazi da podaci sadržani u izvještaju KPZ o tome da je osuđeni ispoljio prilagođeno ponašanje, da radne zadatke izvršava savjesno i odgovorno, disciplinski nije kažnjavan, priznaje izvršenje krivičnog djela, da je proces resocijalizacije u toku i da se odvija po planu i programu Zavoda bez problema - očigledno ukazuje da proces resocijalizacije osuđenog još uvijek nije završen, budući da se osuđeni nije tako popravio da se sa osnovom može očekivati da će se on na slobodi dobro vladati, a posebno da neće vršiti krivična djela. U toj situaciji nije postignuta svrha kažnjavanja sa stanovišta specijalne prevencije, pa nisu ispunjeni uslovi za puštanje na uslovni otpust osuđenog (*rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 2143/08 od 2. septembra 2008. godine, Beograd: Sudska praksa, [10/08], 14).*

13)Nema mjesta prihvatanju molbe za uslovni otpust osuđenog ako proces resocijalizacije nije okončan u potpunosti. Iako je osuđeni

izdržao više od polovine izrečene kazne zatvora, iz izvještaja ustanove u kojoj izdržava kaznu, proizilazi da u proteklom periodu izdržavanja kazne nije svoje ponašanje u potpunosti uskladio sa zahtjevima zavodskog tretmana, da verbalno izražava kajanje i prihvata odgovornost, ali nije u dovoljnoj mjeri svjestan težine i društvene opasnosti učinjenog krivičnog djela, da se sa njim obavlja tretmanski rad po planu i bez značajnijih problema, uz saradnju sa osuđenim, ali se dostignuti stepen resocijalizacije ne može ocijeniti dovoljnim. Stoga se i po nalaženju ovog suda puštanjem osuđenog sa daljeg izdržavanja kazne zatvora ne bi ostvarila svrha kažnjavanja, kako u pogledu specijalne, tako i u pogledu generalne prevencije, pa se njegova žalba odbija kao neosnovana (*rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 3137/08 od 9. februara 2009. godine, Beograd: Sudska praksa, [4/09], 16*).

- 14) Nema mjesta prihvatanju molbe za uslovni otpust osuđenog ako iz izvještaja KPZ u kojem izdržava kaznu zatvora proizilazi da se proces resocijalizacije karakteriše pozitivnim promjenama u stavovima i ponašanju osuđenog. Zaključak prvostepenog suda da ima mjesta usvajanju molbe osuđenog za puštanje na uslovni otpust je za sada neprihvatljiv jer ne sadrži ni dovoljne, ni pravilne razloge u pogledu postojanja svih odlučnih činjenica od značaja za puštanje na uslovni otpust sa izdržavanja kazne zatvora, a i dati razlozi su u suprotnosti sa stanjem u spisima predmeta. U izvještaju KPZ je navedeno da je ponašanje osuđenog na izdržavanju kazne zatvora primjerno, da poštuje službena lica, ne dolazi u konflikt sa ostalim osuđenim licima, radne zadatke izvršava odgovorno i savjesno, koristi pogodnosti bez zloupotrebe, ali je istovremeno navedeno da se proces resocijalizacije karakteriše pozitivnim promjenama u stavovima i ponašanju osuđenog. Takva formulacija u izvještaju KPZ ne pruža dovoljno podataka za pouzdan zaključak da je proces resocijalizacije kod osuđenog okončan, pošto se govori samo o pozitivnim promjenama. Potrebno je da prvostepeni sud navedenu činjenicu provjeri tako što će od odgovarajuće uprave KPZ zatražiti izjašnjenje iz koga bi bilo jasno i nesporno utvrđeno da je kod osuđenog ostvarena svrha resocijalizacije i postignuta svrha kažnjavanja, i to kako specijalna, tako i generalna prevencija (*rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 3167/2008 od 25. decembra 2008. godine, Beograd: Sudska praksa, [5-6/09], 10 i 11*).

-
- 15) Rješenjem prvostepenog suda odbijena je kao neosnovana molba za uslovni otpust osuđenog. Pravilno je prvostepeni sud odbio molbu za puštanje na uslovni otpust jer proces resocijalizacije osuđenog nije okončan. Iz izvještaja KPZ proizilazi da je osuđeni radno angažovan, da u njegovom ponašanju nije bilo problema, da nije disciplinski kažnjavan, uz izraženo kajanje i grižu savjesti, kao i da se program postupanja odvija bez problema uz aktivno učešće osuđenog u prihvatanju tretmana i izraženih pozitivnih manifestacija u njegovom ponašanju. To znači da iz navedenog proizilazi da proces resocijalizacije nije okončan u konkretnom slučaju. Pri tome je prvostepeni sud pravilno cijenio i težinu učinjenog krivičnog djela, način njegovog izvršenja, visinu izrečene kazne, kao i ostatak neizdržanog dijela kazne (*rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 3315/08 od 24. februara 2009. godine, Beograd: Sudska praksa, [7-8/09], 17*).
- 16) Rješenjem prvostepenog suda odbijena je kao neosnovana molba osuđenog za uslovni otpust. U obrazloženju rješenja je navedeno da je preuranjeno odobriti uslovni otpust u momentu odlučivanja jer nije ostvarena svrha kažnjavanja, a imajući u vidu težinu izvršenih krivičnih djela, stepen krivice osuđenog, okolnosti koje su pratile njihovo izvršenje, kao i preostali neizdržani dio kazne. Prema podacima iz spisa predmeta, osuđeni je izdržao više od polovine izrečene kazne zatvora, pa je time ispunjen objektivni uslov, a što se tiče subjektivnog uslova iz izvještaja KPZ proizilazi da je osuđeni uskladio svoje ponašanje i postupa po pravilniku o kućnom redu, disciplinski nije kažnjavan, koristi posebne pogodnosti, pa je proces resocijalizacije završen i svrha kažnjavanja postignuta. Pri takvom stanju stvari, ima mjesta preinačenju prvostepenog rješenja tako da se usvaja molba za uslovni otpust. U vezi s tim, treba napomenuti da uslovni otpust nije oproštaj preostalog dijela izrečene kazne zatvora, već predviđa mogućnost nastavka izdržavanja kazne u slučaju ako osuđeni do isteka vremena za koji je kazna izrečena - učini novo krivično djelo, kada se uslovni otpust opoziva (ili se može opozvati) (*rješenje Okružnog suda u Subotici, Kž. 349/09 od 15. juna 2009. godine, Beograd: Sudska praksa, broj [11-12/09], 16*).
- 17) Rešenjem prvostepenog suda odbijena je molba osuđenog za uslovni otpust kao neosnovana. Po nalaženju ovog suda, pravilno je prvostepeni sud postupio kada je zaključio da se osuđeni u toku izdržavanja kazne zatvora nije popravio, da se osnovano može očekivati da će se na slobodi dobro vladati, a naročito da do

isteka vremena na koje je kazna zatvora izrečena neće vršiti novo krivično djelo. Osim toga, pravilno je prvostepeni sud imao u vidu činjenicu da osuđeni u toku izdržavanja kazne zatvora nije bio radno angažovan jer nije radno sposoban, da nije motivisan za bilo koji oblik aktivnosti, da mu je psihičko stanje labilno, da njegov odnos sa majkom sa kojom jedino održava kontakt nije skladan, pa da penalni tretman još uvijek nije okončan i da se on odvija otežano. Pri takvom stanju stvari, pravilno je prvostepeni sud odbio molbu za uslovni otpust, bez obzira na to što osuđeni nije disciplinski kažnjavao, ali ne učestvuje u aktiviranju njegovog tretmana, nije motivisan za bilo koji oblik aktivnosti, da se oporavak odvija otežano, te da on nije ostvario svrhu (*rješenje Okružnog suda u Subotici, Kž. 370/09 od 11. juna 2009. godine, Beograd: Sudska praksa, [11-12/09], 17*).

18) Ima mjesta usvajanju molbe za uslovni otpust osuđenog samo ako je ostvarena svrha kažnjavanja u potpunosti. Iz izvještaja KPZ proizilazi da je osuđeni manifestovao prilagođeno ponašanje, da aktivno učestvuje u procesu resocijalizacije i da postoje objektivne mogućnosti i spremnost za korekciju ponašanja na slobodi, a da se rezultati tretmana ocjenjuju zadovoljavajućom procjenom, da je svrha kažnjavanja u velikoj mjeri postignuta. Kako se osuđeni može uslovno otpustiti sa izdržavanja kazne zatvora samo ukoliko je postignuta svrha kažnjavanja, a što se iz navedenog izvještaja ne može utvrditi, po ocjeni Vrhovnog suda razlozi dati u obrazloženju ožalbenog rešenja o ovoj odlučnoj činjenici su nejasni i u znatnoj mjeri protivrječni zaključku prvostepenog suda da je prema osuđenom postignuta svrha kažnjavanja (*rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 578/09 od 24. marta 2009. godine, Beograd: Sudska praksa, [9-10/09], 13*).

19) Da bi se usvojila molba osuđenog za uslovni otpust, nedovoljno je za donošenje rješenja kojim se molba usvaja ocjena samo izvještaj KPZ o vladanju osuđenog i o ispunjavanju njegovih radnih obaveza - bez konačnog zaključivanja da li je proces resocijalizacije ostvaren. U konkretnom slučaju, prema razlozima pobijanog rješenja, prvostepeni sud je na osnovu izvještaja KPZ o vladanju osuđenog utvrdio da je osuđeni na izdržavanje kazne došao sam, da je radno angažovan i zadatke uredno ispunjava, da ima korektan odnos sa službenim i ostalim osuđenim licima i da koristi pogodnosti bez zloupotrebe. Dalje se navodi da prema izvršenom krivičnom djelu nema objektivni stav iako izrečenu kaznu smatra realnom. Na kraju, prvostepeni sud

zaključuje da ima mjesta prihvatanju molbe za puštanje na uslovni otpust osuđenog. Međutim, po ocjeni Vrhovnog suda iz navedenog izvještaja ne proizilazi da je proces resocijalizacije okončan, pa samim tim da li su ostvareni ciljevi generalne i specijalne prevencije na što se osnovano ukazuje u žalbi javnog tužioca (*rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 929/09 od 28. aprila 2009. godine, Beograd: Sudska praksa, [1-2/10], 14*).

20) Ima mjesta usvajanju molbe za uslovni otpust osuđenog iako u izvještaju KPZ nije direktno navedeno da je kod njega ostvarena svrha kažnjavanja, ako iz izvještaja o njegovom vladanju proizilaze sve pozitivne okolnosti koje ukazuju da će se on na slobodi dobro vladati. Iz spisa predmeta proizilazi da je osuđeni izdržao više od polovine zatvorske kazne, iz izvještaja KPZ vidi se da je u slučaju osuđenog postignuta svrha kažnjavanja s obzirom na njegovo primjerno ponašanje, a sve to imajući u vidu težinu izvršenog krivičnog djela i stepen krivice. Sve su to okolnosti koje ukazuju da je u konkretnom slučaju postignuta svrha kažnjavanja i da će se osuđeni na slobodi dobro vladati, pa su kod takvog stanja stvari suprotni žalbeni navodi javnog tužioca, zasnovani na stavu da iz izvještaja KPZ ne proizilazi da je u slučaju osuđenog postignuta svrha kažnjavanja, pošto to nije izričito navedeno u izvještaju KPZ, kao i s obzirom na to da iz tog izvještaja proizilazi da osuđeni ne priznaje potpuno izvršenje krivičnog djela za koje je osuđen, a kaznu doživljava kao nepravednu (*rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 1414/09 od 23. juna 2009. godine, Beograd: Sudska praksa, [1-2/10], 13*).

21) Ne može se prihvatiti molba za uslovni otpust osuđenog kada proces resocijalizacije ima pozitivne efekte u penalnoj sredini, a recidiv se ne očekuje. Kod ovakvog stanja stvari i izvještaja zatvorske ustanove da proces resocijalizacije ima pozitivne efekte u penalnoj sredini, a recidiv se ne očekuje, Vrhovni sud nalazi da i pored činjenice da je osuđena svoje ponašanje uskladila sa pravilima kućnog reda, da nije disciplinski kažnjavana, da radne obaveze izvršava uredno - ne može se osnovano očekivati da će se na slobodi dobro vladati. Iz navedenog izvještaja proizilazi da se proces resocijalizacije samo uspješno odvija, ali da on nije okončan, pa samim tim nije ni postignuta svrha kažnjavanja, a imajući u vidu ostatak kazne zatvora koju osuđena treba da izdrži u trajanju od sedam mjeseci (*rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 1430/09 od 16. juna 2009. godine, Beograd: Sudska praksa, [1-2/10], 15*).

- 22) Rješenjem prvostepenog suda odbijena je kao neosnovana molba osuđene za puštanje na uslovni otpust. Iako je osuđena izdržala više od polovine izrečene kazne, iz izvještaja KPZ proizilazi da ona krivično djelo ne priznaje, da su prognoze njenog budućeg ponašanja neizvjesne, da je pravilan stav prvostepenog suda da njenu molbu za uslovni otpust treba odbiti kao neosnovanu s obzirom na to da u odnosu na osuđenu nisu postignuti ciljevi specijalne i generalne prevencije, a samim tim nije ostvarena ni svrha kažnjavanja, što je neophodna pretpostavka za puštanje na uslovni otpust (*rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 1866/09 od 14. jula 2009. godine, Beograd: Sudska praksa, [1-2/10], 14*).
- 23) Rješenjem prvostepenog suda usvojena je molba za uslovni otpust osuđenog. Vijeće prvostepenog suda je, imajući u vidu prikupljene dokaze, našlo da je svrha kažnjavanja u odnosu na osuđenog postignuta zbog čega je usvojena molba za uslovni otpust. Prema zakonu, osuđeni se može uslovno otpustiti ako se u toku dotadašnjeg izdržavanja kazne tako popravio da se može sa osnovom očekivati da će se na slobodi dobro vladati, odnosno da do isteka vremena na koje je izrečena kazna neće učiniti novo krivično djelo. To znači da je preduslov za pozitivno rješenje ocjena suda da je proces resocijalizacije kod osuđenog završen kao pokazatelj postignute svrhe kažnjavanja na planu specijalne prevencije. Iz izvještaja o vladanju osuđenog proizilazi da se realizacija vaspitno-korektivnog tretmana u cilju reintegracije u socijalnu sredinu odvija u pozitivnom smjeru iz čega se može zaključiti da je ovaj proces okončan (*rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 1958/09 od 27. jula 2009. godine, Beograd: Sudska praksa, [3-4/10], 17*).
- 24) Rješenjem prvostepenog suda usvojena je molba za uslovni otpust koje je po žalbi javnog tužioca ukinuto. U pobijanom rješenju prvostepeni sud je zaključio da su ispunjeni zakonski uslovi za puštanje osuđenog na uslovni otpust sa izdržavanja kazne zatvora. Takav zaključak suda je za sada neprihvatljiv jer ne sadrži dovoljne i pravilne razloge od značaja za odlučivanje za primjenu instituta uslovnog otpusta. Iz izvještaja KPZ o vladanju osuđenog proizilazi da ta ustanova na dosadašnji proces resocijalizacije gleda sa puno optimizma, izražavajući uvjerenje da osuđeni ubuduće neće vršiti krivična djela. Iz takve formulacije bi se zaključilo da je proces resocijalizacije u toku, a to znači da nije okončan, dok u pobijanom rješenju prvostepeni sud izvodi zaključak da je proces resocijalizacije završen i da je postignuta svrha kažnjavanja, pri čemu sud ne

daje bliže razloge, ni objašnjenje za takav svoj zaključak (*rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 2188/09 od 17. avgusta 2009. godine, Beograd: Sudska praksa, [1-2/10], 13*).

- 25) Ostvareni su uslovi za prihvatanje molbe za uslovni otpust osuđenog samo ako iz izvještaja o njegovom vladanju nesumnjivo proizilazi zaključak da je kod njega ostvarena svrha kažnjavanja - specijalna prevencija. Prvostepeni sud je donoseći rješenje kojim se usvaja molba za puštanje na uslovni otpust osuđenog - našao da je ostvarena svrha kažnjavanja, jer je postignut visok stepen resocijalizacije. Zaključak prvostepenog suda se ne može prihvatiti s obzirom na to da je u izvještaju o vladanju osuđenog navedeno da se sa osuđenim radi po planu i programu postupanja i proces resocijalizacije karakteriše se pozitivnim promjenama u stavovima i ponašanju osuđenog. Kod takve sadržine izvještaja KPZ, ne može se izvesti nesumnjiv zaključak da je kod osuđenog proces resocijalizacije ostvaren, niti da je na opisani način ostvarena svrha kažnjavanja u vidu specijalne prevencije (*rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 2341/09 od 2. septembra 2009. godine, Beograd: Sudska praksa, [7-8/10], 11*).
- 26) Nema uslova za prihvatanje molbe za uslovni otpust osuđenog, ako iz izvještaja o njegovom vladanju ne proizilazi da je proces resocijalizacije okončan. Iz izvještaja o vladanju osuđenog proizilazi da su se u njegovom slučaju stekli povoljni uslovi za uspješnu socijalnu reintegraciju, adekvatnog upućivanja osuđenog u savremene civilizacijske tokove života, a to znači po zaključku prvostepenog suda da ne proizilazi da je njegov proces resocijalizacije okončan, imajući u vidu visinu kazne zatvora kojom je osuđen, težinu krivičnog djela i ostatak kazne zatvora koji treba da izdrži. Na osnovu navedenog preinačeno je rješenje prvostepenog suda tako da se molba osuđenog odbija kao nesnovana (*rješenje Vrhovnog suda Srbije, Kž. 2527/09 od 29. septembra 2009. godine, Beograd: Sudska praksa, [3-4/10], 17*).
- 27) Kada iz izvještaja KPZ u kome osuđena izdržava kaznu zatvora proizilazi da je u njenom vladanju bilo oscilacija zbog čega je dva puta disciplinski kažnjavana, da se u narednom periodu očekuje postizanje svrhe kažnjavanja, onda se ne može smatrati da se osuđena tokom izdržavanja kazne tako popravila da se može sa osnovom očekivati njeno dobro vladanje na slobodi. Stoga je pravilno prvostepeni sud odbio molbu osuđene za puštanje na uslovni otpust kao neosnovanu (*rješenje Apelacionog suda u Kragujevcu, Kž. 152/10 od 10. februara 2010. godine, Beograd: Sudska praksa, [5-6/210], 17*).

- 28) Molba za puštanje na uslovni otpust može se podnijeti i u slučaju kada je presuda donijeta na osnovu sporazuma o priznanju krivičnog djela. Sud nije dužan da provjerava vladanje osuđenog u pritvoru jer prilikom odlučivanja o molbi za uslovni otpust to nije od značaja, već izvještaj zavoda u kome osuđeni izdržava kaznu zatvora. Okrivljeni je nakon što mu je produžen pritvor do pravnosnažnosti presude - iz pritvora upućen na izdržavanje kazne zatvora. U pritvoru je proveo veći dio kazne. Prvostepenim rješenjem je odbijen zahtjev osuđenog za puštanje na uslovni otpust jer sud nije dužan da službenim putem provjeri vladanje osuđenog u pritvoru pošto to nije od značaja za odlučivanje o uslovnom otpustu (*rješenje Apelacionog suda u Beogradu, Kž. Po. 212/12 od 22. maja 2012. godine, Beograd: Bilten Višeg suda u Beogradu, [84/14], 38 i 39*).
- 29) Kod ocjene da li će se osuđeni uslovno otpustiti sa izdržavanja kazne zatvora, ne vodi se računa o opštoj svrsi kažnjavanja, već se cijeni da li je u odnosu na osuđenog postignuta svrha kažnjavanja. Rješenjem suda odbijena je molba osuđenog lica za puštanje na uslovni otpust. Po nalaženju Apelacionog suda, ovakav zaključak prvostepenog suda se ne može prihvatiti imajući u vidu da je sud dužan da pri svojoj odluci uzme u obzir vladanje osuđenog za vrijeme izdržavanja kazne, izvršenje radnih obaveza s obzirom na njegovu radnu sposobnost, kao i druge okolnosti koje pokazuju da je u odnosu na njega ostvarena svrha kažnjavanja. To znači da se kod ocjene da li će se osuđeni uslovno otpustiti, ne vodi se računa o opštoj svrsi kažnjavanja, već se cijeni da li je u odnosu na osuđenog postignuta svrha kažnjavanja, te nema mjesta ocjeni da li je uslovno otpuštanje osuđenog u skladu sa ciljevima opšte prevencije (*rješenje Apelacionog suda u Nišu, Kž. 263/12 od 22. marta 2013. godine, Niš: Bilten Apelacionog suda u Nišu, [1/13], 53*).
- 30) Prilikom odlučivanja o molbi za uslovno otpuštanje maloljetnika sa izvršenja vaspitne mjere, prvostepeni sud će cijeliti kumulativno ispunjenje zakonskih uslova koji se tiču vremena koje je maloljetnik proveo u vaspitnoj ustanovi, njegovo ponašanje i uspjeh postignut u vaspitanju nakon čega će moći pravilno da utvrdi da li se maloljetnik tako popravio da se na osnovu uspjeha postignutog u vaspitanju može osnovano očekivati da on ubuduće neće vršiti krivična djela i da će se u sredini u kojoj bude živio dobro vladati, a naročito da neće činiti krivična djela. Rješenjem suda odbijena je molba maloljetnog, sada punoljetnog za puštanje na uslovni otpust iz vaspitno-popravnog doma u Kruševcu, jer je utvrđeno da je ponašanje i vladanje

maloljetnika u početku bilo neprimjereno zbog čega je disciplinski kažnjavan, ali da se potom realizacija vaspitne mjere kreće uzlaznom putanjom, da je prag tolerancije na frustracije na prosječnom nivou, da nije u dovoljnoj mjeri samokritičan u odnosu na izvršena krivična djela, te da iako je sve planirane ispite položio sa dobrim rezultatima, motivisan da završi srednju školu u okviru doma i da ima podršku porodice - svrha izricanja vaspitne mjere upućivanja u vaspitno-popravni dom još uvek nije ostvarena jer maloljetnik nije realizovao tretman predviđen od strane stručnog tima Prijemnog odeljenja (*rješenje Apelacionog suda u Nišu, Kžm. 5/13 od 11. aprila 2013. godine, Niš: Bilten Apelacionog suda u Nišu, [1/13], 33 i 34*).

31) Sud može pustiti na uslovni otpust i lice koje se nalazi na izdržavanju kazne zatvora u prostorijama u kojima stanuje (*rješenje Višeg suda u Beogradu, Kuo. Po. 200/13 od 31. januara 2014. godine, Beograd: Bilten Višeg suda u Beogradu, [84/14], 10*).

32) Ako je osuđeni usljed amnestije oslobođen izvršenja dijela kazne zatvora, onda se i taj dio kazne uzima u obzir pri utvrđivanju da li osuđeni ispunjava uslove za puštanje na uslovni otpust, odnosno da li je izdržao dvije trećine kazne zatvora. Dajući obrazloženje pobijanog rješenja i razloge za svoj zaključak, prvostepeni sud, između ostalog, navodi da je prilikom odlučivanja o molbi za puštanje na uslovni otpust imao u vidu da je osuđeni oslobođen od izdržavanja 25 odsto kazne zatvora, i to u trajanju od dvije godine rješenjem Višeg suda u Beogradu, te da je sa oslobođenjem od kazne zatvora u ovom trajanju izdržao 2/3 tako umanjene kazne, ali prema mišljenju prvostepenog suda navedeno nije uticalo na drugačiju odluku, jer osuđeni nije izdržao 2/3 kazne zatvora, već je od navedenog dijela kazne oslobođen. Ovaj sud takođe nalazi da je zakonom propisano da će sud uslovno otpustiti osuđenog koji je izdržao 2/3 kazne zatvora, a ne 2/3 izrečene kazne zatvora, što bi eventualno išlo u prilog stava prvostepenog suda. U prilog ovome ide i to što zakonodavac prilikom donošenja Zakona o amnestiji nije izričito propisao da oslobođenje osuđenih od izvršenja dijela kazne zatvora na koju su osuđeni, neće uticati na formalnost uslova za njihovo puštanje na uslovni otpust, odnosno da će oni za ispunjenje ovog zakonskog uslova morati da izdrži 2/3 kazne zatvora, ne računajući umanjenje kazne do koga je došlo na osnovu Zakona o amnestiji (*rješenje Apelacionog suda u Beogradu, Kž. 698/13 od 26. februara 2013. godine, Beograd: Bilten Apelacionog suda u Beogradu, [6/14], 124*).

- 33)Pravila o uslovnom otpustu, u situaciji kada je okrivljeni imao pravo na amnestiju, računaju se u odnosu na dio kazne koji je preostao nakon primjene instituta amnestije (*pravno shvatanje usvojeno na sjednici Krivičnog odjeljenja Apelacionog suda u Beogradu koja je održana 18. marta 2013. godine, Beograd: Bilten Apelacionog suda u Beogradu, [5/13], 75*).
- 34)Prilikom odlučivanja o osnovanosti molbe za puštanje na uslovni otpust osuđenog eksplicitno se ne uzima u obzir okolnost u pogledu dužine trajanja neizdržanog dijela kazne zatvora - kao što je to prvostepeni sud učinio. Naime, sud je imao u vidu da je u konkretnom slučaju već zadovoljen formalni uslov u pogledu dijela izdržane kazne zatvora. Zato je još potrebno izvršiti i detaljnu analizu i ocjenu vladanja i ponašanja osuđenog u penalnim uslovima, njegov stav prema izvršenom krivičnom djelu – konkretno da li to djelo prihvata kao svoje ili na bilo koji način nastoji da umanjí svoj doprinos tom djelu, stepen prihvatanja mjera tretmana koje se sprovode u okviru ustanove, radno angažovanje osuđenog u okviru njegovog subjektivnog zalaganja, ali i objektivnih kapaciteta radnih mjesta u predmetnoj ustanovi. Sve te okolnosti se utvrđuju na osnovu izvještaja ustanove u kojoj osuđeni izdržava izrečenu kaznu zatvora. Taj izvještaj mora biti kompletan, a ukoliko taj izvještaj ne sadrži dovoljno podataka o navedenim okolnostima, prvostepeni sud je dužan da zatraži dopunski izvještaj kazneno- popravnog zavoda (*rješenje Apelacionog suda u Novom Sadu, Kž. 1862/13 od 19. juna 2013. godine, Novi Sad: Bilten sudske prakse Višeg suda u Novom Sadu, [4/13], 125 i 126*).
- 35)Prilikom ocjenjivanja osnovanosti molbe za uslovni otpust sa izdržavanja kazne zatvora (kućni zatvor), sud mora posebno da vodi računa i svestrano i kritički ocijeni ispunjenost uslova u vezi sa svrhom kažnjavanja. Apelacioni sud nalazi da je prvostepeni sud pravilno utvrdio okolnosti na strani osuđene u smislu izvještaja povjerenika za izvršenje krivičnih sankcija o vladanju osuđene tokom izdržavanja kazne u kome je konstatovano da ona saraduje sa povjerenikom, da nije bilo zloupotreba dodijeljenih pogodnosti, niti zloupotreba ovog povlašćenog vida izvršenja kazne zatvora u kućnim uslovima, da ima ispravan stav prema izvršenom krivičnom djelu i da prihvata izrečenu kaznu, kao i da se protiv nje ne vodi drugi krivični postupak. No, ovaj sud nalazi da se osnovano u žalbi javnog tužioca ukazuje da, pored formalnih uslova za uslovno otpuštanje osuđene u svakom konkretnom slučaju, treba cijeliti i pitanje da li

je do sada izdržanom kaznom postignuta svrha kažnjavanja i da li se sa osnovom može očekivati da će se osuđena na slobodi dobro vladati. Uz prihvatanje zaključka prvostepenog suda da postoje okolnosti koje ukazuju da će se osuđena na slobodi dobro vladati i da je u odnosu na nju ostvaren uticaj da ubuduće ne vrši krivična djela, prvostepeni sud je propustio da utvrdi ispunjenost druga dva konstitutivna elementa svrhe kažnjavanja (*rješenje Apelacionog suda u Novom Sadu, Kž. 2383/13 od 14. avgusta 2013. godine, Novi Sad: Bilten sudske prakse Apelacionog suda u Novom Sadu, [6/14], 143 i 144*).

5. Postpenalna pomoć

Resocijalizacija (Selinšek, 271 i 272) učinioca krivičnog djela ne završava se u zavodskoj ustanovi sa izdržavanjem izrečene kazne zatvora, već se nastavlja i poslije izdržane kazne - kada osuđeni izađe na slobodu. Tada se prema njemu primjenjuju mjere postpenalne pomoći, odnosno mjere koje mu pomažu da se brže, lakše i bezbolnije uključi u normalan društveni život. Po izlasku iz zavodske ustanove na slobodu osuđeni nailazi na brojne teškoće materijalne, socijalne, psihološke, stambene i zdravstvene prirode koje sam nije u mogućnosti da savlada, a pred iskušenjima obeshrabren i razočaran može da poklekne i da se vrati na put vršenja krivičnih djela. Da bi se spriječilo ponovno vraćanje takvog osuđenog na put kriminala, njemu se pružaju mjere pomoći koje se sastoje u moralnoj potpori da istraje u savladavanju teškoća i dobrom vladanju, te da izbjegne sva iskušenja i izazove koji ga mogu ponovo odvesti na vršenje krivičnih djela, a s druge strane, njemu se pruža pomoć: pronalaženjem zaposlenja ili smještaja, rješenjem stambenog problema, obezbjeđenjem ishrane i liječenja, sređivanjem porodičnih prilika, pružanjem materijalne pomoći, omogućavanjem započinjanja ili nastavljanja školovanja ili stručnog osposobljavanja i sl. (Čejović, 491 i 492).

Prema članu 48 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, zavodska ustanova u kojoj se nalazi osuđeno lice je dužna prije otpuštanja takvog lica da utvrdi program pružanja pomoći nakon njegovog otpuštanja iz zavoda (Soković, 98-100). U ostvarivanju ove pomoći zavod saraduje sa Povjereničkom službom Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, organom starateljstva (centrom za socijalni rad) prema mjestu prebivališta, odnosno boravišta osuđenog, organom policije i drugom odgovarajućom organizacijom ili udruženjem (čl. 56 i 57 Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mjera).

U Republici Srbiji postpenalnu pomoć pružaju centri za socijalni rad kojima se osuđeno lice može i samo obratiti za pomoć. Moguće je da se organizuju u većim gradovima i posebna prihvatilišta za smještaj osuđenih lica po izlasku na slobodu, odnosno da se takva lica upošljavaju u određenim preduzećima, ustanovama i organizacijama gdje je njihov rad potreban. Ovim preduzećima se može omogućiti i posjeta zavodskim ustanovama radi upoznavanja sa osuđenim licima i njihovim potrebama, kao i mogućnostima za uposlenje (Simović, Jovašević, Simović, 229 i 230). U nekim stranim zemljama postoje posebni državni organi za pružanje postpenalne pomoći, a u ove poslove se uključuju: dobrotvorne i humanitarne organizacije, udruženja građana i pojedine vjerske organizacije.

Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mjera Republike Srbije iz maja 2014. godine predviđa poseban postupak za pružanje pomoći licu poslije izvršenja izrečene kazne zatvora kao krivične sankcije institucionalnog karaktera. To su tzv. mjere „postpenalne pomoći“.

Prema članu 56 ovog zakona, ako služba za tretman Uprave za izvršenje krivičnih sankcija procijeni da postoji potreba za pružanjem pomoći osuđenom licu nakon izlaska sa izvršenja izrečene kazne zatvora ili ako sam osuđeni zatraži takvu pomoć, povjerenik najkasnije u roku od mjesec dana prije otpusta osuđenog lica započinje izradu programa pomoći. Prilikom izrade tog programa on saraduje sa službom za tretman i osuđenim u zavodskoj ustanovi u kojoj se nalazi osuđeno lice.

Program pomoći (član 57) je skup mjera i postupaka koje lice poslije izvršene kazne zatvora dobrovoljno prihvata, a koji se primjenjuje u cilju njegovog uključivanja u život na slobodi. Program pomoći se sastoji od više predviđenih mjera kao što su: 1) pružanje pomoći prilikom pronalaženja smještaja i ishrane, 2) pružanje pomoći u ostvarivanju prava na zdravstvenu i socijalnu zaštitu, 3) davanje savjeta u cilju usklađivanja porodičnih odnosa, 4) pružanje podrške i pomoći prilikom pronalaženja zaposlenja, odnosno dovršavanja školovanja ili stručnog osposobljavanja, 5) uspostavljanje saradnje sa nadležnim centrom za socijalni rad u cilju davanja novčane podrške za podmirivanje najnužnijih potreba, 6) pružanje podrške i pomoći u uzdržavanju od upotrebe opojnih droga i alkohola i 7) pružanje drugih oblika pomoći i podrške (Petrović, Jovašević, 2006:125 i 126).

Primjena ovog programa se obustavlja, ako lice prema kome se on sprovodi ne saraduje sa povjerenikom.

Zaključak

Kao izuzetno važan krivičnopravni, kriminalnopolitički i penološki institut, u savremenom krivičnom (materijalnom i izvršnom) zakonodavstvu javlja se i uslovni otpust. To je uslovno otpuštanje iz zavodske ustanove sa daljeg izdržavanja izrečene krivične sankcije institucionalnog (zavodskog) karaktera prije nego što je osuđeno lice u potpunosti izdržalo izrečenu vrstu i mjeru krivične sankcije. Uslovni otpust u Republici Srbiji od 2001. godine daje prvostepeni sud koji je i donio odluku o krivičnoj sankciji. U drugim državama za davanje uslovnog otpusta mogu biti nadležni i drugi državni organi npr. organi uprave (komisija za uslovni otpust) ili organi penitensijarne administracije.

U osnovi primjene ovog instituta nalazi se ideja o resocijalizaciji osuđenog lica. Izricanjem vrste i mjere krivične sankcije zavodskog karaktera sud se rukovodi okolnostima koje su vezane za ličnost učinioaca krivičnog djela, obim i intenzitet prouzrokovane posljedice i okolnostima izvršenja krivičnog djela. No, izrečena sankcija može da ostvari svoju svrhu - resocijalizaciju osuđenog lica i uticanje na njega da ubuduće ne vrši krivična djela, te da poštuje norme pravnog potretka i prije nego što je sankcija u potpunosti i izvršena. Za odluku suda o davanju uslovnog otpusta od značaja je kumulativno ispunjenje dva uslova. To su: a) formalni i b) materijalni uslov.

Međutim, ako uslovno otpušteno lice za vrijeme trajanja izrečene sankcije na slobodi prekrši postavljene zabrane i ograničenja, izvrši novo krivično djelo ili ne ispuni druge postavljene uslove, sud može, a u određenim slučajevima i mora da opozove uslovni otpust. Tada se uslovno otpušteno lice vraća u zavodsku ustanovu na dalje izdržavanje izrečene sankcije. Pri tome je zakon izričito odredio da se ovaj institut ne može dati učiniocima određenih krivičnih djela (protiv polne slobode maloljetnika) iako se radi o opštem institutu koji se primjenjuje na sva osuđena lica, na sva učinjena krivična djela i sve izrečene sankcije zavodskog, institucionalnog karaktera.

Literatura:

- Babić, M., Marković, I. (2008). Krivično pravo, Opšti dio. Banja Luka.
- Бриллиантов, А. В., Иванова, Я. Е. (2010). Уголовное право России в схемах и определениях: учебное пособие. Москва: Проспект.
- Vidović, V. (1987). Uvjetni otpust osuđenog sa izdržavanja zatvorske kazne. Banja Luka. Godišnjak Pravnog fakulteta u Banjoj Luci, (11).
- Grozdanić, V., Škorić, M., Martinović, I. (2013). Kazneno pravo, Opći dio. Rijeka.
- Журавлев, М. П., Наумов, А. В. и др. (2004). Уголовное право России. Части Общая и Особенная. Москва: Проспект.
- Ilić, Z. (2012). Uslovni otpust kao instrument kaznene politike. Zbornik radova „Kaznena politika (raskol između zakona i njegove primjene“, Istočno Sarajevo.
- Jovanović, S. (2003). Mogući pravci preispitivanja uslovnog otpusta. Beograd: Temida, (3).
- Jovašević, D. (2003). Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije sa sudskom praksom. Beograd.
- Jovašević, D. (2012). Krivično pravo, Opšti dio. Niš.
- Jovašević, D. (2012a). Organizovani kriminalitet - krivičnopravni aspekti. Niš.
- Jovašević, D. (2013). Praktikum za krivično pravo, Opšti dio. Niš.
- Jovašević, D., Ikanović, V. (2012). Krivično pravo Republike Srpske, Opšti dio. Banja Luka.
- Kambovski, V. (2006). Kazneno pravo, Opšt del. Skoplje.
- Козаченко, И. Я., Незнамова, З. А. (2001). Уголовное право. Общая часть, 3-е изд., изм. и доп.. Волгоград: ВА МВД России.
- Kurtović, A. (1995). Ustrojstvo i pravna priroda uvjetnog otpusta. Rijeka: Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, (2).
- Milošević, N. (1983). Uslovni otpust prema maloljetnicima. Beograd: Pravni život, Beograd, (1).
- Mrvić Petrović, N. (2005). Krivično pravo. Beograd.
- Novoselec, P. (2004). Opći dio kaznenog prava. Zagreb.
- Petrović, B., Jovašević, D. (2005). Krivično (kazneno) pravo Bosne i

Hercegovine, Opći dio. Sarajevo.

Petrović, B., Jovašević, D. (2006). Izvršno krivično (kazneno) pravo. Sarajevo.

Petrović, B., Jovašević, D., Ferhatović, A. (2015). Krivično pravo 1. Sarajevo.

Radulović, D. (2005). Uslovni otpust. Zbornik radova „Kazneno zakonodavstvo - progresivna ili regresivna rješenja“, Beograd.

Radulović, D. (2007). Uslovni otpust kao alternativa kazni zatvora u uporednom pravu i praksi. Banja Luka: Pravna riječ, (12).

Samaha, J. (2013). Criminal Law, Eleventh Edition. Wadsworth Cengage Learning. Hardcover.

Selinšek, L.J. (2007). Kazensko pravo, Splošni del in osnove posebnega dela, Ljubljana.

Simović, M., Jovašević, D., Simović, M. (2014). Izvršno krivično pravo. Istočno Sarajevo.

Soković, S. (2003). Izvršenje krivičnih sankcija. Kragujevac.

Snyman, R. C. (2012). Criminal law. Butterworths,

Turković, K. et al. (2013). Komentar Kaznenog zakona. Zagreb.

Herring, J. (2012). Criminal Law: Text, Cases, and Materials. Paperback.

Čejović, B. (2002). Krivično pravo, Opšti dio. Beograd.

Šuković, M. (1971). Uslovni otpust. Beograd.

**CONDITIONAL RELEASE IN THE LAW OF THE REPUBLIC OF SERBIA
- GRANTING, REVOCATION AND EXECUTION**

Summary

The criminal legislation of a number of new states predict more types and measures of institutional (custodial) character in the system of criminal sanctions as well as measures to fight crime in all shapes and forms of manifestation. These are: a) imprisonment, b) medical security measures of custodial character, c) Institutional educational measures and d) juvenile imprisonment. The criminal substantive law prescribes concept, content, nature, character, duration and conditions for the implementation of institutional sanctions. However, the court pronounced forms and measures of custodial sanctions do not have to effectively last for the period pronounced by the decision. In fact, all legislation provide the possibility of conditional release for the convicted person from prisons even before the pronounced sentence is served, provided that the person meets certain conditions. There are two types of conditions for the granting of conditional release. These are: a) a formal requirement - tied to the length of the imposed sanctions of the institutional character and b) substantive requirement - a decision of the competent authority that is fully realized the purpose of punishment and without their effective enforcement in its entirety. The concept, content, conditions for granting, the method of execution and revocation of conditional release in the law of the Republic of Serbia (with theoretical and practical aspects) are discussed in this paper.

Key words: *institutional criminal sanctions, law, convicted person, conditional release, granting, revocation, execution.*

Hana Korać, redovni profesor

Univerzitet u Travniku, Pravni fakultet, BiH,
IUNP, Pravni fakultet, Republika Srbija,
Ministarstvo unutrašnjih poslova Kanton Sarajevo
korachana@yahoo.com

UDK: 364-781.9:343.22

Pregledni rad

Vjekoslav Vuković, docent

Visoka škola "CEPS-Centar za poslovne studije"
vjekoslav.vukovic@tel.net.ba

PROBACIJA I NJENA ULOGA U UNAPREĐENJU SOCIJALNE REINTEGRACIJE POČINIOCA U ZAJEDNICU

***Abstrakt:** Probacija je model u kojemu sud izriče zatvorsku ili neku drugu institucionalnu sankciju počiniocu, ali je on ne izdržava, već mu se samo prijeti njome. Sankcija se izvršava u prirodnom ambijentu pod organizovanim stručnim nadzorom. Probaciju mnogi poistovjećuju sa uslovnom kaznom, što nije isto, jer lice osuđeno na uslovnu kaznu je ne izvršava pod stručnim nadzorom, već ostaje samo i bez odgovarajuće stručne pomoći, u istoj onoj sredini koja ga je prvotno i navela na to da počini krivično djelo ili prekršaj zbog kojega je sankcionirano. Probacija se najčešće daje uz uslovnu osudu, ali je moguća i u slučajevima kad čovjek dospije u zatvor. Tada je, na primjer, moguć uslovni otpust. Probacija predviđa svojevrсни dogovor, i ugovor između osuđene osobe i probacijskog službenika.*

***Ključne riječi:** probacija, tretman, probacijska služba;*

Uvod

Probacijski tretman začet je krajem prve polovine 19. vijeka u SAD-u. U Velikoj Britaniji probacijski sistem postoji 106 godina, što ga čini najstarijom probacijskom službom.

Počiniocima krivičnih djela sud izriče zatvorsku kaznu ili neku drugu institucionalnu sankciju, ali je oni ne izdržavaju, već ostaju boraviti u svojoj prirodnoj sredini, porodici, školi, radnom mjestu, gdje nisu usamljeni i bez odgovarajuće stručne pomoći. Počinioc ostaje u istoj sredini u kojoj

je počinio krivično djelo zbog čega je i sankcionisan kao kod uslovne osude, koja se svodi na pasivni policijski nadzor i **očekivanju potencijalnih recidivista**, tj. prekršioca uslovne slobode, ali pod stručnim nadzorom i uz stručnu pomoć, koja nadgleda i savjetuje osobe pod uslovnom osudom, pomaže im naći posao te razriješiti porodične probleme.

Probacija se izriče i u kombinaciji sa zatvorskom kaznom, npr. tako da počne nakon što je osuđenik proveo određeno vrijeme u zatvoru, tako da osoba koja je na probaciji provodi vikende ili noći u zatvoru i sl. Nije zanemarljiva ni činjenica da bi se uštedjela veća finansijska sredstva, s obzirom da je probacijski tretman višestruko jeftiniji od zatvorskog, a samim tim bi se rasteretile i kaznene ustanove.

Cilj probacijskog tretmana je prije svega humanizacija krivično - pravnih sankcija, učinkovitija resocijalizacija i reintegracija počinioca u društvenu zajednicu, što uvelike utiče na njihovo samopouzdanje i vlastito viđenje počinjenog djela, kajanja, nastojanja ispravnog življenja, bez kriminala, sve u interesu osuđene osobe i prevencije njenog ponovnog neprihvatljivog ponašanja. Stručna osoba je tu da čovjeku pomogne da se odupre brojnim iskušenjima te da se uspješno nosi sa životnim poteškoćama. Kod uslovne kaznese, za razliku od probacije, tretman svodi na pasivni policijski nadzor i sačekivanje potencijalnih recidivista, tj. prekršitelja uslovne slobode.

Probacijska službasarađuje sa zajednicom sa ciljem zaštite društva od počinioca krivičnih djela, na način da se počinioc ne izdvaja iz sredine slanjem u kazneni zavod na izvršenje sankcija, već se on resocijalizira i rehabilituje u društvenoj zajednici, u cilju smanjenja rizika od recidivizma, koja ga je dovela u kažnjivo ponašanje, npr.: ovisnika o narkotičkim sredstvima. Ona ne izriče, niti može mijenjati izrečene mjere, obaveze i sankcije, već se isključivo izvršava na temelju pravomoćnih presuda ili u nekim državama rješenjem tužilaštva, suda ili sudije izvršitelja.

Ljudima se probacijom daje tzv. druga šansa. Probacija predviđa jedan način dogovora, odnosno ugovora između osuđene osobe i visokoobrazovanog stručnjaka, probacijskog službenika, koje su u interesu osuđene osobe i prevencije njenog ponovnog kažnjivog ponašanja. Ugovor sadrži obaveze koje osuđena osoba mora, i koje ne smije činiti, za vrijeme trajanja probacijskog perioda, uz pomoć i nadzor stručne osobe.

Probacijski tretman se najčešće daje uz uslovnu osudu, ali ga je moguće odrediti i u slučajevima kada se osuđeno lice već nalazi u kaznenom zavodu. Mogući uslovni otpust, se daje ovisno od počinjenog krivičnog djela, ali ne bi trebao biti primjenjivan kod ubistava, seksualnih delikata, pedofilije, nasilničkog kriminaliteta, teških raznojništava, itd.

Probacija je usko vezana uz krivični postupak, a počinitelj krivičnog djela se može uključiti u tretman probacije u različitim fazama krivičnog postupka. Uključivanje u probaciju moguće je: prilikom odlučivanja o krivičnom postupku (nadzor nad izvršavanjem obaveze naložene od strane tužioca), tokom krivičnog postupka (kada se dostavi izvještaj sudu), kod izvršavanja „alternativnih sankcija“ odnosno izvršavanja rada za opće dobro i uslovne osude sa zaštitnim nadzorom, te kod izvršavanja kazne zatvora (primjerice, nadzor uslovno otpuštenog osuđenika).

Probacijski sistem potiče izricanje sankcija koje se izvršavaju u zajednici pa se time smanjuje izricanje zatvorskih kazni i broj osuđenika u zatvorima. Zatvorski sistem je vrlo skup u odnosu na probaciju, a praksa je pokazala da kratkotrajne zatvorske kazne nisu najbolje rješenje.

U primjeni probacijskog tretmana važan je: individualni pristup prema počiniocu; mišljenje - procjena stručne komisije (procjena profila počinioca), u odnosu na stepenkriminogenih rizika za počinjenje krivičnih djela za vrijeme trajanja probacijskog tretmana (recidivizam); tretmanske potrebe počinioca; izrada pojedinačnog programa postupanja; izrada izvještaja za tužioca, sud, te kazneni zavod tokomodlučivanja o krivičnom postupku, mjerama osiguranja, određivanja vrste krivične sankcije ili tokom izvršavanja nadzora izrečenih obaveza, mjera, sankcija te uslovnog otpusta. U toku probacijskog tretmana počinitelj krivičnog djela živi u porodici, u svom domu, nastavlja obavljati profesionalne obaveze, uz nadzor probacijskog službenika, koji pomno prati, bilježi, po potrebi sugeriše i utiče na tretmanske potrebe i obavezepočinioca.

Kontrolisana zatvorska sredina može na određeni profil počinioca krivičnih djela da utiče negativno, odnosno štetnije u odnosu na otvorenu sredinu - slobodu osuđenih osoba.

Osobe uključene u probacijski tretman mogu biti:

- okrivljeni - osoba protiv koje je podignuta optužnica koja još nije potvrđena, protiv koje je podnesena privatna tužba ili protiv koje je presudom izdan kazneni nalog,
- osuđeni - osoba za koju je pravomoćnom presudom utvrđeno da je kriva za određeno kazneno djelo,
- zatvorenik - osoba protiv koje se primjenjuje mjera istražnog zatvora.

Obaveze počinioca krivičnih djela koje su uključena u probaciju su:

- uredno izvršavati zadatke u skladu s utvrđenim rokovima i dinamikom izvršavanja,
- redovno se javljati probacijskom službeniku,
- bez odgode obavijestiti probacijskog službenika ako je došlo do promjene mjesta prebivališta ili boravišta,
- ostale situacije značajne za uslovljeni otpust, naprimjer: gubitak posla, razvod ili pokretanje postupka razvoda braka, narušavanje JR iM, privođenje od strane policije, prekršajne kazne, pokretanje postupka oduzimanja roditeljskog prava i drugo.

Probacijska služba

Probacijsku službu čine državni službenici različitog profila, koji prije svega prođu specijalističku edukaciju primjene probacijskog tretmana, koji poznaju područje prava, odnosno izvršenja krivičnih sankcija, socijalnog rada, socijalne pedagogije, psihologije, obavljanje probacijskih poslova. Kada je izrečen rad za opće dobro, odnosno kada kažnjenik primi pravomoćnu i izvršnu presudu, treba se javiti probacijsku službu, koja upućuje na prava i obaveze, gdje daje i pisani pristanak za izvršenje rada za opće dobro, a onda kontaktira najprmjereniju raspoloživu ustanovu/ pravnu osobu, i dogovara početak i dinamiku rada. Ukoliko je uz rad za opće dobro izrečen i zaštitni nadzor i/ili posebne obaveze, izrađuje se program postupanja u skladu sa specifičnostima izvršenja nadzora i/ili posebnih obaveza, u suprotnom se obavještava sud radi izvršenja kazne zatvora. Probacijska služba saraduje sa pravosudnim institucijama, sudovima, tužilaštvima, socijalnim službama, odgojno-obrazovnim ustanovama, zavodom za zapošljavanje, akademskom zajednicom, policijom, s drugim potrebnim ostalim ustanovama, udruženjima civilnog društva.

Probacijski službenik mora da radi profesionalno svoj zadatak u odnosu na lice uključeno u probacijski tretman, tj. zabranjeno je nezakonito postupanje i diskriminacija ovih lica, pa tako mora postojati i zaštitilčnosti i tajnost ličnih podataka, pravo pritužbe na postupanje probacijskog službenika i drugi mehanizmi zaštite.

Ko treba ući u probacijski tretman – punoljetna, maloljetna lica, ili jedni i drugi?

U većini evropskih država u probacijski tretman ulaze i maloljetnici i punoljetni počiniooci. U Hrvatskoj u probacijski sustav ulaze samo odrasli počiniooci krivičnih djela.

Pozitivan primjer primjene probacijskog tretmana iz našega susjedstva je Hrvatska, gdje su izradili posebni alat za procjenu kriminogenih rizika počiniooca, i formirali elektronsku bazu podataka na državnom nivou. Konkretno, probacija u praksi se odvija na sljedeći način: sud donese presudu kojom se kazna zatvora zamijeni radom za opće dobro (rad za opće dobro nije jedina mjera u radu probacijske službe, ali je u javnosti najpoznatija), ili se primijeni uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom. Sud presudu dostavlja nadležnom probacijskom uredu te probacijski službenik poziva osuđenika da dođe u probacijski ured. Prilikom dolaska u ured, osuđeniku se pojašnjava šta je probacija, zašto je osoba pozvana te se kroz razgovor prikupljaju relevantni podaci. Osim toga, probacijski službenik prikuplja relevantne podatke i od drugih tijela, primjerice podatke iz krivične i prekršajne evidencije, socio-anamnezu i slično. Na temelju prikupljenih podataka, probacijski službenik procjenjuje rizik i tretmanske potrebe osuđenika, te u skladu s tim izrađuje pojedinačni program postupanja u kojem su navedene aktivnosti koje osuđenik mora ispunjavati. Osuđenik svojim potpisom prihvata program. Kada osuđenik treba izvršiti rad za opće dobro probacijski službenik uzima u obzir znanja, vještine, zdravstvene i druge osobine osuđenika kako bi odabrao pravnu osobu koja će osuđenika uputiti na rad, a programom se definira kojom će dinamikom osoba raditi i kada se očekuje da će rad biti u cijelosti izvršen, jer se vodi briga o tome radi li se o zaposlenoj ili nezaposlenoj osobi. Probacijski ured i pravne osobe kod kojih se izvršava rad za opće dobro, imaju redovite kontakte te ako osuđenik ne dođe na radno mjesto ili na drugi način ne ispunjava obaveze, osuđenika odmah poziva probacijski službenik. Ukoliko osuđenik odbija raditi za opće dobro, probacijski službenik o tome obavještava nadležni sud i traži izvršenje kazne zatvora. Kod uslovne osude sa zaštitnim

nadzorom, probacijski službenik redovito ima susrete s osuđenikom i vodi motivacijske razgovore, te nadzire provođenje posebnih obaveza koje su osuđeniku naložene, kao što su primjerice, tretman ovisnika o drogama ili alkoholu, kroz uvid u medicinsku i drugu dokumentaciju te kontakte s relevantnim tijelima.

U Crnoj Gori, Direkcija za uslovnu slobodu (odjeljenje Direktorata za izvršenje krivičnih sankcija Ministarstva pravde) je vodeća jedinica za procjenu i upravljanje počiniocima krivičnih djela u zajednicama kroz:

- efikasnu procjenu i upravljanje počiniocima krivičnih djela,
- uticaj na promjenu ponašanja počinioca krivičnih djela,
- integraciju bivših počinioca krivičnih djela,
- usluge nadzora nad uslovnom osudom,
- programa podrške i promjene prestupničkog ponašanja odraslim i maloljetnim počiniocima krivičnih djela.

U Srbiji poslovi probacije izvršenja se obavljaju prilikom odlučivanja o krivičnom gonjenju, određivanju i izvršenju mjera obezbjeđenja prisustva okrivljenog, izboru vrste krivične sankcije i izvršenju krivične sankcije izrečene počiniocu krivičnog djela, a u skladu Zakona o probaciji u izvršenju vanzavodskih sankcija i mjera, na osnovu odluke tužioca, suda ili na zahtjev zavoda za izvršenje krivičnih mjera i sankcija.

U Bosni i Hercegovini, reformom krivičnogpravnog sistema iz 2003. godine date su zakonske pretpostavke za alternativne mjere i sankcije, tako je da se umjesto kazne zatvora osuđenik može uputiti na rad za opće dobro na godinu. U cilju kvalitetnije implementacije probacijskog tretmana potrebne su izmjene krivičnog zakona, a odnose se na: mogućnost zamjene kazne zatvora do godinu dana radom za opće dobro, ukoliko još uvijek je na snazi mogućnost kazne u trajanju do 6 mjeseci, pri čemu će se, vodeći se iznimnošću kratkotrajne kazne zatvora, kazne zatvora do 6 mjeseci u pravilu zamijeniti radom za opće dobro. Biti će moguće izreći i posebnu obavezu i zaštitni nadzor.

Pristanak osuđenika na rad za opće dobro pribavljali bi probacijski službenici, iako je u nekim državama do sada pristanak pribavljao sud, koji je i određivao rok za provođenje rada za opće dobro. Novost je i da će se jedan dan zatvora zamijeniti sa 4 sata rada za opće dobro. Kod zaštitnog nadzora je izričito propisano javljanje probacijskoj službi, a također je proširen

i spektar posebnih obveza. Nova sigurnosna mjera zaštitnog nadzora po punom izvršenju kazne zatvora također je u nadležnosti probacijskih ureda.

Neki od međunarodno - pravnih okvira alternativnih krivičnih sankcija (međunarodni standardi):

Standardna minimalna pravila za alternativne krivične mjere i sankcije (Tokijska pravila) - usvojenada bi promovisali krivične mjere i sankcije koje predstavljaju alternativnuinstitucionalnom tretmanu. Nisu obavezujuće za države članice, njima se utvrđuje nedjeljivostalternativnih mjera i alternativnih krivičnih sankcija koje se izriču prije i utoku krivičnog postupka i nakon donošenja presude. Sa aspekta uključivanja probacije važne su već i prve radnje u krivičnompostupku od strane tužilaštva, u dijelu mjera procesne prinude,diverzionog postupka i praćenje okrivljenog tokom krivičnog postupka, kao i djela nakon donesene osuđujuće presude.

Probaciona pravila Savjeta Evrope

Imajući u vidu da je cilj probacije da doprinese pravičnosti krivičnogpostupka, i općoj sigurnosti, preveniranju i smanjenjenju krivičnih djela, kao i značaj probacionih službi koje su među ključnimagencijama pravde i njihov rad koji utiče na smanjenje zatvorskepopulacije, Savjet Evrope je usvojio Probaciona pravila (sa osam poglavlja), koja upućuju uspostavi i pravilnomfunkcionisanju probacionih službi.

Neki od principa Probacionih pravila:

- Smanjenje povrata uspostavljanjempozitivnih odnosa sa prestupnicima u cilju nadzora, usmjeravanja, pomoći,
- Pomoći pri socijalnoj integraciji,
- U slučajevima kada se radi žrtvama krivičnih djela, posebno se vodi računa o njihovim pravama, bez diskriminacije po bilo kom osnovu,
- Vodi se računa o individualnom pristupu, karakteristikama, itd.

U Probacijskim pavilima se propisujenadležnost probacione službe, ne samo u dijelu izvršenja alternativnihkrivičnih sankcija i mjera, već i „procjenu rizika“, koja se vrši kroz procjenu i evaluaciju, a odnosi se na rizik i napredak u ponašanju prijestupnika.

Okvirna odluka Savjeta 2008/947/JHA o primjeni načelauzajamnog priznavanja na presude i probacijske odluke s ciljemnadzora probacijskih mjera i alternativnih sankcija

Okvirnom odlukom se teži pomoći i olakšati rehabilitacija osuđenihlica, poboljšati zaštita žrtava i javnosti te olakšati primjena odgovarajućih probacionih mjera i alternativnih sankcija u slučaju da počinitelj krivičnihdjela ne živi u državi članici u kojoj je presuda izrečena. Odluka se primjenjuje na određene probacione mjere ili alternativne sankcije:

- a) obavezu osuđenog lica da obavještava nadležniorgan o svakoj promjeni boravišta ili radnog mjesta;
- b) obavezu da se neulazi na određene lokalitete, mjesta ili definisana područja u državiizdavanja ili državi izvršenja;
- c) obavezu koja sadrži ograničenja upogledu napuštanja teritorije države izvršenja;
- d) naloge koji se odnosena ponašanje, boravište, obrazovanje i osposobljavanje te slobodneaktivnosti, ili koji sadrže ograničenja ili načine obavljanja stručnihdjelatnosti;
- e) obavezu javljanja u određeno vrijeme određenom organu;
- f) obavezu izbjegavanja kontakta s određenim licima;
- g) obavezuizbjegavanja kontakta s posebnim predmetima, koje je osuđena osobakoristila ili bi ih mogla koristiti s ciljem izvršenja krivičnog djela;
- h) obavezu naknade štete prouzrokovane krivičnim djelom i/ili obavezudostavljanja dokaza o ispunjenju takve obaveze;
- i) obavezu obavljanjarada u javnom interesu;
- j) obavezu saradivanja s probacijskimslužbenikom ili predstavnikom socijalne službe nadležnim za osuđenalice;
- k) obavezu podvrgavanja terapijskom tretmanu ili liječenjuzavisnosti.

Država članica u kojoj je osuđenom licu izrečena krivična sankcijamože proslijediti presudu i prema potrebi, probacionu odluku državičlanici u kojoj osuđeno lice ima zakonito i redovno boravište s ciljemnjezinog priznavanja i nadzora probacionih mjera ili alternativnihsankcija koje ona sadrži.

Zaključak

Probacija u našem okruženju ne treba biti samo penološki već više civilizacijski iskorak u izvršenju krivičnih sankcija, jer se izbjegavaju negativni uticaji zatvorskog okruženja i socijalne stigmatizacije. Da bi probacijski tretman u našoj penološkoj praksi dobio na značaju, potrebno je govoriti u javnosti o pozitivnim primjerima iz prakse, npr. o onim osuđenima koji su dobili pohvalu, onima koji su radili za opće dobro pa dobili su zaposlenje itd. Rezultati su i motivirajući za probacijske službenike, kao i sudije u izricanju ovakvih sankcija, i druge osobe u tretmanu.

Savremena penološka praksa traži inoviranje Zakona o probaciji (uvođenje cjelovitog sistema probacije), odnosno donošenje Zakona u država u kojima nije donešen (BiH), što podrazumijeva režim nadzirane slobode u državama. Novi mehanizmi u penološkoj praksi pomoći će da KPZ budu manje opterećeni, smanjit će se stepen grešaka oko odluka koja lica se trebaju pustiti na uslovnu slobodu, stepen sigurnosti u KPZ će se podići na veći nivo, prevenirati sigurnosni rizici (posebno nasilje prema počiniocima u presuđenim kratkim zatvorskim kaznama), itd. Ovim se sistemom potpomažu i određuju uslovi za određivanje mjere kućnog pritvora, nadzora i podrške pritvorenim licima.

Poteškoće u primjeni probacijskog tretmana, su svakako u nedovoljno educiranom broju službenika, kao i nezadovoljavajućem interesovanju pravnih subjekata u kojima bi moglo da se izvršavaju alternativne sankcije općenito, te u tom smislu sugerišemo animiranje javnih preduzeća, komunalnih preduzeća, ekoloških organizacija, humanitarnih ustanova, javnih kuhinja, dnevnih centara za pomoć beskućnicima i osobama u prekršajima (prosjačenja i sl.) i dr., da se interesuju i uključe u probacijski model.

Literatura

1. Centar za građansko obrazovanje.: Probacija u sistemu izvršenja krivičnih sankcija Crne Gore, Podgorica, 2014.
2. Čopić, S.: Alternativne sankcije i mere restorativne pravde u Srbiji, Fondacija Centar za demokratiju, Stavovi građana i stručnjaka o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi, Beograd, 2015.

3. Koller–Trbović, N., Žižak, A., Mirosavljević, A., Pirnat–Dragičević, H., Schauerl, L.: Izvansudska nagodba, Ured UNICEF-a za Hrvatsku, Zagreb, 2013.
4. Korać, H.: Penološki tretman i uticaj na osuđeno lice u zatvoru, Penološka teorija i praksa, 2009.
5. Korać, H.: Penologija, UNT, Sarajevo, 2010.
6. Pablo de G.: Priručnik o reparacijama, Pravda i reparacija, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2011.
7. Ricijus, N.: Probacija za maloljetnike u Hrvatskoj: stanje i perspektive, 2015.
8. Konvencija UN-a protiv torture i drugih načina okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, New York, 1984.
9. Odluka Savjeta 2008/947/JHA o primjeni načela uzajamnog priznavanja na presude i probacijske odluke s ciljem nadzora probacijskih mjera i alternativnih sankcija

PROBATION AND ITS ROLE IN IMPROVING OF SOCIAL REINTEGRATION OF OFFENDER INTO COMMUNITY

Summary

Probation is a model in which the court imposes a prison or other institutional sanction the perpetrator, but he is not serving, but it is only threatened by her. The sanction is carried out in a natural environment under the control of organized professional. Probation is often related to the suspended sentence, which is not the same, because the person that was sentenced to a suspended sentence is not executed under the supervision of, but it stays alone and without appropriate professional help, in the same area, and in the middle of which it is from originally and led it to commit a crime or an offense for which he was penalized. Probation is usually given with a suspended sentence, but it is possible and in cases when a person enters the prison. Then, for example, there is a possibility of parole. Probation provides a kind of arrangement, and the agreement between the convicted person and probation officers.

Keywords: *probation, treatment probation service;*

PROBACIJA – TRETMAN OSUĐENIH U ZAJEDNICI: DOSTIGNUĆA, PERSPEKTIVE I MOGUĆNOSTI

***Apstrakt.** Suštinu savremenog sistema društvene kontrole kriminaliteta u institucionalnom smislu čini traganje za alternativama klasičnom represivnom reagovanju na ovu pojavu. Reforma krivičnog zakonodavstva Republike Srbije uvođenjem alternativnih sankcija sa ciljem humanizacije i racionalizacije penalne prakse, podrazumevala je formiranje Povereničke službe koja bi bila zadužena za realizaciju ovih mera. Probacija je danas pojam koji je prepoznatljiv i rasprostranjen u gotovo svim zemljama savremenog sveta. Nastala je kao odgovor na nezadovoljstva rezultatima na polju institucionalnog tretmana u zatvoru, ali i kao pokušaj da se proces korektivnog delovanja u zatvoru nastavi i na slobodi – u zajednici. Probacija predstavlja svojevrsan pokušaj uvođenja u život mera i sankcija koje se sprovode u zajednici, zasnovanih na zakonu i određenih za učinioce krivičnih dela. Odnosi se na aktivnosti i intervencije kojima pripadaju kontrola, nadzor, vođenje, pomoć i podrška ne samo učiniocu, nego i samoj žrtvi krivičnog dela. U ostvarivanju ovih aktivnosti posebno mesto pripada probacionim službama. U nastojanju da naučnu i stručnu javnost upoznamo sa dosadašnjim efektima uvođenja probacije u Srbiji najveći deo rada posvećen je sagledavanju i kritičkoj analizi dosadašnjih iskustava na normativnom i organizacionom planu. U radu ćemo nastojati da analiziramo aktuelnu situaciju i ukažemo na sve elemente „sukoba“ između „vizije“ - opredeljenja izloženih u nizu starateških dokumenata koji se odnose na uvođenje u život tzv. „novog sistema“ društvenog reagovanja na kriminal i iz njih proizašlih zakonskih i drugih tekstova – normativnih rešenja i njihove primene u „realnosti“ na prostorima Republike Srbije.*

Ključne reči: probacija, probacione službe, tretman u zajednici, alternativne mere i sankcije

1 bucak80@gmail.com

2 mara.maljkovic@gmail.com

UVOD

U traganjima za adekvatnim odgovorima na kriminalitet i njemu srodnim pojavama savremeni svet se kreće između retributivne – represivne i preventivne – zaštitne, ali i korektivne – rehabilitacione orijentacije. Kriminalitet je „preživio“ sva nastojanja i pokušaje različitih društvenih snaga da ga stave pod kontrolu i svedu u podnošljive okvire (Ilić, Maljković, 2014).

Srbija je jedna od tipičnih tranzicionih evropskih, ali i zemalja zapadnog Balkana u kojoj su tendencije kretanja kriminaliteta pretrpele kako spoljne, tako i unutrašnje udare. U pitanju su, pre svega gotovo radikalne promene njenog državno-pravnog statusa sa svim nedaćama i posledicama iz toga proizašlih - kriza, sukobi, ratovi, bombardovanje, društvena dezorganizacija i sl. Sem toga, unutrašnje turbulencije – demokratska tranzicija, ekonomsko i svako drugo osiromašenje bitno su doprineli da kriminalitet i njemu srodne pojave dobiju svoje drugo lice i postanu primarni problem. Njegovo svodenje u podnošljive okvire danas predstavlja jedan od bitnih uslova za opstanak i napredak Srbije (Ilić, 2012).

Sistem društvene kontrole kriminaliteta je u novom milenijumu krenuo sigurnim stopama ka rušenju zida između „sveta institucija“ – zavodskih – zatvorskih i sveta obične javnosti – društvene zajednice. Treba reći da je taj put dosta usporen već prisutnim saznanjima da deinstitucionalizacija ima niz, kako teorijskih tako i praktičnih ograničenja. Uvođenje neformalnih oblika institucionalne kontrole kriminaliteta od strane zajednice, u znatnom broju slučajeva, nije doveo do smanjenja, već nasuprot do zaoštavanja kontrole i povećanja prinude (Ilić, 2012). Uvođenjem u sistem državnog – društvenog reagovanja tzv. alternativnih mera i sankcija i posebno potreba širenja njihove primene, osim što menja položaj i ulogu žrtve daje i veće šanse za resocijalizaciju i reintegraciju izvršilaca kao i smanjenje rizika od recidivizma – povrata (Ilić, Jovanić, 2011).

PROBACIJA – POJMOVNA RAZGRANIČENJA

Izraz „probacija“ - „probation“ se u literaturi i praksi upotrebljava u različitim značenjima. Iz toga proizilaze i različite definicije koje se kreću od navođenja njenih bitnih karakteristika, oblika, formi i varijeteta, preko njenog poređenja sa sličnim merama i sankcijama alternativnog karaktera, do nastojanja da se utvrdi šta probacija nije, odnosno koje mere i sankcije ne

mogu pripadati probaciji. Takođe su prisutni i pokušaji da se probacija definiše u svom najširem, užem i najužem – klasičnom značenju. Sa razvojem i usavršavanjem probacionih sistema i iskustava u primeni pojedinih oblika i formi menjale su se i usavršavale i njene osnovne odrednice – definicije. Probacija je inače latinska reč „probatio“ što u prevodu znači „odobrenje –testiranje“ (Ilić, Maljković, 2013).

Prve odrednice probacije se sreću u SAD. Standardni akt o probaciji iz 1955. god. je definiše kao „proceduru pod kojom se krivac otpušta od strane suda, bez zatvaranja, pod uslovom nadgledanja u toku izvršenja“. Slična po sadržaju je i definicija Američkog udruženja za žalbe iz 1970. god. po kojoj je probacija „osuda koja ne uključuje smeštaj osuđenog u zatvor i pri tom uvodi određene uslove i zadržava ovlašćenje suda da iste modifikuje ako krivac prekrši te uslove“. Američki autori su uglavnom saglasni da bilo koja definicija probacije mora u sebi sadržati sledeće bitne karakteristike:

- suspenziju osude
- formiranje statusa
- nametanje uslova
- nadzor
- pomoć, podršku i zaštitu (Ilić, 2010).

Prema jednom „starijem dokumentu OUN (1951) izdvajaju se 4 bitna elementa probacije:

- metoda postupanja prema prestupnicima kod kojih je utvrđena krivica
- metoda čija se primena zasniva na selekciji
- podrazumeva uslovno odlaganje kazne – uslovnost
- obuhvata nadzor i tretman

Ovim elementima treba dodati još jedan, da je probacija „način tretmana u zajednici“ pa gledano u celini probacija predstavlja „posebnu krivičnu sankciju koja se izriče posebno odabranim prestupnicima, izvršava se putem ličnog nadzora i tretmana, u zajednici, a podložna je obustavi ili zameni adekvatnijom krivičnom sankcijom u zavisnosti od postignutih rezultata“ (Stakić, 1991).

U Preporuci CM/rec (2010)¹ Saveta ministara o Probacionim pravilima Saveta Evrope Probacija se odnosi na primenu „sankcija i mera koje se sprovode u zajednici, definisanih zakonom i određenim za učinioca krivičnog dela. Uključuje niz aktivnosti i intervencija, u koje spada nadzor,

vođenje i pomoć, čiji je cilj njihova socijalna integracija – uključenost, tako i doprinos sigurnosti zajednice. U pitanju je jedna relativno široka odrednica pojma probacije kako bi se time obuhvatio raznolik raspon poslova probacionih službi širom Evrope, imajući pri tom različite probacione tradicije, institucije i praksu, od onih razvijenih do onih koji su tek u začetku (Ilić, Maljković, 2013).

RAZVOJ POVERENIČKE SLUŽBE U SRBIJI

Reforma krivičnog zakonodavstva Republike Srbije uvođenjem alternativnih sankcija, podrazumevala je formiranje službe koja bi bila zadužena za realizaciju ovih mera. U skladu sa Strategijom za reformu sistema izvršenja zavodskih sankcija i Strategijom za sprovođenje alternativnih sankcija, Ministarstvo pravde Republike Srbije je u okviru Uprave za izvršenje zavodskih sankcija, formiralo organizacionu jedinicu – Odeljenje za tretman i alternativne sankcije i kao njegov intergalni deo Povereničku službu. Prva kancelarija otvorena je u Beogradu je 14. novembra 2008. godine, a nakon toga nove kancelarije otvorene su i u Novom Sadu, Subotici, Somboru, Valjevu, Nišu, Kragujevcu i Leskovcu. Formiranjem Povereničke službe obezbeđeni su organizacioni uslovi za profesionalno i dosledno sprovođenje alternativnih sankcija, koje su predviđene zakonom.

Pravni okvir za izvršenje alternativnih sankcija u najvećoj meri je uslovio metodologiju rada, obim znanja i profesionalni profil poverenika. Kao najznačajniji je svakako novi Krivični zakonik Republike Srbije koji propisuje novu vrstu krivične sankcije – kaznu rada u javnom interesu i uslovnu osudu sa zaštitnim nadzorom, koja u našem krivičnom zakonodavstvu postoji već četrdeset godina ali nikada nije izricana u praksi, zatim Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, kao i Pravilnik o izvršenju kazne rada u javnom interesu, Pravilnik o izvršenju uslovne osude sa zaštitnim nadzorom i Pravilnik o izboru i načinu rada poverenika

Sledeći značajan korak bila je obuka poverenika kojom se definisao obim znanja i veština kojima poverenik treba da raspolaže, kao i metodologija rada uključujući sve neophodne procedure i postupke. Edukacija poverenika je tako strukturirana da oni preko nje dobiju realnu sliku svog delokruga rada, konkretnih dužnosti i etičkih zahteva posla, kao i da im omogući da redovno unapređuju svoju profesionalnu kompetentnost kroz kontinuiranu obuku. Kroz obuku poverenici su na različitim nivoima sticali znanja

o problemima kriminaliteta, zakonskoj regulativi, funkcionisanju i vrednostima povereničke službe, kao i znanja koja se odnose na opservaciju i tumačenje ponašanja, veštinu komunikacije i ostale veštine međuljudskih odnosa u specifičnim uslovima izvršenja alternativnih sankcija (Joka, Jovanović, 2009).

CILJEVI I ZADACI POVERENIČKE SLUŽBE

Opšti ciljevi Povereničke službe:

- zaštita društvene zajednice;
- efikasno sprovođenje alternativnih sankcija;
- smanjenje stope povrata kroz uspešnu reintegraciju
- uključivanje lokalne zajednice u proces sprovođenja alternativnih sankcija.

Pojedinačni ciljevi:

- uspešna realizacija zadataka službe;
- unapređenje stručnih i organizacionih kapaciteta službe;
- jačanje poverenja stručnjaka i javnosti u kompetencije Povereničke službe;
- pružanje pomoći pravosudnim organima, procenom ličnosti okrivljenog i praćenje njegovog ponašanja tokom predkrivičnog i krivičnog postupka;
- uspostavljanje saradnje i koordinacija sa službom za tretman u ustanovama za izvršenje zavodskih sankcija radi pripreme za otpust i postpenalne zaštite;
- unapređenje prakse primene alternativnih sankcija korišćenjem pozitivnih iskustava probacionih službi u svetu;
- senzibilizacija šire društvene zajednice za prihvatanje alternativnih sankcija

Zadaci Povereničke službe:

- planiranje i realizacija izvršenja sankcija;
- kontakti sa osuđenim u cilju pripremanja plana i realizacije sankcije, nadzora i pružanja pomoći;
- saradnja sa nadležnim organima i institucijama ;
- uspostavljanje saradnje sa porodicom osuđenog i drugim subjektima relevantnim za sprovođenje alternativnih sankcija;
- prikupljanje i obrada podataka i vođenje evidencije;
- izrada izveštaja;

- procena uspešnosti realizovanog programa;
- edukacija poverenika i razmena iskustava;
- informisanje o radu Povereničke službe i promovisanje sistema alternativnog sankcionisanja.

KO MOŽE BITI POVERENIK U REPUBLICI SRBIJI?

Pravilnikom o izboru i načinu rada poverenika propisuje se da za poverenika može biti izabrana osoba koja ima stečenu visoku stručnu spremu Filozofskog fakulteta (grupa psihologije, pedagogije, sociologije ili andragogije), Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju (smer za prevenciju i resocijalizaciju) ili Fakulteta političkih nauka (smer socijalna politika) kao i odgovarajuće radno iskustvo. S obzirom da se poverenici regrutuju iz humanih, pomažućih profesija možemo zaključiti da njihov rad sa osuđenima treba da bude usmeren na pomoć, podršku i tretman. Ovako određen stručni profil poverenika nedvosmisleno ukazuje na nameru zakonodavca da prednosti alternativnog koncepta kažnjavanja maksimalno dođu do izražaja.

Republika Srbija je po ovom pitanju tek na samom početku. Stoga je sasvim razumljivo što su „pioniri“ alternativnog sankcionisanja – poverenici regrutovani među ljudima koji su svoje dugogodišnje iskustvo sticali u zatvorskim – zavodskim ustanovama u Srbiji. Ovo iskustvo u sebi nosi mnoge prednosti, ali i opasnosti imajući u vidu specifičnosti uslova i problema na kojima će raditi. Posebne edukacije koje su organizovane za rad poverenika nisu dovoljna garancija da će doći do pozitivnih promena u koncepciji i načinu rada ovih stručnjaka (Ilić, Jovanić, 2011).

ETIČKI PRINCIPI RADA POVERENIKA

Da bi se rad poverenika smatrao etičnim on mora poštovati određene moralne i društvene norme. Jedna od osnovnih prednosti alternativnih sankcija jeste ona koje donosi korist za društvenu zajednicu. Pre svega društvena zajednica dobija neposrednu korist u vidu besplatnog društveno-korisnog i humanog rada osuđenika, zatim društvenoj zajednici se daje aktivnija uloga u krivično-pravnom sistemu, pa se zato i probacija popularno naziva – tretman u zajednici. Ovakvo viđenje je višestruko korisno, zato što se problem rešava u onom okruženju gde i nastaje ili gde su njegove posledice najvidljivije. Drugo, društvena zajednica ima pravo u odlučivanju o merama i načinima „vraćanja duga“ ili izvinjenja osuđenog

zajednici, čime se stvaraju uslovi da se ceo kontekst proširi i osuđeni direktno suoči sa štetom koju je učinio, a žrtva se upozna sa učinocem krivičnog dela i njegovim motivima, što u velikoj meri dovodi do smanjenja starha i ublažava proces viktimizacije. I kao treće smanjuje se društvena stigmatizacija čime se olakšava njegova reintegracija, koja je samim tim i daleko uspešnija, nego u slučajevima gde se tretman osuđenih odvija mimo društvene zajednice, tj. u institucionalnim uslovima. Na ovaj način poverenik štiti interese žrvte, društvene zajednice i osuđenog.

Prilikom izvršenja alternativnih mera zabranjena je svaka diskriminacija na osnovu pola, rase, jezika, veroispovesti, nacionalnog porekla, imovinskog stanja, socijalnog miljea, obrazovanja ili drugih karakteristika osuđenog. Takođe, poverenici ne smeju da daju podatke koji su u vezi sa izvršenim krivičnim delom i ličnim ili porodičnim prilikama osuđenog, čime se osuđeniku i njegovoj porodici garantuje poštovanje privatnosti, ljudskog dostojanstva, osnovnih prava i sloboda. Pristup u radu sa osuđenima je maksimalno individualizovan, pa se prilikom izrade programa i izvršenja kazne polazi od specifičnih potreba i karakteristika osuđenog (Maljković, Ilić, 2013).

PROFESIONALNI PROFIL POVERENIKA

Osim visoke stručne spreme određene struke, o kojoj je već bilo reči, obavezan preduslov za rad poverenika je obuka o specifičnostima izvršenja alternativnih sankcija. Tek kada uspešno prođe ovu obuku poverenik dobija licencu za rad na ovim poslovima. Posebno se vrednuje fleksibilnost i stabilnost ličnosti poverenika sa jasnom motivacijom za obavljanje ovog posla (Joka, Jovanović, 2009). Poverenik svoj rad mora obavljati stručno, odgovorno i u skladu sa zakonskim propisima. U tom cilju kreiran je Profesionalni profil poverenika koji ocrtava znanja, stavove i postupke koje poverenik treba da ispolji u različitim ulogama koje obavlja na poslu i poslovnom okruženju. Stručne kompetencije podeljene su u sledeće oblasti rada:

- pravni aspekti: podrazumevaju da poverenik poznaje opšti pravni sistem, krivično zakonodavstvo, opšte zakonodavstvo iz oblasti porodičnog i radnog prava, zakon o socijalnoj zaštiti, međunarodne i domaće propise iz oblasti alternativnih sankcija i mera, poznavanje rada tužilaštva i zaštita i ostvarivanje ljudskih prava;

- administracija/dokumentacija: od poverenika se zahteva veština formiranja dosijea, planiranja i izrade programa, pisanja izveštaja, korespondencije i obraćanja drugim organima, vođenje baze podataka, evidencija i arhiviranje, pravilne evaluacije realizovanog programa, prikupljanje i analiza statističkih podataka;
- dijagnostika: obuhvata prikupljanje socio-anamnestičkih podataka o okrivljenom pre izricanja alternativne sankcije, procenjivanje celishodnosti i opravdanosti izricanja sankcije ili mere, upoznavanje sa presudom, prikupljanje i proučavanje raspoložive dokumentacije o socijalno-anamnestičkim podacima osuđenog po dobijanju presude, prvi kontakt – razgovor sa osuđenim, intervju, procena ličnosti osuđenog, utvrđivanje potreba i procena rizika uspešnosti izvršenja alternativne sankcije;
- realizacija programa: zahteva od poverenika saradnju sa tužiocem, sudom, sprovođenje usvojenog programa, izmenu programa, predlog za izmenu ili ukidanje daljeg sprovođenja izrečene kazne u slučaju uspešne realizacije, kao i predlog zamene kazne u slučaju neuspešne realizacije programa
- terapijsko znanje i veštine: predstavljaju oblast koja je najvažnija za tretman osuđenog i zahtevaju od poverenika specijalizovane veštine i znanja, kao što su procena ličnosti, dobro poznavanje direktivnih i nedirektivnih savetodavnih tehnika, motivacija osuđenog, upravljanje stresom, sposobnost empatije, procena uspešnosti izvršenja kazne, prepoznavane i procena rizika recidiva.
- komunikacija: poverenik kontaktira i saraduje sa svim subjektima uključenim u izvršenje alternativnih sankcija, pre svega sa osuđenim, sa njegovom porodicom ili bliskim osobama, sa žrtvom ili oštećenim, sa lokalnom zajednicom, tužilaštvom, sudom i poslodavcima. Dobra komunikacija, fleksibilnost i poštovanje učesnika veoma su važan preduslov za uspešnost rada poverenika.
- resursi/subjekti sistema: u svom radu poverenik je usmeren na saradnju sa brojnim subjektima sistema. Ukoliko je osuđenom potreban neki vid zdravstvene zaštite poverenik će kontaktirati sa ustanovama za lečenje ili specijalizovanim savetovaništima (ukoliko osuđeni ima problem sa bolestima zavisnosti, hroničnim oboljenjima i sl.). Poverenik za izvršenje alternativnih sankcija ima obavezu saradnje sa poslodavcima preko nacionalne službe za zapošljavanje i lokalnih zajednica. On će formirati listu poslodavaca i vrstu poslova koje osuđeni mogu da

rade. Kazna rada u javnom interesu mora da ispunjava tri uslova: da je koristan za društvo, da ne vređa ljudsko dostojanstvo i da se njime ne vrši sticanje materijalne dobiti, pa se ovim uslovima mora prilagoditi i vrsta poslova koje su na raspolaganju. Na povereniku je da za konkretnog osuđenika odabere onaj posao, sa raspoložive liste, koji će u najvećoj meri odgovarati njegovim psihofizičkim osobinama. Nakon toga on kontaktira sa nadležnom osobom poslodavca i dogovara realizaciju posla, održava redovne kontakte i saraduje.

- opšta znanja: u ovoj oblasti od poverenika se zahteva usvajanje znanja i permanentno usavršavanje iz oblasti kriminologije, viktimologije i penologije, kao i upoznavane sa funkcionisanjem prosvetnih, zdravstvenih, socijalnih, ustanova za specijalizovani tretman i organa unutrašnjih poslova.
- organizacione/tehničke veštine: od poverenika se očekuje da u radu ispolji veštine lobiranja za uključivanje javnih institucija, lokalne samouprave i nevladinih organizacija u programe izvršenja alternativnih sankcija, da aktivno radi na senzibilizaciji lokalne zajednice, poslodavaca, državnih organa i drugih, radi prevazilaženja predrasuda i stereotipa. Tehničke veštine se odnose na upotrebu računara, interneta i poznavanje elektronske komunikacije.
- koordinacija: podrazumeva saradnju sa Odeljenjem za tretman i alternativne sankcije kao i sa ostalim poverenicima, poštujući pravila timskog rada. Formiranje povereničke mreže pomaže u razmeni iskustava i pružaju pomoći pri realizaciji alternativnih sankcija, ujednačavanju prakse, davanju zajedničkih predloga za poboljšanje prakse, sugestije u vezi promene normativnih okvira i td.
- promovisanje sistema: obuhvata aktivnosti poverenika na promovisanju izvršenja alternativnih sankcija u lokalnoj zajednici i putem medija.
- obuka i stručno usavršavanje poverenika: se nameću kao važan segment rada. Poverenik mora da prati i proučava savremena rešenja u oblasti kriminalne politike, kriminologije, restorativne pravde i alternativnog sankcionisanja, da prati promene zakona i propisa, kao i da na osnovu svojih iskustava predlaže promenu istih. U toku rada poverenik treba da se osposobljava i stiče specijalistička znanja iz različitih oblasti (bolesti zavisnosti, medijacija, rad sa rizičnim grupama), kao i da na afirmativan način prezentuje svoj rad na primeni alternativnih sankcija (Maljković, Ilić, 2013).

OPŠTI POKAZATELJI PRIMENE ALTERNATIVNIH SANKCIJA, USLOVNE OSUDE I ZAŠTITNOG NADZORA U SRBIJI

Tabela br. 1 Struktura izvršenih alternativnih sankcija u Srbiji (2010 – 2013)

Godine	Kazna kućnog zatvora (sa ili bez elektronskog nadzora)	Rad u javnom interesu	Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom	Svega
2010	/	80	3	83
2011	206	388	4	598
2012	678	209	12	899
2013	725	253	14	992
Ukupno	1609	930	33	2572
Procenti ukupno	62,5%	36,1%	1,4%	100%

Kako se iz predhodne tabele može videti broj i vrsta alternativnih krivičnih sankcija u Srbiji je u poslednje četiri godine u porastu. Zabrinjavaju aposlutni pokazatelji o broju primene uslovne osude za zaštitnim nadzorom, kao i učešće izvršenih alternativnih sankcija u ukupnom broju sankcionisanih u Srbiji (ispod 1%). Zaštitni nadzor se i dalje ne izriče, pa time i ne izvršava i pored činjenice da su stvoreni značajni uslovi za njihovu primenu (zaokružen je normativni okvir, formiran je značajan broj povereničkih službi i slično) (Ilić, Maljković, 2015).

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji pripremio je izveštaj o stanju u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija, pod nazivom “Monitoring reforme zatvorskog sistema” (2016.). Kancelarije za alternativne sankcije otvorene su pri višim sudovima u 25 gradova. Ukupan broj zaposlenih poverenika je 43, s tim da je 19 poverenika stalno zaposleno, a čak 24 dolaze iz zatvorskog sistema (iz službe za tretman). Osoblje koje se angažuje iz zatvora ne radi puno radno vreme u kancelarijama, već maksimalno tri radna dana, dok preostala dva dana rade u zatvoru. Ovakav način organizacije svakako utiče na kvalitet rada poverenika u kancelarijama ali i službe za tretman u zatvoru, pogotovo što je vaspitna služba i onako slaba karika u zatvorima. Rad poverenika svodi se uglavnom na administriranje izvršenja vanzavodskih krivičnih sankcija, tako da se poverenici najmanje bave tretmanom osuđenih lica, njihovom resocijalizacijom i postpenalnim

tretmanom. Umesto da je njihov rad usmeren na pomoć i podršku, on se svodi na kontrolu i nadzor, tj. na posao koji bi mogli da obavljaju i manje stručna (tj. manje školovana) lica. U 2014. godini realizovano je 673 alternativne sankcije (oko 7% od ukupnog broja izrečenih sankcija), što u odnosu na 2013. godinu kada je realizovano 403 sankcije, ipak čini mali pomak.

Nalazi koji se iznose u ovom Izveštaju nedvosmisleno ukazuju da sistem alternativnih sankcija nije zaživeo u punom kapacitetu i obimu, kao i da poverenici još uvek ne rade posao kojim bi trebalo da se bave. Takođe, status poverenika još uvek nije jasno definisan, ne postoje procedure i protokoli po kojima bi oni radili, tako da sve probleme i nejasnoće rešavaju u hodu. Zaposleni u kancelarijama za alternativne sankcije u potpunosti su zavisni od zatvorskog sistema i Uprave za izvršenje krivičnih sankcija. Ova zavisnost se uočava kroz tehničku podršku (prijem pošte i pečat idu preko zavoda, koriste njihov automobil i td.) i podrške u ljudstvu (većina radnika je iz zatvora). Takođe, jedan od problema u praksi svakako je i neprepoznavanje povereničke službe, njenog rada i nadležnosti od strane organa lokalne samouprave, centara za socijalni rad i policije. Problem predstavlja i neujednačena praksa sudova po pitanju izricanja alternativnih sankcija.

ZAKLJUČAK – BUDUĆNOST PROBACIJE U SRBIJI – DILEME I IZAZOVI

Uspostavljanje probacionog sistema u Srbiji predstavlja jedan od važnih reformskih zadataka i uslov za naše priključenje porodici evropskih država. Problem – pitanje službe za izvršenje alternativnih sankcija postavljeno je na prave osnove, uspostavljanjem Povereničke službe. Ovo pitanje danas nije više krivično-pravno, kriminalno-političko i bezbedonosno, već sve više stručno socijalno-pedagoško i penološko (Ilić, Maljković, 2015). Iz predhodne analize se može videti da je pred nama mnogo nerešenih pitanja, dilema i izazova. Poseban problem predstavlja činjenica da Srbija nije imala svoj probacioni sistem, pa je stoga teško predvideti koji model - tip probacionog sistema će biti najprikladniji (Mrvić-Petrović, N. 2010)? Kao i većina država ovog regiona i Srbija ovom poslu nije pristupila na bazi jasnog – polaznog koncepta, nego je pod uticajima istaknutih stranih stručnjaka koji su po projektima boravili ili borave na ovom prostoru, nekritički preuzimali gotova pojedinačna rešenja, koja su se teško primala u našoj sredini. Iskustva zemalja koje su imale sličnu polaznu situaciju u ovom pogledu pokazuju da se modeli probacionih sistema ne mogu jednostavno preuzimati, bez uvažavanja socijalnih, kulturnih, ekonomskih i drugih osobenosti (Vasiljević-Prodanović, 2012). Nezavisno od modela, u većini razvijenih zemalja dominantnu organizacionu formu čine probacione službe koje imaju ključnu ulogu u sistemu krivičnog pravosuđa. Sem toga, uspostavljeni probacioni sistemi vremenom se transformišu i bogate novim poslovima i zadacima, što značajno podiže značaj i ugled probacione službe.

Jedna od dilema koja se pojavljuje u oblasti uspostavljanja i organizacije probacije jeste da li probacioni sistem treba da bude izolovan – samostalan, bez bilo kakvog mogućeg uticaja suda i pravosudne politike i da li sudovi treba da imaju svoja odeljenja za probaciju? Rešenja se kreću od potpune samostalnosti probacione službe kao posebnog državnog organa, u okviru ili izvan pravosudnog sistema, pa sve do njegove direktne vezanosti za pravosudni sistem ili samo kao deo – Odeljenje zatvorskog sistema kojoj su pridodati i poslovi izvršenja alternativnih sankcija. Jedno od mogućih rešenja je da ove poslove država prenosi na nevladin sektor u celini ili samo neke poslove zadržavajući pri tom kontrolnu – nadzornu ulogu. Naše je stanovište da prilikom uspostavljanja probacione službe u Srbiji, ista mora biti vezana za pravosudni sistem ali sa izvesnim stepenom samostalnosti

– posebna Uprava. Najlošije je ono rešenje koje ide u pravcu formiranja ove službe kao produžena ruka zatvorskog ili socijalno-zaštitnog sistema. Jedno od organizacionih pitanja koje praksa nameće jeste da li treba ići postepeno sa formiranjem probacionih službi na lokalnom nivou ili to činiti sukcesivno – kada se otvore mogućnosti. Naša iskustva sa otvaranjem regionalnih – područnih povereničkih kancelarija i njihovo tehničko i kadrovsko opremanje se pokazala kao loše. Ovde država Srbija i lokalne vlasti moraju da se ozbiljnije angažuju u njihovom oživljavanju i time pokažu svoju opredeljenost za jačanje probacije .

Ništa manje nije važno ni pitanje vrste i obima probacionih poslova koji se stavljaju u zadatak probacionim službama. U ovom slučaju nije dobro ni rešenje da se zakonom propišu svi mogući poslovi probacionog karaktera, a da se krene u realizaciju samo onih za koje ne trebaju neke posebne pripreme i kadrovska rešenja. Ovde treba imati meru i proceniti za koje smo to poslove danas sposobni da realizujemo. Inače preti opasnost da se služba pretvori u svaštara i time dovede u pitanje njen pozitivan doprinos ukupnim naporima društva u borbi protiv kriminala. Očekivanja da će uvođenje i šira primena alternativnih sankcija i mera značajno umanjiti zatvorsku populaciju, redukovati troškove zatvorskog sistema, podići efikasnost socijalne reintegracije i smanjiti recidivizam , nisu se ispunila (Soković, S. 2011).

Ključ efikasne probacije prilagođene potrebama tretmana osuđenih u zajednici leži u kvalitetu – stručnosti osoblja – službenika probacije. Stoga se pitanje standarda stručnog obrazovanja i usavršavanja kao i odabira službenika probacije postavlja u prvi plan. Postojeći model koji je uveden prilikom uspostavljanja povereničke službe je imao svoje opravdanje. Visoki standardi koji su uspostavljeni probacionim pravilima Saveta Evrope zahtevaju daleko ozbiljnije akcije, kako prilikom izbora – odabira, tako i kada je u pitanju njihova osnovna osposobljenost – edukovanost i dodatno usavršavanje. S obzirom na različite uloge u probaciji potrebni su i različiti nivoi u osnovnoj i dopunskoj edukaciji. Za izvršenje složenih tretmanskih i terapijskih, kao i dijagnostičkih procedura neophodno je najviše akademsko obrazovanje i dodatna specijalizacija na odgovarajućim akademskim visokoškolskim institucijama. Srbija po ovom pitanju ima relativno pouzdan obrazovni kapacitet.

Iako na kraju, po značaju veoma važno je i pitanje pojmovno kategorijalne prirode, odnosno upotrebe pojmova kojim se označava postupak izvršenja mera i sankcija u zajednici – probacija i naziva osoblja koje u tim poslovima učestvuju. Najave zakonopisca kojim se direktno izbegava upotreba izraza „probacija“ i „službenik probacije“ i uvođenje izraza „vanzavodske krivične sankcije i mere“ , „proveravanje izvršenja“ i zadržavanje naziva „poverenik“ i „poverenička služba“ je u najmanju ruku zbunjujuće i sigurno neće naići na razumevanje naučne i stručne javnosti. Naše je stanovište da će ovakav pristup u koncipiranju zakonske terminologije naneti neprocenjivu štetu u nastojanjima da se uspostavi probacioni sistem u Srbiji (Ilić, Maljković, 2013).

LITERATURA

1. Ilić, Z., Jovanić G., (2011): Zatvor i/ili sloboda pod nadzorom – stanje i perspektive tretmana osuđenih lica u Srbiji; Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu; Beograd
2. Ilić. Z. (2010). Zaštitni nadzor uslovno osuđenih lica-alternativa koja obećava. U: V. Žunić Pavlović, M. Kovačević Lepojević (Ur.), Prevencija i tretman poremećaja ponašanja (str.217-238). Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Izdavački centar.
3. Ilić. Z. (2012). Pritvor i tretman pritvorenih lica. U: L. Kron (Ur.) Delikt, kazna i mogućnosti socijalne profilakse, Palić, Srbija, 14-15.06.2012. (str. 129-139). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
4. Ilić. Z., Maljković. M. (2013). Probacija – tretman u zajednici: osvrt na organizacione i normativne pretpostavke u Republici Srbiji. U: L. Kron., A. Jugović (Ur.) Kriminal, državna reakcija i harmonizacija sa evropskim standardima, Palić, Srbija, 12-13.06.2013. (str.285-296). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
5. Ilić. Z., Maljković. M. (2014). Tretman osuđenih u zajednici: od vizije do realnosti. U: L. Kron (Ur.) Prestup i kazna: de lege lata et de lege ferenda, Palić, Srbija, 11-12.06.2014. (str. 285-299). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
6. Ilić. Z., Maljković. M. (2015). Poverenička služba i zaštitni nadzor uslovno osuđenih lica u Srbiji – stanje, dileme i izazovi. U: zbornik radova, tom 1, Suprotstavljanje savremenim oblicima kriminaliteta – analiza stanja, evropski standardi i mere za unapređenje, Tara, Srbija, 26-29.10.2015. (str. 123-135). Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
7. Izvršenje alternativnih sankcija (2008): Republika Srbija Ministarstvo pravde, Uprava za izvršenje zavodskih sankcija

-
8. Joka, D, Jovanović O. (2009): Alternativne sankcije i rad poverenika u Republici Srbiji, *Istraživanja u Specijalnoj pedagogiji*, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, 273-285
 9. Mrvić-Petrović, N., (2010): Alternativne krivične sankcije u državama balkanskog regiona; Pravo zemalja u regionu ur. : Čolović, V., Institut za uporedno pravo, Beograd (56-74)
 10. Maljković. M., Ilić. Z. (2013). Rad poverenika u Republici Srbiji – kontrola i nadzor i/ili pomoć i podrška. U: L. Kron., A. Jugović (Ur.) *Kriminal, državna reakcija i harmonizacija sa evropskim standardima*, Palić, Srbija, 12-13.06.2013. (str.307-315). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
 11. Poverenik-profesionalni profil (2007); uprava za izvršenje zavodskih sankcija Republike Srbije
 12. Pravilnik o izboru i načinu rad apoverenika: Službeni glasnik Republike Srbije br. 85/2005 и 72/2009
 13. Preporuka CM/Rec (2010) o Probacionim pravilima Saveta Evrope -prevod
 14. Soković, S., (2011): Alternativne krivične sankcije; Krivično zakonodavstvo i prevencija kriminaliteta, Ministarstvo pravde Republike Srpske, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju; Brčko (139-157)
 15. Stakić, Đ., (1991): Metodika rada sa maloletnim delikventima; Dečije novine, Beograd
 16. Strategija za sprovođenje alternativnih sankcija (2006-2011); Ministarstvo pravde RS, Beograd (2006)
 17. Uloga Povereničke službe u sistemu izvršenja krivičnih sankcija (2008): Republika Srbija Ministarstvo pravde, Uprava za izvršenje zavodskih sankcija
 18. Vasiljević-Prodanović, D., (2012): Kakav probacioni sistem nam je potreban; Specijalna edukacija i rehabilitacija danas – knjiga rezimea; Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu (120-121)

**PROBATION - TREATMENT OF CONVICTED IN THE
COMMUNITY: DEVELOPMENTS, PERSPECTIVE AND
OPPORTUNITIES**

Summary

The essence of modern system of social criminality control in an institutional way means searching for alternatives to classical repressive response to this occurrence. The reform of the criminal legislation of the Republic of Serbia by introducing of alternativ sanctions in order to humanize and rationalize penalty practice included the forming of the Commissioners service which would be responsible for the realisation of these measures. Probation is nowadays a term that is recognized and prevalent in almost all countries of the modern world. It was created in response to dissatisfaction with the results in the field of institutional treatment in prison, but also as an attempt that the process of corrective action in prison should be continued in freedom - in the community. Probation represents a specific attempt to implement in the life the measures and sanctions that are implemented in the community, based on the law and designated for the offenders. It refers to activities and interventions that belong to the control, supervision, guidance, help and support not only to the offender, but also to the victim of the crime. In realization of these activities an important role has probation services. In an effort to familiarize scientific and professional public with the effects of the previous probation in Serbia we shall try to analyze in the work the actual situation and to point out the elements of conflict between vision – commitments set out in a series of the strategic documents related to the revival of so called New system of social response to the criminality and thereof arisen legal and other texts – normative solutions and their application in reality in the region of the Republic of Serbia.

Keywords: *probation, probation services, treatment in the community, alternative measures and sanctions*

Prof. dr Dragan Jovašević,
redovni profesor Pravnog fakulteta
Univerziteta u Nišu

UDK: 343.24/.29(494)

Pregledni rad

Prof. dr Milena Simović,
zamjenik sekretara u Sekretarijatu za zakonodavstvo
Vlade Republike Srpske i vanredni profesor na Fakultetu za bezbjednost i zaštitu
Nezavisnog univerziteta u Banjoj Luci

Doc. dr Marina M. Simović,
sekretar Ombudsmena za djecu Republike Srpske i docent na Fakultetu pravnih
nauka Univerziteta „Apeiron” u Banjoj Luci

USLOVNA OSUDA U ŠVAJCARSKOM KRIVIČNOM PRAVU

Apstrakt: U suzbijanju različitih oblika i vidova kriminaliteta od najstarijih vremena do danas sve države, pa i Švajcarska konfederacija, primjenjuju različite vrste i mjere krivičnih sankcija. U savremenom krivičnom pravu se po svojoj prirodi, karakteru, značaju, dejstvu, sadržini i uslovima primjene izdvajaju mjere upozorenja. To su različite sankcije kojima se učinilac krivičnog djela ostavlja na slobodi, ne ograničavaju i ne oduzimaju mu se ustavom i zakonima priznata slobode ili prava, ali mu se predočava, stavlja do znanja da će mu te slobode i prava biti oduzeti ako ponovo učini krivično djelo ili ako ne ispuni druge postavljene obaveze. U okviru mjera upozorenja najveći broj zakonodavstava poznaje dvije vrste sankcija. To su: a) uslovna osuda koja se može javiti u više oblika i vidova i b) sudska opomena (ukor). Najznačajnija i najčešće primjenjivana mjera upozorenja, pa i uopšte vrsta krivičnih sankcija danas jeste uslovna osuda. To je uslovno odlaganje izvršenja ili izricanja kazne zatvora (i - ili novčane kazne) za određeno vrijeme - vrijeme provjeravanja - pod određenim uslovima. Zapravo, ovdje se radi o djelimičnoj i uslovnoj suspenziji izrečene ili utvrđene kazne pod uslovom da osuđeno lice za određeno vrijeme ne učini drugo krivično delo. U protivnom, uslovna osuda se opoziva, a osuđeno lice izvršava utvrđenu ili propisanu kaznu. O pojmu, karakteristikama i sadržini uslovne osude u švajcarskom krivičnom pravu govori se u ovom radu.

Ključne riječi: krivično djelo, švajcarsko pravo, krivične sankcije, mjera upozorenja, uslovna osuda.

1. Uvodna razmatranja

Uslovna osuda kao vrsta, oblik, forma upozoravajućih, opominjućih ili admonitivnih krivičnih sankcija je nastala u SAD (Boston, 1841. godine) sredinom 19. vijeka kao supstitut¹ kratke kazne zatvora u slučajevima kada njeno izvršenje nije nužno za ostvarenje svrhe kažnjavanja (Jovašević, 2012: 231). Ona je predstavljala dalji doprinos razvoju ideje specijalne prevencije i individualizacije u primjeni krivičnih sankcija prema učiniocima lakših krivičnih djela. Mjere upozorenja (Kambovski, 2006:730-738) su zakonom predviđene mjere društvene reakcije koje sud u zakonom predviđenom postupku izriče punoljetnom učiniocu skrivljenog krivičnog djela, a koje se u cilju zaštite društva od kriminaliteta sastoje u upozorenju učinioca da mu u slučaju ponovnog izvršenja krivičnog djela slobode i prava koja inače uživa, kao i svaki građanin - mogu biti oduzete ili ograničene za određeno vrijeme. Najznačajnija mjera upozorenja je uslovna osuda koja se najčešće javlja u dva oblika: a) uslovna osuda u klasičnom smislu i b) uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom.

U pravnoj teoriji se ističu sljedeće karakteristike mjera upozorenja (Jovašević, Ikanović, 2012: 219-223): a) to su mjere opomene i upozorenja koje ne sadrže zlo, represiju ili prinudu u smislu oduzimanja ili ograničavanja sloboda ili prava učiniocu krivičnog djela, ali predočavaju, ukazuju na mogućnost njihove primjene. No, i ovdje se radi o mjerama koje se primjenjuju prema učiniocu djela protiv i mimo njegove volje, b) to su mjere koje predstavljaju supstitute kazne zatvora ili novčane kazne jer je njihova primjena vezana za kaznu, v) one se primjenjuju zavisno od prirode, težine i vrste krivičnog djela, odnosno svojstava ličnosti njegovog učinioca (primarni, situacioni, nehatni učinioci) kada sud dođe do uvjerenja da je izricanje kazne nepotrebno sa aspekta ostvarenja svrhe primjene krivičnih sankcija, g) humani karakter ovih mjera proizilazi iz njihove prirode, karaktera i dejstva jer one ne predstavljaju zlo i prinudu prema učiniocu krivičnog djela i d) sa aspekta svrhe ovih krivičnih sankcija radi se o sankcijama izrazito specijalno-preventivnog karaktera (Jovašević, 2011:746-749).

¹ Upozoravajuće krivične sankcije su uvedene u Srbiji Krivičnim zakonikom Kraljevine Jugoslavije iz 1929. godine iako je njihovo uvođenje predloženo još Projektom Zakona o uslovnoj osudi Kraljevine Srbije iz 1906. godine. U Vojvodini (gdje je važno ugarsko krivično pravo) uslovna osuda je uvedena 1908. godine.

2. Pojam i sistemi uslovne osude

Uslovna osuda (Horvatić, 223-228) je odlaganje izvršenja utvrđene kazne učiniocu krivičnog djela pod uslovom da za vrijeme koje odredi sud - ne izvrši novo krivično djelo (Turković et al., 82-84)². Ako uslovno osuđeno lice ne izvrši novo krivično djelo u određenom roku i ispuni druge postavljene obaveze, tada do izvršenja kazne neće ni doći, a ono će se smatrati kao da nije osuđivano. U protivnom, uslovna osuda se opoziva, a utvrđena kazna izvršava. To znači da je uslovna osuda opraštanje kazne (ili privremeno odricanje države da izrekne kaznu) učiniocu djela od strane društva pod određenim uslovima, opraštanje koje je bazirano na uvjerenju da će se učinilac ubuduće vladati u skladu sa normama pravnog poretka i da neće vršiti krivična djela.

U savremenom krivičnom pravu uslovna osuda (Lazarević, Vučković, Vučković, 158-164) je samostalna krivična sankcija gdje sud utvrđuje kaznu učiniocu za izvršeno krivično djelo i istovremeno određuje da se ona neće izvršiti ako osuđeni za vrijeme koje sud odredi (vrijeme provjeravanja ili vrijeme kušnje), ne učini novo krivično djelo. To znači da se izricanjem uslovne osude učiniocu krivičnog djela utvrđuje kazna, ali se ne izriče, što ukazuje na karakter ove vaspitno-prekorne i upozoravajuće sankcije. U teoriji se mogu naći i shvatanja prema kojima kod uslovne osude država ne odustaje od reakcije na krivično djelo čime se ostvaruje pravednost, te generalna i specijalna prevencija, ali se prema učiniocu krivičnog djela pokazuje obzirnost tako da se pošteduje od izvršenja kazne (Novoselec, 379). U nekim pravnim sistemima uslovnu osudu kao vrstu krivične sankcije, pored suda, mogu da izriču i vansudski organi (npr. predsjednik republike).

Postoje tri sistema uslovne osude koji su se razvili iz instituta „probation“: a) kontinentalni, b) angloamerički i v) mješoviti sistem (Petrović, Jovašević, Ferhatović, 322-328).

Prema kontinentalnom (francusko-belgijskom sistemu koji se naziva i „sursis“, a uveden je na ideju senatora Beranžea, sud vodi krivični postupak prema učiniocu krivičnog djela i izriče mu vrstu i mjeru kazne, ali čije izvršenje odlaže za određeno vrijeme pod određenim uslovima.

² U savremenom krivičnom pravu poznata je i parcijalna uslovna osuda. Tako član 132-31 francuskog Krivičnog zakonika, član 43 austrijskog Krivičnog zakonika i član 57 Krivičnog zakona Hrvatske predviđaju mogućnost uslovnog odlaganja izvršenja dijela utvrđene kazne zatvora. U tom slučaju se uslovna osuda pretvara u anticipirani uslovni otpust.

Učinilac se za to vrijeme ne smatra osuđivanim ako ispuni postavljene uslove. Prednosti ovog sistema su jer se učiniozu krivičnog djela sudi i izriče kazna tako da se u slučaju njenog opozivanja pristupa izvršenju već izrečene kazne. Presuda se donosi na bazi svježih i neposredno utvrđenih dokaza, tako da je mala mogućnost da dođe do grešaka u prikupljanju, utvrđivanju i sudskoj ocjeni dokaza.

Kod angloameričkog sistema nema vođenja krivičnog postupka, već se suđenje odlaže za vrijeme dok se učinilac krivičnog djela stavlja pod sistem prokušavanja, odnosno pod nadzor organa pravosuđa i javne bezbjednosti - pod uslovom da on na to pristaje. Angloamerički sistem prokušavanja je povoljniji za učinioca krivičnog djela s obzirom na to da ne dolazi do suđenja i izricanja kazne (pa se takvo lice ne smatra osuđivanim), a zaštitni nadzor koji vrše određena lica, štiti ga od iskušenja i pruža mu pomoć u savladavanju svakodnevnih životnih problema za uključivanje u društveno-koristan rad i uzdržavanje od kršenja propisa. Nedostatak ovog sistema dolazi do izražaja u slučaju opozivanja prokušavanja, kada dolazi do suđenja i izricanja osude jer tada mogu nastati teškoće oko prikupljanja i utvrđivanja dokaza zbog proteka vremena (Pavišić, Grozdanić, Veić, 244-247).

Kako bi se ova dva sistema približila, a time otklonile nedosljednosti i nedostaci jednog i drugog, savremeno krivično zakonodavstvo poznaje i treći - mješoviti sistem uslovne osude. On se svodi na odlaganje izvršenja izrečene kazne za određeno vrijeme, uz nametanje osuđenom licu određenih obaveza i nadzor nad njihovim izvršenjem od strane odgovarajućih službi (Grozdanić, Škorić, Martinović, 219 i 220).

3. Uslovna osuda u sistemu krivičnih sankcija u pravu Švajcarske konfederacije

U sistemu krivičnih sankcija u pravu Švajcarske konfederacije u Krivičnom zakoniku (Schweizerisches Strafgesetzbuch - StGB, vom 21. Dezember 1937, Stand am 1. Juli 2016³), sa nizom novela, u drugom dijelu pod nazivom „Uslovna osuda i djelimična uslovna osuda“ propisani su pojam, karakteristike, dejstvo, sadržina i uslovi za primjenu, odnosno obustavu (opoziv) uslovne osude kao najznačajnije vrste mjere upozorenja.

³ <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19370083/index.html> (datum pristupa 23.7.2016).

StGB razlikuje dvije vrste uslovne osude. To su:

1. uslovna osuda – član 42 StGB,
2. djelimična uslovna osuda – član 43 StGB i
3. uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom - član 93 StGB.

Osnovna vrsta mjere upozorenja u švajcarskom krivičnom pravu je uslovna osuda iz člana 42 StGB. Prema ovom zakonskom rješenju, sud suspenduje izvršenje utvrđene: a) novčane kazne, b) naredbe o društveno korisnom radu ili v) kazne zatvora u trajanju od šest mjeseci do dvije godine, za određeno vrijeme (vrijeme provjeravanja ili vrijeme kušnje), ako dođe do uvjerenja da se безусловna osuda ne smatra neophodnom kako bi se učinilac spriječio da i dalje vrši krivična djela ili prekršaje. Dakle, dva su uslova za izricanje ove mjere upozorenja. To su: a) formalni uslov - koji se odnosi na u sudskoj odluci utvrđenu vrstu i mjeru kazne (novčanu kaznu, kaznu zatvora u određenom trajanju i društveno koristan rad) i b) materijalni uslov - uvjerenje suda da u konkretnom slučaju primjena kazne nije neophodna za ostvarenje svrhe krivičnog zakonodavstva - zaštita i obezbjeđenje najznačajnijih društvenih dobara i vrijednosti.

Ako se radi o učiniocu krivičnog djela kome je izrečena uslovna ili безусловna kazna zatvora od najmanje šest mjeseci ili novčana kazna od najmanje 180 dnevnih iznosa (kaznenih jedinica) u periodu od pet godina prije nego što je učinjeno krivično djelo za koje mu se sada sudi - i u tom slučaju se može izreći uslovna osuda, ali samo kada okolnosti konkretnog slučaja na to posebno ukazuju. StGB takođe predviđa da se suspenzija izvršenja utvrđene kazne može opozvati ako učinilac nije uložio odgovarajući napor da nadoknadi prouzrokovani gubitak ili pričinjenu štetu izvršenim krivičnim djelom. Interesantno je i rješenje prema kome se uslovna osuda može kombinovati sa безусловnom novčanom kaznom ili novčanom kaznom (koja je izrečena u skladu sa članom 106 StGB).

U članu 43 švajcarski zakonodavac propisuje izricanje djelimične uslovne osude. Naime, sud može samo djelimično obustaviti (dakle, suspendovati) izvršenje izrečene novčane kazne, naredbe o društveno korisnom radu ili kazne zatvora u trajanju od jedne do tri godine - ako je to neophodno da se povede dovoljno računa o krivici učinioca. U tom slučaju dio kazne koji se mora odmah izvršiti - ne smije da pređe polovinu utvrđene kazne. Prilikom izricanja djelimične uslovne osude kod utvrđene kazne zatvora - i uslovni i безусловni dijelovi ove kazne moraju iznositi najmanje šest mjeseci. Tada se odredbe o davanju uslovnog otpusta (u smislu člana 86 StGB) ne odnose na безусловni dio utvrđene kazne zatvora.

Pri izricanju potpune ili djelimične uslovne osude, sud uslovno odlaže izvršenje utvrđene kazne za određeno vrijeme - vrijeme provjeravanja. Ono prema odredbi člana 44 StGB može da traje od dvije do pet godina. Za ovo vrijeme osuđenom licu se postavlja obaveza da ne smije da ponovo izvrši krivično djelo ili prekršaj (pod prijetnjom opozivanja uslovne osude), kao i da ispuni druge postavljene obaveze koje mogu da se odnose na mjere pomoći, odnosno na postupanje u skladu sa datim naredbama za njegovo ponašanje. U svakom slučaju, sud uslovno osuđenom licu objašnjava značaj i ukazuje mu na posljedice izrečene potpune ili djelimične uslovne osude, odnosno nepostupanja po datim zabranama, uputstvima ili naredbama.

Ako uslovno osuđeno lice (prema članu 45 StGB) pokaže dobro ponašanje (u smislu poštovanja normi pravnog poretka i uzdržavanja od vršenja kažnjivih djela - krivičnih djela i prekršaja prije isteka vremena provjeravanja, uslovno odložena kazna se ne izvršava (dakle, potpuno i trajno se obustavlja od izvršenja).

4. Opozivanje uslovne osude

Uslovna osuda je samo mjera upozorenja pod prijetnjom kazne. U slučaju da je ocjena suda bazirana prvenstveno na subjektivnim okolnostima koje su vezane za ličnost učinioca krivičnog djela pogrešna, tada zakon dozvoljava mogućnost opoziva uslovne osude (član 46 StGB).

Najčešće do opoziva uslovne osude dolazi ako uslovno osuđeno lice za vrijeme trajanja roka provjeravanja učini novo krivično djelo ili prekršaj zbog čega se mora sa osnovom očekivati da će ona nastaviti da čini i dalje krivična djela. Dakle, ovo je jedini zakonski osnov za opozivanje uslovne osude za razliku od krivičnog zakonodavstva država Zapadnog Balkana (država bivše SFRJ gdje se kao osnovi za opozivanje uslovne osude javljaju i: a) ranije učinjeno, a u vrijeme provjeravanja otkriveno krivično djelo i b) neispunjenje postavljenih opštih ili posebnih fakultativnih obaveza uz uslovnu osudu). U tom slučaju se uslovna osuda ne može opozvati ako su protekle tri godine od isteka vremena provjeravanja (Đorđević, Đorđević, 86; Mrvić Petrović, 148 i Babić, Marković, 430-433).

Tada sudu stoje dvije mogućnosti: a) da opozove izrečenu uslovnu osudu i b) da suspenduje dio utvrđene kazne u uslovnoj osudi. Sud može prilagoditi oblik opozvane uslovne osude kako bi formirao jedinstvenu (zbirnu) kaznu polazeći od utvrđene kazne u donijetoj uslovnoj osudi sa

novoizrečenom kaznom za novo izvršeno krivično djelo - primjenom člana 49 StGB (odmjeravanje kazne za djela u sticaju). Pri tome, sud može da izrekne безусловnu kaznu zatvora samo ako jedinstvena (zbirna) kazna iznosi najmanje šest mjeseci ili ako su ispunjeni uslovi iz člana 41 StGB. Ako se ne očekuje da će uslovno osuđeno lice nastaviti sa daljim vršenjem krivičnih djela (i prekršaja), sud može da donese odluku da ne opozove izrečenu uslovnu osudu. U tom slučaju može da ponovo upozori učinioca krivičnog djela na njegovo ponašanje i na potrebu da poštuje norme pravnog poretka i da ne vrši krivična djela ubuduće ili može da produži vrijeme trajanja roka provjeravanja najviše za polovinu vremena koje je već utvrđeno u ranijoj uslovnoj osudi.

Sud može takođe i da izrekne određene mjere pomoći (u okviru zaštitnog nadzora) koje će se primjenjivati tokom trajanja vremena provjeravanja, kao što može da izda i određene naredbe za ponašanje uslovno osuđenog lica u tom vremenu trajanja produžene uslovne osude. Ako produžetak uslovne osude počinje da teče nakon isteka perioda uslovne osude, tada novo vrijeme provjeravanja počinje da teče od dana kada je za to izdata sudska naredba.

Ako uslovno osuđeno lice ne prihvata mjere pomoći tokom perioda vremena provjeravanja ili zanemaruje i ne poštuje izdate naredbe za njegovo ponašanje, tada se primjenjuje odredbe st. 3-5 člana 95 StGB.

5. Mjere zaštitnog nadzora

U petom dijelu StGB pod nazivom „Pomoć tokom perioda uslovne osude, naredbe za ponašanje i dobrovoljni društveni nadzor“ predviđen je sistem mjera pomoći, zaštite, staranja i nadzora koje osuđenom licu treba da omoguće i olakšavaju brže i efikasnije, odnosno kvalitetnije uključivanje u društveni život, odnosno njegovu društvenu reintegraciju. Tako je u članu 93 StGB izričito propisano da pomoć uslovno osuđenom licu tokom perioda trajanja vremena provjeravanja treba da ga štiti od vršenja novih krivičnih djela, ali i da omogući njihovu bržu, bolju i efikasniju integraciju u društvo.

Nadležni organ za pružanje pomoći tokom perioda vremena provjeravanja pruža i organizuje neophodne socijalne i specijalističke usluge. Na taj način je izričito određena svrha (cilj) zaštitnog nadzora kao fakultativne mogućnosti na strani suda u svakom konkretnom slučaju, zavisno od okolnosti ličnosti osuđenog lica.

Prema ovom zakonskom rješenju, lica koja rade u oblasti pružanja pomoći tokom izvršenja uslovne osude - moraju sva saznanja do kojih dođu u toku svog rada tretirati kao povjerljiva. Informacije o ličnim okolnostima uslovno osuđenog lica mogu da se otkriju trećim licima samo ako su osuđeno lice ili lice koje pruža pomoć u okviru zaštitnog nadzora dali svoj pristanak za to u pisanoj formi. Organi pravosudne vlasti (penitensijarna administracija) mogu na svoj zahtjev ili po službenoj dužnosti u određenim rokovima dobijati izvještaj o uslovno osuđenom licu od organa nadležnog za pružanje pomoći.

Naredbe o ponašanju koje sud ili izvršni organ izdaju uslovno osuđenom licu u smislu člana 96 StGB za vrijeme trajanja roka provjeravanja mogu da se odnose na: a) zanimanje, b) prebivalište, v) upravljanje motornim vozilima i g) medicinsko i psihološko liječenje. Pre donošenja odluke o potrebi pružanja i konkretnim vrstama (oblicima) pomoći uslovno osuđenom licu (u smislu člana 95 StGB) i o naredbama za njegovo ponašanje, sud i izvršni organ mogu da pribave izvještaje organa nadležnog za nadzor nad pružanjem pomoći tokom uslovne osude i poštovanjem naredbi za ponašanje. Uslovno osuđeno lice koje je predmet izvještaja može dati svoje mišljenje na dostavljeni izvještaj koje se obavezno priključuju izvještaju.

Pri izricanju uslovne osude (potpune ili djelimične - parcijalne) sud u svakom konkretnom slučaju u presudi ili drugoj sudskoj odluci odlučuje o izricanju: a) pomoći uslovno osuđenom licu tokom trajanja uslovne osude i b) naredbi za ponašanje tog lica uz potrebno obrazloženje. Ako uslovno osuđeno lice ne postupi (uopšte, u određenom roku ili kvalitetno) u skladu sa uslovima pružanja pomoći tokom uslovne osude ili zanemari naredbe za ponašanje ili ako se određene mjere pomoći ili sve ili pojedine naredbe za ponašanje uslovno osuđenog lica ne mogu više sprovesti ili se smatraju nepotrebnim, nadležni organ koji ih izvršava ili prati njihovo izvršenje, podnosi izvještaj sudu ili organima nadležnim za izvršenje kazni i mjera. U tom slučaju ovi organi mogu da donesu jednu od sljedećih odluka:

- a) da produže vrijeme trajanja roka provjeravanja za polovinu perioda trajanja;
- b) da opozovu ili reorganizuju mjere pomoći i
- v) da izmijene ili opozovu naredbe za ponašanje uslovno osuđenom licu ili da mu izdaju nove naredbe.

Sud može takođe da u ovim slučajevima opozove uslovnu osudu ili da odredi mjeru pritvora za izvršenje kazne ili mjere ako se opravdano očekuje da će uslovno osuđeno lice nastaviti sa vršenjem novih krivičnih djela.

U članu 96 StGB je izričito određeno da će kantoni garantovati pružanje socijalne pomoći za vrijeme trajanja krivičnog postupka i izvršenja kazne - za šta se mogu dobrovoljno javiti.

Zaključak

Savremeno krivično zakonodavstvo poznaje razuđen sistem mjera društvene reakcije prema učiniocima krivičnih djela. To je tzv. pluralistički sistem krivičnih sankcija. Kazne, najznačajnije i najstarije vrste krivičnih sankcija u različitim oblicima (gde prioritet imaju kazna zatvora i novčana kazna) i dalje su u posebnom dijelu krivičnih zakona (zakonika) propisane za najveći broj krivičnih djela. No, one nisu i najčešće izricana vrsta krivičnih sankcija u sudskoj praksi. U odlučivanju o vrsti i mjeri društvene reakcije prema učiniocu krivičnog djela u svakom konkretnom slučaju sud je ovlašćen da izabere onu sankciju za koju smatra da će najbolje ostvariti svrhu, cilj krivičnog zakonodavstva - zaštitu najznačajnijih društvenih dobara i vrijednosti kroz specijalnu i generalnu prevenciju.

Upravo je to polje gdje sankcije koje su supstituti ili alternativa primjeni kazni nalaze opravdanost i cjelishodnost svoje primjene. Tu se po svom karakteru i prirodi izdvajaju različite mjere upozorenja (upozoravajuće, opominjuće ili admonitivne krivične sankcije). Njihovom primjenom se učinilac krivičnog djela (osuđeno lice) samo upozorava na štetnost i neprihvatljivost protivpravnog ponašanja, ali mu se još uvijek ne oduzimaju ili ograničavaju ustavom i zakonima zaarantovana prava i slobode. Međutim, to upozorenje je praćeno i prijetnjom neposredne primjene kazne ukoliko takvo lice nastavi sa kršenjem propisa i vršenjem krivičnih djela.

Među mjerama upozorenja poseban značaj ima uslovna osuda. To je, u najvećem broju savremenih zakonodavstava, pa tako i u pravu Švajcarske konfederacije, samostalna krivična sankcija. Njenim izricanjem se učiniocu krivičnog djela utvrđuje kazna koja se ne izvršava za određeno vrijeme i pod određenim uslovima. Od ove sankcije se mnogo očekuje u politici suzbijanja kriminaliteta, pa brojna zakonodavstva poznaju više različitih

oblika (potpuna i djelimična) i formi izricanja i izvršenja ove vrste sankcije. U tom pogledu prednjači krivično zakonodavstvo Švajcarske konfederacije iz 1937. godine koje sa novelama do 2014. godine poznaje više različitih oblika i vidova izricanja i izvršenja ove sankcije. To treba da omogući bolju i efikasniju individualizaciju krivične sankcije koja treba da je saobražena potrebama svakog konkretnog učinioca krivičnog djela (i osobinama njegove ličnosti), kao i zahtjevima kriminalne politike, te zadovoljenja pravde.

Tako je u StGB-u u članu 42 propisana uslovna osuda (potpuna, uobičajena), a u članu 43 djelimična uslovna osuda. Uz to, StGB u članu 93 poznaje i poseban oblik uslovne osude sa zaštitnim nadzorom gdje se osuđeno lice za vrijeme trajanja roka provjeravanja podrgava posebnim mjerama pomoći, zaštite i brige od strane nadležnih lica, koje treba da omoguće lakšu i efikasniju integraciju osuđenika u društvo. Ovo su oblici (forme) uslovne osude koja se sastoji u uslovnom odlaganju izvršenja u sudskoj odluci utvrđene kazne zatvora ili novčane kazne za određeno vrijeme, pod određenim uslovima.

LITERATURA

- Babić, M., Marković, I. (2008). Krivično pravo, Opšti dio. Banja Luka.
- Bongert, Y. (2012). Histoire du droit pénal - Cours de doctorat, réédition, Paris (éd. Panthéon-Assas, collection `Les introuvables`), [mars].
- Donatsch, A., Tag, B. (2006). Strafrecht I, Verbrechenslehre - 8. Auflage. Zürich.
- Donatsch, A., Wohlers, W. (2004). Strafrecht IV, Delikte gegen die Allgemeinheit - 3. Auflage. Zürich.
- Droit pénal et droit criminel [archive], Juricourriel. Institut Joseph-Dubuc, 1er octobre 2000 (consulté le 12 septembre 2014).
- Đorđević, M., Đorđević, Đ. (2014). Krivično pravo. Beograd.
- Jovašević, D. (2011). Leksikon krivičnog prava. Beograd.
- Jovašević, D. (2012). Krivično pravo, Opšti dio. Niš.
- Jovašević, D., Ikanović, V. (2012). Krivično pravo Republike Srpske, Opšti dio. Banja Luka.
- Kambovski, V. (2006). Kazneno pravo, Opšt del. Skoplje.
- Kühl, K. (2014). Strafgesetzbuch: StGB: Kommentar, 28. Auflage. München: C. H. Beck.

-
- Lazarević, L.J., Vučković, B., Vučković, V. (2004). Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore. Cetinje.
- Mrvić Petrović, N. (2005). Krivično pravo. Beograd.
- Neumair/Wilke (2013). Strafrecht Allgemeiner Teil II. 8. Auflage. Wien: Lexis Nexis ARD ORAC Verlag..
- Novoselec, P. (2004). Opći dio kaznenog prava. Zagreb.
- Pavišić, B., Grozdanić, V., Veić, P. (2007). Komentar Kaznenog zakona. Zagreb.
- Petrović, B., Jovašević, D., Ferhatović, A. (2016). Krivično pravo 2. Sarajevo.
- Pin, X. (2014). Droit pénal général 2015, Paris: Dalloz.
- Rehberg, J., Schmid, N., Donatsch, A. (2003). Strafrecht III, Delikte gegen den Einzelnen - 8. Auflage. Zürich.
- Rolf, S. (2016). Strafrecht Allgemeiner Teil. 15. Aufl. Grasberg: Rolf Schmidt.
- Schwarzenegger, C., Hug, M., Jositsch, D. (2007). Strafrecht II, Strafen und Massnahmen - 8. Auflage. Zürich.
- Stratenwerth, G. (2005). Schweizerisches Strafrecht, Allgemeiner Teil I: Die Straftat - 3. Auflage. Bern.
- Stratenwerth, G. (2006). Schweizerisches Strafrecht, Allgemeiner Teil II: Strafen und Massnahmen - 2. Auflage. Bern.
- Stratenwerth, G., Bommer, F. (2008). Schweizerisches Strafrecht, Besonderer Teil II: Straftaten gegen Gemeininteressen - 6. Auflage. Bern.
- Stratenwerth, G., Jenny, G., Bommer, F. (2010). Schweizerisches Strafrecht, Besonderer Teil I: Straftaten gegen Individualinteressen - 7. Auflage. Bern.
- Turković et al. (2013). Komentar Kaznenog zakona. Zagreb.
- Fischer, T. (2015). Strafgesetzbuch und Nebengesetze, 62. Auflage. München: C. H. Beck.
- Fletcher, G. P. (1998). Basic Concepts of Criminal Law. Oxford University Press.
- Foregger, E., Serini, E. (1984). Strafgesetzbuch. Wien: Manzsche Verlags - und Universitätsbuchhandlung.
- Fuchs, F. (2008). Österreichisches Strafrecht. Allgemeiner Teil I. 7. Auflage. Wien/ New York: Springer.
- Gorr, M.J., Sterling, H. eds. (1992). Controversies in Criminal Law. Westview Press.
- Grozdanić, V., Škorić, M., Martinović, I. (2013). Kazneno pravo, Opći dio, Rijeka.
- Hall, J. (1960). General Principles of Criminal Law. Lexis Law Pub.
- Horvatić, Ž. (2003). Kazneno pravo, Opći dio. Zagreb.

SUSPENDED SENTENCE IN THE CRIMINAL LAW OF SWITZERLAND

Summary

From the earliest times to the present day all countries, including the Swiss Confederation, apply different types of measures and criminal sanctions in elimination of various forms and types of crime. In contemporary criminal law is by its very nature, character, and character, the fact the contents and conditions of application stand out warning measures. These are the various sanctions that do not deprive the perpetrator of its freedom, its freedoms and rights recognised by constitution and law are not limited nor taken away, but is informed that those freedoms and rights shall be taken away if he/she commits a crime again or does not fulfil other set obligations. When talking about measures warning the most legislations recognize two types of sanctions. These are: a) suspended sentence that can occur in several shapes and forms and b) judicial admonition (reprimand). The most important and most frequently used measure of warning, however, and the general type of criminal sanctions today is suspended sentence. This is a conditional delay of execution or of imprisonment (and - or fines) for some time - probation - under certain conditions. In fact, it is a partial and conditional suspension of imposed or determined sentence provided that the convicted person for a period of time does not commit another criminal offense. Otherwise, a suspended sentence is revoked, a convicted person completes determined or prescribed punishment. The concept, characteristics and content of suspended sentence in the Swiss criminal law is discussed in this paper.

Keywords: *crime, Swiss law, criminal sanctions, warning measures, suspended sentence.*

Александра Шаторџија,
магистар клиничке психологије
Казнено-поправни завод Бања Лука

УДК: 343.24/.29(497.6)
Прегледни рад

Драган Тодоровић,
дипломирани психолог
Казнено-поправни завод Бања Лука

ПРОЦЈЕНА ОПЦИЈА ЗА УВОЂЕЊЕ ПРОБАЦИЈСКИХ СЛУЖБИ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Сажетак: У овом раду бавићемо се алтернативним кривичним санкција у кривичном извршном праву Босне и Херцеговине, са посебним освртом на тренутно стање и процјену опција за увођење професионалне пробацијске службе у БиХ. Наведено је утолико важније зна ли се за податак да су оба ентитета у БиХ показала интерес за увођење пробацијске службе којом ће се надзирати алтернативне санкције које изриче суд у кривичном поступку. У истом смислу приказаћемо и нека од рјешења која су дошла до изражаја у државама из окружења. У раду смо пошли од претпоставке да би оваква анализа могла да пружи основ за процјену да ли би ванзаводски третмани у БиХ могли помоћи у рјешавању кључних проблема нашег кривичног система, односно пренасељености наших казнено-поправних установа и високе стопе рецидивизма.

Кључне ријечи: извршење кривичних санкција, алтернативне санкције - санкције у заједници, ванзаводски третман, пробација, професионална пробацијска служба.

Увод

Вијек који је остао за нама биће запамћен и по томе што је казна затвора постала основни вид кривичног реаговања на најтежа угрожавања основних друштвених вриједности извршена од пунољетних и урачунљивих лица. Такође, ово је било и вријеме у коме су истовремено јачале и критике таквог стања, нарочито са становишта негативног утицаја боравка у казним установама на даљи животни пут осуђеника.

Иако бројни ватрени предлагачи укидања затварања као вида кажњавања нису наишли на плодно тле јер је очигледно да друштво није пронашло одговарајућу замјену за затварање, то не значи да истовремено нисмо увидјели како је примјена лишења слободе као вида казног реаговања у великој мјери хипертрофирана. Због тога су већ више од педесет година у криминолошким наукама заступљене идеје о потреби увођење алтернатива казни затвора, а паралелно са њима и о потреби ширења примјене ванинституционалних и ванзаводских мјера и санкција.

Оваква залагања довела су до бројних измјена у систему казнене реакције у многим државама, при чему су неке одлучније кренуле у алтернирање казне затвора, док су друге показале резерве према тенденцијама да она постане санкција чија примјена долази у обзир само онда када је неопходна.

Да би се државе охрабриле на овом путу, усвојена су два битна међународна документа - један од стране Свјетске организације, а други од Савјета Европе, а овдје ћемо се задржати само на кратком приказу основних идеја које су афирмисали творци ових докумената.

Организација уједињених нација усвојила је децембра 1990. године Стандардна минимална правила за незаводске мјере, познатије као Токијска правила. Њихов циљ био је да се смањи употреба казне затвора и рационализује политика казног правосуђа узимајући у обзир људска права, захтјеве за социјалном правдом и рехабилитационе потребе учиниоца. Од алтернативних санкција се очекује да: се прилагоде учиниоцу и дјелу; гарантују заштиту друштва; и умање примјену казне затвора. Критеријуми за њихову примјену су: врста и тежина извршеног кривичног дјела; лична својства учиниоца; сврха кажњавања; и права жртве. У документу се истиче неколико начела: добровољност, загарантовано право на жалбу, забрана медицинских и психолошких експеримената, ограничавање нивоа задирања у права учиниоца и право на приватност.

Пробациона правила Савјет Европе (уз која су усвојени и Коментари Европског одбора за проблеме криминалитета - коментари ЦДПЦ) из 2010. године најприје одређују пробацију као примјену мјера и санкција законом прописаних и намијењених учиниоцу кривичног

дјела, а које се спроводе у заједници. Укључује низ активности и интервенција, у које спадају надзор, вођење и помоћ, а њихови циљеви су социјална интеграција учиниоца и допринос сигурности заједнице. Основна правила којима се руководимо у том поступку су: поштовање права учинилаца и жртава; индивидуализација; недискриминација; минимално задирање у права учиниоца; добровољност; етичност и професионалност; право на правни лијек; контрола рада; ослањање на истраживања; и значај развијања односа са јавношћу.

Основни појмови

Пробација се дефинише као надзирана слобода осуђеника током које пробацијски службеници надзиру понашање особе укључене у пробацију, чиме утичу на ресоцијализацију и реинтеграцију у заједницу, као и на смањење ризика од понављања кривичног дјела.

Професионална пробацијска служба постоји у готово свим европским државама и она придоноси стварању везе између државне администрације и локалне заједнице, чиме се јача повјерење грађана. Одређени послови, који су уобичајено у надлежности пробацијске службе, заживјели су и у Босни и Херцеговини. Међутим, пробацијска служба, као засебна професионална служба која ће се искључиво бавити мјерама и санкцијама у заједници, до сада није формирана.

Успостава пробацијске службе представља велики корак унапријед у извршењу санкција, али и додатни корак у поштовању људских права. Наиме, пробација омогућава да се одређени починиоци кривичних дјела не издвајају из свог животног окружења, што значи да они имају могућност задржати посао и живјети унутар породице јер своју санкцију извршавају на слободи. На тај начин се постиже ресоцијализација и реинтеграција осуђеног лица унутар заједнице, при чему професионални пробацијски службеници лицу пружају стручну помоћ како би утицали на понашање истог, односно како би лице укључено у пробацију водило живот у складу са друштвеним нормама, пазећи при томе да се лице укључено у пробацију придржава свих санкцијом наметнутих обавеза.

Основни стандарди професионалне пробацијске службе

Приликом формирања пробацијске службе врло је битно уградити стандарде које је за пробацијске послове израдио Савјет Европе. Ти стандарди су укључени у темеље пробацијских служби које данас постоје и поштују се независно о различитостима између појединих националних пробацијских система.

У Препоруци Комитета министара државама чланицама Савјета Европе о пробацијским правилима (2010), у преамбули се наводи да је „циљ пробације да допринесе правичном кривичном поступку, као и јавној сигурности тако што ће спречавати и смањивати извршење кривичних дјела“, те „да пробацијске службе спадају међу кључне службе правосуђа и њихов рад утиче на смањење затворске популације“. Овим се регулише подручје дјеловања службе за условну казну, нуде се основне дефиниције, дефинишу основни принципи, али исто тако дају смјернице у вези са организацијом и запосленима, те смјернице о одговорности и односима са другим службама.

Тако је дефинисано да су санкције и мјере које се служе у заједници „санкције и мјере које остављају прекршиоце у заједници и подразумијевају одређена ограничења њихове слободе путем наметања услова и/или обавеза. Појам означава било коју санкцију одређену од стране судских или управних власти или било коју мјеру подузету прије или умјесто одлуке о наметању санкција, као и начин провођења пресуде казне затвора изван затворске установе“.

Као основне принципе, Препорука наводи смањење рецидивизма успоставом добрих односа с прекршиоцима закона, поштовање људских права, поштовање жртава, индивидуализацију рада без дискриминације, прибављање сагласности прекршиоца у раду, сарадња са локалном заједницом, поштовање етичких и професионалних норми, непристрасност, ефикасност и транспарентност.

У погледу организације службе за надзор, у Препоруци се наводи да ће одговорати величини задатака и одговорности који су тој служби повјерени, а запослени ће се бирати у складу са критеријумима који ће истицати значај поштења, хуманости, професионалне способности и личне прикладности захтјевима послова који су у надлежности такве службе, те ће се редовно образовати и обучавати.

Рад на условној казни, према Препоруци, обухвата извјештаје прије изрицања пресуде и друге савјетодавне извјештаје, друштвено користан рад, надзорне мјере, рад са породицама прекршилаца, електронски надзор, ресоцијализацију, те рад са страним држављанима.

Као кључни елеменат надзора, Препорука предвиђа процјену прекршитеља, односно систематично и детаљно разматрање случаја, а нарочито фактора ризика и потреба и интервентних мјера. Осим тога, изузетно је битно планирање и сачињавање плана рада, евалуација, као и биљежење информација уз поштовање принципа повјерљивости.

Препорука регулише и рад са медијима и јавношћу, па се у том смислу наводи да ће се „медијима и јавности редовно давати чињеничне информације у вези са активностима provedеним од стране служби за условну казну.“

Циљ, начела и задаци пробацијске службе

У модерном кривичном законодавству Европе, број лица која су починиоци кривичних дјела, а налазе се на слободи, знатно је повећан у посљедњих неколико деценија и премашује број особа које су лишене слободе и налазе се у затворима на извршењу казне затвора. Кључну улогу одиграла је пробацијска служба вршећи надзор над таквим лицима. На примјер, у Њемачкој је током 2011. године број особа које су биле под надзором био 190.000, док је број особа лишених слободе био 55.000. Након политичких промјена у Источној Европи, све више држава те регије такође уводи пробацијску службу и алтернативне санкције у своје кривично-правне системе. Савјет Европе је процијенио да се током 2011. године вршио надзор над 179 особа на сваких 100 000 становника на подручју свих држава чланица.

➤ Циљ пробацијске службе

Пробацијска служба је свако тијело које је одређено законом да испуњава задатке и надлежности које се односе на имплементацију санкција и мјера у заједници које дефинише закон. Рад пробацијских служби и пробацијских службеника обухвата спектар активности које подразумијевају надзор, пружање смјерница и помоћи особама на које се односе такве санкције и мјере. У оквиру пробације се прате особе које служе ванзаводске и дјелимично заводске казне (нпр. условни

отпуст) и мјере под надзором пробацијских агенција. Ове санкције и мјере се често називају „алтернативама затвору“ и већином се служе у заједници.

➤ **Начела пробацијске службе**

Поштовање владавине права једно је од основних начела којих се морају придржавати све државе чланице Савјета Европе. Ово значи да се сви послови пробацијске службе темеље на уставу, закону и другим прописима, те да их поштују како особе укључене у пробацију, тако и пробацијски службеници. Осим тога, садржај пробацијских послова треба да одражава потребу за заштитом људских права и слобода.

Сарадња са заједницом је основна претпоставка успјешности, с обзиром да је кључна улога пробацијских службеника ресоцијализација и реинтеграција осуђеника. Било да се ради о грађанима или институцијама с којима сарађује, пробацијска служба је присутна као теренска служба која уједно пружа помоћ заједници, али истовремено од заједнице и сама прима помоћ.

Преузимање одговорности за свој рад и поштовање свих етичких и професионалних принципа у раду с клијентима је начело које подразумијева да индивидуалан рад с особама које су починиле кривично дјело тражи високе моралне и професионалне карактеристике код особа којима су овакви послови повјерени.

Етичност и интегритет запослених уско су повезани са претходним начелом, а подразумијевају високе етичке стандарде особа које својим личним добрим примјером утичу на ресоцијализацију осуђеника.

Тимски рад је начело које се односи на то да су пробацијски службеници особе различитих занимања, а осуђеници особе различитих потреба, па су стога сарадња и тимски рад кључ успјеха.

Флексибилност пробацијске службе је од изузетне важности јер особе које су укључене у пробацију требају ускладити своје редовне активности са свим оним обавезама које произлазе из изречене санкције, а имајући у виду различите животне околности које долазе уз сваку индивидуалну особу.

Едукованост се односи на цјеложивотно образовање које није само привилегија већ и нужност, а које се проводи како би се пробацијска служба наметнула као професионална и способна за ресоцијализацију особе независно од специфичности потреба појединца. Праћење новитета у професионалном поступању пробацијских службеника као третманских особа доводи до све веће учинковитости у раду. Едукованост пробацијског особља, те индивидуализација рада с особом укљученом у пробацију би требало да придонесе смањењу рецидивизма међу осуђеницима с обзиром на то да стопа рецидивиста у Босни и Херцеговини међу особама које су на издржавању затворских казни износи 45 - 50%, те да се биљежи и стална тенденција повећања броја кривичних дјела.

Вођење евиденција, систематске процјене и најбоље праксе европских кривичноправних система су изразито битне јер омогућавају прецизност и конзистентност у провођењу послова који су дио кривичноправног система, као и праћење новитета на глобалном нивоу.

➤ **Задаци пробацијске службе**

„У зависности од система у земљама, рад пробацијске агенције може, такође, обухватати пружање информација и савјета судским или другим органима који доносе одлуке како би им се помогло: да донесу праведне одлуке засноване на доброј обавијештености; пружиле смјернице и подршка преступницима током боравка у установи и како би се припремио њихов отпуст и ресоцијализација; надзор и помоћ особама на условном отпусту; интервенције у ресторативној правди те пружање помоћи жртвама кривичних дјела“ (Препорука ЦМ/Рец (2010)1).

Из ових дефиниција проистичу и конкретни задаци пробацијских служби који обухватају:

- обављање специфичних задатака у вези са надзором особа које издржавају различите врсте алтернативних санкција;
- надзор над извршавањем обавеза које су наметнуте особи која је укључена у пробацију;
- прикупљање и биљежење релевантних података о особи укљученој у пробацију;

- надзор условно отпушеног осуђеног лица;
- сарадња са различитим државним агенцијама у циљу шпо квалитетније рехабилитације починилаца кривичних дјела;
- писање извјештаја на захтјев судова, тужилаштава или било којег другог орагана надлежног за случај одређеног осуђеног лица, а посебно:
 - када још није изречена казна - извјештај о особи или специфичним околностима на захтјев судова, тужилаштва или другог релевантног тијела прије изрицања пресуде,
 - кад се надзире особа којој је изречен условни отпуст,
 - кад је пробација окончана и сматра се да је постигла циљ,
 - кад је санкција или мјера опозвана због кршења наметнутих услова,
 - кад је дошло до промјена које су релевантне за вршење надзора (особа је смјештена у затвор због почињења новог кривичног дјела, особа из одређених разлога више није под надзором пробацијских службеника или је особа под надзором умрла и слично).

Сарадња пробацијске службе са партнерима

У раду са осуђеницима који своју казну извршавају на слободи, изузетно је битна веза пробацијске службе, тј. пробацијских службеника са „трећом страном“. Једна страна је осуђеник, друга страна је пробацијски службеник, а трећа страна код овог типа надзора може бити трећа страна везана уз осуђеника или трећа страна везана уз сам надзор.

Када је ријеч о особама које ће бити укључене у програм надзора, а везане су уз самог осуђеника, ту се у првом реду мисли на породицу, партнера и друге укућане. Подршка, те разумијевање права и обавеза осуђеника од стране њему најближих особа, дакле породице, партнера и укућана може бити од кључне важности код остваривања успјеха у ресоцијализацији особе и реинтеграцији у друштво. Чак и када је ријеч о осуђеницима који су починили кривично дјело на штету неке од ових особа, разумијевање програма поступања и укљученост у поједине дијелове рада са осуђеником од стране партнера и других чланова породице може у многоме придонијети бољем и лакшем извршавању обавеза из појединачног програма поступања који је

пробацијска служба припремила за конкретног појединца - осуђеника. У ову категорију трећих особа могу евентуално ући и послодавци. Наравно, уколико осуђеник није сагласан са укључивањем послодавца у надзор, то се мора поштовати. Међутим, често ће бити од користи имати подршку послодавца код провођења програма, посебно ако је ријеч о раду за опште добро.

Трећа страна везана уз сам надзор односи се на сарадњу пробацијске службе са свим осталим службама на терену које се у одређеном дијелу могу укључити у надзор осуђеника, било директно или индиректно. У првом реду ту је ријеч о сарадњи полиције и пробацијске службе. Сарадња са полицијом је од изузетне важности, посебно код надзора оних починитеља кривичних дјела за које је утврђено да су високо ризичне особе. Пробацијска служба тако може полицију обавјештавати о особама које су у надзору пробације како би полиција могла јавити пробацијској служби уколико дође до какве интервенције везане уз осуђеника који се налази у програму. Ова сарадња је корисна за обје службе јер обје имају за циљ смањивање рецидивизма и умањивање штетних посљедица кривичног дјела у широј заједници. Пракса показује да ће се најбоља сарадња постићи ако се договори на вишем нивоу пренесу на локалне нивое на којима ће надлежна полиција и надлежне пробацијске службе имати редовне састанке на којима ће се договарати појединости. Други битан партнер је затворски систем. У оквиру сарадње са затворским системом, битно је одржавање редовних састанака представника служби како би се појасниле улоге, како би и пробација била упозната с оним што проводи затворски систем, али и како би затворски систем био упознат с начином функционисања пробацијске службе. Ово је посебно важно код рада са особама на условном отпусту, као и код оних система гдје је пробацијска служба задужена за надзор особа код прекида казне затвора и коришћења погодности ван установе. Надаље, као трећи битан партнер, појављују се правне особе код којих се извршава конкретан рад за опште добро. Сарадња пробације и правних особа дефинише се уговором. Међутим, добра комуникација, те повјерење које се гради између пробацијске службе и представника правне особе одиграће кључну улогу. Пробацијска служба мора знати да ће од правне особе редовно добијати потребне информације везане за рад осуђеника, а правна особа мора бити сигурна да ће пробацијски службеници упутити на рад погодне особе, те да ће реаговати у најкраћем року уколико се осуђеник не буде придржавао правила понашања на раду.

Осим наведених, сарадња пробацијске службе свакако је усмјерена на судове, тужилаштва, центре за социјалну заштиту, здравствене установе и друге јавне установе које су релевантне за програм надзора појединог осуђеника. Као један од нарочито битних задатак пробацијске службе истиче се и сарадња са невладиним сектором и локалном заједницом. С обзиром на то да особе укључене у пробацију јесу починитељи кривичних дјела који се не издвајају из своје социјалне средине, кључ квалитетне ресоцијализације и реинтеграције у друштво је управо чврста веза коју пробацијска служба гради са локалном заједницом и бројним удружењима који могу знатно придонијети овом процесу. Врло често ће се и специфични третмани особе одвијати управо у невладиним удружењима, па је стога кључно да пробацијска служба изгради квалитетне односе са истима (нпр. заводи, комуне и сл.).

Организацијске форме постојећих пробацијских служби

Већина пробацијских служби у Европи има сличну организацијску форму, али постоје и одређене разлике условљене потребама појединог геополитичког поднебља.

Најбитније разлике међу пробацијским службама су следеће:

- да ли пробацијска служба проводи надзор над малолетним починитељима или се надзиру само пунолетни починиоци кривичних дјела;
- да ли пробацијска служба врши надзор над условно отпуштеним осуђеним лицима или се надзор односи искључиво на санкције у заједници које су замјена за затворске казне;
- да ли се пробацијска служба бави искључиво починитељем кривичног дјела или се у склопу пробацијске службе проводи и „ресторативна правда“, односно проширени концепт медијације који укључује рад са починиоцима кривичног дјела и рад са жртвом казног дјела.

Пробацијске службе у регији

Међу државама бивше СФР Југославије се у протеклим годинама показао велики интерес за формирање пробацијских служби. У томе предњачи Република Хрватска у којој је, иако још у својим зачецима, у потпуности заживјела професионална пробацијска служба. Хрватски

национални систем пробације је успостављен у складу са препорукама Савјета министара Европске уније. Закон о пробацији је у Хрватској донесен крајем 2009. године, а пробацијске службе су се почеле отворати 2011. године.

Професионалне пробацијске службе су у изградњи и у осталим бившим државама чланицама СФРЈ. Тако је, на примјер, у Црној Гори обављање пробацијских послова стављено у надлежност Министарства правде и људских права и то у Сектор за извршење кривичних санкција. У Републици Србији још не постоји професионална пробацијска служба као таква, али се ипак извршавају бројни послови који су обично у њеној надлежности (рад за опште добро, електронски надзор, итд), те се редовно врше едукације релевантних службеника у сарадњи са међународним експертима. Активности на увођењу пробацијске службе одвијају се и у Бившој југословенској Републици Македонији, док Република Словенија санкције у заједници надзиру посредством центара за социјални рад, иако њени представници редовно учествују на међународним конференцијама и едукацијама на тему пробације.

Тренутно стање у Босни и Херцеговини

Прва иницијатива за увођење и имплементацију пробације у Босни и Херцеговини се јавља 2009. године када је реализован пројекат Европске уније и Савјета Европе „Ефикасно управљање затворима“ (2009-2010). Наиме, како су оба ентитета у Босни и Херцеговини показала интерес за увођење пробацијске службе којом би се могле надирати алтернативне санкције које изрекне суд, овиме су постављени темељи за рад радних група у склопу заједничког програма Европске Уније и Савјета Европе „Усклађивање казних политика и праксе у БиХ са европским стандардима“.

Колико је наведено битно и уопште колико је стратешки важно постојање пробацијске службе, говоре и информације из Извјештаја о напретку БиХ ка европским интеграцијама. Наведени извјештаји сваке године истичу нужност реформе и одређивања приоритета на путу приступања Европској Унији, као и увођења и постојања ефикасне професионалне пробацијске службе која би систем извршења кривичних санкција у БиХ приближила модерним токовима у развијеним европским јурисдикцијама.

Имплементација заједничког програма је започела 1. јануара 2013. године. Све пројектне активности су трајале до 3. јуна 2016. године, када је одржана Завршна конференција. Пројекат је имао један општи циљ да пружи подршку органима власти у пуном поштовању европских стандарда и даљем напретку ка европским интеграцијама. У том смислу, требало је омогућити и олакшати политички дијалог међу органима власти у БиХ на државном и ентитетском нивоу у вези са усклађивањем стандарда и праксе у области извршења кривичних санкција. Такође, постављени су и специфични циљеви који су се односили на унапређење имплементације санкција у заједници (условни отпуст, рад за опште добро и условна казна), те успостављање пробацијских служби.

У том смислу урађене су сљедеће активности:

- анализирано је постојеће стање у законодавству Босне и Херцеговине;
- имплементиран је пилот пројекат увођења пробацијских послова;
- проведен је програм обуке заводског особља;
- одржане су јавне дебате;
- остварена је сарадња са стручном и академском заједницом;
- написани су званични документи који су темељ за увођење пробације.

➤ **Анализа постојећег стања**

Приликом анализе постојећег стања у законодавству Босне и Херцеговине закључено је да иако тренутно не постоји професионална пробацијска служба, постоје одређени „облици пробације“, односно обављају се неки од послова који су традиционално у надлежности пробацијске службе, односно: рад за опште добро, условни отпуст, условна осуда са заштитним надзором и електронски надзор.

Рад за опште добро - Законски оквир за извршавање рада за опште добро садржан је у Кривичном закону све три јурисдикције. Рад за опште добро састоји се од неплаћеног рада у корист друштва, а извршава се посредством Министарства правде. У кривичним законима БиХ је дефинисано да се казна затвора до једне године може замијенити радом за опште добро, а такав рад може трајати од 10 до 90 дана. Повјереници који су запослени у правном лицу у којој

се рад за опште добро извршава добијају одређени бонус који се исплаћује из државног буџета (до сада је у пракси на државном нивоу забиљежен само један предмет рада за опште добро, у Федерацији БиХ, гдје су за извршење надлежни Кантони, у пракси је забиљежено око 50 оваквих предмета, док у Републици Српској рад за опште добро јесте дефинисан у законима, али у пракси није забиљежен нити један овакав предмет).

Условни отпуст затвореника прије окончања издржавања затворске казне под индивидуалним/специфичним условима и уз одређене мјере надзора предвиђен је у свим јурисдикцијама у БиХ, али без могућности систематског надзора над условно отпуштеним лицем. До опозива условног отпуста може доћи у случају кршења обавеза (нпр. у случају чињења новог кривичног дјела). У све три јурисдикције у БиХ је за одобравање условног отпуста надлежна Комисија за условни отпуст. Нису предвиђена кривична дјела за која се одобрава условни отпуст, већ се таксативно наводе услови које Комисија узима у обзир када одлучује о условном отпусту. Условни отпуст се одобрава на молбу осуђеног лица или на приједлог казнено-поправне установе у којој лице издржава казну затвора. Осим наведеног отпуста, предвиђен је и условни отпуст по одлуци директора затвора након 4/5 издржане казне, при чему директор својом одлуком може одобрити до 3 мјесеца условног отпуста.

Условна осуда са заштитним надзором - Законски оквир за изрицање условне осуде са заштитним надзором регулисан је у Кривичном закону све три јурисдикције. Судија може придружити услове одгоди извршења казне током одређеног периода, односно лицу се изриче затворска казна, али је извршење казне одгођено и особа остаје у обавези да испуни наметнуте услове (законом предвиђене мјере сигурности или надзора), но за сада нема могућности комбиновања са заштитним надзором.

Електронски надзор постоји само на подручју ФБиХ, али само као замјена за краткотрајне казне затвора. Електронски надзор може се изрећи сваком лицу којем је изречена казна затвора до годину дана, независно о томе о којем се кривичном дјелу ради. Надзор над овим типом санкције је у надлежности затвора који се налази на подручју пребивалишта особе која је под надзором. Уколико дође

до одређеног кршења обавеза, затвор који надзире лице о кршењу обавјештава надлежни суд који ће тада опозвати електронски надзор. Саме уређаје за надзор (наруквице) поставља службена особа затвора уз представника компаније која изнајмљује опрему за електронски надзор. Постављање уређаја врши се на лицу мјеста, у дому осуђеног лица. Свака особа која је под електронским надзором има и васпитача, тј. особу која је запослена у затвору у служби третмана, а чији је задатак провођење програма ресоцијализације. Битно је нагласити да он има само третмански задатак, док сам надзор врши запосленик који је задужен и за постављање уређаја за електронски надзор. Тренутно је под електронским надзором у ФБиХ око 200 особа.

➤ **Имплементација пилот пројекта увођења пробацијских послова**

Пилот пројекат је проведен у КПЗ Бања Лука и КПЗ Зеница током јуна 2015. године. Пробацијске активности су трајале нешто више од 2 (двије) седмице, а претходио им је тродневни програм обуке.

Овим пилот пројектом је предвиђено постепено увођење пробацијских послова у затворско окружење, односно интегрисање већ постојеће добре праксе у третманском раду са затвореницима у БиХ затворима у оквир пробацијских послова. Кроз серију активности са затвореницима, у овом пилот пројекту их се покушало што боље припремити за отпуст, кроз индивидуални и групни рад, као и посебно креирани пред отпусни програм.

У оквиру пројекта обухваћени су запослени у служби третмана и служби обезбјеђења, и то пет заводских службеника у КПЗ Бања Лука и три службена лица у КПЗ Зеница. Исти су имали задатак да преузму улогу пробацијских службеника и да изаберу неколико репрезентативних група осуђених лица пред истек казне затвора и са њима спроведу три различите активности: индивидуални рад (утврђивање планова за отпуст), групни рад (унапријеђење вјештина самопомоћи), те реализују пред отпусни програм помоћи (пружање информација о сервисима доступним у заједници). Проведени пилот налагао је појачану сарадњу између појединих затворских управа, што је без потешкоћа и остварено.

➤ Програм обуке заводског особља

Провођење пилот пројекта је омогућило оцјену нивоа оспособљености особља које ради у казнено-поправним заводима, гдје се показало да запослени укључени у пилот имају висок ниво вјештина потребних за надзор починилаца кривичних дјела у заједници. Тако се на основу два завода која су учествовала у пилот пројекту могло закључити да је култура рехабилитације имала висок приоритет у раду затвора, што пружа добре изгледе за будућност у смислу увођења пробације. Такође, у оквиру програма обуке заводски службеници су научили да пробацијски послови представљају посредовање између третманског особља и починиоца кривичног дјела и да је циљ пробацијских послова утицати на криминално понашање починиоца и пружити му помоћ у планирању наставка живота у складу са законом.

➤ Јавне дебате и сарадња са стручном и академском заједницом

Након реализације пилот пројекта одржане су експертне консултације, радне сесије и округли столови, студијске посјете, преводи докумената, објављивање и размјена истих, те је урађена кампања са циљем упознавања јавности. У истом циљу Савјет Европе је организовао више јавних дебата са кључним актерима, односно: министрима и замјеницима министара правде, судским органима и представницима тужилаштва, директорима казнено-поправних завода, инспекторима за надзор над радом казнено-поправних установа, представницима правосудних организација, те представницима академске заједнице и цивилног друштва. На овај начин побољшани су капацитети и степен упознатости са датом тематиком, а повратне информације са ових дебата су сугерисале на то да би пробација била успјешна нужно је: да судије стекну повјерење у пробацијску службу; да служба ради у сарадњи са другим агенцијама кривичног правосуђа; да се надзор починилаца кривичних дјела заснива на процјени ризика и потреба; да пробација покаже резултате, да има подршку јавности, али и да се ослони на академску заједницу.

➤ Документи који су темељ за увођење пробације

У склопу овог пројекта израђени су документи у којима се процјењују различите расположиве опције. Направљен је Опциони документ који је предложио неколико изводивих модела увођења пробацијских система у

БиХ, урађен је преднацрт Закона о пробацији, као и Акциони план за увођење пробацијских служби у БиХ. Такође, унапријеђен је законски оквир који је усклађен са европским стандардима у ком смислу су предложене измјене закона о кривичном поступку, кривичног закона и закона о извршењу кривичних санкција.

Основне користи од увођења пробацијске службе

Имплементација програма “Усклађивање казних политика и праксе у БиХ са европским стандардима” омогућила је домаћим креаторима политике, првенствено Министарствима правде на свим нивоима, да додатно унаприједе затворске системе и тиме испуне међународне обавезе које је Босна и Херцеговина преузела, али и показала да постоје бројне користи од увођења професионалне пробацијске службе, а ми ћемо овдје навесати само најважније.

- Смањење рецидивизма кроз третмански рад на ресоцијализацији и реинтеграцији како би осуђене особе након извршења санкције и мјере у заједници водиле живот у складу са законом и тиме се успјешно укључиле у живот у заједници.
- Растеређење затворског система (смањење стопе пренатрпаности) као посљедица смањења стопе рецидивизма и мањег број казни које се извршавају у затворима.
- Бенефиције финансијске природе које настају уштедама у буџету (поређења ради: цијена дана изречене казне затвора коју осуђени проведе у КПЗ у БиХ износи око 100 КМ, док европска пракса показује да је цијена дана пробације око 20 КМ).
- Добит за друштво која се може остварити извршавањем рада за опште добро.
- Добробит по саме осуђенике која настаје тако што им се приступа индивидуално, прилагођеним програмом и начином рада како би се осигурало да исти прихвате доминантне друштвене вриједности.
- При извршавању санкције не долази до лишавања слободe, чиме се омогућава да осуђени задржи мјесто у пословном, породичном и друштвеном животу.
- Не долази до криминалне инфекције нити стигматизације починилаца кривичних дјела која је често присутна посљедица код особа које су издржавале затворску казну.

-
- Пенолошки третман је лакше осигурати у заједници него у затворском окружењу.
 - Запошљавање додатног особља и циљано едуковање службеника у складу са развојем модерне пенологије.
 - Постиге се директна брига државе за појединца. Пракса пробације у Европи показује како се издржавањем казне у заједници постиже како специјална, тако и генерална превенција.
 - Слиједи се развој модерне пенолошке мисли. Управо од начина поступања, облика, садржаја, метода и средстава рада са осуђенима зависи и њихова ресоцијализација и реинтеграција. Пробацијски систем, као систем који има индивидуалан, готово холистички приступ раду с осуђеником, представља знатан напредак казнено-правног система.

Закључак

Унутар Босне и Херцеговине постоји могућност увођења више модела пробације, у зависности од потреба појединих унутрашњих јединица, при чему и различити пробацијски системи могу бити компатибилни и на тај начин омогућити и олакшати миграцију становника и сарадњу свих пробацијских тијела.

Имајући у виду прикупљене чињенице о пробацијским службама које данас постоје, знајући за користи од увођења пробацијске службе, као и закључке до којих се дошло извођењем пројектних активности (у којима су и аутори овог рада активно учествовали), цијенимо да би требало:

- увести пробацијске службе у Босни и Херцеговини, односно сматрамо да је БиХ спремна и у могућности увести професионалну пробацијску службу, те да би кривичноправни систем БиХ овиме знатно напредовао;
- да професионална пробацијска служба буде дио Министарства правде, као што је то примјер и у највећем броју пробацијских служби у Европи;
- усвојити преднацрт Закона о пробацији као самосталног правног акта, што би за нову службу било пуно практичније него да се нови послови разрађују унутар постојећих закона;

- по оснивању службе учланити се у Европску конфедерацију за пробацију (*Confederation of European Probation*), кровно удружење које окупља пробацијске службе у Европи, а чланство доноси низ погодности и могућности учествовања на бројним стручним едукацијама, конференцијама, семинарима и округлим столовима. Поред тога, наведено отвара могућност прикупљања искустава из различитих држава, међународну размјену стручњака, те омогућава промоцију домаће пробацијске службе.

Литература

- Brkić, G. i dr. (2014). *Uloga i važnost probacijskih poslova u socijalnoj i ekonomskoj krizi*,
- <http://husr.hr/web/wp-content/uploads/2014/10/Uloga-i-vaznost-probacijskih-poslova-u-ekonomskoj-i-socijalnoj-krizi-Brkic-Potocki-Radat.pdf>>. Приступљено 30.08.2016.
- Durnescu, I. (2009). *Some Reflections on Community Sanctions and Measures in Europe*. *Journal of Criminal Justice and Security*, 11(4), 548-558.
- Kokić Puce, Z. i Kovčo Vukadin, I. (2006). *Izvršavanje alternativnih sankcija u Republici Hrvatskoj*. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13(2), 745-794.
- Kompendijum preporuka Vijeća Evrope koje se odnose na zatvorsku tematiku (2016). *Preporuka br. CM/Rec (2010) 1 Komiteta ministara državama članicama o probacijskim pravilima Vijeća Evrope*. Sarajevo: Savjet Evrope.
- Macanović, N, Ljeljak, H. i Selak, G. (2015). *Kontrolisana sloboda*. Banja Luka: EDC i Udruženje penologa regije Banja Luka.
- Mrhar Prelić, D. (2016). *Probacija*, <<http://www.fvv.um.si/dsk/assets/pdf/Danijela-Mrhar-Prelic.pdf>>. Приступљено 29.08.2016.
- Сектор за пробацију Министарства правосуда Републике Хрватске,
- <<https://pravosudje.gov.hr/probacija-6151/6151>>. Приступљено 29.08.2016.
- Šimpraga, D. (2013). *Probacija*, <www.pravo.unizg.hr/%2F_download%2Frepository%2FPROBACIJA.ppt&usg=AFQjCNHEfSwY6VXQ8hBTRiQTGtZFoRNEdg&cad=rja>. Приступљено 29.08.2016.

**EVALUATION OF OPTIONS FOR INTRODUCING OF
PROBATION SERVICE
IN BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Summary

In this paper we will deal with an alternative to criminal sanctions in criminal law enforcement of Bosnia and Herzegovina, with special emphasis on the current situation and assessment of options for the introduction of professional probation service in BH. The stated is more important if one considers the fact that both entities of BH have shown interest in introducing a probation service, which will oversee alternative sanctions imposed by the court in criminal proceedings. In the same sense, we will display some of the solutions which came to the fore in the neighbour states. In the work we started from the assumption that this analysis could provide the basis for assessment whether out of institutions treatments in BH could help in solving key problems of our criminal justice system, regarding to overpopulation of our criminal institutions and high rates of recidivism.

Keywords: *criminal sanctions, alternative criminal sanctions – sanctions in community, out of institutions treatments, probation, professional probation service.*

SISTEM PROBACIJE U OKVIRU ALTERNATIVNIH KRIVIČNIH SANKCIJA

***Apstrakt:** Probacija kao sistem predstavlja tretman na slobodi, po pravilu uslovnoj. Većina zemalja današnjice primjenjuje ovaj sistem i u okviru njega alternativne krivične sankcije. Kada je riječ o Bosni i Hercegovini, na ovom polju se ubrzano radi na edukaciji penološkog osoblja, te redukovanju i prilagođavanju zakona koji se odnose na ovu oblast. Vakum između kazne zatvora, s jedne strane, i probacije s druge strane, popunjava se nizom tzv. "srednjih" ili intermedijarnih sankcija, a njihova svrha je da se obezbijedi adekvatna društvena reakcija na kriminalitet. Iz tog razloga bitno je istaći ulogu i značaj sistema probacije i alternativnih krivičnih sankcija u vaninstitucionalnom tretmanu počinitelaca krivičnih djela i njihovoj resocijalizaciji unutar društvene zajednice.*

***Ključne riječi:** probacija, alternativne krivične sankcije, zatvor, tretman.*

UVOD

Uloga i značaj sistema probacije i u okviru nje alternativne krivične sankcije predstavljaju nove instrumente sprovođenja Zakona koje se primjenjuju na prekršioce, a da bi se naglasio njihov značaj, treba početi od problema. Stalni porast recidivizma i kriminaliteta, kako u svijetu, tako i kod nas, dovodi do sve većeg opterećenja zatvorskih ustanova i istovremeno pokazuje da kazna zavorom, sankcija koja je skupa po društvo, ne samo da ne ostvaruje očekivane efekte, već sa sobom nosi brojne štetne posljedice kao što su: prizonizacija, kriminalna infekcija, zatvorske deprivacije, stigmatizacija osuđenog i sl. (Maljković, 2011). Penalni populizam uz porast broja krivičnih djela, mnogo veći broj zavorenika u odnosu na kapacitete zavora, nebriga društva za rehabilitaciju i resocijalizaciju bivšeg zatvorenika u skladu sa opšteprihvaćenim normama, su sve faktori koji su doprinjeli porastu broja kriminalnog recidiva, a sve ovo predstavlja edan „začarani krug“ u kome se vrti društvo, pravosuđe pa i sami zatvorenici. Kada se svemu ovome doda ekonomska neisplativost

zatvorske kazne kao glavnog oblika kažnjavanja, postavlja se pitanje da li društvo može reagovati nekim novim, vaninstitucionalnim modalitetima kažnjavanja i u kojim slučajevima? (Milivojević, Tomašević, 2011).

POJAM, ULOGA I ZNAČAJ SISTEMA PROBACIJE

Pojam probacija dolazi od latinske riječi probatio, što znači ispitivanje, istraživanje, iskušeništvo, kušnja. Probaciju možemo definisati kao „opciju sankcionisanja gdje se počinitelj ne zatvara, već se supervizira u zajednici“ i kao „sankciju koju sud izriče osuđenom počinitelju tražeći od njega da zadovolji određene uslove supervizije u zajednici“ (Stevens, 2006:91, prema Kovčo Vukadin, Rajić i Balenović, 2009). Probacija se odnosi na implementaciju sankcija i mjera u zajednici koje su definisane zakonom i koje se primjenjuju na prekršioce. Podrazumijeva spektar aktivnosti i intervencija koje kuljučuju nadzor, vođenje i pružanje pomoći, a kojima je cilj reintegracija prekršioaca, kao i davanje doprinosa javnoj sigurnosti. S druge strane, ukoliko saradnja krivičnog djela izostane, određena probacijska mjera, odnosno sankcija, može se zamjeniti „težom“ probacijskom sankcijom, ili se počinitelju može izreći zatvorska kazna. Danas probaciju nazivamo „drugom šansom“ za osuđena lica, koja u suštini predstavlja nadziranu ili kontrolisanu slobodu (Uzelac, 2002). Sektor za probaciju je jedinica Uprave za kazneno pravo i probaciju i Ministarstva pravosuđa. Obavlja upravne i stručne poslove vezane iz odlučivanje o kaznenom progonu, izboru i izvršavanje krivično pravnih sankcija i mjera izrečenih punoljetnim počiniteljima krivičnih djela. Takođe, 2010. godine Vijeće ministara za evropsko područje donijelo je Preporuku o Evropskim probacijskim pravilima. Preporukom su obuhvaćeni i probacijski izvještaji prije i tokom suđenja, kao i ostali savjetodavni izvještaji, zatim supervizijske mjere prije, za vrijeme i nakon suđenja, rad s porodicom počinitelja, enlektronski nadzor, priprema i nadzor uslovnog otupsta, te postepeni prihvati.

CILJEVI, ZADACI I AKTIVNOSTI PROBACIJSKIH SLUŽBI

Probacijska služba obavlja probacijske poslove u saradnji sa zajednicom, s ciljem zaštite društva od počinitelja kaznenih djela i smanjenja razlika od povratništva počinitelja kroz njegovu socijalizaciju i reintegraciju u zajednicu. Ona ne izriče, niti može mijenjati izrečene mjere, obaveze i sankcije, već ih isključivo izvršava na temelju pravosnažnih presuda ili rješenja državnog odvjetnika, suda ili sudca izvršenja“ (Uzelac, 2002).

Probacijska služba saraduje i razmjenjuje informacije od važnosti s pojedincima, institucijama, udruženjima građana, sudovima, ustanovama iz sistema zdravstvene i socijalne zaštite, vaspitno-obrazovnim ustanovama, zavodom za zapošljavanje, akademskom zajednicom, policijom, zatvorskim sistemom, advokatima, pravnim osobama te ostalim ustanovama i udruženjima. Probacijska služba je bilo koje tijelo određeno zakonom da sprovodi definisane zadatke i dužnosti (Macanović, Ljeljak, Selak, 2015).

Najvažniji ciljevi rada probacijske službe su:

- prevenirati buduće kriminalno ponašanje počinitelja krivičnog djela,
- uticati na okolnosti koje su determinisale činjenje krivičnog djela i koje bi mogle doprinjeti recidivu,
- raditi na socijalnoj integraciji osobe uključene u probaciju,
- štititi zajednicu.

Osnovni zadaci probacijskih službenika su:

- Procjena kriminogenih rizika i tretmanskih potreba (SPP),
- Izrada različitih vrsta izvještaja temeljenih na procjeni,
- Izrada pojedinačnih programa postupanja (PPP),
- Redovno evaluiranje PPP-a i izještavanje nadležnih tjela,
- Usmjerava i nadzire osuđenika,
- Koordinira različite institucije i stručnjake,
- Podržava različite agense socijalizacije kao što su porodica, posao, okruženje,
- Predstavlja nepsredni autoritet zakona.

Službenici probacije državni su službenici s temeljnim obrazovanjem iz područja socijalne pedagogije, psihologije, socijalnog rada, pravnih nauka i drugih društvenih ili humanističkih naučnih disciplina. Uz temeljno obrazovanje, službenici prolaze i dodatne edukacije potrebne za obavljanje probacijskih poslova. Aktivnosti probacijskih službi obuhvataju široku lepezu aktivnosti, kao što su: nadzorne mjere, duštveno korisni rad, rad s porodicom, elektronski nadzor, naknadna pomoć, probacijski rad sa prekršiocima koji su strani državljanima i državljanima osuđenim u zemlji. Sam proces nadzora obuhvata: procjenu, planiranje, interventne mjere evaluaciju, izvršavanje i pridržavanje uslova, bilježenje, informacije i povjerljivost, te ostale aktivnosti u koje spadaju rad sa žrtvama, prevencija kriminaliteta i metode restorativne pravde.

POJAM I VRSTE ALTERNATIVNIH KRIVIČNIH SANKCIJA

Postoje razne definicije alternativnih krivičnih sankcija. „Alternativna sankcija se definiše kao kazna kojom se izbjegava zatvaranje učinioca krivičnog djela, a kojom se može ostvariti ista svrha kažnjavanja, zastrašivanja, rehabilitacije, retribucije i pravde (Žakman-Ban, Šućur, 1999). U najširem smislu, alternativne sankcije su sve one na temelju kojih se osuđene osobe ne upućuju na izdržavanje kazne u zatvor. Šeparović (2003), alternativne sankcije dijeli u tri grupe:

1. Mjere koje se tiču izvršenja zatvorskih kazni (polusloboda, otuštanje na posao, zadržavanje za vrijeme vikenda, kućni zatvor, izdržavanje zatvora u nekoj vanjskoj instituciji).
2. Nezatvorske kazne/sankcije (novčana kazna; sankcija kojom se ograničavaju ili oduzimaju neka prava: zabrana upravljanja vozilom, sloboda pod nadzorom, probacija ili zaštitni nadzor, mjere društveno korisno rada – community service, restitucija)
3. Mjere kojima se izbjegava izricanje kazne (oslobađanje od kazne i odgađanje izvršenja kazne).

Negativni efekti kazne zatvora po osuđenog:

1. Trajno obilježen kao kriminalac,
2. Odvojen od porodice
3. Prekid školovanja, gubitak radnog mjesta te teško pronalaženje novog zaposlenja,
4. Može pasti pod veoma loš uticaj problematičnih zatvorenika,
5. Sve navedeno povećeva šanse da ponovo učini krivično djelo (Biblioteka narodne skupštine, 2012, Br.: Z-10/12).

Pozitivni efekti efikasnog sprovođenja alternativnih sankcija su:

1. Izbjegavaju se negativni efekti zatvaranja (odvajanje od porodice, prekid školovanja, gubitak posla, negativan uticaj zatvorenika i dr.),
2. Društvenoj zajednici daje se aktivnija uloga u krivično-pravnom sistemu,
3. Društvena zajednica dobija neposrednu korist u vidu besplatnog rada osuđenih,
4. Efikasno i javno se sprovodi reintegracija osuđenih u društvu,
5. Stvaraju se uslovi za otklanjanje ili ublažavanje štete pričinjene žrtvi krivičnog djela ili njeno izmirenje sa osuđenim,
6. Smanjuje se društvena stigmatizacija osuđenika,
7. Smanjuje se zatvorska populacija što za posljedicu ima manje troškove i izdvajanja društvene zajednice.

ALTERNATIVNE KRIVIČNE SANKCIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Alternativne sankcije u Bosni i Hercegovini predviđene su Krivičnim zakonom (Kaznenim zakonom) i Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija. U okviru reforme krivičnog zakonodavstva 2003. godine članom 44. Krivičnog zakona uvedena je mogućnost alternativne sankcije-rada za opšte dobro na slobodi. Do početka 2012. godine egzistirala je samo na papiru jer nije bio predviđen postupak i način izvršenja kao ni ostali uslovi, na primjer poslovi na kojima se može obavljati rad za opšte dobro kao ni poslodavci kod kojih će se taj rad obavljati. U toku 2011. godine izrađen je Pravilnik o izvršavanju rada za opšte dobro ministarstva pravosuđa u Federaciji BiH, a njegova primjena kao i primjena člana 44. Krivičnog zakona stupila je na snagu od januara 2012. godine. Sva kontrolna ministarstva takođe su donijela odgovarajuće pravilnike, potpisani su ugovori sa poslodavcima kod kojih će osuđena lica raditi, organizovane su edukacije i obavnjene neophodne administrativne i tehničke pripreme (Macanović, Ljeljak, Selak, 2015).

RAD ZA OPŠTE DOBRO NA SLOBODI

Rad za opšte dobro na slobodi je krivična sankcija koju izriče sud, a radi se o zamjeni kazne zatvora licima osuđenim do jedne godine zatvora, uz pristanak osuđenog. Trajanje takvog rada je najmanje deset, a najviše devedeset dana, bez plaćene nadoknade. Rok za izvršenje rada za opšte dobro na slobodi ne može biti kraći od jednog mjeseca niti duži od jedne godine. Pri tom, sud će cijeniti težinu krivičnog djela, ali i stručne kvalifikacije kako bi mogao da osuđeno lice angažuje u nekom od preduzeća sa kojima je ministarstvo pravde potpisalo ugovore (Krivični zakon Bosne i Hercegovine, br.36.,2003).

Probacija je sistem u kojem osuđenici umjesto u zatvorima, svoje kazna služe besplatno radeći za opšte dobro, a cilj je da se oni ne isključe iz društvenih tokova, već da dobrovoljno, ličnim postupcima, radom i odnosom prema posljedicama svojih djela, razviju svijest o štetnosti određenih ponašanja i odgovornosti za to. U slučaju kada okrivljeno lice po isteku određenog roka nije izvršilo ili je samo djelimično izvršilo rad za opšte dobro na slobodi, sud će donijeti odluku o izvršenju kazne zatvora u trajanju srazmjerno vremenu preostalog rada za opšte dobro na slobodi.

Očekuje se da će primjena ove alternativne mjere doprinjeti rasterećenju zatvorskih kapaciteta i uštedi sredstava, a kroz društveno korisni rad i resocijalizaciju osuđenih osoba. Cilj ove mjere je pomoć osuđenoj osobi kako bi se što prije uključila u društvo kao i nadzor društvene zajednice, koja će dobrovoljnim radom i odnosom prema posljedicama učinjenog djela razviti svijest o štetnosti održenog ponašanja. (Biblioteka Narodne skupštine, 2012., Br.:Z-10/12).

Sankcija slanja na rad za opšte dobro može se izreći i u slučajevima kada se kazna zatvora zamjenjuje novčanom kaznom. Drugim riječima, na rad za opšte dobro se šalju osuđenici koji su počinili blaža krivična djela ili neki vid prekršaja. Na koju će vrstu radnog mjesta biti smješten neki osuđenik, u Federaciji, zavisi od kantonalnih ministarstava za pravosuđe koja pri tome moraju voditi računa o znanjima i sposobnostima osuđenika. Tako se osuđenici šalju u organizacije koje obavljaju javne djelatnosti, a u kojim se može obaviti rad z za opšte dobro. Uglavnom se radi ili o komunalnim, ekološkim, humanitarnim i organizacijama koje se bave uslužnim djelatnostima, a osuđenik prilikom obavljanja poslova ne dobija nikakvu nadoknadu od svog poslodavca.

Zanimljivo je da u Republici Srpskoj još nije zaživjela primjena rada za opšte dobro na slobodi, iako se u 2015. godini radi užurbano na pripremi uvođenja alternativnih sankcija. Diverzioni modeli u vidu vaspitnih preporuka, kao jedne od alternativnih sankcija prema maloljetnim prestupnicima, su zaživjele u Republici Srpskoj od 2011. godine, ali za punoljetna osuđena lica nema u primjeni sličnih alternativnih mjera ili sankcija. Uzimajući u obzir kriminogenu inficiranost osuđeničke zajednice i problem sve izraženijeg uticaja neformalnog sistema na osuđena lica, pogotovo na ona koja su po prvi put na izdržavanju kazne, neophodno je postepeno uvoditi alternativne sankcije što bi svakako doprinjelo i uspješnijoj resocijalizaciji i reintegraciji osuđenih lica za lakša krivična djela, ali i smanjenju stope recidiva.

Prema izvještaju Ministarstva pravde Republike Srpske (2014) u 2012. godini je na izdržavanju zatvorske kazne bilo 775 počinilaca krivičnih djela osuđenih na kazne od jednog mjeseca do jedne godine. U 2013. godini, taj broj je smanjen na 164 osuđena lica, dok je u 2014. godini bilo svega 129 osuđenih lica. Polazeći od ovih pokazatelja, kao i troškova koje država izdvaja za njih sasvim je opravdano razmišljati o potrebi uvođenja

seta alternativnih sankcija i u krivičnopravno zakonodavstvo Republike Srpske. Alternativne sankcije pružaju resocijalizaciju unutar društvene zajednice, te na takav način ne dovode u kontakt osuđenog sa kriminogenim faktorima, kao što su: deprivacije, kriminalna infekcija, osuđenički kodeks, etiketiranje i slično.

ELEKTRONSKI NADZOR

Elektronski nadzor ,poznat i kao “tagging“- označavanje, je način sprovođenja sudskih presuda. Radi se o sistemu koji nadzire osuđenika uglavnom preko elektronskih narukvica, a u skladu s uslovima koje je odredio sud. Upotrebom pomenutog sistema praćenja nadležni organi mogu nadzirati lokaciju na kojoj se nalazi pojedinac i biti obavješteni o bilo kakvim nedopuštenim radnjama. Osim u pretrpanim zatvorima, elektronski nadzor se koristi u pritvoru, ograničavanju slobode osuđenika. Dosadašnja iskustva su pokazala da je trošak ove usluge 3 do 4 puta manji u odnosu na trošak zatvorenika u zatvoru, iz čega proizlazi i direktna korist, dok su indirektno koristi za društvo da osuđene osobe zadržavaju posao, zadržavaju porodicu, maloljetnici mogu nastaviti sa školovanjem, zadržavaju osjećaj pripadnosti u društvu, a ne zatvorskoj populaciji, tj. kriminalnom miljeu (Macanović, Ljeljak, Selak, 2015).

Kada je riječ o Bosni i Hercegovini, prema krivičnom zakonu FBiH (2003) osobe osuđene na kaznu zatvora do jedne godine, uz svoj pristanak, mogu izdržavati i tu kaznu i kao kućni zatvor sa elektronskim nadzorom, što podrazumijeva da osuđena osoba ne smije napuštati prostorije u kojima stanuje, osim u slučajevima propisanih zakonom koji uređuje izvršenje krivičnih sankcija. Odluka da se kazna zatvora može izvršiti i kao kućni zatvor sa elektronskim nadzorom zasniva se na osjeni da, uzimajući u obzir sve okolnosti koje određuju vrstu i mjeru kazne, počinioca krivičnog djela nije prijeko potrebno uputiti u ustanovu na izdržavanje kazne zatvora, već da se i na ovakav način može postići svrha kažnjavanja i svrha izvršenja kazne zatvora. Osuđenoj osobi koja izdržava kućni zatvor sa elektronskim nadzorom i koja neopravdano napusti prostorije u kojima stanuje, sud će odrediti izdržavanje ostatka kazne zatvora u ustanovi za izdržavanje kazne. Osobama osuđenim za krivična djela protiv braka, porodice i omladine koja živi sa oštećenim u istom domaćinstvu ne može biti određeno izvršenje kazne zatvora na način koji je gore naveden.

Član 68. Krivičnog zakona predviđa mogućnost izricanje uslovne osude sa zaštitnim nadzorom. Sud može odrediti da se učinilac kome je izrečena uslovna osuda stavi pod zaštitni nadzor ako, s obzirom na okolnosti učinjena krivična djela, ličnost učinioca, njegov raniji život i ponašanje poslije učinjenog krivičnog djela, smatra da će se uz određivanje zaštitnog nadzora svrha uslovne osude i društveno prilagođavanje osuđenika bolje ostvariti. Zaštitni nadzor obuhvata ovim zakonom predviđene mjere pomoći, brige, nadzora i zaštite, s tim da vrijeme trajanja nadzora ne može biti kraće od šest mjeseci niti duže od dvije godine.

Zaštitni nadzor može obuhvatiti sledeće obaveze:

1. Liječenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi;
2. Uzdržavanje od upotrebe alkoholnih pića ili opojnih droga;
3. Posjećivanje određenih psihijatrijskih, psiholoških i drugih savjetovašta i postupanje po njihovim savjetima;
4. Osposobljavanje za određeno zanimanje;
5. Prihvatanje zaposlenja koje odgovara stručnoj spremi i sposobnostima učinioca;
6. Raspolaganje platom i drugim prihodima ili imovinom na primjeren način, i u skladu sa bračnim i porodičnim obavezama (Macanović, Ljeljak, Selak, 2015).

Sud u presudi određuje jednu ili više obaveza. Osuđenici koji služe kaznu pod elektronskim nadzorom počinili su uglavnom imovinske delikte i slična „blaža“ krivična djela. Što se tiče nedostatka, oni obuhvataju probleme koji se odnose na opremu, u smislu isprekidanog signala kada je prestupnik blizu metalnih predmeta (kakvih u kući ima dosta), i mogućnost vršenja krivičnih djela dok traje nadzor. Takođe, jedan od mogućih problema elektronskog nadzora odnosi se na mogućnost stigmatizacije osuđenog zbog nošenja elektronskog predajnika. U većini slučajeva „narukvica“ se nosi na nožnom zglobu tako da postoji mogućnost njenog pokrivanja garderobom.

Iako se ovakav vid sankcije kod nas ne tretira kao alternativna sankcija u pravom smislu, svakako da će u bliskoj budućnosti i ona biti jedna od glavnih alternativa kazni zatvora ne samo u FBiH nego i u čitavoj BiH. Iskustva iznešena iz FBiH svakako ohrabruju kada je riječ o sistemu probacije i primjene alternativnih krivičnih sankcija, ali ja svakako neophodno progresivno raditi na uspostavljanju sistema probacije i primjeni šireg spektra alternativnih sankcija kako bi zaživjela i vaninstitucionalna resocijalizacija počinitelaca krivičnih djela.

ZAKLJUČAK

Sistem probacije predstavlja značajan pomak i novinu kada je u pitanju sistem alternativnih krivičnih sankcija. Resocijalizacija se sprovodi i ostvariva je u današnje vrijeme, ali da bi ona bila što uspješnija, moraju se obezbijediti što bolji preduslovi za njenu realizaciju. Sama resocijalizacija se sprovodi kroz vaninstitucionalan tretman uz pomoć različitih alternativnih sankcija (elektronski nadzor, rad za opšte dobro na slobodi, zamjena kazne zatvora novčanom kaznom, mjera sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja, uslovni otpust i slično). Prednosti u odnosu na zatvaranja su mnogobrojne: troškovi zatvaranja su mnogo veći od troškova alternativnih sankcija, izbjegavaju se štetni uticaji zatvaranja, alternativni programi pomažu osuđeniku da zadrži veze sa porodicom i zajednicom, društvena zajednica dobija neospornu korist u vidu besplatnog rada osuđenih, efikasno i javno se sprovodi reintegracija u društvo, smanjuje se stigmatizacija zatvorenika, smanjuje se zatvorska populacija i slično. Probacijske službe su službe koje obavljaju probacijske poslove u saradnji sa zajednicom, a sve sa ciljem zaštite društva od počinitelja kaznenih djela i smanjenja rizika od povratništva počinitelja kroz njegovu resocijalizaciju i reintegraciju u društvenu zajednicu. Probacijski poslovi imaju za cilj da rade na socijalnoj integraciji osobe uključene u probaciju, da se radi na prevenciji budućeg kriminalnog ponašanja počinitelja krivičnog djela, da se utiče na okolnosti koje su determinisale činjenje krivičnog djela i koje bi mogle doprinijeti recidivu kao i da štite zajednicu. Prema podacima Ministarstva Pravde BiH kombinacija kazne zatvora, mjere pritvora i alternativnih krivičnih sankcija dovela je u ravnotežu zatvorski sistem u BiH. Na izdržavanju kazne zatvora ili mjere pritvora u zatvorskom sistemu u BiH u 2015. godini nalazilo se 3 357 osoba, dok je kućni zatvor putem elektronskog nadzora izvršavan prema 421 osobi. Prema poslednjim podacima ukupni kapaciteti zatvorskog sistema u BiH iznose 3 221 osoba, a procjenjuje se da je potrebno da BiH ima 3 750 mjesta. To znači da su u toku 2015. godine alternativne krivične sankcije odigrale pozitivnu ulogu u odnosu na zatvorski sistem u BiH.

LITERATURA

1. Kovčo-Vukadin, I., Rajić, S., Balenović, M. (2009). Uspostava probacijskog sustava – novi izazov za Hrvatsku? Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 16 (2), 711-751.
2. Krivični Zakon Bosne i Hercegovine („Sl. novine FBiH“, br. 36 od 29 jula 2003; 37/03, 21/04, 18/05, 42/10, 42/11).

-
3. Macanović, N., Ljeljak, H., Selak, G., (2015). Kontrolisana sloboda - Probacija kazna postindustrijskog društva. Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja. Banja Luka. Maljković, M. (2011). Alternative kazni zatvora. Socijalna misao. 2/2011. str. 9-32.
 4. Milivojević, L., Tomašević, R., (2011). Sustav probacije u RH i alternative kazni zatvora. Policijska sigurnost. (Zagreb), god. 20. (2011), broj 1, str. 47-58.
 5. Narodna skupština, (2012). Tema: Alternativni načini služenja zatvorske kazne u BiH, Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori. Biblioteka narodne skupštine. BR.: Z-10/12.
 6. Standardi CPT-a. (2002). Najbolji odjeljci općih izvještaja. Vijeće Evrope.
 7. Uzelać, S., (2002). Zaštitni nadzor: metodika socijalnopedagoškog rada. Zagreb: Nakladni zavod Globus, Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
 8. Žakman-Ban, V., Šućur, Z., (1999). Zaštitni nadzor uz uvjetnu osudu i rad za opće dobro na slobodi – zakonske i provedbene implikacije. Zagreb: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu. str. 635-668.

SYSTEM OF PROBATION IN ALTERNATIVE CRIMINAL SANCTIONS

Summary

Probation as a system represents a treatment at liberty, the rule probation. Most countries today apply this system and within it an alternative criminal sanctions. When it comes to Bosnia and Herzegovina, in this field government rapidly works on education of penal staff and reduction and adapting laws relating to the matter. Vacuum between prison sentences, on the one hand, and probation on the other hand, is filled in a series of so-called "medium" or intermediate sanctions, and their purpose is to provide adequate social response to criminal activity. For this reason it is important to emphasize the role and importance of the system of probation and alternative criminal sanctions in non-institutional treatment of perpetrators of criminal acts and their re-socialization within the community.

Keywords: *probation, alternative criminal sanctions, prison treatment.*

PROBACIJA I ELEKTRONSKI NADZOR

Apstrakt: *U radu se analizira sistem probacije kao alternativa zatvorskoj kazni i elektronski nadzor kao jedan od savremenih načina kontrole. Zatvori su sve više okarakterisani kao neefikasne institucije, pa je stoga važno naći rješenja da osuđenici preuzmu odgovornost za svoje ponašanje. U radu se navodi nekoliko potrebnih mjera koje su neophodne da bi se postigao željeni rezultat, a to su: procjena rizika od recidivizma, šta se može učiniti da se taj rizik smanji, zatim afirmacija vrijednosti, zajedničke odgovornosti i poštovanja, realizacija programa koji se fokusiraju na uzroke prestupa osuđenika, realizacija odredbi za socijalnu podršku, pomoć u pronalaženju i održavanju zaposlenosti, saradnja sa sindikatima, organizacijama i drugim ustanovama kako bi se postigla što veća efikasnost probacije u praksi. Cilj je da se analiziraju adekvatne alternativne mjere koje mogu da odgovore na izazove i probleme uzrokovane kriminalitetom, a sa namjerom da se osigura sigurno i bezbjedno društvo.*

Ključne riječi: *društvo, zajednica, probacija, elektronski nadzor, zatvor.*

Uvod

Zatvori su prema raznim analizama okarakterisani kao neefikasne i skupe ustanove, te se stoga sve više u praksi primjenjuju alternativne sankcije s ciljem reintegracije i resocijalizacije osuđenika. Širom svijeta povećana stopa kriminala i prenatrpanost zatvora doprinijeli su sve većoj potrebi uspostavljanja alternativnih sankcija i efikasnih sistema kontrole u zajednici. Sistem probacije postaje sve više praksa mnogih zemalja jer se pokazao kao funkcionalan, a naučno tehnološki razvoj u savremenom društvu doprinio je upotrebi savremenih metoda kontrole u njegovoj praksi. U ovom radu analiziraćemo elektronski nadzor, koji je prihvaćen od strane mnogih zemalja (Švedska, Njemačka, Holandija, Estonija, SAD-e, Australija, Velika Britanija i druge) što je rezultat reduciranja zatvorske populacione grupe, kao i smanjenja visokih troškova njegovom primjenom.

Boraveći u zatvorima osuđenici gube kontakt sa zajednicom, porodicom, prijateljima, poslovnim kolegama i slično, što utiče na njihov privatni i društveni život nakon odslužene kazne. U tom kontekstu važno je naći alternativne mjere zatvorskim kaznama i osuđenima pomoći u procesu ponovne integracije u zajednicu. Socijalna inkluzija zahtijeva da osuđenici prihvate odgovornost za svoje ponašanje te da zaustave svoje prestupe. Da bi se postigao taj rezultat potrebno je da se poduzme nekoliko mjera kao što su: procjena rizika od recidivizma, šta se može učiniti da se taj rizik smanji, zatim afirmacija vrijednosti, zajedničke odgovornosti i poštovanja, realizacija programa koji se fokusiraju na uzroke prestupa osuđenika, kao i preuzimanje odgovornosti za iste, takođe, realizacija odredbi za socijalnu podršku, pomoć u pronalaženju i održavanju zaposlenosti, saradnja sa sindikatima, organizacijama i drugim ustanovama kako bi se postigla što veća efikasnost probacije u praksi. Krajnji cilj je da se izgradi rješenje koje je adekvatno za nove izazove i probleme uzrokovane kriminalitetom, te da se nađu odgovarajući i funkcionalni mehanizmi zaštite i očuvanja društvenih vrijednosti, što bi rezultovalo zdravim i sigurnim društvom. Tokom društvenih procesa i promjena probacija je nailazila na pozitivne i negativne konotacija, ali je u krajnjem rezultatu prihvaćena i naširoko primjenjivana, o čemu ćemo i govoriti u ovom radu. Naučno-tehnološki razvoj doprinio je i novim načinima kontrole u savremenom društvu. Čini se kao da su osuđenici slobodni, ali su zapravo pod nevidljivim lancima. U tom kontekstu analiziraćemo elektronski nadzor kao vid savremenog načina kontrole, ali i mehanizma zaštite.

Razvoj sistema probacije

Lišavanje slobode osuđenika ili osumnjičenih vuče svoje korijene još iz davnih historijskih perioda, te se smatra prvobitnim načinom kažnjavanja ovakvih lica. Mnogi srednjovjekovni gradovi imali su tamnice u kojima su osuđenici ili osumnjičeni mučeni i na taj način kažnjavani za svoje postupke. Korijeni ovakvog načina kažnjavanja sežu još od vremena dominacije inkvizicije i lišavanja slobode raznih jeretika koji su po tadašnjem mišljenju bili nepodobni za društvo i zajednicu pa ih je trebalo na neki način izdvojiti, a u velikoj mjeri bila je primjenjivana i smrtna kazna. Od 17.vijeka počinju da se pojavljuju razne vrste domova koji su bili neke blaže varijante zatvorskih ustanova u kojima su boravile osobe koje su bile odbačene od strane zajednice, kao i lica koja su bila bolesna u mentalnom pogledu. U takvim ustanovama imali su hranu i smještaj, ali

su morali naporno da rade, jer je to bio način na koji su plaćali troškove za svoje boravište. Takođe, nisu smjeli da napuštaju te ustanove, a ukoliko bi ih napustili preduzimate su određene kaznene mjere. Krajem 18. vijeka lišavanje slobode postaje posebna mjera u registru krivičnih sankcija, te se detaljno formalizuje u pravnom pogledu. Kazneni zavodi postaju ustanove koje su adekvatne za izvršenje ovakvih sankcija i na taj način zatvori opstaju sve do danas kao „popravne“ ustanove za sve one koji se ne pridržavaju zakona i društveno neprihvatljivo se ponašaju. Ova tendencija nastavlja se sve do 19. vijeka, kada se pojavljuju dileme da li su zatvorske ustanove dovoljno adekvatne, da li postoje neki jeftiniji načini kažnjavanja osuđenih i osumnjičenih, kao i šta činiti sa zatvorskim ustanovama u kojima ponestaje prostora i profesionalnog kadra za osuđene? U tom kontekstu pojavljuju se brojne kritike, kao što su: zatvori spriječavaju kontrolisanje i primjenu kazne od strane sudija i sudskih vlasti; počinjena djela osuđenika izolovanih i smještenih u zatvorske ustanove stvara jednu homogenu zajednicu, pri čemu učvršćuju kontakte, razmjenjuju iskustva i solidarišu se; nakon odslužene kazne ovakve osobe zauvijek ostaju stigmatizovane, i brojne druge kritike koje su doprinijele da se pronalaze alternativne mjere za osuđenike i osumnjičene. Razvojem društvenih pojava i procesa zatvori su doživjeli niz transformacija, pa su alternativne mjere sve više dolazile u fokus interesovanja i primjenu u mnogim državama (Velika Britanija, SAD-e, Švedska, Holandija, Belgija, Estonija, Njemačka i druge). Okvir alternativnih mjera obuhvata zatvorske sankcije u koje spadaju: kućni zatvor, polusloboda pod nadzorom, izdržavanje kazne u adekvatnoj vanjskoj instituciji, zatim nezatvorske sankcije koje obuhvataju: novčanu kaznu, uslovnu slobodu pod nadzorom uz česte kontrole probacijskih službenika, društveno koristan rad, zatim razni psihološki i socijalno-pedagoški tretmani koji se realizuju u vidu raznih savjetovališta i slično. U nastavku rada analiziraćemo probaciju kao alternativnu mjeru za zatvorske ustanove i njene faze razvoja u društvu.

Termin probacija vodi porijeklo iz latinskog jezika i ima „značenje period dokazivanja ili suđenja“. Ovaj termin prvobitno se koristio u teološkom kontekstu da bi se označio period iskušenja ili probnog testiranja kandidata koji žele da pristupe članovima vjerskih redova. Posmatrano s sociološkog aspekta ovaj termin označava društveno koristan rad osuđenika i njihovo služenje kazne na uslovnoj slobodi. Probacija predstavlja sistem izvršavanja kazne gdje je počinitelj kaznenog djela, odnosno osuđeni na uslovnoj slobodi koja je u skladu sa uslovima propisanim od strane suda.

Počinitelj kaznenog djela je pod konstantnom kontrolom i vođstvom probacijskih službenika koji stručnim postupcima utiču na rizične činioce kod počinioca kaznenog djela s ciljem resocijalizacije i reintegracije osuđenika u zajednicu. Osuđenici koji su u sistemu probacije ne služe svoju kaznu u zatvorima ili u drugim adekvatnim ustanovama, već na uslovnoj slobodi u zajednici, rade bez novčanih naknada. U tom kontekstu cilj sistema probacije jeste da počinioci kaznenih djela svojim radom razviju svijest o negativnim posljedicama svog društveno neprihvatljivog ponašanja, ali isto tako i da se smanji ili na drugi način ublaži strogost kaznenog zakona. Kao rezultat penološke pragmatičnosti probacija je u 19. vijeku prepoznata s izrazito pozitivnim konotacijama i prihvaćena je od strane društva i društvene zajednice (Mays, Winfree, 2002: 216). Prvi koji je potencirao sistem probacije je Džon Augustus u 19. vijeku u SAD-u (Augustus, 1939: 4-5). Tadašnja društvena klima bila je pravo vrijeme za rađanje probacije, kao i njenu praktičnu primjenu u društvu, što potvrđuje takođe i njenu pojavu u isto vrijeme i u Velikoj Britaniji. Od 1880. godine mnogi gradovi u SAD-u su počeli da sprovode sistem probacije, pri čemu se prvobitno ovaj sistem odnosio samo na maloljetnike, a zatim je njegovim usavršavanjem, kao i zakonskim dopunjavanjem počeo da se primjenjuje i na odrasle osobe. Do 1910. godine dvadeset i jedna država SAD-a imala je zakonski regulisan sistem probacije, kao i njegovu praktičnu primjenu. Iz godine u godinu broj država u SAD-u koje su počele da primjenjuju sistem probacije se povećavao pa je tako do 1950. godine četrdeset i četiri države primjenjivalo ovaj sistem. Američki advokat Metju Davenport Hil je u isto vrijeme u pojedinim slučajevima sproveo eksperiment da maloljetni delikventi okrivljeni pred sudom ne služe kaznu u zatvoru, već ostaju pod nadzorom odobrenog roditelja ili druge adekvatne osobe koju im sud dodjeli. Ovakav način uslovnog kažnjavanja Hil je vidio kao neki vid rehabilitacije, odnosno ublaženu kaznu i nadzor osuđenog u zajednici. Na osnovu tih praktičnih primjera Engleska je imala tzv. „popravne“ programe koji su imali neke od elemenata sistema probacije koje je praktikovao Džon Augustus u SAD-u. Prema Radinoviću probacija je najznačajniji doprinos Britanije na nove penološke teorije, on je to pisao u kontekstu onoga što je Garland nazvao „penološki modernizam“ ističući to kao uvjerenje da se kazna može ublažiti primjenom naučnih metoda i razvojem odgovarajućih tretmana resocijalizacije (Radzinowicz, 1958; Garland: 1990). Ovaj trend prihvatanja probacije nastavio se sve do 70-tih godina dvadesetog vijeka, a zatim se poslije pojavljuju dileme koliko je zapravo probacija funkcionalna, poslije čega su uslijedile i neke negativne kritike (Petersilia, 1999). Od

90-tih godina prošlog vijeka u fokus interesovanja dolaze novi mehanizmi i alternative uspostavljanja kontrole kriminaliteta, funkcionalnija kaznena politika, jačanje pravne kontrole kao i naučno-tehnološki razvoj i primjena tehničkih sredstava, što je doprinijelo novim oblicima kontrole u sferi kažnjavanja i nadziranja osuđenika (Soković, 2012). Oni koji su osuđeni na blaže kazne u okviru sistema probacije mogu da služe kaznu u zajednici pod intenzivnom kontrolom i elektronskim nadzorom, zatim oni koji su osuđeni zbog zloupotrebe narkotičkih i alkoholnih sredstava mogu da idu na tretmane ugovorenog liječenja u adekvatne objekte i da se na taj način suoče sa svojim problemom i preuzmu odgovornost. Lišavanje slobode ne može riješiti problem kod ovakve vrste osuđenika, za vrijeme služenja kazne neophodno je koristiti tretmane liječenja, a da bi rezultati bili uspješni potrebna je saradnja adekvatnih probacijskih službenika, zajednice i porodice. Alternative zatvorskoj kazni posebno su važne za mlade ljude jer na taj način se u velikoj mjeri izbjegava izlaganje i identifikacija sa starijim prestupnicima. Za ovu populacionu grupu obično je karakteristično da prekršiocu zakona do 15- te godine na uslovnoj slobodi su pod upravom organa socijalne zaštite, pri čemu imaju programe za savjetovanje, kreativne radionice, nadzor i slično. Takođe, posebna grupa osuđenika su mentalno poremećeni, pri čemu je za ovu grupu neophodna saradnja psihijatrijskih bolnica sa osuđenima. U ovakvim slučajevima sistem probacije pruža posebne tretmane koji će pomoći ovim osobama, ali i osigurati bezbjednu zajednicu.

U sistemu probacije najčešće se primjenjuje neplaćeni rad na uslovnoj slobodi pri čemu osuđeni ostaje u zajednici, ali pod konstantnim nadzorom. Sav taj proces zahtijeva ulaganje u niz programa koji pomažu takvim osobama da se suoče sa svojim postupcima, kao i da spriječe svoje dalje kriminalno i društveno neprihvatljivo ponašanje. Boraveći u zatvoru zatvorenici imaju tendenciju da razgovaraju o kriminalu, te da unapređuju svoje znanje o načinima kršenja zakona i da šire svoje kontakte sa drugim osuđenima, kao i da planiraju dalje zakonske prekršaje što nije rijedak slučaj. Na taj način u zatvorima se često jača kriminalni identitet što rezultuje da se nakon odslužene kazne takve osobe teže prilagođavaju zahtjevima života u zajednici. Socijalna isključenost prestupnika kroz zatvaranje smanjuje mogućnosti za njihovu efikasnu reintegraciju i povećava rizik od ponavljanja prestupa. Inicijalni zadatak za probaciju, zatvorske službe, kao i društvenu zajednicu jeste da se suprotstave toj tendenciji i da nađe alternativu ovim negativnim efektima. Period probacije traje zavisno od težine počinjenog djela i odluke suda.

Nastankom sistema probacije dolazi i do mijenjanja uloge zatvorskih službenika. Prethodno uniformisani zatvorski službenik uglavnom je imao dužnost čuvara, sada njegova uloga ima veću instancu u kontekstu da zatvorski službenici treba da ostvaruju bliži kontakt sa osuđenima kako bi im na taj način pomogli u suočavanju sa problemom i preuzimanjem odgovornosti što utiče na socijalnu inkluziju. Stariji članovi zatvorskih službenika susretali su se sa problemom adaptacije u novim ulogama ali kroz razne programe obuke koje su uključivale posebne vještine, tehnike i savjetovanja vrlo brzo su prihvatili nove profesionalne uloge, ali i kreativne programe koji dolaze u okviru sistema probacije. Inicijalna obuka zatvorskih službenika sada uključuje proučavanje psiholoških i socioloških aspekata kriminaliteta. Poznato je da su najuspješniji sistemi oni koji imaju adekvatne i profesionalne službenike. Pristup probacijskih i zatvorskih službenika prema osuđenima ili osumnjičenima ogleđa se u sljedećem (Burrows, 2012:22):

- Izražavati poštovanje i sve osobe oslovljavati imenima;
- Slušanje i posmatranje, kao i pokazivanje i govorenje;
- Biti konzistentan i nepristrasan u pristupu;
- Biti otvoren i odgovarati na pitanja i probleme koji iskazuju osuđena lica;
- Učestvovanje u radnim aktivnostima (tamo gdje je to primjereno);
- Hvaljenje rada koji je urađen na najbolji način na koji dotična osoba može da uradi;
- Posredovanje u kontaktu sa korisnicima i osiguravanje da se bilo kakvi pozitivni komentari od strane korisnika prenesu osuđenim licima.

Identifikacija rizičnih grupa sa probacijskim metodama rada zasnovanim na kognitivnoj psihologiji i socijalnom učenju treba da rezultuje povećanom efikasnošću probacije, te na taj način da utiče na prestupnike u smislu promjene ličnih stavova i ponašanja. Sistem probacije treba uvijek biti zasnovan na zakonu kako bi osigurao adekvatnu sigurnost za zajednicu i poštovanje integriteta zatvorenika za koje je korisno da se vrata u zajednicu kao građani koji poštuju zakon. Da bi se to postiglo vrijeme u zatvoru, a i van te ustanove (oni koji su na uslovnoj slobodi) trebaju pozitivno i kreativno koristiti jer na taj način imaju veće predispozicije da svoje krivične postupke ne ponavljaju i da na taj način doprinesu kvalitetnijoj i bezbjednijoj društvenoj zajednici.

Stavovi ispitanika o alternativnim sankcijama u svijetu – pregled istraživanja (Velika Britanija, SAD-e, Australija, Srbija)

U nastavku rada izdvojićemo određene statističke pokazatelje na osnovu izvršenih istraživanja koji govore o stavovima ispitanika o alternativnim sankcijama sa ciljem komparacije mišljenja i stavova u pojedinim zemljama u svijetu.¹

U Velikoj Britaniji (Engleska i Vels) 2010. godine sprovedeno je istraživanje na reprezentativnom uzorku od 46754. ispitanika koje je imalo za cilj da ispita stavove građana o primjeni alternativnih sankcija. Na osnovu detaljnih analiza rezultati pokazuju da je kriminalitet u porastu, te da su sankcije blage. U okviru istraživanja ispitanicima je zadato da se opredjele za sankciju za nekoliko navedenih krivičnih djela, zanimljivo je da su se opredjeljivali za blaže sankcije. Takođe, imali su primjer krađe robe u prodavnici od strane maloljetnog delikventa i njihov zadatak je bio da odrede sankciju za lice koje je napravilo prekršaj. Od ukupnog broja ispitanika 37% se opredjelilo za opomenu, 26% za novčanu kaznu i društveno koristan rad, 9% za uslovnu slobodu, 2% za kaznu zatvora. Takođe, ispitanici su imali isti slučaj ali ovog puta lice koje je napravilo prekršaj je bio povratnik, odnosno lice koje je već jednom počinilo ovaj prekršaj. U tom slučaju dobijeni su sljedeći rezultati, 42% ispitanika se opredjelilo za društveno koristan rad, 22% za novčanu kaznu, 5% za uslovnu osudu, 2% za opomenu i 29% za lišavanje slobodu, odnosno služenje kazne u zatvoru.

U Australiji (Melburn i Viktorija) 2006. godine sprovedeno je istraživanje na uzorku od 471. ispitaniku. Ispitanici su imali zadatak da na osnovu navedenih krivičnih djela odrede sankcije koje su im bile ponuđene. Dobijeni rezultati su pokazali da su se ispitanici uglavnom opredjeljivali za blaže sankcije, iako su u ponuđenim sankcijama imali od najblažih do nastrožijih. Zapaženo je da su ispitanici najviše ispoljavali saosjećanje sa prestupnicima, te je primjećeno odsustvo racionalnosti i objektivnog sagledavanja pri donošenju odluka. Zaključna razmatranja ističu da je većina ispitanika pokazala razumijevanje prema prestupniku i istakla potrebu za njegovu rehabilitaciju.

1 Izvor: Vesna Nikolić-Ristanović i Nataša Vučković, *Stavovi građana i stručnjaka o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi*, Beograd: Fondacija centar za demokratiju, 2015.

Napomena: svi statistički pokazatelji iz ovog poglavlja preuzeti su iz prethodno navedenog izvora.

U SAD-u 2002. godine sprovedeno je istraživanje na uzorku od 1014. ispitanika sa ciljem analiziranja mišljenja ispitanika o kriminalitetu, kao i o reakcijama na njega. Dobijeni rezultati su pokazali da 76% ispitanika zastupa stav da osobe koje su osuđene za posjedovanje psihoaktivnih supstanci umjesto lišavanja slobode i služenja kazne u zatvoru treba da idu na programe liječenja i savjetovanja uz adekvatan nadzor, 76% ispitanika zastupa stav da lica koja naprave prekršaj bez elemenata nasilja treba da dobiju sankcije u smislu društveno korisnog rada pod nadzorom, 73% ispitanika smatra da kaznu u zatvoru treba da služe vikendom, a da ostale dane provode u zajednici pod određenim nadzorom.

U Srbiji (Beograd, Novi Sad, Kragujevac, Niš, Kruševac) 2009. godine sprovedeno je istraživanje o alternativnim sankcijama koje je bilo podjeljeno u tri grupe ispitanika. Prva grupa ispitanika obuhvatala je ispitivanje mišljenja 20. sudija o alternativnim sankcijama umjesto kazni zatvora. Na osnovu dobijenih rezultata zaključeno je da ispitanici prepoznaju potrebu za alternativnim sankcijama te da su svjesni negativnih aspekata primjene zatvorske kazne. Takođe, ispitanici su naveli da najčešće primjenjuju uslovnu osudu i novčane kazne, a da imaju blago nepovjerenje kada je u pitanju društveno koristan rad. Druga grupa ispitanika obuhvatala je ispitivanje mišljenja povjerenika o alternativnim sankcijama. Dobijeni rezultati ističu da ispitanici iz ove grupe zastupaju stav da su zatvorske ustanove neadekvatne za izvršenje kazne, te da im je potreban stručan kadar koji može da odgovori savremenim potrebama sankcija. Takođe, ističu da su alternativne sankcije ekonomičnije u finansijskom pogledu i da njihova primjena ima više pozitivnih aspekata. Treća grupa ispitanika obuhvata 186. osoba iz organizacija osoba sa invaliditetom, pri čemu se na osnovu rezultata istraživanja došlo do saznanja da njihove organizacije imaju potrebu za volonterskim radom te da bi u tom kontekstu mogle im pomoći osobe koje su osuđene na društveno koristan rad. Ova grupa ispitanika nema animozitet prema osuđenima i smatra da se trebaju primjenjivati alternativne mjere sankcija.

Na osnovu prethodnih istraživanja dolazimo do zaključka da se alternativne mjere sankcija primjenjuju u velikoj mjeri u svijetu, te da većina ispitanika ističe da zatvorske ustanove postaju nefunkcionalne i da se treba pribjegavati alternativnim mjerama sankcija. Takođe, primjećena je i velika solidarnost sa osobama koje su prekršile zakon te u tom kontekstu nedostaje više objektivnosti i racionalnosti prilikom donošenja odluka.

Britanija, Australija i SAD-e su naprednije u materijalnom, društvenom, profesionalnom i kadrovskom pogledu za razliku od Srbije koja nema dovoljno uslova iz svih oblasti da bi kvalitetnije sprovodila alternativne mjere sankcija. Ono što je zajedničko svim zemljama jeste da zatvorske ustanove smatraju nefunkcionalnim i skupim, te da bi unapređenjem i nadogradnjom alternativnih sankcija one bile bolje i funkcionalnije rješenje.

Elektronski nadzor u sistemu probacije

Da bi sistem probacije bio efikasan poseban akcent je stavljen na nadzor osuđenika u zajednici. U savremenom društvu često se primjenjuje elektronski nadzor kao jedan od savremenih načina kontrole. Njegova upotreba u obliku kakvom je danas počinje od 80-tih godina dvadesetog vijeka kada se pokazao kao vrlo efikasan način kontrole u sistemu probacije. Elektronski nadzor se definiše kao generički termin koji obuhvata širok spektar tehnologija, trenutno se koristi radio-frekvencija, verifikacija glasa i kombinacija satelitskog praćenja i praćenja mobilnih telefona, takođe, elektronski nadzor treba posmatrati kao tehnološki sistem ili kao automatizovani socio-tehnički sistem koji je sposoban na način na koji druge prakse nadzora nisu (Nellis, 2015:10). Svakako da su zatvorski službenici i dalje potrebni, posebno kada je u pitanju reakcija na uzbunu prilikom primjene elektronskog nadzora, ali ovaj sistem kontrole može istovremeno da prati velike mase osuđenih ili osumnjičenih. Ovakav način kontrole omogućava pravosudnim organima da ograniče slobodu osuđenih ili osumnjičenih i da na taj način prate njihove aktivnosti, te podrazumijeva nekoliko opcija, kao što su: mobilna tehnologija, pejdžer tehnologija i video tehnologija. Pomoću ovih tehnologija moguće je pratiti lokaciju osuđenog ili osumnjičenog i na taj način kontrolisati da li se pridržava propisanog kodeksa od strane suda. Ukoliko dođe do kršenja kodeksa elektronskim putem se automatski obavještava onaj koji nadzire, ali isto tako i opominje onaj koji se nadzire. Za ovu vrstu kontrole često se koristi izraz „polu-sloboda“ čiji je cilj da se smanje rizici od bjekstva osuđenika ili osumnjičenih, kao i da se prilikom istražnog procesa osumnjičeni konstantno nadzire. Ovaj vid kontrole podrazumijeva redovne posjete probacijskog radnika onog koji je osuđen, na njegovom radnom mjestu, kod kuće i slično, kao i nadgledanje aktivnosti kojima se bavi.

Prema Evropskoj organizaciji za probaciju (CEP) elektronski nadzor ima funkciju kazne, ali i rehabilitacije. Kazne u kontekstu da su osumnjičeni ili osuđeni stigmatizovani u društvu i zajednici, a u kontekstu rehabilitacije da ipak takve osobe imaju priliku preuzeti odgovornost za svoje ponašanje i spriječiti svoje dalje društveno neprihvatljivo ponašanje. Međutim, ako detaljnije analiziramo cilj rehabilitacije dolazimo do zaključka da je za taj proces ipak potreban duži tretman u vidu savjetovanja ili liječenja, ako se radi o ovisnicima određenih narkotičkih sredstava. Nadzor može određene slučajeve riješiti trenutačno, a procesi liječenja dugoročno rješavaju probleme, ali svakako da ovakva vrsta nadzora služi kao prvobitni stimulans u sistemu probacije za dugoročna rješenja. Elektronski nadzor se više doživljava kao vid odvratanja nego vid retributivne kazne zato što se njime želi postići da počinioci krivičnih djela budu svjesni posljedica kršenja uslova i da ih se plaše, veća je vjerovatnoća otkrivanja u poređenju sa oblicima nadzora u kojima se ne koristi tehnologija i vjerovatno oštrija kazna ako budu uhvaćeni (Nellis, 2015:17). U tom kontekstu elektronski nadzor ima pozitivan uticaj kako na zajednicu, tako i za onoga na kome se ovaj sistem kontrole primjenjuje.

Značajna pitanja koja se postavljaju kada je u pitanju ovaj vid kontrole jeste da li je elektronski nadzor dovoljno dobra zamjena za zatvorske službenike, jer se na taj način gubi kontakt i odnos između osuđenika i zatvorskih službenika, kao i da li je dovoljno samo nadzirati? Svakako da ova pitanja zahtijevaju i detaljniju analizu, ali sigurno je da zatvorske ustanove treba da postoje jer one daju sigurnost društvu i zajednici ukoliko osuđeni ili osumnjičeni ne poštuju alternativne mjere biće izolovani i svoju kaznu će služiti u zatvorskim ustanovama što daje sigurnost građanima, a društvo čini sigurnim i bezbjednim. Takođe, nije dovoljno samo nadzirati to je samo jedan od mehanizama spriječavanja osuđenih ili osumnjičenih na nove postupke, potrebno je kao što smo prethodno naveli da se ostvari bliži kontakt osuđenih ili osumnjičenih sa zatvorskim službenicima, kao i da se primjenjuju razni tretmani i programi savjetovanja i rehabilitovanja da se oni koji su prekršili zakon odvrate od ponovnih pokušaja činjenja istog.

Futurologija elektronskog nadzora

Od njegovog nastanka pa do danas svakako da je elektronski nadzor imao određene promjene u svojim oblicima čemu je doprinio tehnološki razvoj, posebno kada su u pitanju digitalne tehnologije. U budućnosti se očekuje

da će svakako usljedite promjene u kontekstu usavršavanja tehnologije koje će uticati i na elektronski nadzor. Za sada korisnici elektronskog nadzora nose narukvicu na osnovu koje mogu biti praćeni, ali očekuje se da će u budućnosti možda postojati minijaturni uređaji koji će se ugrađivati u tijelo koji će imati unapredene funkcije u smislu da nadzor može da detektuje zdravstveno stanje, finansije, korištenje društvenih medija i slično pri čemu bi probacijski službenici imali više podataka o osobi koju nadziru. Ali, David Shenk zanimljivo ističe: „Budućnost je već ovdje, gdje vas kamere mogu snimiti kamo god pošli, gdje vaš mobitel može točno odati gdje se nalazite, gdje je jedan pogled dovoljan da utvrdi vaš točan identitet. U ne tako dalekoj budućnosti - na nekom aerodromu, u hodniku pred vašim uredom, u vašoj banci - čitač bi vam na trenutak mogao uhvatiti pogled, a računalo utvrditi vaš identitet“ (Shenk:2003). U skladu sa prethodno navedenim jasno je da je tehnologija stvorila nove društvene mogućnosti koje nam mijenjaju svakodnevni život i utiču na sve sfere ljudskog života, međutim, ono što je jako važno jeste da se vodi računa o etičkom aspektu elektronskog nadzora, kao i da se postavi pitanje kakvo dobro u društvenom pogledu se planira i može ostvariti uvođenjem tehnologija u sistem probacije (Nellis:2015)?.

Zaključak

Svjedoci smo svakodnevnih rizičnih događanja, pa je stoga i kriminalitet jedan ozbiljan društveni problem. Istorijski posmatrano kazne za društveno neprihvatljiva ponašanja, kao i kršenje zakona uglavnom su se manifestovale u vidu zatvaranja u tamnice, odnosno lišavanje slobode, sa raznim vrstama mučenja zatvorenika, a u krajnjim mjerama često su bile primjenjivane i smrtne kazne. U prvom dijelu rada analizirali smo jednim kratkim istorijskim pregledom nastanak zatvorskih ustanova, kao i koje su bile njihove funkcije i kakav su uticaj imale na društvo, zajednicu i osuđenike. Dilema koja se pojavila u mnogim državama širom svijeta posmatrano s društvenog, pravnog i psihološkog aspekta je da li nekoga kazniti ili ga prevaspitati? Analiziranjem određenih stavova dolazimo do zaključka da su se zatvori pokazali kao nefunkcionalne ustanove po osuđenike, ali i vrlo skupe, pa su iz tog razloge mnoge države u svijetu tražile rješenje u nekim drugim načinima preduzimanja sankcija protiv osuđenih i osumnjičenih. Kao adekvatno rješenje pokazale su se alternativne mjere sankcija u vidu društveno korisnog rada, elektronskog nadzora, novčanih kazni i slično, koje su počele da se primjenjuju širom svijeta. Probacija se pokazala kao

najvažnija alternativa zatvorskoj kazni koja ima za cilj rehabilitaciju i reintegraciju. Nepobitno je da osuđenici i osumnjičeni predstavljaju rizičnu grupu u društvu, ali i takvim licima treba pružiti podršku i pomoć sa ciljem suočavanja sa njihovim problemom. U tom kontekstu primjena probacije u društvu je u praktičnom pogledu ostvarila mnoge pozitivne rezultate o čemu smo govorili u ovom radu. Smatramo da se tendencija primjene probacije u društvu treba nastaviti te njenim usavršavanjem učiniti još funkcionalnijom i efikasnijom, kako za društvo, tako i za osuđenike. Značajno pitanje koje smo postavili u radu, jeste pitanje bezbjednosti društva i zajednice primjenom alternativnih sankcija. U tom kontekstu analizirali smo elektronski nadzor kao savremeni način kontrole, njegove funkcije, značaj, mogućnosti i moguće izmjene u budućnosti.

Literatura

1. Augustus, John. *A Report of the Labors of John Augustus, for the Last Ten Years, in Aid of the Unfortunate* (Boston: Wright & Hasty, 1852); reprinted as John Augustus, First Probation Officer. New York: National Probation Association. 1939.
2. Burrows, Randel. *Rad za opće dobro: evropska perspektiva*. LL. 2012.
3. David Shenk. *Svijet visokotehnološkog nadzora*. <http://www.nationalgeographic.com.hr/default.asp?ru=102&gl=200401230000003&sid=&jezik=1> (preuzeto: 10.08.2016)
4. Garland, David. *Punishment and Welfare: A History of Penal Strategies*. Aldershot: Gower.1985.
5. Garland, David. *Punishment and Modern Society*. Oxford: Clarendon. 1990.
6. Garland, David. "Probation and the reconfiguration of crime control". In: R. Burnett (ed.) *The Probation Service: Responding to Change*, Probation Studies Unit Report 3. Oxford: Centre for Criminological Research. 1997.
7. Mays, G. Larry i Thomas L. Winfree. *Contemporary Corrections*. Stamford. 2002.
8. Matthew Davenport Hill's Probation Experiment in Birmingham 1839 to 1866, <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/holdslr4&div=14&id=&page=> (preuzeto: 1.8.2016).
9. Nellis, Mike. *Standardi i etika u elektronskom nadzoru*. Vijeće Evrope. 2015.
10. Nikolić-Ristanović, Vesna i Nataša Vučković. *Stavovi građana i stručnjaka o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi*. Beograd: Fondacija centar za demokratiju. 2015.

11. Petersilia, Joan. "Parole and Prisoner Reentry in the United States". *Crime and Justice*, Vol. 26 (1999):479–529.
12. Radzinowicz, Leon. *The Results of Probation. A Report of the Cambridge Department of Criminal Science*. London: MacMillan & Co.1958.
13. Soković, Snežana. "Savremeni kazneni populizam: uzroci, odlike i posledice". *Pravna riječ*,9/33(2012):263–277.
14. Soković, Snežana. "Nova penologija – karakteristike i perspektive". *Pravni život*, br.9 (2011): 823-836.

PROBATION AND ELECTRONIC SURVEILLANCE

Summary

This paper shall analyse probation as an alternative to prison sentence and electronic surveillance as one of contemporary control methods. More and more often, prisons are seen as inefficient institutions; therefore, it is important to find some solutions in order to make the convicts take the responsibility for their behaviour. In this paper, there are several important measures necessary for achieving the desired result, including: the evaluation of recidivism risk, the efforts for reducing the risk, the affirmation of values, mutual responsibility and respect, the implementation of programs focused on the convict's offense causes, the realization of provisions related to social support, the help in finding and keeping a job, the cooperation with unions, organizations and other institutions in order to achieve the largest efficiency of probation in practice as much as possible. The goal is to find some adequate alternative measures capable of responding to challenges and issues caused by the criminality, in order to ensure one safe and secure society.

Key words: *society, community, probation, electronic monitoring, jail.*

DEPRIVACIJE-NEŽELJENE I NEMINOVNE POSLJEDICE IZVRŠENJA ZATVORSKE KAZNE

***Apstrakt:** Izvršenje zatvorske kazne, sa sobom nosi niz neželjenih psiholoških posljedica po osuđena lica, koje se nazivaju deprivacijama. U literaturi se navodi pet osnovnih tipova deprivacija: deprivacija slobode, materijalnih dobara i usluga, hetroseksualnih kontakata, nezavisnosti i sigurnosti. One, iako neminovni produkt zatvaranja, predstavljaju dodatnu patnju, na koju se osuđeni prilagođavaju na različite načine. Brojni autori smatraju da su deprivacije posljedica unutrašnjih zakonitosti funkcionisanja svih totalnih ustanova, ali i da otežavaju ili čak onemogućavaju postizanje svrhe izvršenja zatvorske kazne. U ovom radu autor se bavi analizom deprivacija i njihovim negativnih efektima kako po osuđena lica, tako i na uspješnost izvršenja zatvorske kazne, tragajući za metodama i sredstvima koje mogu da utiču na njihovo ublažavanje.*

Ključne riječi: osuđeni, deprivacija slobode, deprivacija materijalnih dobara i usluga, deprivacija heteroseksualnih kontakata, deprivacija nezavisnosti, deprivacija sigurnosti.

O POJMU DEPRIVACIJA I UZROCIMA NJIHOVOG NASTANKA

Lišenje slobode, kao sankcija krivičnog prava u sabi sadrži mnogo više od onoga što označava termin „lišavanje slobode”. Samo lišavanje slobode nije jedina svrha ove sankcije, već samo njena najočiglednija posljedica. U momentu kada osuđeni prvi put uđe u zatvorsku ustanovu i kada mu budu predočena pravila ponašanja u njoj, njemu postaje sasvim jasno da je njegova dotadašnja sloboda sada potpuno ograničena i suštinski nepostojeća (Pavlović, 2009). Lišenje slobode povlači za sobom i mnoga druga lišenja i nemogućnosti zadovoljenja brojnih potreba. Normativna regulisanost svake aktivnosti, propisan režim svakodnevnih obaveza,

kao i gubitak sopstvenog identiteta, kroz jednoobrazne uniforme ili identifikacione brojeve, samo je dio onoga što gubitak slobode i život u zatvorskoj ustanovi povlači za sobom. Sve te negativne posljedice izvršenja zatvorske kazne, koje nastaju uslijed različitih oblika ograničavanja ili potpunog onemogućivanja zadovoljenja određenih potreba, nazivaju se deprivacijama.

Deprivacije su prisutne od kada i postoje ustanove za izvršenje zatvorske kazne. Sa evolucijom i razvojem kazne, mjenjale su se i negativne posljedice i svakako, dobijale različite forme, na koje su uticali kako društvena shvatanja o svrsi kažnjavanja, tako i praktične implikacije ideja o konceptima izvršenja zatvorske kazne (Ilijić, 2014).

Opšte poboljšanje uslova izvršenja zatvorske kazne u odnosu na uslove koji su vladali u proteklim vijekovima, usmjerilo je pažnju istraživača i stručnih radnika ka utvrđivanju i otklanjanju štetnih psiholoških posljedica zatvorskog života. Brojni autori dijele stavove u pogledu njihovog javljanja, ali ne i u pogledu intenziteta njihovog doživljavanja, kao i potreba za njihovim ublaživanjem. Ovakvi stavovi, karakteristični za period 80-ih godina prošlog vijeka, oslanjaju se na retributivna shvatanja kazne, po kojoj osuđenici, time što su počinili krivično djelo, treba da budu izolovani u zatvorskim ustanovama, a loši i deprivirajući uslovi, samo su dio zaslužene kazne.

Današnja shvatanja zatvorske kazne, daleko se razlikuju od prethodnih i više su bazirana na ideji da kazna zatvora ne mora, i ne treba da bude štetna, kao i da stvaranje humanog i efikasnog zatvorskog okruženja, podrazumjeva razvoj mehanizama kojima će se umanjiti negativni efekti lišenja slobode (Howard, 1999: Vormith, 1985).

NEGATIVNI EFEKTI ZATVARANJA

Penalne institucije su same po sebi nezdrava mjesta, polazeći od činjenice da je zatvorenički svijet skup različitih ljudi sa različitim sistemima vrijednosti i obrascima ponašanja. Emocionalno i fizičko preživljavanje u zatvorskim uslovima zavisi djelimično i od individualnih sposobnosti osuđenika da se prilagode na uslove života i zatvorske deprivacije. Postoje brojna istraživanja na temu negativnih efekata zatvaranja i rezultati mnogih studija ukazuju na potencijalnu psihološku štetu koja je rezultat dugog boravka u zatvorskoj instituciji (Howard, 1999: 3).

Bilo kako bilo, mnogi zatvorenici dolaze iz najsiromašnijih slojeva društva ili odbačeni od društva. Tako zatvor može biti najgore mjesto za njih, i oni predstavljaju jednu visoko rizičnu kategoriju koju će posebno teško pogoditi zatvorski uslovi i ograničenja. Ova činjenica smanjuje šansu za uspješan povratak osuđenika u društvo i normalnu socijalnu reintegraciju (De Viggiani, 2007: 115).

Najranija istraživanja zatvorske sredine ukazuju da je zatvor sam po sebi štetan, da takvu sredinu karakteriše nepoštovanje osnovnih ljudskih prava i potreba, doprinosi razvoju mentalnih, fizičkih i socijalnih deprivacija zatvorenika, čineći ih bespomoćnim i nemoćnim (Clemmer 1958; Sykes 1958; Goffman 1961; Foucault 1977; King & Elliott 1977; Richards 1978; Cohen 1979; Cohen & Taylor 1981; Fitzgerald & Sim 1982; Sim, 1990, prema: Ilijić, 2012). Ovakav pogled na zatvorsku sredinu je osnova klasične američke studije Donalda Klemmera (Clemmer 1958) i Geršama Sajksa (Sykes, 1958), u kojoj su predstavljena dva ključna argumenta:

- ✓ *Prvi, da je zatvaranje sinonim za deprivacije, i*
- ✓ *Da zatvorske deprivacije imaju značajne psihološke, fizičke, emocionalne i socijalne posljedice na ličnost osuđenika.*
- ✓

Sajks (Sykes, 1958: 65–77) je tvrdio da zatvorski uslovi doprinose deprivacijama, što uključuje deprivaciju slobode, deprivaciju heteroseksualnih odnosa, materijanih dobara i usluga, autonomije (*nezavisnosti*) i sigurnosti, koje autor naziva "mukama robije" (*pains of imprisonment*). Ove deprivacije nanose bol, predstavljaju teškoće i remete njihov osjećaj lične vrijednosti, samopoštovanja i identiteta. Individualna slika o sebi kao osobi koja ima vrijednosti i moralne kvalitete, odrasle osobe načešće gube u zatvorskim uslovima, kao što se gubi i njihova snaga i volja za postignućima (Sykes, 1958: 79).

I mnogi drugi autori slažu se sa Sajksovim originalnim rezultatima istraživanja vezanim za zatvorske deprivacije, podržavajući njegov stav da zatvorska sredina i zatvor kao ustanova, sa svim svojim karakteristikama i ograničenjima, neminovno proizvodi određeni stepen deprivacija kod osuđenika, koje generalno imaju negativan efekat kako na ponašanje zatvorenika, tako i na efekte tretmana.

Većina autora koji se bave razlozima nastanka zatvoreničkog društvenog sistema (Radovanović, 1992; Sykes, 1958; Sykes & Messinger, 1960 prema: Kron & Nikolić, 2011) kao i stepenima i modusima integrisanosti

u njege, zastupa tezu da ovaj sistem nastaje kao direktna posljedica brojnih frustracija i deprivacija koje osuđenik doživljava za vrijeme izvršenja zatvorske kazne. Izolovanost od šire i uže društvene okoline i porodice, lišenost mogućenosti zadovoljavanja elementarnih ljudskih potreba, do napada na integritet ličnosti i osjećanje nesigurnosti, kao i brojne druge lišenosti, nekako se moraju ublažiti. Najprigodniji način, prema navedenim autorima, jeste stvaranje posebnih društvenih odnosa među osuđenima i razvoj sistema vrijednosti i normi opozicionih u odnosu na opštedruštveni i formalni sistem i zatvor kao organizaciju (Kron & Nikolić, 2011).

DEPRIVACIJA SLOBODE

Najteži gubitak za sve osuđenike predstavlja gubitak slobode. Ono predstavlja dominantnu deprivaciju, pa se vrlo često i sama kazna zatvora identifikuje kao lišenje slobode. Smatra se da zatvorenici gubitak slobode doživljavaju kao dvostruko lišavanje. Prvo, zatvaranjem u samu ustanovu i drugo, kao ograničenje unutar same ustanove. Na prvom nivou, osuđenici su odsječeni od porodice, prijatelja i rodbine, što predstavlja za njih, vrlo bolno lišavanje koje proizvodi frustracije zbog gubitka emocionalnih veza, usamljenosti i dosade. Osuđena lica teško podnose tu izolovanost, posebno zbog toga što im ona onemogućava uticaj na događaje i životne procece izvan ustanove, posebno sa onim ljudima za koje su emocionalno vezani. Osjećaj lišenosti slobode se pojačava još više moralnim odbacivanjem od strane društva, čime se osuđenom vrlo često stavlja na znanje da je činjenjem krivičnog djela izgubio status i prava *normalnog čovjeka* i da je svrstan u nižu društvenu kategoriju (Špadijer Džinić, 1973).

Takođe, izuzetno veliki broj postupaka kojima su podvrgnuti osuđeni prilikom dolaska u ustanovu vode ka statusnoj degradaciji. U literaturi su ti postupci definisani kao postupci koji vode ka mortifikaciji identiteta. Osuđenim licima se, po prijemu u ustanovu oduzimaju svi lični predmeti i odjeća i daje im se odjeća istog kroja, od istog materijala i iste boje. Time se pokušava raskrstiti sa prethodnom individualnošću i uspostaviti nova individualnost-*individualnost zatvorenika*. Naravno, to nije sve što stoji na raspolaganju i što se primjenjuje za poništenje prethodnog identiteta. Depersonalizirajući i degradirajući mehanizmi su brojni i uključuju takve postupke kao što su zamjena imena brojem, šišanje, ali i nemogućnost da se bilo kog momenta, na bilo kom mjestu, bude sam sa sobom i totalna regulisanost propisima svega i svačega (spoljnog izgleda, pošte, posjeta, obroka, načina pozdravljanja nadređenima i brojni drugi) (Radovanović, 1992: 65).

Prisustvo i intenzitet depriviranosti osuđenika bili su predmet proučavanja i naših autora. Tako Špadijer Džinić (1973) na osnovu sprovedenih istraživanja navodi da većina zatvorenika u kazneno popravnom zavodu teško podnosi gubitak slobode. Neformalni intervjui sa zatvorenicima otkrivaju različita značenja koja za njih ima gubitak slobode. Tako jedna grupa zatvorenika navodi *"da su željni slobode i da im to najteže pada"*; za drugu grupu *"nedostatak slobode odražava se kroz jednoličnost, kroz to što je svaki dan isti i što se ništa ne dešava"*, dok treća grupa navodi da *"čovjek u zatvoru vremenom, prestaje da prati šta se dešava napolju, van zidina, i cijeli život zatvara među zatvorske zidove, što se ne može nazvati životom, već vegetiranjem"* (Špadijer Džinić, 1973: 76).

Nedostatak slobode svaki osuđenik doživljava na različit način, ali ono što im je zajedničko jeste to da se taj gubitak najčešće doživljava kroz različita osjećanja odbačenosti i izolovanosti od spoljašnjeg svijeta. Insistiranje nekih autora na tome da lišenje slobode ili njeno ograničenje nije samo po sebi deprivirajuće ili frustrirajuće, već da je uzrok tome gubitak emocionalnih odnosa, usamljenost i čamotinja, implicira da sloboda kretanja sama po sebi i nije vrijednost zbog čijeg bi se gubitka patilo. Kao što navode Nikolić i Kron (2011), time bi zapravo, alternativne kazne, kao što su kućni pritvor, elektornski monitoring i drugo, bili stvarno dobra zamjena za zatvor, jer deprivacija slobode za učinjeni prestup ne bi postojala. Međutim, postavlja se pitanje da li bi to uopšte bila kazna i zašto bi se tako zvala, ako ograničenje slobode nije univerzalni problem i univerzalna nevolja. Socijalna sredina čiji se interesi i sigurnost, inače, brane kaznama lišenja slobode ili ograničenja slobode za prestupnike na bi bila saglasna sa time, kada ne bi znala i još više osjećala da lišenje slobode ili njeno ograničenje jeste problem za sve ljude, budući da je to jedna od osnovnih ljudskih potreba. Uslijed toga i takve kazne, kao što su kućni pritvor ili elektronski monitoring kretanja osuđenih, predstavljaju patnju za osuđene, kao što je to i u svim zatvorima od otvorenog do zatvorenog tipa ili tretmana osuđenih (Nikolić, 2005, prema: Nikolić & Kron, 2011).

Deprivacija slobode se veoma teško odražava na psihički život osuđenog, te s' toga, ovo lišavanje treba da bude što je moguće više ublaženo. U tom pravcu je, od posebnog značaja osnivanje otvorenih i poluotvorenih odjeljenja i ustanova. Takođe, ublažavanju ovog osjećanja mogu mnogo da doprinesu češće i nekontrolisane posjete članova porodice, korišćenje godišnjeg odmora ili njegovog dijela u krugu porodice, nagradna ili druga odsustva i dr. Ove i druge pogodnosti koliko vode ublažavanju neprijatnog osjećanja gubitka slobode, istovremeno za osuđeno lice predstavljaju i jake stimulanse dobrog vladanja i ponašanja (Jašović, 2000).

DEPRIVACIJA MATERIJALNIH DOBARA I USLUGA

Pored deprivacije slobode, život u zatvoru karakteriše i lišenost svih onih materijalnih dobara i usluga koje su osuđenom bile dostupne na slobodi. U literaturi, kako našoj, tako i stranoj, ova deprivacija se objašnjava razlikama u standardu osuđenih u ustanovi od onog standarda koji su imali na slobodi.

Brojni istraživači, ne praveći komparacije između standarda života prije i nakon dolaska u zatvor, polaze od osuđeničke subjektivne procjene sopstvenog materijalnog standarda u ustanovi. Na taj način, iako je moguće da neki zatvorenici bolje žive u zatvoru, to još ne znači da oni smatraju da je to bolje od onoga što bi oni mogli da imaju na slobodi. Isto tako, moguće je da su osnovne materijalne potrebe zatvorenika zadovoljene u nekom zatvoru više i bolje, a u drugom manje i gore, ali ako se analizira samo standard života u zatvoru, a ne zatvorenikovo subjektivno doživljavanje standarda, tada je naravno, nemoguće ocijeniti koliko je i zbog čega ovaj standard deprivirajući ili frustrirajući za njega (Sykes 1958, prema: Špadijer Džinić, 1973). Polazeći od ovog stanovišta, suština zatvorenikovog problema u oblasti materijalnih dobara i usluga je u tome što standard života u zatvoru zadovoljava samo nužne potrebe i što zatvor onemogućava izvjesna simbolička isticanja koja su vrlo bitna za individualna diferenciranja, u čemu se slažu i brojni naši autori (Špadijer Džinić, Pavićević & Simeunović-Patić, 2009; Jovanić, 2007; Radovanović 1992). Najveći broj osuđenih želi da i u zatvoru nosi svoju odjeću, konzumira onu hranu, piće ili cigarete koje najviše voli, ali zadovoljenje takvih individualnih potreba i navika u pogledu materijalnih dobara u zatvorskoj ustanovi nije moguće, a najčešće je i u direktnoj suprotnosti sa pravilima ustanove. Čest je slučaj da veliki broj osuđenih pravi disciplinske presteupe kao što su sitna potkradanja cigareta, hrane ili pića, ili su skloni švercu istih, kako bi nadoknadili lišenost željenih materijalnih dobara i usluga.

Lišenost materijalnih dobara i usluga u zatvorskoj sredini kod osuđenika proizvodi i osjećaj ekonomske degradacije i dovodi do narušavanja individualne slike koju osuđenik ima o sebi. Naime, "materijalna posjedovanja čine značajan dio predstave koju individua ima o sebi, da biti lišen njih znači biti napadnut na najdubljim slojevima ličnosti" (Sykes, 1958: 69). Deprivacija materijalnih dobara i usluga može biti podsticana i od strane globalne društvene kulture, odnosno, globalnog vrijednosnog društvenog sistema, u kome se predstava o individui, njenom ugledu i statusu formira isključivo kroz stepen posjedovanja materijalnih dobara.

DEPRIVACIJA HETEROSEKSUALNIH ODNOSA

Po svojoj prirodi, zatvorska kazna podrazumjeva da zatvorenici žive odvojeno od svojih porodica, u grupama koje ne bi inače postojale da nisu u ustanovama i da su ozbiljno ograničeni u svojim izborima (Howard, 1999). Zatvorske ustanove su ustanove ljudi istog pola, što znači da su osuđena lica lišena i heteroseksualnih kontakata, a ta lišenost je jedna od izrazito negativnih posljedica zatvorskog života.

U vezi sa deprivacijom hetroseksualnih odnosa osuđeničke populacije, u literaturi se vrlo često postavljaju dva osnovna pitanja. Prvo, kako osuđena lica doživljavaju seksualnu frustraciju, i drugo, kakvo je njihovo seksualno ponašanje u ustanovi?

Neki istraživači smatraju da zatvorenici doživljavaju smanjenje seksualnog nagona, te da je seksualna frustracija zatvorenika, dakle, manje značajna nego što bi se to moglo i očekivati. Međutim, ovi stavovi bi bili jedino tačni ako bi se odnosili na muškarace zatvorene u koncentracionim logorima ili sličnim ekstremnim situacijama u kojima glad, mučenja i fizičke iscrpljenosti, kao i borba za goli život jedina preokupacija (Jovanić, 2007; Sykes, 1958). Poređenje savremenih zatvorskih ustanova ili bar uslova života u njima, sa koncentracionim logorima, danas se smatra sasvim neadekvatni, a u prilog ovom stavu mogu se navesti i brojni dokazi. Prije svega, osnovna preokupacija logoraša jeste očuvanje golog života, dok sa druge strane, osuđenim licima, iako se nalaze u uslovima brojnih ograničenja, život nije ugrožen. Takođe, razlike se uočavaju i na planu materijalno-ekonomskih, higijenskih i drugih uslova života u ovim ustanovama. Osim toga, u ustanovama za izvršenje zatvorskih kazni, osuđeni su izloženi uticaju raznih erotskih stimulusa putem televizije, štampe, filma, ali i erotske i pornografske literature, koju vrlo često ilegalno nabavljaju. Sve to, koliko pojačava, toliko i održava kod zatvorenika normalne heteroseksualne potrebe (Jašović, 2000; Jovanić, 2007).

Međutim, lišavanje heteroseksualnih kontakata, za osuđenog ima ne samo fiziološko, već i psihološko značenje. Ne zanemarujući fiziološku komponentu, čini se, bar po stavovima stranih autora, da upravo psihološka komponenta heteroseksualne depriviranosti ostavlja dublje posljedice na osuđeno lice.

Deprivacije heteroseksualnih odnosa prevazilaze se tako što se osuđenim daju mogućnosti (kao pravo ili kao pogodnost) da se nasamo sastanu sa svojim bračnim drugom,¹ zatim djelimičnim ili potpunim korišćenjem odmora izvan ustanove i sl. Ove pogodnosti imaju značajnu stimulativnu vrijednost za osuđena lica, naročito za ona koja su očuvala svoje emocionalne odnose sa bračnim drugom. Takođe, učestalije posjete od ovih zakonom zagarantovanih, osuđeni mogu ostvariti dobrim ponašanjem i zalagnjem na radu, obrazovanju, slobodnim aktivnostima i dr. Ove pogodnosti u određenoj mjeri doprinose ublažavanju deprivacija heteroseksualnih odnosa kod osuđenih koji imaju bračne partnere i čiji su odnosi ostali skladni i nakon njihovog odlaska u ustanovu. Međutim, neminovno se postavlja pitanje u kojoj mjeri ove pogodnosti (ne)doprinose ublažavanju deprivacija heteroseksualnih odnosa onih osuđenika koji nemaju svoje bračne partnere? Na koji način svoju seksualnu depriviranost mogu ublažiti oni osuđenici koji nemaju ni bračnog, ni vanbračnog partnera ili oni osuđenici čiji odnosi sa bračnim drugom nisu ostali skladni?

DEPRIVACIJA AUTONOMIJE

Posljedica velikog broja pravila i inflacija propisa za ponašanje osuđenika, sastoji se u tome da ih ta pravila lišavaju njihove autonomije, u smislu eliminisanja mogućnosti da na sve to oni sami bilo kako utiču. Propisivanje svih postupaka osuđenika do najtrivijalnijih detalja, svodi osuđenika na depersonalizovanu individuu koja je apsolutno zavisna od pripisa i volje zatvorske administracije (Kron & Nikolić, 2011).

Intenzitet doživljavanja lišenosti autonomije je proporcionalan tipu ustanove i njenom režimu. Naravno, ako je ustanova strogo zatvorenog tipa sa režimom koji je autokratski i nefleksibilan, intenzitet osjećanja gubitka autonomije će kod osuđenih lica biti intenzivniji. Većem prisustvu i intenzitetu ove deprivacije doprinosi i odsustvo adekvatnog objašnjavanja brojnih pravila od strane stručnog osoblja.

Većina zatvorenika izražava neprijateljstvo prema onima koji sprovede i obezbjeđuju poštovanje normi ponašanja. Na taj način ograničenje sopstvene sposobnosti za pravljenje izbora, odlučivanje i uređenje

¹ Osuđeni ima pravo da jednom u tri mjeseca boravi sa bračnim drugom i djecom ili bliskim licima, najmanje tri časa u posebnim prostorijama zavoda. Takođe, osuđenom licu može upravnik, na prijedlog stručnih službi, dodijeliti posebna prava kao što su: prošireno pravo na prijem posjeta u posebnim prostorijama, bez prisustva ostalih osuđenih, kao i brojna posebna prava izvan okvira zavoda. Detaljnije u: Pravilniku o kućnom redu u kazneno-popravnim zavodima i okružnim zatvorima (čl. 60. i čl. 76.). Službeni glasnik R.S. br. 27/ 2006.

slobodnog vremena za osuđeničke predstavlja jednu od najtežih deprivacija (Sykes, 1958). Zatvorenici koji su duži vremenski period u zatvoru često gube osjećaj sopstvene efikasnosti i sposobnosti u situacijama kada je autonomija oduzeta. Zatvorski život je u potpunosti regulisan propisima i pravilima, u zatvoru je propisano gdje spavate, koliko spavate, šta jedete, šta oblačite i obuvate, kada se obavljaju određeni poslovi, ukratko, sve je regulisano propisima (Santos, 1995). Time se sprečava mogućnost zatvorenika da se izbere za sopstveno mišljenje i odbijanjem da se daju objašnjenja za zatvorska pravila i propise, kod osuđenika često izaziva duboku patnju, koja remeti sliku o samom sebi, gdje se osuđenik osjeća potpuno bespomoćno i zavisno (Sykes, 1958, prema: Špadijer-Džinić, 1973).

Naime, određene odluke, događaji i pravila koji su značajni za one na koje se odnose, sa svakim stepenom hijerarhije smatraju se manje značajnim, a davanje odgovarajućih objašnjenja, smatra se ili da nije praktično ili da može izazvati nezavidne situacije (Špadijer Džinić, 1973: Sykes, 1958). Međutim, kako navodi Špadijer Džinić (1973), neka neznanja zatvorske populacije, zatvorska administracija promišljeno i namjerno održava, dajući objašnjenja samo onda kada smatra da će od toga imati koristi za sprovođenje kontrole. Davanje objašnjenja za pravila i odluke, značilo bi mogućnost da zatvorenici ova objašnjenja smatraju nedovoljnim ili nezadovoljavajućim, što bi za imalo za rezultat modifikovanje samih odluka i pravila.

Na zatvorenikovo osjećanje lišenosti autonomije, utiče i organizacija proizvodnog rada, njegov položaj u tom procesu, njegovo zadovoljstvo radom, motivisanost za rad, mogućnost izbora zanimanja, radnog mjesta, ali i načina korišćenja slobodnog vremena i uključenost u obrazovni procese. Svi ovi aspekti zatvorskog života mogu u velikoj mjeri da doprinesu ublažavanju osjećanja lišenosti autonomije, odnosno njegovom pojačavanju.

Drugi pravac smanjenja ove deprivacije moguć je putem smanjivanja normativnog uređenja svakog detalja života tokom jednog dana, makar u onoj mjeri u kojoj to ne predstavlja opasnost za bezbjednost ustanove. Treća mogućnost je dozvoljavanje osuđenim licima da učestvuju u kreiranju dnevnog rasporeda aktivnosti i njihovog sadržaja. Time bi se ublažilo osjećanje totalne kontrole i zavisnost osuđenih lica od strane pravila ustanove, otpori prema nametnutoj situaciji i režimu izvršenja zatvorske kazne (Jovanić, 2007).

DEPRIVACIJA SIGURNOSTI

Neki autori smatraju da je deprivacija sigurnosti najstrašnija i psihološki najrazornija za ličnost velikog broja osuđenika, a Sajks je nazivao i „konačnom deprivacijom“ (Kron & Nikolić, 2011). Prinudni boravak svakog osuđenika u zatvoru podrazumjeva djeljenje života i prostora sa drugim osuđenicima, čiju on kriminalnu prošlost ne zna, kao ni njihove navike, sklonosti i načine reagovanja (Kron & Nikolić, 2011). Ta okolnost kod svih osuđenika izaziva određenu anksioznost i strah za sopstvenu sigurnost. Osuđenici su svjesni da mogu da budu žrtve nasilnika koji otvoreno ugrožavaju njihovu fizičku sigurnost i integritet ličnosti, već i onih koji mogu da ih ugroze lukavstvom, da ih potkradaju ili cinkare.

Veliki broj istraživača (Jovanić, 2007; Špadijer Džinić, 1973; Sykes, 1958; Morris, 1963) smatra da je ovo osjećanje svojstveno većini zatvorenika. Čak iako zatvorenik ne smatra sebe za osobu koja će napasti ili eksploatisati drugog zatvorenika, oni ipak vjeruju da su drugi osuđenici to u stanju. Čak i oni najjači i najagresivniji zatvorenici izgleda da strahuju da mogu biti izazvani i ugroženi, ako ne samo snagom i fizičkim obračunom, onda bar lukavstvom, kako pojedinaca tako i drugih grupa zatvorenika (Ilijić, 2014).

Formalna organizacija ustanove odnosno, formalni sistem, nije u mogućnosti da osuđenima pruži sigurnost u takvim situacijama, jer je apsolutni nadzor i potpuna kontrola nad svim osuđenicima skoro nemoguća. S druge strane, ni osuđena lica takvu vrstu sigurnosti ili zaštite ne traže od formalnog sistema, upravo zato što bi njegovo takvo ponašanje bilo okarakterisano kao čin cinkarenja ili izdaje od strane drugih osuđenika.

Prisutnost osjećanja nesigurnosti kod osuđenih, na neki način, ruši mit o tome da je osuđenički svijet, svijet u kome vlada potpuna solidarnost i u kome zatvorenici jedni drugima čuvaju leđa. Čini se da je istina daleko od toga da bude u skladu sa ovim mitom, jer, zatvorska zajednica je sve ono što stvara osjećanje nesigurnosti kod zatvorenika, ali u njoj, isto tako postoji i uzajamna pomoć, podrška i prijateljstvo.

Količina i stepen deprivacije sigurnosti osuđenih, može bitno da se smanji i svede na razumnu mjeru isključivo dobrim funkcionisanjem formalnog sistema, što podrazumjeva poštovanje zakonitosti u radu i samim tim, veću

sigurnost osuđenika koji su tom sistemu povjereni. Na to ne utiče bitno činjenica kakvog je tipa ustanova, već stvarna dominacija formalnog nad neformalnim sistemom (Kron & Nikolić, 2011).

UMJESTO ZAKLJUČKA

Kazna zatvora sama po sebi izaziva različite posljedice po fizičko i psihičko zdravlje osuđenih lica. S druge strane, ekstremni i deprivirajući uslovi u zatvorima i siromaštvo u ekonomskoj sferi koje se reflektuje na svim poljima, od materijalnih uslova, stručnih kadrova i oskudog tretmana, do smještaja, ishrane i zdravstvene brige, nužno prizvodi pitanje da li je kazna zatvora uopšte dobro sredstvo koje može pomoći da one koji su prekršili zakonske norme, učini boljim članovima društva? Zatvorska kazna kao krivična sankcija, ipak ostaje najdominantniji oblik reagovanja društva prema prekršiocima društvenih normi. Međutim, osim lišenja slobode, ona za sobom povlači niz negativnih psiholoških posljedica koje proizilaze iz prirode same kazne i uslova njenog izvršenja. Iako nenamjeravane, ove posljedice ostavljaju dubok trag na ličnost svakog pojedinačnog osuđenika i utiču na njegovo ponašanje u ustanovi. Sajks zastupa stav da ne samo da svi osuđenici u istoj mjeri osjećaju zatvorske deprivacije, već i da većina osuđenika doživljava iste deprivacije (Sykes, 1958). S druge strane, određeni broj istraživača ističe da zatvorsko iskustvo zavisi ne samo od ličnosti osuđenika, nego i od objektivnih uslova zatvorskog života, ako i od toga da li je to iskustvo novo ili već doživljeno (Radovanović, 1992; Morris, 1963; Špadijer Džinić, 1973; Jovanić, 2007; Ilijić, 2012). Bez obzira što ne postoji jedinstveno gledište u pogledu doživljavanja zatvorskih deprivacije, nesporna je činjenica da one postoje, u većem ili manjem intenzitetu kod svih osuđenika, kao i da njihovo ispoljavanje utiču ne samo objektivni faktori (tip ustanove, opšti uslovi izvršenja, formalni sistem i dr.) već i faktori na ličnom nivou (odnos osuđenika sa porodicom, materijalni status, bračno stanje, socijalni kontakti i dr.). S obzirom na neminovnost njihovog postojanja, na zatvorskim ustanovama i stručnom osoblju je da učine sve što je u njihovoj nadležnosti da ublaže intenzitet doživljavanja zatvorskih deprivacija. Osnaživanje porodice, intenziviranje kontakata osuđenog lica sa članovima porodice, kao i pružanje pomoći porodici osuđenog lica, predstavljaju ono područje na koje mora biti usmjerena veća pažnja, jer upravo porodični faktori (posmatrani kroz odnos osuđenog lica sa porodicom, kvalitet tog odnosa, intenzitet, kao i materijalni položaj porodice) predstavljaju jako polje na koje se može

pozitivno uticati i koje, sa druge strane, može omogućiti osuđenom licu, ne samo da lakše podnosi zatvorske deprivacije, već i da njegova kasnija socijalna reintegracija i povratak u porodicu budu uspješnija.

LITERATURA

1. Clemmer, D. (1958). *The Prison Community*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
2. De Viggiani, N. (2007). Unhealthy prisons: exploring structural determinants of prison health, School of Health, Community and Policy Studies, University of the West of England, *Sociology of Health & Illness*. Vol. 29 No. 1. pp.115-135. Available on: <http://www.hszigr.de/~wirsing/ASH%20Sozialmedizin09/ABPapersPDF/PrisonHealth07%20Kopie.pdf>
3. Howard, J. (1999). *Effects of long term incarceration*, John Howard Society of Alberta Available on: www.johnhoward.ab.ca/PUB/PDF/C35.pdf
4. Ilijić, Lj. (2012) *Demografska, sociopshiolška, kriminološka i penološka svojstva osuđenih kao činioci zatvorskih deprivacija*. Magistarska teza odbranjena na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu
5. Ilijić, Lj. (2014) *Osuđeni i deprivacije-uticaj karakteristika ličnosti na intenzitet doživljavanja zatvorskih deprivacija*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
6. Jovanić, G. (2007). *Negativne posledice izvršenja kazne zatvora*, Magistarska teza odbranjena na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu
7. Jašović, Ž. (2000). *Penološka andragogija*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd
8. Moris, T., Morris, P. (1963). *Pentoville-A sociological Study of a English Prison*, Routledge and Kegan Paul, London.
9. Nikolić, Z., & Kron, L. (2011). *Totalne ustanove i deprivacije. Knjiga o čoveku u nevolji*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd
10. Pavlović, M. (2009). Ključni problemi srpskog sistema izvršenja zavodskih sankcija, Zbornik radova udruženja Kopaoničke škole prirodnog prava, *Pravni život*. Tematski broj »Pravo i vreme«, br. 10/2009, str. 765-777.
11. *Pravilniku o kućnom redu u kazneno-popravnim zavodima i okružnim zatvorima*. Službeni glasnik RS., br. 27/2006.
12. Radovanović, D. (1992). *Čovek i zatvor-studija integrisanosti u zatvornički društveni sistem*, Beograd: Prometej i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

-
13. Sykes, G. (1958). *The Society of Captives: a Study of a Maximum Security Prison*. New Jersey: Princeton University Press
 14. Santos, M. (1995). *Facing long-term imprisonment*. In Flanagan, T. J.(Ed.), *Long-term imprisonment: Policy, science and correctional practice* (36-40) London: Sage Publications.
 15. Špadijer Džinić, J. (1973). *Zatvoreničko društvo*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd
 16. Špadijer Džinić, J., Pavićević, O., & Simeunović-Patić, B. (2009). Žena u zatvoru-deprivacije zatvoreničkog života, *Sociologija*, Vol 51. br. 3 (225-247). Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore i Filozofski fakultet-Institut za sociološka istraživanja.

DEPRIVATION- THE INEVITABLE AND ADVERSE CONSEQUENCES OF EXECUTION OF PRISON SENTENCES

Summary

The execution of prison sentences, entails from unwanted psychological effects on the convicted person, who is in the literature called deprivations. The literature lists five basic types of deprivation: deprivation of liberty, of material goods and services, heterosexual contacts, independence and security. Deprivation, although the inevitable product of the execution of prison sentences, represent additional attention, to which the convicted adapt in different ways. Many authors believe that the result of deprivation of internal legality of full functioning of all institutions, but also to hinder or even prevent the achievement of the purposes of the execution of prison sentences. The author analyzes the deprivation and their negative effects both for prisoners, as well as the success of commission of a prison sentence, searching for methods and tools that can affect their mitigation.

Key words: *convicted, deprivation of liberty, deprivation of material goods and services, deprivation of heterosexual contacts, deprivation of independence and deprivation of security.*

Доц. др Дарко Димовски^{1*}
Правни факултет Универзитета у Нишу

УДК: 316.624:343.9.022
Прегледни рад

Проф. др Миомира Костић^{2*}
Правни факултет Универзитета у Нишу

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ОСУЂЕНИЧКИХ БАНДИ^{3*}

Апстракт: Аутори су, полазећи од критике Џонсонове типологије прилагођавања понашања у затворима, одредили који су све осуђеници „способни“ да буду чланови банди у затворима. Посебна пажња је посвећена појмовном одређењу осуђеничких банди од стране бројним пенолога. Иако су затвори, као пенитенцијарне установе, веома стари, банде у затворима су релативно нове. Прошли век је време настанка банди осуђеника. Стога су аутори посебну пажњу посветили различитим бандама осуђеника, које су по бројности чланства, као и степену опасности по пенитенцијарни систем и друштво, највеће.

Кључне речи: осуђеничке банде, појам, развој.

1. Увод

Лишавањем слободе лица су суочена са многобројним депривацијама и фрустрацијама, што доводи до стварања посебне психолошке атмосфере. Поред тога што су осуђеници изложени притиску формалног система да се понашају у складу са правилима кућног реда, они су изложени и притиску неформалног система, при чему се јавља дилема о прихватању захтева формалног или неформалног система. Неки пенолози, попут Џонсона, су разликовали пет начина прилагођавајућег понашања: 1. инситуционализација (призонизација) – осуђено лице у потпуности прихвата све норме и захтеве неформалног система, док одбацује друштвене вредности; 2. савршени затвореник – понаша се искључиво у складу са захтевима формалног система; 3. отпорно осуђеник – овог осуђеника одликује психопатска структура личности, уз стално кршење норми формалног система и испољавање

1 * доцент, Правни факултет Универзитета у Нишу, darko@prafak.ni.ac.rs

2 * редовна професорка, Правни факултет Универзитета у Нишу, kosticm@prafak.ni.ac.rs

3 * Рад је реализован у оквиру пројекта бр. 179046, Министарства за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије. Уједно, рад је публикован у Зборнику радова Правног факултета у Нишу

насиља; 4. зависност од затвора – овај начин прилагођавања је веома сличан институционализацији, али се од ње разликује по већем степену навикавања на затворску средину, јер се код зависности од затвора дешава да осуђено лице одмах по изласку на слободу ода вршењу кривичних дела како би што пре био враћен на издржавање нове казне затвора; 5. колективно задиркивање – код овог начина прилагођавања долази до масовног омаложавања оних осуђеника за које се претпоставља или зна да колаборирају са формалним системом (Константиновић Вилић, Костић, 2011:228-229). Међутим, морамо да нагласимо да ова Џонсонова типологија начина прилагођавања осуђеника није компактна. Наиме, код свих облика прилагођавања, осим код колективног задиркивања, основ поделе је понашање појединих на притисак којим су изложени од стране формалног и неформалног система, док код колективног задиркивања је основ реакције појединих осуђеника на понашање оног осуђеника који поштује норме формалног система (савршен затвореник).

Управо они осуђеници, чији је начин прилагођавања призонизација, отпорност, као и зависност од затвора, представљају основу за настајање тзв. осуђеничких банди. Многи осуђеници након лишавања слободе имају могућност прикључења бандама у затвору и самим тим науче начине њеног функционисања. То не значи да сви осуђеници буду чланови осуђеничких банди. Наиме, постоје осуђеници, пре свега на дуге затворске казне, који не припадају овим облицима организовања у оквиру неформалног система.

2. Одређење банди у затворима

Под термином осуђеничке банде подразумевамо различите врсте банди, које постоје у пенитенцијарним установама. Осуђеничке банде су врста криминалне организације које своје порекло вуку у америчким затворима. Иако припадници различитих стручних служби имају тенденцију да не употребљавају термин банда, сагласни су међу собом да постојање ових неформалних група представља велики ризик за сигурност свих у затворима.

Затворске банде се могу одредити и као субјекти који извршавају кривична дела, при чему испољавају контролу над уличним бандама. На тај начин њихов утицај превазилази границе самог затвора.⁴

4 Prison Gang Law & Legal Definition, Retrieved 23, June 2013, from <http://definitions.uslegal.com/p/prison-gang/>

Једно друго одређење затворских банди се односи на одређену групу осуђеника, код које постоји одређени степен хијерархије. Неки су сматрали да се традиционалне осуђеничке банде састоје само од пунолетних осуђеника, уз постојање хијерархије са различитим позицијама унутар банде. Другим речима, под осуђеничком бандом се подразумева веома ефикасна криминална организација, која успева да прокријумчари психоактивне супстанце у саму пенитенцијарну установу, уз постојање других криминалних активности како би се одржао такав положај (Carlson, Simon Garrett, 2008:32).

Пенолози Флајшер и Ризон наглашавају да се појам осуђеничке банде везује за групу осуђеника, која има велики капацитет за ремећење мира у затворима или за групу осуђеника, који преставаљају претњу за општу безбедност (Hensley, 2002:4).

Пенолого Лајман, на пример, одређује осуђеничке банде као организацију која делује у оквиру затворског система, која се састоји од одабране групе затвореника, уз постојање ланца команде и кодекса понашања. Осуђеничке банде се одликују тајношћу, при чему је циљ постојања осуђеничке банде бављање криминалним активностима, којим се уједно врши контрола над непосредним окружењем у затворима, применом насиља и застрашивања према осуђеницима који нису чланови банде. За осуђеничке банде се може рећи да представљају за пенологе веома проблематично и непредвидиво истраживање, као што за управу у пенитенцијарним установама представљају ноћну мору (Fleisher, M., Decker, 2001:2).

Криминолог Бек је сматрао да се осуђеничка банда састоји од групе затвореника, који деле пет, шест карактеристика, уз вршење кривичних дела у пенитенцијарним установама. Те карактеристике су следеће: 1) формално чланство са постојањем одређених правила за чланове; 2) постојање вође или неколицине осуђеника, које други осуђеници следе; 3) заједничка одећа, тетоваже, посебан језик или неки други симболи; 4) заједничко име; 5) припадници осуђеничке банде потичу из истог суседства, улице или школе и 6) постојање одређење територије на којој је група позната, као и одређење активности које се предузимају на датој територији.⁵

5 Gangs and Prison, Retrieved 26, June 2013, from http://people.missouristate.edu/MichaelCarlie/what_i_learned_about/prisons.htm

3. Историјски развој осуђеничких банди

Постојање мале групе осуђеника, који ометају ред и мир у пенитенцијарним установама није нова појава. Треба нагласити да се карактер и број оваквих група драстично променио почетком педесетих и шездесетих година прошлог века. Разлог настанка осуђеничких банди треба тражити у одговору на географске, етничке, расне и идеолошке утицаје и изазове у самим затворима. Такође, као разлог настанка банди осуђеника можемо навести и тежњу за самозаштитом, као и тежњу ка стицању материјалних користи бављењем криминалним активности. Сматра се да су неке осуђеничке банде своју структуру изградиле угледајући се на групе које су већ постојале у друштву. Повећање криминалних активности од стране ових група у затворским условима је створило велике проблеме у самом управљању пенитенцијарних установа. Током шездесетих и седамдесетих година прошлог века почело је да се развија ривалство између различитих осуђеничких банди, што је довело до повећања насиља. Међутим, тек почетком седамдесетих година XX века затворска управа је уочила реметилачки капацитет ових група, те је стога почела систематски да их прати. Пенитенцијарне службе се испрва тежиле семо да идентификују оне групе осуђеника, које имају формалну структуру. Временом је установљено да чак и групе осуђеника, са мањом формалном структуром, могу да представљају велики безбедоносни ризик (Walker, 2013).

Код већине банди осуђеника као основ настанка се наводи расна и етничка припадност, при чему је „чланство“ ограничено само на мушкарце. Код чланова осуђеничких банди постоји склоност ка помогању партнеркама ван затвора. Највећи проблем управи пенитенцијарних установа представљају они осуђеници, који су у процесу иницијације, при чему, желећи да импресионирају припаднике одређених банди, врше велики број кривичних дела, уз примену екстремног насиља. Основ стварања неких осуђеничких банди с краја шездесетих година прошлог века била је политичка оријентација. Као циљ су пропагирали збацивање владе, залажући се за ослобођење угњетаваног народа (Walker, 2013).

Историјски је могуће пратити настанак бројних осуђеничких банди. Једна од првооснованих банди је позната под именом Gypsy Jokers. Основана је током педесетих година XX века у државном затвору у

Вашингтону (McShane, Williams, 344). Прва осуђеничка банда, чији је основ настанка била национална припадност, била је Mexican Mafia, која је настала 1957. године у Калифорнији (Orlando-Morningstar, 1997:1). Позната је и под именом EME, La Eme, Emily, Emeros. Чланови ове банде су били чланови уличних банди, али када једном постану чланови Mexican Mafia, остају њен део до краја живота. То се најбоље види по правилу да чланови морају да раде за добробит и по отпуштању на слободу (Skarbek, 2011:3). Ову осуђеничку банду чине припадници хиспано групе који потичи уз јужне Калифорније. Све латино банде изузетно су територијално оријентисане, при чему је нагласак на очувању саме организације, а не појединца. Територијална припадност се најбоље отелотворује у томе што осуђеници шпанског порекла из јужне Калифорније увек у свом говору наглашавају град или област из које потичу, уз изговарање броја 13. Наиме, број 13 представља слово М у алфabetи, која се на шпанском изговара „eme“, што се односи на „La Eme“, односно на јужњаке (Lynch, Duval, 2011). Према последњим извештајима ова осуђеничка банда постоји у најмање девет пенитенцијарних установа. Као модел организације узели су структуру италијаских мафијашких група. Претежно се баве продајом наркотика, али су ангажовани и у друге криминалне активности (Mays, Winfree, 2009:208). Иако из самог назива затворске банде је јасно да је чине само Мексиканци, током историје је постојао један изузетак. Наиме, Американац, Џо Морган, је био припадник ове банде, иако је био југословенског порекла. Он је имао кључну улогу у успостављању сарадње Mexican Mafia са још једном веома познатом осуђеничком бандом – Aryan Brotherhood. Структура Mexican Mafia је таква да се на врху налази тзв. генерал, испод кога се налазе капетани, поручници и војници. Ову осуђеничку банду одликује, такође, велика организованост и дисциплина. Врло често долази до грешке у идентификовању између припадника Mexican Mafia и Mexikanemi из Тексаса. Неки пенолози сматрају да ове две банде осуђеника деле исте тетоваже. Међутим, постоји суптилна разлика у изгледу тетоважа. Mexican Mafia блиско сарађује са следећим осуђеничким бандама: La Nuestra Familia; Northern Structure; Arizona's New Mexican Mafia и Black Guerilla Family (Walker, 2013).

Осуђеничка банда Aryan Brotherhood је основана у затвору у Сан Квентину 1967. године, с циљем одбране од осуђеника Афро-Американаца и Хиспанаца. Убрзо је ова осуђеничка банда постала

најпознатија у Америци. Данас се ова банда претежно бави трговином психоактивних супстанци. Важно је напоменути да код ове банде важи правило „blood in, blood out“, под чиме се подразумева да је потребно убити неког како би се постао члан банде, а да је једини начин да „ослобађања“ од чланства сопствена смрт осуђеника (Atkins, 2011:155). О самом степену агресивности ове осуђеничке банде сведочи податак да су припадници ове банде одговорни за 18% убистава у федералном пенитенцијарном систему, иако банду чини мање од 1% затворске популације.⁶ Осуђеничком бандом Aryan Brotherhood управља веће састављено од три високопозиционирана осуђеника (Orlando-Morningstar, 1997:2).

Још једна веома опасна осуђеничка банда је Black Guerrilla Family. Наиме, она је основана у затвору Сан Квентин 1966. године од стране Џорџа Џексона, који је иначе био члан партије Black Panther. Он је успео да створу ову банду осуђеника тако што је привукао припаднике других милитантних група, попут: Black Liberation Army, Symbionese Liberation Army, и Weatherman Underground Organization. Њихова идеологија се заснива на марксистичкој доктрини (Orlando-Morningstar, 1997:2). Чланови ове осуђеничке банде припадају црној раси. Иако је банда по бројности мала, спада у веома опасна групе осуђеника, јер код њих постоји полагање заклетве по којој живот сваког осуђеника припада осуђеничкој банди. По структури Black Guerrilla Family организована је по угледу на паравојну организацију, са централним комитетом, главномкомандујућим и другим воничким звањима (Walker, 2013).

Средином шездесетих година прошлог века основана је у калифорнијском затвору Соледад осуђеничка банда La Nuestra Familia (Our Family). Чланови ове банде су тзв. nortenos, што значи да потичу из северног дела Калифорније (Newton, 2008:59). Ова осуђеничка банда је некада, заједно са бандом Mexican Mafia, чинила јединствену групу. Разлог разлаза је био исмејавање осуђеника – припадника хиспано групе, из северног дела Калифорније од стране јужњака, због њиховог бољег финансијског и друштвеног положаја (Lynch et al., 2011). Као повод за избијање сукоба између ових двеју група осуђеника била је наводна крађа ципела, које су припадале Хиспанцу

6 Aryan Brotherhood, Retrieved 27, June 2013, from http://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Aryan_Brotherhood.html

са севера, од страбе Хиспанца са југа.⁷ Као што су припадници Mexican Mafia употребљавали број 13, како би нагласили да потичу са југа, припадници La Nuestra Familia су користили број 14, који представља слово N, како би нагласили да потичу са севера (Lynch et al., 2011).

Осуђеничка банда која се врло често меша са Mexican Mafia-ом, је банда затвореника по имену Mexikanemi. Неки их називају и именом Texas Mexican Mafia. Основани су почетком осамдесетих година прошлог века. Ова осуђеничка банда је по бројности веома велика. Наиме, има преко 2.000 чланова. Већину од чланова чине осуђеници мексичког порекла, који су у тренутку затварања живели у Тексасу. Своје криминалне послове су везали за трговину наркотицима. Добро су повезани са својим сарадницима ван затвора, што им омогућује да тржиште дрогом како ван зидина затвора, тако и у самом затвору (Luman, 2011:497). Фебруара 1996. године избио је рат између Mexikanemi и Mexican Mafia. Као повод за избијања сукоба наводи се догађај у којем су чланови Mexican Mafia изболи два члана Mexikanemi у затвору у месту Флоренц у Колораду.⁸ Чланови банде се често повезују са почињеним убиствима. Њихову идеологију одликује схватања да југозападни дело Сједињених Америчких Држава, као и Мексико, треба вратити староседеоцима (Orlando-Morningstar, 1997:4).

Почетком седамдесетих година прошлог века настала је још једна банда у затвору – Texas Syndicate. Као место у којем је настала ова банда затвореника помиње се државни затвор Фолсом у Калифорнији. Банда је оформљена због све већег притиска на одређење осуђенике од стране Mexican Mafia и La Nuestra Familia. Чланови банде имају изграђен војнички дух, јер су спремни да данима способни да буду стрпљиви како би се у правом тренутку осветили, због напада на чланове банде или због кршења кодекса банде (Mays et al., 2009:208). Приликом формирање банде, чланови су могли да буду и осуђеници који нису пореклом Хиспанци. Међутим, врло брзо су дошло је до тога да чланови банде Texas Syndicate могу да буду само Шпанци. Кодекс понашања чланова ове банде обухвата следећа правила: 1) буди Тексашанин; 2) увек остани члан банде; 3) стави интересе банде

7 Wikipedia, Nuestra Familia, Retrieved 26, June 2013, from http://en.wikipedia.org/wiki/Nuestra_Familia

8 Latine prisone gangs, *Mexikanemi*, Retrieved 29, June 2013, from <http://latinoprisongangs.blogspot.com/2009/10/mexikanemi.html>

изнад свега; 4) банда је увек у праву; 5) истетовирај знак банде; 6) никад не изневери чланове банде; 7) поштуј друге чланове и 8) не одај информације о банди другима (Walker, 2013).

Закључак

Осуђеничке банде су такве групе затвореника, које представљају велику сигурносну претњу за функционисање не само формалног, већ и неформалног система. Пред представнике формалног система се ставља готово (не)могућа мисија да спрече деловање осуђеничких банди, које су огледа у угрожавању сигурности осталих затвореника и радника затворске управе, као и у трговини дрогом и другим нелегалним активностима. Другим речима, банде затвореника спречавају основну сврху кривичних санкција, а то је ресоцијализација осуђеника. Осуђеничке банде доводе и до ширења тзв. криминалне болести, јер многи затвореници, плашећи се за своју безбедност, се прикључују овим криминалним организацијама, у којима „уче“ да врше још велики број других кривичних дела.

Историјски развој осуђеничких банди показао је њихову велику разноврсност, као и њихов реметилачки капацитет. Борба формалног система против осуђеничких банди и кривичних дела која оне врше захтева упознавање са генезом њиховог настанка, као и њиховом структуром. Стога овај научни чланак треба да представља полазну основу дубљег проучавања осуђеничких банди, с циљем изградње мера превенције њиховог настанка или успешне борбе против њих.

Библиографија

Aryan Brotherhood, Retrieved 27, June 2013, from http://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Aryan_Brotherhood.html

Atkins, S., Encyclopedia of Right-Wing Extremism In Modern American History, ABC-CLIO, USA, 2011

Carlson, P., Simon Garrett, J., Prison and Jail Administration: Practice and Theory, Jones and Bartlett Publishers, Canada, 2008,

Fleisher, M., Decker, S., An Overview of the Challenge of Prison Gangs, Aspen Publishers, 5(1), 2001,

Gangs and Prison, Retrieved 26, June 2013, from http://people.missouristate.edu/MichaelCarlie/what_i_learned_about/prisons.htm

Hensley, C., Prison Sex: Practice and Policy, Lynne Rienner Publishers, Colorado, 2002,

Latine prisone gangs, Mexikanemi, Retrieved 29, June 2013, from <http://latinoprisongangs.blogspot.com/2009/10/mexikanemi.html>

Lyman, M., Drugs in Society: Causes, Concepts and Control, Anderson Publishing, Burlington, 2011,

Lynch, A., Duval, J., Forensic Nursing Science, Mosby, Missouri, 2011, (Electronic Version), Retrieved 26, June 2013. from <http://books.google.rs/>

HISTORICAL DEVELOPEMENT OF PRISON GANGS

Summary

The authors, based on penologists Johnson's typology how to adjust behavior in prisons, have noted that prisoners are those whose way of adapting to the conditions in the prisons prisonisation, resistance, and the dependence of the prison, are the basis for the emergence so-called prison gangs. Also, it was pointed out that there is no one universally accepted definition of prison gangs, but that each penologist highlights the essential elements of his determination. Period of creation gangs within the prison walls is related to the fifties and sixties of the last century. In the majority of prison gang as alleged grounds of emergence are race and ethnicity, where "membership" is limited only to men. This paper presents the most violent gang of convicts, like Gypsy Jokers, Mexican Mafia, Aryan Brotherhood, Black Guerrilla Family, etc.

Keywords: *prisoners' gang, concept, development*

ОСУЂЕНИЧКЕ БАНДЕ – КРИМИНОЛОШКИ И ПЕНОЛОШКИ АСПЕКТ

***Апстракт:** Аутори су, полазећи од критике Џонсонове типологије прилагођавања понашања у затворима, одредили који су све осуђеници „способни“ да буду чланови банди у затворима. Посебна пажња је посвећена појмовном одређењу осуђеничких банди од стране бројним пенолога. Иако су затвори, као пенитенцијарне установе, веома стари, банде у затворима су релативно нове. Прошли век је време настанка банди осуђеника. Осуђеничке банде се одликују посебном структуром, која је углавном иста. Посебан предмет анализе је начин комуникације припадника банди у затворима. Наиме, комуникације је специфична, уз коришћење посебних шифри и затворских кодова. Такође, аутори су анализирали стопу насиља осуђеничких банди, уз истицање да долази до преливања насиља и криминалних активности ван затворских зидина. Другим речима, постоји повезаност уличних и осуђеничких банди.*

***Кључне речи:** осуђеничке банде, појам, развој, структура, комуникација*

Увод

Лишавањем слободе лица су суочена са многобројним депривацијама и фрустрацијама, што доводи до стварања посебне психолошке атмосфере. Поред тога што су осуђеници изложени притиску формалног система да се понашају у складу са правилима кућног реда, они су изложени и притиску неформалног система, при чему се јавља дилема о прихватању захтева формалног или неформалног система. Неки пенолози, попут Џонсона, су разликовали пет начина прилагођавајућег понашања: 1. институционализација (призонизација) – осуђено лице у потпуности прихвата све норме и захтеве неформалног система,

1 * редовна професорка, Правни факултет Универзитета у Нишу, kosticm@prafak.ni.ac.rs

2 * доцент, Правни факултет Универзитета у Нишу, darko@prafak.ni.ac.rs

док одбацује друштвене вредности; 2. савршени затвореник – понаша се искључиво у складу са захтевима формалног система; 3. отпорно осуђеник – овог осуђеника одликује психопатска структура личности, уз стално кршење норми формалног система и испољавање насиља; 4. зависност од затвора – овај начин прилагођавања је веома сличан институционализацији, али се од ње разликује по већем степену навикавања на затворску средину, јер се код зависности од затвора дешава да осуђено лице одмах по изласку на слободу ода вршењу кривичних дела како би што пре био враћен на издржавање нове казне затвора; 5. колективно задиркивање – код овог начина прилагођавања долази до масовног омаложавања оних осуђеника за које се претпоставља или зна да колаборирају са формалним системом (Константиновић Вилић, Костић, 2011:228-229). Међутим, морамо да нагласимо да ова Џонсонова типологија начина прилагођавања осуђеника није компактна. Наиме, код свих облика прилагођавања, осим код колективног задиркивања, основ поделе је понашање појединих на притисак којим су изложени од стране формалног и неформалног система, док код колективног задиркивања је основ реакције појединих осуђеника на понашање оног осуђеника који поштује норме формалног система (савршен затвореник).

Управо они осуђеници, чији је начин прилагођавања призонизација, отпорност, као и зависност од затвора, представљају основу за настајање тзв. осуђеничких банди. Многи осуђеници након лишавања слободе имају могућност прикључења бандама у затвору и самим тим науче начине њеног функционисања. То не значи да сви осуђеници буду чланови осуђеничких банди. Наиме, постоје осуђеници, пре свега на дуге затворске казне, који не припадају овим облицима организовања у оквиру неформалног система.

Одређење банди у затворима

Под термином осуђеничке банде подразумевамо различите врсте банди, које постоје у пенитенцијарним установама. Осуђеничке банде су врста криминалне организације које своје порекло вуку у америчким затворима. Иако припадници различитих стручних служби имају тенденцију да не употребљавају термин банда, сагласни су међу собом да постојање ових неформалних група представља велики ризик за сигурност свих у затворима. Затворске банде се

могу одредити и као субјекти који извршавају кривична дела, при чему испољавају контролу над уличним бандама. На тај начин њихов утицај превазилази границе самог затвора.³

Једно друго одређење затворских банди се односи на одређену групу осуђеника, код које постоји одређени степен хијерархије. Неки су сматрали да се традиционалне осуђеничке банде састоје само од пунолетних осуђеника, уз постојање хијерархије са различитим позицијама унутар банде. Другим речима, под осуђеничком бандом се подразумева веома ефикасна криминална организација, која успева да прокријумчари психоактивне супстанце у саму пенитенцијарну установу, уз постојање других криминалних активности како би се одржао такав положај (Carlson, Simon Garrett, 2008:32).

Пенолози Флајшер и Ризон наглашавају да се појам осуђеничке банде везује за групу осуђеника, која има велики капацитет за ремећење мира у затворима или за групу осуђеника, који престављају претњу за општу безбедност (Hensley, 2002:4).

Пенолого Лајман, на пример, одређује осуђеничке банде као организацију која делује у оквиру затворског система, која се састоји од одабране групе затвореника, уз постојање ланца команде и кодекса понашања. Осуђеничке банде се одликују тајношћу, при чему је циљ постојања осуђеничке банде бављање криминалним активностима, којим се уједно врши контрола над непосредним окружењем у затворима, применом насиља и застрашивања према осуђеницима који нису чланови банде. За осуђеничке банде се може рећи да представљају за пенологе веома проблематично и непредвидиво истраживање, као што за управу у пенитенцијарним установама представљају ноћну мору (Fleisher, M., Decker, 2001:2).

Криминолог Бек је сматрао да се осуђеничка банда састоји од групе затвореника, који деле пет, шест карактеристика, уз вршење кривичних дела у пенитенцијарним установама. Те карактеристике су следеће: 1) формално чланство са постојањем одређених правила за чланове; 2) постојање вође или неколицине осуђеника, које други осуђеници следе; 3) заједничка одећа, тетоваже, посебан језик или неки други симболи; 4) заједничко име; 5) припадници осуђеничке банде

3 Prison Gang Law & Legal Definition, Retrieved 23, June 2013, from <http://definitions.uslegal.com/p/prison-gang/>

потичу из истог суседства, улице или школе и б) постојање одређење територије на којој је група позната, као и одређење активности које се предузимају на датој територији.⁴

Структура осуђеничких банди

Организација осуђеничких банди је била предмет истраживања у бројним случајевима. Тако је доцент на катедри за кримонологију, Роберт Фонг, на Универзитету Северна Каролина, проучавао структуру двеју осуђеничких банди: Texas Syndicate и Mexikanemi. Као општу карактеристику осуђеничких банди наводио је висок степен структурисаности. Тако је, на пример, на челу Texas Syndicate председник и потпредседник, који су изабрани од стране других припадника банде. Из овога се може извући закључак да у организацији Texas Syndicate провејава дух демократије, јер сваки члан има право гласа, а одлуке се доносе јединствено. Правило о неопходности постизања јединствених одлука је уведено како би се спречио могућу сукоб. Фонг је сматрао да нивоу јединице организација ове осуђеничке банде се састоји од команданта, који је надређен капетану, поручнику, водник и војнику. Као услов за долазак на све друге позиције, осим позиције предсеника, је доказаност у обављању кривичних дела за саму банду. Један од начина заштите банде од избијања унутарњег сукоба је и правило да сви чланови ове осуђеничке банде, осим председника и потпредсеника, бивају одмах деградирани у положај војника, уколико их управа формалног система премести у неку другу групу (Orlando-Morningstar, 1997:5).

Осуђеничка банда Mexikanemi имају, како тврди Фонг, сличну организацију. На челу банде је председник, а испод њега постоје потпредседник, регионални генерали, поручници, водници и војници. Како би се досегла одређена позиција у структури саме банде, потребно је располагати посебним вештинама, које се огледају у могућности одржавања хармонијских односа у самој банди, као и у поседовању лидерских способности. Иако је одржавање складних односа у самој банди веома важан елемент с циљем даљег јачање снаге банде, у осуђеничкој банди Mexikanemi не постоји унапред смишљен начин избегавања сукоба међу члановима банде. Иако је један од принципа функционисања банде постизање јединствених одлука, поручници често издају наредбе, без претходне сагласности осталих чланова банде (Orlando-Morningstar, 1997:5).

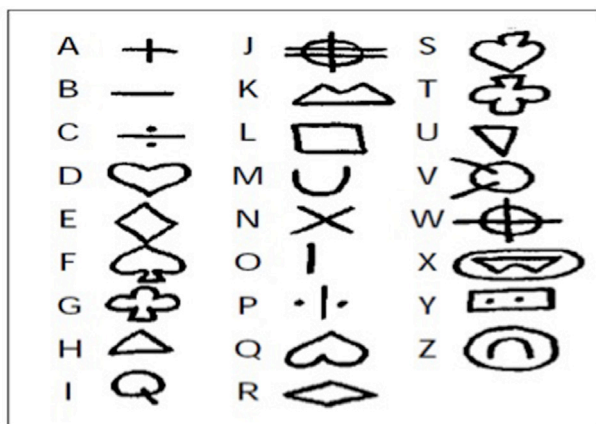
4 Gangs and Prison, Retrieved 26, June 2013, from http://people.missouristate.edu/MichaelCarlie/what_i_learned_about/prisons.htm

Из овог истраживања криминолога Роберта Фонга, може извући неке уопштене закључке о организацији осуђеничких банди. Наиме, оне су високо организоване осуђеничке групе, са одређеним кодексом понашања и правилима понашања, која се спроводе од стране вође банде (Miller, Hess, Orthmann 2011:386). На челу сваке осуђеничке банде је вођа, заједно са својим блиским сарадницима. Вођа затворске банде се одликује честом употребом насиља, како према члановима његове банде, тако и према осуђеницима који нису припадници његове банде, при чему је способан да застраши друге затворенике. Пенолошкиња Сандра Фортун је, приликом истраживања осуђеничких банди, дошла до шест особина вођа банди у затворима. Тако се вођа затворске банде карактерише захтевом за лојалношћу од других припадника банде, спровођењем сопствених жеља и одржавању тренутне позиције уливањем страха осталим члановима банде, способношћу и жељом да спроведе своје наредбе, потврђивањем своје позиције у односу на остале чланове банде, успоном до позиције вође банде коришћењем личних веза са претходним вођом, као и потврђивању самог себе као лидера осуђеника кроз призму поштовања, које је стекао због свог понашања и демонстрације лидерских способности (Holmes, Tewksbury, Higgins, 2012:120).

Владајућа структура, са најтврђим члановима банде, чини 15-20% укупног чланства банде. Чланство у осуђеничкој банди подразумева апсолутну лојалност. Начин напредовања на хијерархиској лествици подразумева употребу (смртоносне) силе. Не постоји могућност да неко изађе из банде, јер се сматра да он тиме угрожава виталне интересе саме банде осуђеника, тако да се то лице елиминише (Fleisher et al., 2011:3).

Комуникација осуђеничких банди

Чланови осуђеничких банди користе различите начине како би комуницирали. Неки истраживачи сматрају да чланови осуђеничких банди комуницирају употребом тетоважа и графита. Најчешће се користе шифроване поруке (Riviello, 2010:196). Илустрација шифрованих знакова може се најбоље видети на примеру осуђеничке банде La Nuestra Familia (слика 1). И све друге банде користе сличне знакове (Orlando-Morningstar, 1997:7).

Слика 1. Пример шифрираних знакова осуђеничке банде *La Nuestra Familia*

Поред комуникације међу члановима осуђеничких банди помоћу шифара, чланови банде осуђеника користи и тзв. *body language*, који обухвата комуницирање телом, рукама, као и посебним плесним покретима. Комуницирање телом односи се на посебан положај руку и ногу, којим се шаљу одређене поруку члановима савезничких или противничких банди осуђеника. Неке банде затвореника имају дубоко укоренење церемонијалне плесове, који се састоји од понављање одређених комбинација покрета петом и прстима. Сврха тих плесова је увреда чланова супарничке банде, мада се плес изводи и након убиства члана неке друге банде осуђеника. Иако је извођење ових врста плесова доста старо, велику популарност широм пенитенцијарних система су „доживели“ након њиховог извођења од стране познатог репера *Snoop Dog-a*, бившег члана једно од осуђеничких банди (Riviello, 2010:197).

Неке друге банде осуђеника комуницирају међусобно помоћу посебног кода, под којим се подразумева употреба одређених речи, које за чланове затворске банде имају посебно значење. На слици под бројем 2. дат је код осуђеничке банде *Black Guerrilla Family*, са значењем одређених речи (Orlando-Morningstar, 1997:7).

BGF Term	Meaning
Annette Brooks	Aryan Brotherhood
Bobby G. Foster	BGF
Central High	mainline
Compton	hole or segregation
D.C.	decision or deciding
kiss	marked for death
Mary Mitchell	Mexican Mafia
Nelson Franklin	Nuestra Familia
Paula	police officer
record shop	hospital
salt	hacksaw
Sammy Davis, Jr.	bootlicking
Supermarket	killed or dead

Слика 2. Пример кода осуђеничке банде *Black Guerrilla Family*

Осуђеничке банде и насиље

Бројне криминолошке студије су показале да лица која су највише склона насиљу, како ван затвора, тако и у самом затвору, имају између 16 и 24 година. Просечна старост лица који долазе у пријамна одељења пенитенцијарних установа је 27 година. Такође, дошло се до резултата да су младе особе у већој могућности да буду виктимизирани од разних облика насиља, у односу на лица старије животне доби (Clear, Cole, Reisig, 2009:278). Непостојање породичних веза младих осуђеника је још један разлог њихове склоности ка испољавању насиља. Као још један разлог да су млади осуђеници насилнији у односу на старије осуђенике, наводи се њихова немогућност да међусубне односе са другим осуђеницима не тумаче као изазове и провокације, што у крајњем сучају доводи до испољавања насилног понашања (Clear et al., 2009:278).

Неки социолози сматрају да култура насиља постоји међу одређеним групама, одговарајућег социоекономског статуса, расне или етничке припадности. Другим речима, култура примене насиља постоји код лица нижег друштвеног положаја. Како су припадници ниже друштвене класе најчешће и осуђеници, више је него јасно колики је обим насиља у затворима. Уколико насиље у затворима посматрамо кроз призму расне припадности, истраживања су показала да Афро-Американци, који су лошег социоекономског положаја, су више агресивнији у односи на припаднике беле расе (Clear et al., 2009:278).

Осуђеничке банде су главни “произвођачи“ насиља у затворима. Расна и етничка припадност су главни поводи за нападе на припаднике других банди. У пенитенцијарним установама долази до „преливања“ насиља са улице у саме затворе. Другачије речено, рат на улици између припадника различитих банди се преноси међу затворске зидине (Clear et al., 2009:278). Истраживање о обиму насиља у пенитенцијарним установама је показало да од 82.000 осуђеника највише су насилни они који припадају осуђеничким бандама. Чланови различитих банди су одговорни за 26% насилних инцидената, као и за 31,5% насилних напада на друге осуђенике. Припадници формалног система примењују припадност осуђеничким бандама као најбитнији фактор у прогнози понашања неког осуђеника током издржавања казне затвора. Исто тако, већа укљученост у криминалне активности, као и већа позиција у хијерархији осуђеничке банде, представља битан предикатор насилног понашања (Holmes et al., 2012:121).

Повезаност осуђеничких и уличних банди

Историјски посматрано, осуђеничке банде су настале као реакције на разне депривације и фрустрације осуђеника на затворске услове. Такође, као разлог настајања банди наводи се и тежња за бављењем нелегалним активностима унутар затворских зидина. У време настајања осуђеничких банди није постојала веза са уличним бандама. Међутим, у последње време ситуација је доста промењена. Наиме, као разлоге за постојање повезаности осуђеничких и уличних банди можемо навести: нагло повећање броја припадника уличних банди у пенитенцијарним установама и то да чланови осуђеничких банди по издржаној затворској казни настављају са криминалним активностима на слободи, при чему долазе у контакт са члановима уличних банди (Conly, 1993:56).

Како чланови уличних банди одмах по доласку у пенитенцијарну установу траже заштиту, „неминовно“ је да постану чланови одређених банди осуђеника. На тај начин долази до инфилтрирања чланова уличних банди у банде у затворима. По изласку из затвора, бивши затвореници се поново успостављају везе са члановима својих уличних банди (Klein, 1995:23). Од свих чланова осуђеничких банди се очекује да остану у контакту са осталим осуђеницима – члановима, по изласку

из затвора, како би одрађивали послове који су потребни осуђеницима. Тако, на пример, отпуштени чланови Aryan Brotherhood-a имају обавезу да финансијски помажу породице чланова ове осуђеничке банде који су још увек у затвору. Осуђеничке банде Mexican Mafia и Texas Syndicate проширују свој утицај ван пенитенцијарних установа тако што се њихови из затвора отпуштени чланови баве трговином психоактивним супстанцама, при чему неминовно долазе у контакт са уличним бандама (Orlando-Morningstar, 1997:8). Уколико се неки отпуштени члан осуђеничке банде бави самоиницијативно криминалним активностима, попут диловања дроге, неопходно је да преда одређени проценат зараде осуђеничкој банди –Texas Syndicate захтева 10%, док осуђеничка банда 15%. Казна за непоштовање овог правила је смрт (Orlando-Morningstar, 1997:8).

Повезаност између уличних и осуђеничких банди се не огледа само у инфилтрирању чланова. Наиме, ове две врсте банди сарађују приликом вршења криминалних активности. Тако је истраживање, спроведено од стране National Gang Intelligence Centar, показало да постоји повезаност уличних банди MS-13 и 18th са осуђеничким бандама, попут Mexican Mafia (Larence, 2010:42).

Закључак

Осуђеничке банде су такве групе затвореника, које представљају велику сигурносну претњу за функционисање не само формалноф, већ и неформалног система. Пред представнике формалног система се ставља готово (не)могућа мисија да спрече деловање осуђеничких банди, које су огледа у угрожавању сигурности осталих затвореника и радника затворске управе, као и у трговини дрогом и другим нелегалним активностима. Другим речима, банде затвореника спречавају основну сврху кривичних санкција, а то је ресоцијализација осуђеника. Осуђеничке банде доводе и до ширења тзв. криминалне болести, јер многи затвореници, плашећи се за своју безбедност, се прикључују овим криминалним организацијама, у којима „уче“ да врше још велики број других кривичних дела.

Иако су припадници формалног система предузимали бројне активности са циљем смањења броја осуђеничких банди, у виду коришћење инсајдерских информација од стране припадника самих банди, изолације вођа осуђеничких банди, строго кажњавање за свако кршење правила кућног реда, праћење комуникације чланова банди, ниво насиља осуђеничких банди је не само остао исти, већ је растао из године у годину. Полазећи од ове чињенице неопходно је трагати са новим начинама контролисања осуђеничких банди, јер је природно да се људи организују у одређење групе. Као начин за успешно смањање обима насиља осуђеничких банди можемо навести пример примене когнитивне терапије у затвору The Sierra Conservation Center у Џејмстауну. Овај затвор, средњег степена обезбеђења, је познат по вршењу насиља између осуђеничких банди. Због тога је управа затвора увела обавезу да осуђеници прочитају књигу „The Purpose Driven Life“, аутора свештеника Рика Варена. Координатор програма за борбу против зависности, Хектор Лозано, је говорио да није могло да прође две недеље а да се не деси неки случај напада припадника једне банде на чланове друге банде осуђеника. Читање ове књиге допринело је промени понашања банди једне према другој, јер су оне почеле да разговарају о ономе што су прочитале. Преко 400, од 1.200 осуђеника, су прочитали књигу. Обавеза осуђеника се састојала да, након прочитаног поглавља, развију групну дискусију о томе како прочитани део књиге утиче на њихов свакодневни живот. Од 2003. године, када је овај религиозни програм почео да се примењује, забележена је само једна побуна, 67 насилних инцидената,

четири напада на припаднике формалног система, при чему је 1.067 осуђеника дисциплински кажњавано. Пре него што је програм почео да се спроводи, број побуна је био 5, док су била пријављена 103 инцидената са елементима насиља. Исто тако, у четири случаја жртва насиља је било особље управе пенитенцијарне установе, уз постојање дисциплинског кажњавања у 1.226 случајева. Формални систем је био задовољан постигнутим резултатима. Портпарол затвора у Џејмстауну, Кени Калхун, је рекао да је дати религиозни програм одиграо веома значајну улогу у опадању стопе пријављених случајева насиља између осуђеничких банди (Димовски, 2012:341-342).

Из наведеног примера можемо видети да постоје начини за редукцију насиља осуђеничких банди. Стога треба их у наредном периоду развијати. Уједно треба трагати за новим начинима превенције агресивног понашања припадника осуђеничких банди.

Библиографија

Carlson, P., Simon Garrett, J., *Prison and Jail Administration: Practice and Theory*, Jones and Bartlett Publishers, Canada, 2008,

Clear, T., Cole, G., Reisig, M., *American Corrections*, Thomson Higher Education, USA, 2009,

Conly, C., *Street Gangs: Current Knowledge and Strategies*, National Institute of Justice, USA, 1993 Klein, M., *The American Street Gang: Its Nature, Prevalence, and Control*, Oxford University Press, New York, 1995,

Fleisher, M., Decker, S., *An Overview of the Challenge of Prison Gangs*, Aspen Publishers, 5(1), 2001,

Gangs and Prison, Retrieved 26, June 2013, from http://people.missouristate.edu/MichaelCarlie/what_i_learned_about/prisons.htm

Hensley, C., *Prison Sex: Practice and Policy*, Lynne Rienners Publishers, Colorado, 2002,

Holmes, R., Tewksbury, R., Higgins, G., *Introduction to Gangs in America*, Taylor & Francis Group, USA, 2012,

Miller, L., Hess, K., Orthmann, C., *Community Policing: Partnerships for Problem Solving*, Cengage Learning, New York, 2011,

Orlando-Morningstar, D., (1997), *Special needs offenders – Bulletin*, Retrieved 27, June 2013, from <https://bulk.resource.org/courts.gov/fjc/snobull2.pdf>

Prison Gang Law & Legal Definition, Retrieved 23, June 2013, from <http://definitions.uslegal.com/p/prison-gang/>

Riviello, R., *Manual of Forensic Emergency Medicine*, Jones and Bartlett Publishers, London, 2010,

Димовски, Д., Криминолошко одређење убиства – докторска дисертација, Ниш, 2012,

Константиновић Вилић, С., Костић, М., Пенологија, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2011,

PRISONS GANGS – CRIMINOLOGICAL AND PENOLOGICAL ASPECT

Summary

The authors, based on penologists Johnson's typology how to adjust behavior in prisons, have noted that prisoners are those whose way of adapting to the conditions in the prisons prisonisation, resistance, and the dependence of the prison, are the basis for the emergence so-called prison gangs. Also, it was pointed out that there is no one universally accepted definition of prison gangs, but that each penologist highlights the essential elements of his determination. Period of creation gangs within the prison walls is related to the fifties and sixties of the last century. In the majority of prison gang as alleged grounds of emergence are race and ethnicity, where "membership" is limited only to men. This paper presents the most violent gang of convicts, like Gypsy Jokers, Mexican Mafia, Aryan Brotherhood, Black Guerrilla Family, etc.

Prison gangs are characterized by a special structure, which is largely the same. The head of the gang's president and underneath are vice president, regional generals, lieutenants, sergeants and soldiers. Prison gang members use different ways to communicate. Some researchers believe that prison gang members communicate using tattoos and graffiti. The most commonly are used coded messages. Prison gangs are the major "producers" of violence in prisons. Race and ethnicity are the main causes of the attacks on rival gang members. In the penitentiary institutions comes up to "spillover" of violence from the street into the prisons. Also, the authors emphasized the nexus of prison and street gangs.

Keywords: *prisoners' gang, concept, development, structure, communication*

ЗАТВОРЕНИЧКИ КОДЕКС- КЉУЧ ЗА РАЗУМЕВАЊЕ ЗАЈЕДНИЦЕ ОСУЂЕНИКА

Апстракт: У пенитенцијарним установама поред формалног система постоји и неформални систем који функционише по посебним правилима, често супростављеним у односу на правила која својим ауторитетом и на основу закона намеће формални систем. Неформални систем чине сами осуђеници. Заједница осуђеника има своја посебна правила која чине „затворенички кодекс“ који има карактер обичајног права. Предмет рада је управо анализа најважнијих обележја затвореничког кодекса. Његово изучавање је од изузетне важности за разумевање осуђеничке заједнице и остваривање принципа ресоцијализације, као најважнијег циља кажњавања. Затвори су слика једног друштва. Сви друштвени односи, проблеми и конфликти из спољњег света се једноставно преламају и на саме пенитенцијарне установе и односе у њима. За проучавање живота и рада у пенитенцијарним установама од изузетне је важности познавање функционисања заједнице осуђеника, као посебног друштвеног система. Свака заједница људи има свој вредносни систем и „кодекс“ понашања. Прегледом пенолошке литературе је утврђен недостатак теоријских, а посебно емпиријских истраживања која би за свој предмет имала осуђеничку заједницу, њен вредносни систем и „кодекс“ понашања самих осуђеника. Овај рад, иако није емпиријског типа, има за циљ да кроз кратаку анализу основних карактеристика кодекса осуђеника, која је сачињена на основу доступне литературе из области пенологије, укаже на потребу спровођења даљих истраживања у овој области.

Кључне речи: пенологија, затворенички кодекс, заједница осуђеника, пенитенцијарни систем.

Уводна разматрања

Историја пенологије је најжалосније поглавље у историји цивилизације. Она портретише човека у најгорем издању. Његова свирепост, бруталност и нехуманост били су неограничени у скоро свако доба, на скоро сваком месту. Практично апсолутна моћ над безмало беспомоћним људима, често до сржи квари (Кларк, 2009, р. 146).

Затвори су слика једног друштва. Сви друштвени односи, проблеми и конфликти из спољњег света се једноставно преламају и на саме пенитенцијарне установе и односе у њима. За проучавање живота и рада у пенитенцијарним установама од изузетне је важности познавање функционисања заједнице осуђеника, као посебног друштвеног система. Свака заједница људи има свој вредносни систем и „кодекс“ понашања. Прегледом пенолошке литературе је утврђен недостатак теоријских, а посебно емпиријских истраживања која би за свој предмет имала осуђеничку заједницу, њен вредносни систем и „кодекс“ понашања самих осуђеника. Овај кодекс се састоји из низа неформалних неписаних правила, чија је највећа снага управо у његовој обавезности и апсолутном дејству на све осуђенике који су део осуђеничке заједнице.

Овај рад, иако није емпиријског типа, има за циљ да кроз кратаку анализу основних карактеристика кодекса осуђеника, која је сачињена на основу доступне литературе из области пенологије, укаже на потребу спровођења даљих истраживања у овој области. Познавање кодекса осуђеника је од кључне важности за разумевање осуђеничке заједнице, а самим тим и за остваривање циљева третмана и постизање пуне ресоцијализације осуђеника након издржане казне затвора.

Појам и основне карактеристике заједнице осуђеника

Када се говори о затвореничком друштвеном систему, обично се мисли на затворску заједницу. Она се дефинише као специфичан, вештачки и принудно установљен заједнички живот и систем односа утицаја и међусобног повезивања осуђеника, који се налазе у затворској установи на издржавању казне затвора са одређеним трајањем (Мирић, 2012, р. 66). У литератури се може пронаћи и дефиниција затвореничког друштвеног система, под којим се подразумевају

„свеукупни односи између осуђеника у казнено поправним установама које карактерише постојање посебних циљева, вредности и норми понашања супростављених заједничким циљевима затвора, као организације нормама особља и друштва уопште, те постојање мање или више изражене социјалне организације базиране на разликовању неформалних улога и групних статуса“. (Радовановић, 1992, р. 114). Важно је истаћи да је овакав облик заједнице створен као начин реаговања државе и друштва на криминалитет, састављен од особа истог пола, различитих, жеља, навика, менталитета, не постоји на добровољној основи и не јавља се на слободи. Осуђена лица су смештена у установу присилним путем, а њихова заједница се одржава принудом коју спроводи формални затворски систем (режим и особље установе), али и нормама и мерама саме осуђеничке заједнице. Из ове карактеристике заједнице осуђеника произилази и следећа да је формални систем тај који одређује опште и посебне услове живота осуђеника, правила понашања, облачења и свих других активности. Осуђеници, су дакле, спутани у својим свакодневним активностима и немају никакву могућност избора.

Заједница осуђеника је веома хетерогена. Чланови ове заједнице стварају и специфичну подкултуру. Природа затворске културе је да реши проблеме које ствара затворска ситуација (Шпадијер-Џинић, 1973, рр. 62-62).

Систем односа, ставова норми и вредности који стварају осуђена лица у осуђеничкој заједници мотивисан настојањем да се супростави формалном систему назива се „неформални систем“. Он је од великог значаја за функционисање затвора у целини. Издвајају се битна обележја затворског неформалног система: 1) солидарност са осуђеницима; 2) отпор особљу; 3) отпор тртману; 4) одбацивање друштва; 5) забрана или прихватање експлоатације међу осуђеницима; 6) забрана или прихватање насиља у односу са осуђеницима; 7) оријентација на затворске материјалне вредности; 8) забрана одавања информација особљу; 9) очување реда и мира; 10) очување личности (Радовановић, 1992, р. 482).

Као једна од карактеристика осуђеничке заједнице често се наводи „екстрмни ауторитаризам“ (Константиновић-Вилић & Костић, 2011, р. 227). Борећи се за позиције и престиж осуђеници често долазе у

такве конфликти који неретко добијају и екстремне облике испољавања у виду различитих облика насиља. На тој основи долази до стварања и јачања једног посебног ауторитета неформалног система који је често јачи од оног који намеће формални систем. Кажњавање од стране представника формалног система понекад доприноси стицању угледа и побољшању статуса међу осуђеницима. То је и разумљиво јер осуђенике много јаче повезује статус него везе са службеницима установе.

Када је реч о конфликтима у осуђеничкој заједници, треба посебну пажњу обратити на конфликти између осуђеника и представника формалног система. Обично су то чешћи сукоби у установама затвореног типа с максималним степеном обезбеђења, строгог режима и нетолерантног надзорног и стражарског особља, а нарочито при случајевима тешког друготрајног рада и нехуманог односа затворских службеника, самовлашћа и игнорисања социјалних услова живота (Радоман, 2003, р. 243).

Осуђеничка заједница представља један вештачки створен друштвени миље у коме делују бројни фактори који отежавају, а често и онемогућавају бољу организацију активности и спровођење процеса преваспитавања. Упркос томе, она може бити врло важан фактор у процесу ресоцијализације, ако терапеутско особље успе да осуђеничке групе активира у позитивном смеру. Предуслов за то је добро познавање настанка, структуре и функционисања заједнице осуђеника. Вредносни систем и „кодекс“ су важне карактеристике ове заједнице и о њима ће бити више речи у наставку рада.

Вредносни систем, норме понашања и кодекс осуђеника

На понашање осуђеника у многоме утичу управо вредносни системи из осуђеничке заједнице. Најзначајније вредности осуђеничке заједнице јесу групна кохезија и узајамна солидарност. Овако конципиране вредности и норме имају за циљ олакшавање затворских депривација и фрустрација и спречавање настајања затворских психоза. Код свих осуђеника се ствара тежња ка постизању што већег степена лојалности заједници, међусобне солидарности, одсуства насиља и експлоатације над осуђеницима. Основни је циљ сачувати стабилност затвореничког друштва. Једино се на тај начин осуђеничка заједница

и сви њени чланови могу заштитити од деловања формалног система. Солидарност осуђеника има поред ове објективне и субјективну компоненту која се огледа у помагању у невољи, у случају болести, старости или дисциплинског кажњавања чланова заједнице. Она се мери спремношћу да се помогне другим осуђеницима у свим инцидентним ситуацијама које могу настати у контактима са органима управе.

Друга значајна вредност осуђеничке заједнице је константан отпор затворском особљу и одбијање да се спроводи одговарајући пенилошки третман. На тај начин сама осуђена лица изражавају свој негативан став према вредностима остатка друштва отежавајући притом сопствену ресоцијализацију. Са овом нормом у у уској вези и отпор третману и одбацивање друштва који се јављају код већине осуђеника (Константиновић-Вилић & Костић, 2006).

Још једна значајна вредност јесте настојање да се очува аутономија личности. Наиме, доласком у затвор, осуђеници губе не само слободу кретања, већ и читав низ друштвених улога које су раније имали. То често доводи до осећања безвредности, мањка самопоуздања и самопоштовања. Управо кроз осуђенички друштвени систем исти могу да поврате неки свој ранији утицај у заједници. Међу осуђеницима је врло распрострањено уверење да ако не могу да промене услове живота у затвору, могу да каналишу и контролишу своје поступке и тако допринесу очувању неког степена интегрисаности.

Ма колико то парадоксално звучало, једна од вредности осуђеничке заједнице је очување мира и стабилности у затвору. У први мах се чини да је реч о једној друштвено прихватљивој вредности, али у стварности није тако. Очување мира овде има сасвим другачији циљ, а то је да се тако спрече могући конфликти са формалним системом што би угрозило и функционисање саме заједнице.

Поред ових колективних вредности у осуђеничкој заједници се могу јавити и одређене индивидуалне вредности које у у супротности са групном. Најчешће је реч о тежњи појединих осуђеника да контролишу и експлоатишу друге. Лична моћ је условљена поседовањем одређених материјалних добара који су снажан извор задовољства свих осуђеника (дрога, мобилни телефони, новац...)

На основу вредносних сватања стварају се одређена правила понашања која чине кодекс понашања осуђеника који има снагу обичајних правила међу самим осуђеницима. Правила кодекса су врло кратка и јасна и њима се регулишу односи самих осуђеника и однос осуђеника према формалном систему. Сајкс и Месинџер (Sykes, Mesinger) су на основу бројних истраживања констатовали да постоје пет главних принципа затворског кодекса:

1. група норми која регулишу међусобни однос осуђеника и однос према управи. Забрањује се одавање информација представницима формалног система и експлоатација осуђеника међусобно. У затвореничком сленгу ова правила су исказана у форми кратких захтева попут „не издај затвореника“, „не лај“, „не ради ништа човеку иза леђа“;
2. норме које контролишу афекте теже да сведу међусобне сукобе осуђеника на најмању могућу меру („не губи главу“, „гледај своја посла“);
3. осуђеници не треба да експлоатишу једни друге („не буди изнуђивач“, „не кради“, „не експлоатиши“);
4. норме које утичу на очување достојанства и морала осуђеника („не буди слабић“, „не кукај“, „буди човек“);
5. норме које забрањују признавање угледа затворском особљу (Константиновић-Вилић & Костић, 2011, pp. 227-228).

Иако ове норме нису нигде записане, осуђеници морају да их поштују. Опино иурис је заштита вредности осуђеничке заједнице. За кршење наведених норми, предвиђене су казне које извршавају сами чланови осуђеничке заједнице и крећу се од подсмеха и бојкота, па све до употребе физичке силе, све у зависности од тога које је норма прекршена (Мирић, 2012). Овај „кодекс“ важи и за осуђенике који нису учествовали у његовом доношењу у чему се још једном види обичајни карактер наведених правила. У анализи и тумачењу норми овог „кодекса“ нам могу помоћи и одређења граматичка и лингвистичка правила. Наиме, већ на основу кратког приказа појединих његових норми може се закључити да у њему доминирају кратке заповедне реченице. На овај начин се на изузетно брз и једноставан начин преносе заповести свим члановима осуђеничке заједнице, што утиче на очување солидарности међу њеним члановима.

У затворима је веома изражено деловање осуђеничких банди које представљају главне генераторе насиља. У деловању осуђеничких банди се, поред општих карактеристика, могу уочити и поједине карактеристике у зависности од државе и друштвеног миљеа из кога потичу њени чланови. Свака од тих банди има специфичан кодекс понашања својих чланова. Такав је случај и са бандом у САД- Texas Syndicate. Као место у којем је настала ова банда затвореника помиње се државни затвор Фолсом у Калифорнији. Банда је оформљена због све већег притиска на одређење осуђенике од стране Mexican Mafia и La Nuestra Familia. Чланови банде имају изграђену готово војничку дисциплину, будући да спремни да данима способни да буду стрпљиви како би се у правом тренутку осветили, због напада на чланове банде или због кршења кодекса банде (Mays & Winfree, 2009, p. 208). Према Вокеру (Walker) Приликом формирање банде, чланови су могли да буду и осуђеници који нису пореклом Хиспанци. Међутим, врло брзо су дошло је до тога да чланови банде Texas Syndicate могу да буду само Шпанци. Кодекс понашања чланова ове банде обухвата следећа правила: 1) буди Тексашанин; 2) увек остани члан банде; 3) стави интересе банде изнад свега; 4) банда је увек у праву; 5) истетовирај знак банде; 6) никад не изневери чланове банде; 7) поштуј друге чланове и 8) не одај информације о банди другима (Костић & Димовски, 2013, p. 225). И у случају кодекса ове банде осуђеника уочљиве су норме усмерене на одржавање групне солидарности међу њеним члановима и обезбеђивању конспиративности у односу на представнике формалног система.

Дакле, у затворима функционишу паралелно два кодекса норми: један је писан, конфенционалан, долази од формалног система и усмерен је ка остварењу принципа рехабилитације и ресоцијализације, а други је неписан, долази од неформалног осуђеничког система и усмерен је ка отпору према формалном систему. Због тога се он и сматра девијантним. Међутим, добро познавање неформалног кодекса понашања осуђеника може и допринети процесу ресоцијализације осуђеника ако се из њега преузму позитивни елементи којих свакако има. Осуђенички кодекс би требало искористити за јачање просоцијалних веза међу самим осуђеницима. Јачањем осуђеничког самоуправљања кроз његово партнерство са формалним системом у остваривању циљева третмана, могу се сузбити многе девијантне и деликвентне појаве које се дешавају иза зидина затвора. Многим

ова идеја изгледа превише утопистички да би била остварива. Скептицизам везан за позитивно деловање осуђеничке заједнице је свакако у вези са чињеницом да је много више осуђеничких група са антисоцијалним деловањем у однос на оне просоцијалне.

Од кључне важности за добро функционисање сваке установе за извршење кривичних санкција је остваривање добре комуникације између представника формалног и неформалног система упркос познатом „закону Ћутања“, као једном од основних правила кодекса осуђеничке заједнице. Комуникација са осуђеним лицима представља највећи и најспецифичнији сегмент преваспитног рада и предуслов је за постизање крајњег циља – ресоцијализације осуђеног лица (Поткоњак, 2009, р. 180).

Данас се све више уочава својеврсна криза вредносних система у друштву, па и у пенитенцијарним установама. Ову кризу сасвим добро описује доц. др Небојша Мацановић када наводи: „Криза затвора“, која је последњих деценија једна од најактуелнијих тема како у кривично-правној тако и у пенолошкој теорији и пракси, манифестовала се на велики број начина, а карактеристична је и за најбогатије земље и најразвијеније кривично-правне системе. Немали број стручњака слаже се са тезом да су затвори “криминални факултети” и да из затвора осуђена лица излазе много гора него прије доласка на издржавање затворске казне, те као такви затвори не служе својој сврси, а казна затвора само продубљује социјални и психолошки јаз између затвореника и друштва“.¹

Међутим, управо због овога постоји повећана обавеза свих друштвених чинилаца да активно предузимају мере потребне да се фаворизује деловање позитивних осуђеничких група. Тек тада ће пенитенцијарне установе постати мето истинске ресоцијализације осуђеника.

¹ Мацановић, Н. Затвори као криминални факултети, <http://www.humanusbalkanika.com/zatvori-ka0-kriminalni-fakulteti/>, приступ 06.08.2016.

Уместо закључка

У установама за извршење кривичних санкција паралелно функционишу два система – формални и неформални. И док формални систем функционише у сагласности са одговарајућим законским нормама, неформални систем (заједница осуђеника) функционише по неким другим, неписаним правилима обичајног карактера. Проучавање тог специфичног кодекса осуђеника је од изузетне важности, не само за одржавање безбедности у самим установама, већ и за остваривање циљева третмана осуђеника. Лингвистички посматрано, норме овог кодекса су заправо заповедне реченице и усмерене су на очување солидарности самих осуђеника и отпор представницима формалног система.

Као што је раније већ речено, познавање осуђеничког кодекса је од изузетне важности за проучавање функционисања осуђеничке заједнице. Кодекс осуђеника се остварује вербалним путем, будући да представља скуп неписаних правила. Како је реч о језичкој творевини, најбоље је проучавати је у непосредном контакту са осуђеним лицима. И управо ту настаје проблем који у многоме отежава истраживања осуђеничког кодекса и уопште осуђеничке заједнице. Наиме, веома је тешко проучавати карактеристике неформалног система „изнутра“ са учествовањем. То би било и веома опасно по самог истраживача. Овај проблем се може решити пажљивим осмишљавањем истраживања, његовог предмета, циљева узорка и одговарајућих истраживачких инструмената. Преглед доступне криминолошке литературе је показао да недостају теоријска, а нарочито емпиријска истраживања у овој области. Ова чињеница ће, верујемо бити инспирација за рад бројних криминолога и пенолога у Србији у будућности.

Коришћена литература

Mays, L., & Winfree, L. T. (2009). *Essentials of Corrections*. Wadsworth: Cengage.

Кларк, Р. (2009). *Криминологија у Америци*. Београд: Правни факултет у Београду.

Константиновић-Вилић, С., & Костић, М. (2006). *Пенологија*. Ниш: Свен.

Константиновић-Вилић, С., & Костић, М. (2011). *Пенологија*. Ниш: Центар за публикације Правног факултета у Нишу.

Костић, М., & Димовски, Д. (2013). Осуђеничке банде у Сједињеним Америчким Државама. *Зборник радова Правног факултета Универзитета у Нишу*, 65, 219-236.

Мацановић, Н. Затвори као криминални факултети, <http://www.humanusbalkanika.com/zatvori-kao-kriminalni-fakulteti/>, приступ 06.08.2016.

Мирић, Ф. (2012). Затворенички друштвени систем са посебним освртом на заједницу малолетних осуђеника. (М. Петровић, В. Ђурђић, & Н. Стојановић, Eds.) *Зборник радова Правног факултета у Нишу : зборник радова студената докторских академских студија. Тематски број, Савремене тенденције у развоју правног система Републике Србије*, 60, 65-78.

Поткоњак, М. (2009). Комуникација са осуђеним лицима. (П. Ђукановић, Ed.) *Зборник радова из пенологије*, 1 (1), 172-181.

Радовановић, Д. (1992). *Човек и затвор- студија интегрисаности у затворенички друштвени систем*. Београд: Прометеј.

Радоман, М. (2003). *Пенологија и систем извршења кривичних санкција*. Нови Сад - Београд: Правни факултет у Новом Саду, Центар за издавачку делатност.

Шпадијер-Џинић, Ј. (1973). *Затвореничко друштво*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

PRISONERS' CODE – KEY TO UNDERSTANDING OF PRISONERS' COMMUNITY

Summary

In addition to the formal system of penitentiary institutions, there is an informal system with its special rules, often contradictory in relation to the rules of formal system. The informal system make themselves prisoners. Community of prisoners has its own rules that make "prisoners' code". It has the character of customary law. In this paper the most important features of the of the prisoners' code is analyzed. It is of great importance for understanding the prisoners' community and the realization of the principle of resocialization, as the most important objective of punishment. Prisons are the picture of a society. All social relationships, problems and conflicts of the outside world simply break on the penitentiary institutions and relationships within them. For exploring the life and work in penitentiary institutions is extremely important knowledge of the functioning of the prisoners' community, as a particular social system. Each community has its own value system and the "code" of behavior. A review of penological literature was found a lack of theoretical and empirical studies about prisoners' community, its value system and the "code" of behavior of prisoners. In this theoretical paper is made a brief analysis of the basic characteristics of the code of convicts, which is made on the basis of the available literature in the field of penology, emphasize the need for implementation of further research in this field of science.

Keywords: *penology, prisoners' code, the community of prisoners, penitentiary system.*

Mr Gordana Nikolić

UDK: 343.9+343.8(497.11)

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije,
doktorant na Pravnom fakultetu Univerziteta u Nišu
chupka84@gmail.com

Pregledni rad

NOVI KONCEPT KAŽNJAVANJA KRIVIČNOG DELA IZNUDE U REPUBLICI SRBIJI – ISTORIJSKI PREGLED I PREDLOG „DE LEGE FERENDA“

***Apstrakt:** Krivični zakonik Republike Srbije, koji spada u moderne krivične zakone, propisuje kažnjavanje za krivično delo iznude u smislu kazne zatvora predviđajući poseban minimum i maksimum osim za kvalifikovan, organizovani oblik iznude gde je propisan samo posebni minimum poštujući opšti zakonski maksimum kažnjavnja. Krivično delo iznude je staro, klasično krivično delo, te je i njegova inkriminacija u Zakonima(cima) postojala još od davnih godina najpre u Kriminalnom (kazniteljnem) zakoniku, a potom i u narednim Zakonima samo sa modifikacijom konceptualnih elemenata dela. Kažnjavanje za ovo krivično delo je samim tim bilo i različito imajući u vidu da su i društvene okolnosti bile drugačije, kao i konpeti kažnjavanja koji su podrazumevali strozije kažnjave, konkretno u smislu zatvora i strogog zatvora, a u nekim evulucijski posmatranim Zakonima i u vidu novčanog kažnjavanja. Imajući u vidu da je iznuda specifično krivično delo jer se prinuda pojavljuje kao sredstvo za ostvarivanje cilja iznude koji je pribavljanje protivpravne imovinske koriste, te se otuda iznuda smatra nasilnim imovinskim krivičnim delom. Iako se prinuda i nasilništvo kažnjavaju kaznom zatvora pa tako i krivično delo iznude, ipak smisao ovog krivičnog dela nije nasilništvo, već protivpravna imovinska korist koju učinilac dobije kada je delo svršeno, pa bi s tim u vezi u Krivični zakonik Republike Srbije kao spoerednu kaznu, kumulativno propisanu sa kaznom zatvora trebalo uvesti i novčanu kaznu opravdajući činjenicu da se time postiži efikasniji sistem kažnjavanja jer se u ovom slučaju retributivnim kažnjavanjem može ostvariti svrha i delovati na specijalnu i generalnu prevenciju. Kako je zbog obima rada nemoguće posmatrati uticaj novčane kazne (kao kumulativno propisane sa kaznom zatvora) na učinioce krivičnog dela u smislu njihovog povrata ili preventivnog nastojanja, autor u radu navodi načine kažnjavanja iznude od njene inkriminacije u krivično zakonodavstvo do pozitivnog načina kažnjavanja ukazujući pri tom na novi mogući koncept kažnjavanja ovog dela u perspektivi budućeg noveliranja Krivičnog zakonika.*

Ključne reči: *iznuda, kažnjavanje, zatvor, novčana kazna, Krivični zakonik.*

Uvod

Krivično delo iznude je pravo, prirodno krivično delo i ono, u najvećem broju teorijskih shvatanja, kao i pozitivnim zakonskim rešenjem Republike Srbije, pripada grupi krivičnih dela protiv imovine, tzv. imovinskim deliktima, imajući u vidu da je objekat zaštite imovina i da je namera učinilaca pribavljanje sebi ili drugom protivpravne imovinske koristi. Pored ovog postoji i drugo, manje prihvatljivo shvatanje koje krivično delo iznude ubraja u nasilnički kriminalitet, imajući u vidu da se radnja izvršenja ovog krivičnog dela preduzima na specifičan, zakonom određen način – u prinudi drugog da nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine upotrebom sile ili pretnje. U nekim komparativnim krivičnim zakonodavstvima krivično delo iznude je sistematizovano u grupi krivičnih dela protiv slobode i prava građana. Ipak, u ovom radu akcenat će biti zadržan na krivično delo iznude kao vid imovinskog kriminaliteta, imajući u vidu činjenicu da se u Krivičnom zakoniku Republike Srbije ali i u Zakonima(cima) zemalja okruženja ovo krivično delo sistematizuje u grupi krivičnih dela protiv imovine, koja predstavljaju najzastupljenija krivična dela.

Pored života i tela, imovina se smatra kao najveća vrednost ljudskog društva, te je tako uvek bila zaštićena, a napad na nju strogo kažnjavan. U istoriji krivičnog zakonodavstva, od inkriminacije ovog dela u tadašnje Zakone, do današnjeg propisivanja odredbi ovog dela, različito je bilo kažnjavanje koje se ispoljavalo u kazni roblje, strogog zatvora, zatvora, novčane kazne i gubitka časnih prava, ali će o tome biti reči u posebnom delu ovog rada. Isto tako na osnovu postojećeg stava kažnjavanja, kao i na osnovu prethodnih rešenja koja se odnose na predmetno krivično delo, biće prikazane mogućnosti i perspektive koje bi bile od značaja za unapređenje mehanizama kažnjavanja u smislu predloga za uvođenje novog koncepta kažnjavanja „de lege ferenda“.

Krivično delo iznude predstavlja vid klasičnog kriminala ali od 20. veka dobija i dimenziju organizovanog kriminala, imajući u vidu okolnosti pod kojima se vrši, nameru učinioca i način kojim se dolazi do cilja. Osnovne karakteristike krivičnog dela iznude su velika društvena opasnost, teške posledice dela, učestalost i velika zastupljenost njihovih izvršenja, brojnost izvršioaca, grupno izvršenje krivičnih dela, povratak (recidiv) itd. U Republici Srbiji je 29. septembra 2005. godine donet novi Krivični zakonik koji je stupio na snagu 1. januara 2006. godine („Službeni glasnik Republike Srbije“, broj 85/2005) kojim je na jedinstven način regulisana

materija opšteg i posebnog dela krivičnog prava i koji je više puta noveliran, ali bez modifikacije osnovnih konceptualnih mehanizama, da bi najobimnije izmene doživeo 2009. godine koje se odnosile na uvođenje novih krivičnih dela u inkriminaciju krivičnog zakonodavstva, kao i na pooštavanja kažnjavanja kvalifikovanih oblika dela.

Krivično delo iznude u pozitivnom pravu Republike Srbije

Iznuda je u krivičnom pravu Republike Srbije regulisana odredbama Krivičnog zakonika u sistematici krivičnih dela protiv imovine i to u članu 214. („Službeni glasnik RS“, broj 85/05, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/12, 104/13 и 108/14). Pored osnovnog oblika, delo ima još četiri teža (kvalifikovana) oblika. Osnovni oblik iznude se sastoji u prinuđavanju (prinudi) drugog lica silom ili pretnjom da nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine u nameri da se za sebe ili drugog pribavi protivpravnu imovinsku korist (Djurđić & Jovašević, 2010). Radnja izvršenja ovog krivičnog dela je prinuđavanje pasivnog subjekta da nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine. Prinuda (prinudjavanje) se vrši na dva načina: silom ili pretnjom, koja su u inkriminaciji označeni alternativno, te se prinuda može ispoljiti kako u primeni sile, tako i u primeni pretnje, s tim što se ne isključuje mogućnost da učinilac upotrebi kumulativno i silu i pretnju.

Po svojim obeležjima, iznuda je specifično krivično delo jer se prinuda ovde pojavljuje samo kao sredstvo za ostvarivanje osnovnog cilja iznude, a to je pribavljanje protivpravne imovinske koristi (Lazarević, 310). S obzirom da je cilj iznude pribavljane protivpravne imovinske koristi, to i jeste razlog da je ovo krivično delo svrstano u krivična dela protiv imovine, a ne protiv slobode i prava građana iako se korišćenjem prinude povređuju prava i slobode građana, ali to nije osnovni cilj iznudjivača, već se on time samo koristi da bi ostvario svoj prevashodni cilj, a to je sticanje protivpravne imovinske koristi (Škulić, 2015).

Izvršilac dela može da bude svako lice, a u pogledu krivice je potreban direktan umišljaj koji kvalifikuje direktna namera (pribavljanje sebi ili drugome protivpravne imovinske koristi). Ukoliko se sila ili pretnja primenjuje bez takve namere, neće se raditi o iznudi već o nekom drugom krivičnom delu, pre svega prinudi. Za ovo krivično delo je predviđena kazna zatvora od jedne do osam godina. Krivično delo iznude pored osnovnog oblika ima i četiri teža oblika. Prvi i drugi teži oblik iznude su kvalifikovani visinom pribavljene imovinske koristi. Ukoliko je iznudom

pribavljena protivpravna imovinska korist u iznosu koji prelazi četrsto pedeset hiljada dinara, učinilac se kažnjava kaznom zatvora od dve do deset godina (stav 2) a ukoliko je izvršenjem osnovnog oblika dela pribavljena imovinska koist u iznosu koji prelazi milion i petsto hiljada dinara učinilac će se kazniti zatvorom od tri do dvanaest godina (stav 3).

Pored ovih težih oblika koji su kvalifikovani visinom pribavljene imovinske koristi, postoje još dva teža oblika krivičnog dela iznude. Treći teži oblik dela postoji u jednom od dva alternativno propisana slučaja: 1) ako se učinilac bavi vršenjem osnovnog ili težih prethodno navedenih obliak iznude (što podrazumeva kontuniurano vršenje ovog krivičnog dela, tj u vidu zanata). Kvalikatorna okolnost ovog oblika se sastoji u „bavljenju“, te za taj pojam nije dovoljno daje iznuda samo jednom izvršena, čak ni u onim situacijama kada se nesumnjivo može utvrditi namera da se delo ponavlja (Stojanović, 523) ili 2) ako je delo izvršeno od strane grupe. Ovde se ne radi o orgnaizovanoj kriminalnog grupi, već o grupi koja predstavlja kvalifikatornu okolnost dela i u skladu sa članom 112. stav 22. KZ postoji kada su najmanje tri lica povezana radi trajnog ili povremenog vršenja krivičnih dela koja ne mora da ima definisane uloge svojih članova, kontinuitet članstva ili razvijenu strukturu. Za ovo delo je propisana kazna zatvora od pet do petnaest godina.

Četvrti, najteži oblik dela postoji ako je iznuda (osnovni ili teži oblici koji su kvalifikovani visinom pribavčjane imovinske koristi) izvršena od strane organizovane kriminalne grupe. Shodno članu 112. stav 35. KZ-a organizovana kriminalna grupa predstavlja grupu od tri ili više lica koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koje je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna radi neposrednog ili posrednog sticanja finansijske ili druge koristi ili radi ostvarivanja i zadržavanja uticaja na privredne ili druge važne državne strukture. Ovaj oblik iznude predstavlja jednu od tipičnih aktivnosti organizovanog kriminala koja se žargonski označava kao „reket“ ili “reketiranje“ (Škulić, 267). Krivično delo iznude se često poistovećuje sa reketom, što se ne može u potpunosti prihvatiti jer je reket jedan od načina i modusa delovanja i ispoljavanja organizovanog krimala (Bošković, 160). Za ovaj najteži oblik iznude propisana je kazna zatvora od najmanje pet godina, što znači da je određen posebni minimum kažnjavanja, dok zakonodavac nije propisao posebni maksimum kažnjavanja, već je maksimalna kazna jednaka opštem maksimumu kazne zatvora koji iznosi dvadeset godina.

Kažnjavanje iznude u istorijskim pravnim dokumentima

Posmatrajući istorijske pravne dokumente i evoluciju krivičnih dela kroz krivična zakonodavstva, iznuda je u inkriminaciju uvedena 1860. godine u Kriminalnom (Kazniteljnom) zakoniku koji je prvi put uveo i terminološki naziv “iznude” nazvavši glavu “O nasilnom iznuđivanju” koja je imala određene sličnosti sa današnjom inkriminacijom krivičnih dela iznude, te se celokupna glava odnosila na hajdukovanje, razbojništvo i nasilno iznuđivanje, s tim što se nekoliko članova odnosilo samo na nasilno iznuđivanje i na teže slučajeve nasilnog iznuđivanja. Kazna za izvršeno nasilno iznuđivanje je bila propisana zatvorom najmanje tri meseca, dok je za teže oblike nasilnog iznuđivanja bila predviđena kazna zatvora do dve godine, ili do šest meseci ili u novcu do dve stotine talira, kao i kazna robijom do pet godina.

Krivični zakonik Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca iz 1929. godine je krivično delo iznude regulisao zajedno sa razbojništvom u okviru iste podglave, s tim što se onovni oblik iznude smatrao prostom iznudom i radnja izvršenja je u velikoj meri bila slična i sa današnjom inkriminacijom ovog dela. Kažnjavanje za ovo delo je bilo propisano strogim zatvorom ili novčano ili gubitkom častnih prava. Ovaj Zakonik je predviđao i tešku iznudu koja je tada nazivana razbojnička iznuda i za nju je bila propisana kazna robije do pet godina. Isto tako, blaži (privilegovani) oblik iznude prema ovom Zakoniku je bila današnje krivično delo ucene koja se nazivala šantaža te je za nju je bila propisana kazna strogog zatvora i novčano.

Važno je napomenuti da je u istorijskom pregledu kažnjavnja za krivično delo iznude novčana kazna kao vid kažnjavanja se pojavljuje jedino u Krivičnom zakoniku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i to kao alternativno predviđena kazna sa kaznom strogog zatvora za izvršeni osnovni i laški oblik ovog dela i u Kriminalnom (Kazniteljnom) zakoniku ali samo kao alternativa za teži oblik dela.

Krivični zakonik FNRJ iz 1951. godine je krivično delo iznude propisao na identičan način kao i današnji pozitivni Zakonik, s tim što je propisana kazna za osnovni oblik dela bila kazna zavora od najmanje tri meseca ili strogi zatvor do deset godina. Za teži oblik ovog dela je propisana kazna strogog zatvora do dvanaest godina.

Krivičnim zakonikom FNRJ iz 1959. godine (Službeni list FNRJ broj 30/59) učinjene izmene u vezi krivičnog dela iznude u smislu kažnjavanja koje je smanjeno, te je za učinjeni osnovni oblik dela kazna zatvora iznosila najmanje tri meseca ili strogi zatvor do pet godina, a za teži oblik dela kazna strog zatvora se smanjila na kaznu strogog zatvora do 10 godina.

Krivično delo iznude je u Krivičnom zakonu SR Srbije iz 1976. godine čija je primena otpočela 1977. godine (koji je više puta noveliran, a naobimnije izmene su učinjene 2003. godine i važile su do 2005. godine kada je donet potpuno novi Krivični zakonik, koji je počeo da se primenjuje od 1. januara 2006. godine) identično regulisano kao i u pozitivnom Zakoniku, s tim što je za osnovni oblik dela bilo propisano blaže kažnjavanje, te je tako prema učiniocima koji su izvršili radnju osnovnog oblika ovog dela bila predviđena kazna zatvora od šet meseci do pet godina. U skladu sa ovim Zakonikom, ovo delo je pored osnovnog oblika imalo još dva (teža) kvalifikovana oblika. Za prvi teži oblik čija je kvalifikatorna okolnost bila određena visinom pribavljene materijalne koristi bilo je propisano kažnjavanje u smislu kazne zatvora od jedne do deset godina, dok je kvalifikatorna okolnost u drugom težem obliku dela bila način izvršenja, odnosno slučajevi ukoliko su osnovni oblik dela i teži oblik dela izvršeni organizovano i u tom slučaju je za organizatora i neposrednog izvršilaca bila propisana kazna zatvora najmanje pet godina (što je danas slučaj sa kažnjavanjem najtežeg oblika iznude, odnosno organizovane iznude koja predstavlja delo organizovanog kriminala).

Imajući u vidu da se za izvršeno krivično delo iznude učiniocima krivičnih dela prema Krivičnom zakoniku FNRJ iz 1951. godine izriče kazna strogog zatvora ili kazna zatvora, važno je pojasniti da kazna strogog zatvora shodno opštim odredbama navedenog Zakonika ne može biti kraća od šest meseci ni duža od dvadeset godina, a izriče se na pune godine i mesece. Smrtna kazna se može amnestijom ili pomilovanjem može zameniti stroгим zatvorom u doživotnom trajanju. Kazna zatvora ne može biti kraća od tri dana ni duža od pet godina i izriče se na pune godine i mesece, a do tri meseca i na pune dane. Ujedno u preglednim pravnim spomenicima se uočava u sistemu kazne pored strogog zatvora i zatvora i robija koja je u Kazniteljnem zakoniku bila teža od kazne zatvora, te tako robija nije mogla trajati duže od dvadeset godina a ni kraće od dve godine. Osuđenici na robiju su se držali u robijašnici radeći teške poslove u polju ili robijašnici noseći oko nogu okove (lake i teške) u zavisnosti kako se sud presudio. Novčana kazna nije mogla biti manja

od jednog talira i ona se uzimala u državnu kasu. Novčana kazna se mogla zameniti i zatvorom. Osuđenici koji su bili osuđeni da izgube građansku čast i to je moglo trajati najmanje jednu godinu, a najduže pet godina.

Novi koncept kažnjavanja iznude – mogućnosti i perspektive

Kao što je u prethodnom tekstu rada navedeno, iznuda u Krivičnom zakoniku Republike Srbije se kažnjava kaznom zatvora od jedne do osam godina za izvršenu radnju osnovnog oblika dela, dok za teže oblike je propisana kazna zatvora u trajanju od dve do deset, odnosno od tri do dvanaest, te od pet do petnaest, a za najteži oblik koji predstavlja i delo organizovanog kriminala najmanje pet godina bez ograničenja posebnog maksimuma, što podrzumeva opšti maksimum do dvadeset godina zatvora.

U skladu sa članom 57. KZ-a kazna se ne može ublažiti za taksativno navedena krivična dela u čijem katalogu se nalazi i krivično delo iznude, ali samo njeni teški oblici, čija kvalifikatorna okolnost se odnosi na visinu pribavljene imovinske koriste (član 214. stav 2. i 3. KZ-a).

Isto tako zakonodavac nigde ne navodi novčano kažnjavanje krivičnog dela iznude, čak nijednog njegovog oblika imajući u vidu da se ovim delom ipak prisvaja protivpravna imovinska korist koja je i cilj, odnosno svrha izvršenja ovog dela. Ako uporedimo npr. krivična dela protiv privrede gotovo sva dela koja pripadaju ovoj sistematici, odnosno grupi dela se kažnjavaju kaznom zatvora i novčanom kaznom koje su kumulativno određene, imajući u vidu da se ovim delima najpre krši privredni i finansijski sistem pa se moraju kazniti zatvorom, ali i novčano jer se njihovim izvršenjem ostvaruje protivpravna dobit.

Iznuda je sama po sebi nasilničko imovinsko krivično delo jer se nasilnim putem dolazi do protivpravne imovinske koristi pa je i opravdano izreći kaznu zatvora za sve oblike ovog krivičnog dela kao najtežu i jedinu kaznu lišenja slobode, ali imajući u vidu da se njenim izvršenjem ostvaruje protivpravna imovinska korist, kao mogućnost novog koncepta kažnjavanja za ovo krivično delo (*de lege ferenda*) je potrebno uvesti i novčanu kaznu kao kumulativno određenu sa kaznom zatvora (kao sporednu kaznu, pored kazne zatvora koja predstavlja glavnu kaznu). Novčana kazna se u pravnoj teoriji smatra kao imovinska kazna (Jovašević, 219), a s obzirom da se iznuda nalazi u grupi krivičnih dela protiv imovine i predstavlja imovinsko krivično delo njeno uvođenje bi pored kazne zatvora bilo potpuno opravdano.

Zakonodavac u članu 48. stav 2. KZ-a ipak navodi da se za krivična dela učinjena iz koristoljublja, novčana kazna može izreći i kada nije propisana zakonom ili kada je zakonom propisano da će se učinilac kazniti kaznom zatvora ili novčanom kaznom a sud kao glavnu kaznu izrekne kaznu zatvora. Slučaj izvršenja krivičnog dela iz koristoljublja podrazumeva da je kod učinioaca krivičnog dela postojala namera da izvršenjem krivičnog dela pribavi za sebe neku korist, pre svega onu materijalne prirode. Ovo zakonsko rešenje ne nailazi na prihvatanje stručne i naučne javnosti, te se njemu prigovara, imajući u vidu da njime podriiva načelo legaliteta u izricanju kazne, jer se izriče ona kazna koja nije propisana za izvršeno delo. Pored neprihvatanja ovog rešenja, postoji i njegovo opravdanje koje se sastoji u tome što zakonodavac ne može unapred da predvidi koje delo može biti učinjeno iz koristoljublja, da bi za njega propisao kaznu zatvora (Lazarević, 2011). Prof. dr Zoran Stojanovic komentarišući odredbe ovog člana naglašava da se u ovom slučaju pojam koristoljublja treba shvatiti u najširem smislu, tj. u smislu težnje da se postigne neka imovinska korist, kao i to da je irelevantno da li je koristoljublje kao motiv izvršenja krivičnog dela (u nekom slučajevima namera da se pribavi protivpravna imovinska korist) bitno obeležje bića krivičnog dela, tako da to može biti bilo koje krivično delo. Ovom odredbom se definiše da se novčana kazna može izreći kao sporedna kazna uz kaznu zatvora (kao da je kumulativno određena), iako je propisana alternativno ili uopšte nije propisana (Stojanović, 2007).

Analizirajući prethodno navedenu odredbu o novčanoj kazni, a uzeći u obzir da je za učinjeno krivično delo iznude propisana samo kazna zatvora (u različitom trajanju zavisno od oblika i kvalifikatorne okolnosti dela) stiče se najpre utisak da za svako učinjeno krivično delo iznude, imajući u vidu da je izvršeno iz koristoljublja se pored kazne zatvora izriče i novčana kazna u skladu sa članom 48. stavom 2. KZ. To ipak ne mora uvek da bude slučaj samim tim što se i koristoljublje ne definiše precizno, odnosno koja dela su izvršena iz koristoljublja, već u odredbama ovog člana zakonodavac daje jednu široku mogućnost odlučivanja suda da li će učinioocu pored kazne zatvora izreći i novčanu kaznu, a sa druge strane predstvalja i jedno neprecizno rešenje jer su različita shvatanja šta se podrazumeva pod koristoljubljem koje istina predstvalja biće imovinskih krivičnih dela.

Preciznije bi bilo kao sporednu kaznu kumulativno propisanu sa kaznom zatvora uvesti novčanu kaznu prema učiniocima krivičnog dela iznude jer je njihov cilj svakako jasan i predstvalja i svrhu ovog krivičnog dela

a to je pribavljanje protivpravane imovinske koristi. Ovo rešenje bi bilo racionalnije u smislu uvođenja „de lege ferenda“ novčane kazne u sistemu kažnjavanja ovog krivičnog dela nego primenjivati odredbe člana 48. stav 2. KZ-a poštujući i stav jednog od navedenih autora da se ovim rešenjem devalvira načelo legaliteta u izricanju kazne, jer se izriče ona kazna koja nije propisana za izvršeno delo.

Novčana kazna je danas u evropskim zemljama jedna od najčešće primenjivanih krivičnih sankcija i ima svoje autonomno mesto u sistemu krivičnih sankcija te se pored lakših dela i delima srednjeg kriminaliteta, ona može primenjivati i na teška krivična dela ali kao sporedna kazna (Stojanović & Kolarić, 55).

Nadoknada za ovo krivično delo ali i druga krivična dela se na neki način propisuje i u vidu oduzimanja imovinske koristi, te će se tako od učinioca oduzeti novac, predmeti od vrednosti i svaka druga imovinska korist koja je pribavljena krivičnim delom, a ako oduzimanje nije moguće učinilac će se obavezati da preda u zamenu drugu imovinsku korist koja odgovara vrednosti imovine pribavljena izvršenjem krivičnog dela ili proistekle iz krivičnog dela ili plati novčani iznos koji odgovara pribavljenoj imovinskoj koristi (član 92. stav 1. KZ-a).

Ovim odredbama je takodje propisano i to da stranka, odnosno oštećeni u toku postupka ima pravo na imovinskopravni zahtev, te da ukoliko je taj zahtev u krivičnom postupku usvojen, sud će izreći oduzimanje imovinske koristi samo ukoliko ona prelazi dosuđeni imovinskopravni zahtev oštećenog u tom iznosu (član 93. stav 1. KZ-a). Isto tako, oštećeni u postupku se u pogledu svog imovinskopravnog zahteva može uputiti i na parnicu kojom može tražiti da se namiri iz oduzete imovinske koristi, ako pokrene parnicu u roku od šest meseci od dana pravosnažnosti odluke kojom je upućen na parnicu (član 93. stav 2. KZ-a). Oštećeni koji u krivičnom postupku nije podneo imovinskopravni zahtev može zahtevati namirenje iz oduzete imovinske koristi, ako je radi utvrđivanja svog zahteva pokrenuo parnicu u roku od tri meseca od dana saznanja za presudu kojom je izrečeno oduzimanje imovinske koristi, a najdalje u roku od tri godine od dana pravosnažnosti odluke o oduzimanju imovinske koristi (član 93. stav 3. KZ-a).

Ni ovo rešenje, koje je istina veoma prikladno i opravdano, ne daje konkretnu mogućnost novčane naplate učioniocu krivičnog dela iznude jer se prevashodno radi o meri koja ne predstavlja krivičnu sankciju već „sui generis“, te je zato regulisana u posebnoj glavi KZ-a. Ona je u Jugoslovenskom krivičnom zakonodavstvu bila prihvaćena kao mera bezbednosti i to 1959. godine, prilikom noveliranja KZ-a iz 1951. godine. Smatralo se svrsishodnim da se svrsta u sistem mera bezbednosti jer se zakonodavac rukovodio time da je reč o krivičnoj sankciji, jer se izriče povodom izvršenog krivičnog dela, pre svega učioniocu dela, a oduzima se ono što je stečeno krivičnim delom. (Lazarević, 369). Oduzimanje imovinske koristi se tretiralo kao mera bezbednosti, odnosno kao krivična sankcija u našem krivičnom pravu do stupanja na snagu KZ SFRJ 1977. godine. Cinjenica da ne može biti krivična sankcija, a pogotovo mera bezbednosti je i opravdana iz razloga što se njome ne otklanja nikakva opasnost od vršenja novog krivičnog dela, već je reč o specifičnoj krivičnopravnoj meri koja je istovremeno i imovinskopravnog karaktera i koja za cilj ima uspostavljanje pređašnjeg stanja, stanja pre nego što je krivično delo učinjeno. (Stojanović, 280-281).

Kažnjavanje učinioca krivičnog dela iznude kaznom zatvora je potpuno adekvatno jer ova kazna pored svoje represivne funkcije ima i one preventivne, a učinioci ovih dela prolaze period vaspitavanja i resocijalizacije. Ipak dok učinioci ovog dela pored ove kazne ne osete i novac koji trebaju da plate jer im je on i bio glavni razlog i motiv izvršenja ovog dela, ne predstavlja potpuno i adekvatno kažnjavanje ovih izvršioaca, te pored cinjenice koju je zakonodavac propisao da se uvek blaži Zakon primenjuje na učinioce, ipak za ovakva teška krivična dela kojima se ujedno vrši nasilništvo, povreda slobode i prava građana i to sve „materijalizuje“, odnosno pribavlja protivpravna imovinska korist, je nedopustivo da se učinioci kažnjavaju samo kaznom zatvora koja istina nije blaga i predstavlja najstrožiji vid kažnjavanja i jedinu kaznu lišenja slobode u našem zakonodavstvu, ali bi ipak novčano kažnjavanje kao kumulitno propisano u „de lege ferenda“ bilo potpunije, svrsishodnije i oštrije. U perspektivi bi se mogao posmatrati recidiv i obim izvršenja ovih dela, nakon uvođenja ovakvog novog koncepta kažnjavanja, koje bi bilo pravi pokazatelj delovanja ovakvog sistema kažnjavanja na učinioca krivičnog dela iznude i eventualne potencijalne izvršioce.

Zaključna razmatranja

Ukoliko se osvrnemo na kažnjavanje ovog krivičnog dela kroz istoriju domaćeg zakonodavstva možemo konstatovati da su krivične sankcije za izvršioca ovih dela bile znatno oštrije i rigidnije, imajući u vidu činjenicu da je sistem kazni koji se primenjivao na izvršioca ovih dela bio veoma širokog kruga i činile su sledeće kazne: robija, strogi zatvor, zatvor, novčana kazna i gubitak častnih prava. Interesantna je i činjenica da je novčana kazna za ovo delo bila propisana samo u Krivičnom zakoniku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i to kao alternativno predviđena kazna sa kaznom strogog zatvora za izvršeni osnovni i kumulativno propisana sa kaznom zatvora za laški oblik ovog dela (ucena), dok je u u Kriminalnom (Kazniteljnom) zakoniku koji je kao alternativnu kaznu propisao “u novcu” ali samo za teži oblik dela. Ostali analizirani pravni spomenici su propisivali kažnjavanje za ovo delo u smislu kazne robije i strogog zatvora koje predstavljaju teže kažnjavanje u odnosu na kaznu zatvora. Gubitak častnih prava je kazna moralnog karaktera te s tim u vezi je pored propisanih kaznih imala i svojstvo moralne osude izvršioca ovog dela.

Iako je potrebno prihvatiti principe poštovanja čovekove ličnosti, a i obavezno (izričito) poštovati prava zadržanog lica u krivičnom postupku, teže kažnjavanje koje je naše zakonodavstvo poznavalo je i opravdano ali i ne. Opravdano je iz razloga jer se primenjivalo na tadašnje društvene okolnosti koje su bile drugačije, a sa druge strane kazna treba da bude i humana, te se iz tog razloga ne opravdava ovaj način rigoroznijeg kažnjavanja od kazne zatvora. Važno je napomenuti i činjenicu da pozitivno pravo od kazne lišenja slobode poznaje samo kaznu zatvora (ne poznaje kao ranija rešenja robiju i kaznu strogo zatvora) pa tako kazna zatvora predstavlja najstrožiji vid današnjeg kažnjavanja, samo što se njene težina ogleda u njenom vremenskom trajanju izdržavanja. Samim tim ova kazna je i opravdana pri izricanju za krivično delo iznude. Poboljšanje kažnjavanja ovog dela u „de lege ferenda“ se preporučuje u uvođenju novog koncepta kažnjavanja i to novčanom kaznom kao kumulativno određenom sa kaznom zatvora. Ovo rešenje bi sa jedne strane predstavljalo teže i oštrije kažnjavanje, ali bi sa druge strane imalo i svoj retributivni karakter imajući u vidu da je cilj odnosno svrha krivičnog dela iznude pribavljanje protivpravne imovinske koristi zbog cega i pripada sistematici krivičnih dela protiv imovine.

Istina je da se novčana kazna u kažnjavanju iznude pojavljuje na neki način ali je zakonodavac ne navodi eksplicitno kao sporednu kaznu kumulativno određenu već zakonodavcu daju slobodu u odlučivanju njene primene, imajući u vidu da najpre odredbe člana 48. stav 2. KZ-a predstavljaju devalvaciju načela legaliteta, a samim tim da bi se novčna kazna izrekla kumulativno sa kaznom zatvora i kada nije propisana ili kada je propisana kao alternativa u slučajevima izvršenja krivičnih dela iz koristoljublja, što zakonodavac ne definiše koja su ta dela, niti definiše izraz koristoljublje, pa se tako javlja šire tumačenje ovog pojma.

Isto tako i kod oduzimanja imovinske koristi oduzima imovina koja je pribavljena krivičnim delom. Sa druge strane ovo ne predstavlja krivičnu sankciju, a posebno ne ni meru bezbednosti, već krivičnopravnu meru sui generis, te tako ako govorimo o krivičnim sankcijama koje se izriču učinocima krivičnih dela iznude, ona ne predstavlja nikakav vid novčanog kažnjavanja.

Opravdanje za uvođenje novčane kazne kao perspektive u kažnjavanju iznude „de lege ferenda“ pored kazne zatvora kao sporedne kazne i kumulativno propisane je realno i razlozi su konkretni: ovo delo pripada krivičnim delima imovinskog karaktera (pribavljanje protivpravne imovinske koristi), bila je propisana i u istorijskim pravnim spomenicima, u današnjim evropskim zemljama je jedna od najčešće primenjivanih krivičnih sankcija, član 48. stva 2. KZ-a predstavlja povredu načela legaliteta (jer se izriče kazna koja nije propisana za delo) i koristoljublje se shvata po slobodnoj oceni suda, oduzimanje imovinske koristi ne predstavlja krivičnu sankciju.

Iako se ovim legislativnim mogućnostima na neki način obeštećuju oštećeni, sa druge strane od tolikih mogućnosti smo pobegli od suštine, kojom bi se zadovoljila forma kažnjavanja, a delovalo i u vidu specijalne i generalne prevencije. Pri tom pored svih nabrojanih i propisanih mogućnosti, a koristeći jednostavnu logiku i tumačenje – ukoliko je protivpravna materijalna korist stečena, ona treba i materijalno da se vrati, odnosno sankcioniše, sugerije se u „de lege ferenda“ uvođenje novčane kazne kao sporedne kazne pored glavne kazne zatvora koja ima primarni karakter i kojom se otklanja i opasnost od vršenja novog krivičnog dela jer se ipak radi o teškom krivičnom delu, koje zbog svojih specifičnosti pripada nasilnom imovinskom delu i pored formalne sistematike u grupu imovinskih dela, njegovim izvršenjem se ujedno ugrožavaju i slobode i prava građana i „materijalizuje“ nasilnički kriminalitet.

Literatura

1. Bošković, M. (2005). *Kriminalistika metodika*. Beograd: Policijska akademija.
2. Đurđić, V., & Jovašević, D. (2010). *Krivično pravo, posebni deo*. Beograd: Nomos.
3. Jovanović, L.J., & Jovašević, D. (2002). *Krivično pravo, posebni deo*. Beograd: Službeni glasnik.
4. Jovanović, L.J., & Jovašević, D. (2003). *Krivično pravo, opšti deo*. Beograd: Policijska akademija.
5. Jovašević, D. (2003a). *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije*. Beograd: Nomos.
6. Jovašević, D. (2003b). *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije sa sudskom praksom*. Beograd: Nomos.
7. Jovašević, D. (2010). *Krivično pravo, opšti deo*. Beograd: Nomos.
8. Krivični zakonik, "Službeni glasnik RS", broj 85/05, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/12, 104/13 i 108/14.
9. Krivični zakon SR Srbije, "Službeni glasnik SR Srbije" broj 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 i 21/90 i "Službeni glasnik R. Srbije", broj 16/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/2002, 1/2002, 80/2002, 39/2003 i 67/2003.
10. Lazarević, Lj. (2000). *Krivično pravo – posebni deo*. Beograd: savremena administracija.
11. Lazarević, Lj. (2011). *Komentar krivičnog zakonika*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union.
12. Stojanović, Z. (2007). *Komentar Krivičnog zakonika*. Beograd: Službeni glasnik.
13. Stojanović, Z., & Kolarić, D. (2010). *Krivičnopravno reagovanje na teške oblike kriminaliteta*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Edicija Crimen.
14. Stojanović, Z. (2012). *Komentar Krivičnog zakonika*. Beograd: Službeni glasnik.
15. Stojanović, Z. (2013a). *O pojmu pretnje u krivičnom pravu*. Beograd: NBP, Žurnal za kriminalistiku i pravo.
16. Stojanović, Z., & Delić, N. (2013b). *Krivično pravo, posebni deo*. Beograd: Pravna knjiga.
17. Stojanović, Z. (2014). *Krivično pravo, opšti deo*. Beograd: Pravna knjiga.
18. Škulić, M. (2015). *Organizovani kriminalitet: pojam, pojavni oblici, krivična dela i krivični postupak*. Beograd: Službeni glasnik.

**NEW CONCEPT PUNISHMENT OF THE OFFENSE OF EXTORTION
IN THE REPUBLIC OF SERBIA - HISTORICAL REVIEW AND
PROPOSAL „DE LEGE FERENDA“**

Summary

The Criminal Code of the Republic of Serbia, which is one of the modern criminal laws, prescribes punishment for the crime of extortion in terms of prison sentences predicting specific minimum and maximum, except for qualified, organized form of extortion which is prescribed for a specific minimum respecting the general statutory maximum punishment. The crime of extortion is the old, classic criminal offense, this is his incrimination in the Acts that existed since ancient years, first in Criminal (punishment) code, and then in subsequent laws only to a modification of the conceptual elements of work. Punishment for this offense is therefore any different, and bearing in mind that the social circumstances were different, and Conpet punishment that implied impose more severe penalties, in particular in terms of prison and harsh imprisonment, and only one law of evolution observed in the form of cash punishment. Bearing in mind that the extortion rear specific criminal offense because the constraint appears as a means of achieving the target of extortion by obtaining materijal illegal use, and hence considered extortion violent property crime. Although coercion and violence are punished by imprisonment including the crime of extortion, though the meaning of this crime is not violent but unlawful materijal benefit that the offender obtained when the work finished, so in this regard in the Criminal Code of the Republic of Serbia as a cumulative sentence should be impose a fine justificatory fact that the time to accomplish more effective system of punishment because in this case retributive punishment can achieve the purpose and work on special and general prevention. Since due to the volume of work it is impossible to observe the impact money of fines (as prescribed cumulatively with imprisonment) on the perpetrators of the offense in terms of their return or preventive efforts, the author of this paper sets out ways of punishing extortion of its incrimination in criminal legislation to punish suggesting positive ways in this the new concept of a possible punishment of this work in the perspective of future amendments to the Criminal Code.

Keywords: *extortion, punishment, prison, penalty of money, Criminal Code.*

Мр Иван Милић¹, асистент

УДК: 343.81:347.9

Правни факултет Универзитета у Новом Саду

Прегледни рад

Стефан Радојчић², студент мастер студија

ПРЕКИД ИЗВРШЕЊА КАЗНЕ ЗАТВОРА

Сажетак: предмет пажње аутора јесте институт „прекида извршења казне затвора“. Реч је о једном „легалном начину“ изласка осуђених лица из установе у којој издржавају казну затвора, и то само на одређено време. Услове под којима се осуђеном може прекинути извршење казне затвора, као и сам поступак, уређује Закон о извршењу кривичних санкција. С тим у вези, аутори се баве позитивноправним уређењем овог института, али су за потребе рада пронашли и три судске одлуке које се тичу предметне проблематике. Први део рада бави се питањима прекида извршење казне затвора осуђеним лицима, док је други део рада посвећен прекиду извршења казне затвора прекршајно кажњеним лицима.

Кључне речи: прекид, одлагање, затвор, казна, суд, директор Управе.

Улога и сврха прекида извршења казне затвора

Осуђено лице на казну затвора, након што пресуда постане правоснажна и извршна, може да се налази на слободи или у притвору. Сам поступак упућивања осуђених лица на издржавање казне затвора зависи од тога да ли се осуђено лице налази у притвору или чека издржавање казне на слободи. Међутим, без обзира што је наступила правоснажност судске одлуке и што је окривљени постао осуђени, као и без обзира што је осуђени добио позив да се одређеног дана јави на издржавање казне затвора, њему се извршење казна под одређеним законом прописаним условима може одложити, и то само на одређено време [Milić, 2015: 283-293].

Област одлагања извршења казне затвора регулисана је законом којим се уређује извршење кривичних санкција, а то је Закон о извршењу кривичних санкција - ЗИКС [Службени гласник РС, бр. 55/2014.].

1 E-mail: i.milic@pf.uns.ac.rs

2 E-mail: stefan_1877@hotmail.com

Актуелни ЗИКС уређује и материјална и процесна питања која се тичу одлагања извршења казне затвора, односно њиме се прописују основи под којима се може осуђеном одложити извршење казне затвора, као и сам поступак одлагања. ЗИКС у члану 59. прописује основе под којима се казна затвора може одложити, па се тако извршење казне затвора може одложити из ових разлога:

- 1) ако је осуђени оболео од тешке акутне болести - док болест траје или због тешке хроничне болести, ако се стање осуђеног знатно погорша, а нема услова за лечење у заводу или Специјалној затворској болници;
- 2) ако је осуђена жена навршила шести месец трудноће или има дете млађе од једне године - најдуже до навршене треће године живота детета;
- 3) због смрти или тешке болести брачног друга, детета, усвојеника, родитеља или усвојитеља осуђеног - најдуже три месеца од дана одлагања;
- 4) ако је супруга осуђеног на три месеца пред порођајем или је од њеног порођаја протекло мање од шест месеци, а нема других чланова домаћинства који би јој помогли - најдуже шест месеци од дана одлагања;
- 5) ако су заједно са осуђеним на извршење казне позвани његов брачни друг или други члан заједничког домаћинства или је неко од њих већ у затвору - најдуже шест месеци од дана одлагања;
- 6) ако је осуђеном одлагање потребно због неодложних пољских или сезонских радова или радова изазваних каквим удесом,³ а

3 Сентенца: Извршење радова на санацији куће оштећене у земљотресу представља радове изазване каквим удесом, односно законом прописан разлог за прекид извршења казне затвора. Из образложења: Одредбом члана 118. став 1. Закона о извршењу кривичних санкција (даље: Закон) прописано је да, на молбу осуђеног или предлог управника завода, директор Управе може одобрити прекид извршења казне затвора ако настану разлози због којих би се њено извршење могло одложити, а према одредби члана 48. став 1. тачка б) истог закона, извршење казне затвора може се одложити ако је осуђеном одлагање потребно због неодложних пољских или сезонских радова или радова изазваних каквим удесом, а у породици осуђеног нема потребне радне снаге – најдуже три месеца од дана одлагања. Из списка предмета и образложења ожалбеног решења произилази да је првостепени орган, поступајући по тужиочевој молби за прекид извршења казне затвора, а имајући у виду врсту и тежину дела због којег је тужилац осуђен, висину изречене казне и његову ранију осуђиваност, сврху извршења казне затвора, као и извештај о његовом владању, нашао да не постоји оправдан разлог, предвиђен одредбама члана 48. Закона, да би се тужиоцу прекинуло извршење казне затвора. Одлучујући о тужиочевој жалби тужени орган је оспореним решењем одбио жалбу, пошто је и сам нашао да не постоји оправдан, Законом прописан, разлог да се тужиоцу прекине извршење казне. Суд, међутим, налази да је оспореним решењем повређен закон на тужиочеву штету.

- у породици осуђеног нема потребне радне снаге - најдуже три месеца од дана одлагања;
- 7) ако је осуђени обавезан да заврши започети посао услед чијег неизвршења може настати знатна штета - најдуже три месеца од дана одлагања;
- 8) ако је осуђеном одлагање потребно због завршетка школовања - најдуже шест месеци од дана одлагања;
- 9) ако је осуђеном одлагање потребно за полагање већ пријављеног испита - најдуже два месеца од дана одлагања.

Видимо да су разлози за одлагање извршења казне затвора разноврсни и оно што се на први поглед види јесте чињеница да се разлози за одлагање не односе само на осуђено лице. Дакле, законодавац је водио рачуна и о осталим члановима породице осуђеника, а могућност одлагање казне затвора представља и један начин индивидуализације казне затвора у поступку извршења [Milić, 2015:283-293].

Уколико се осуђеном лицу не одложи извршење казне затвора следећи корак који следи јесте његово упућивање у „казнену установу“ у којој се извршава казна затвора. Међутим, иако је осуђени лице ступио на издржавање казне затвора то не значи да не постоји легалан начин да он на одређено време изађе из установе. Један од начина да се осуђено лице нађе на „привременој слободи“ јесте у случају прекида извршења казне затвора. Ми смо намерно рекли да је то начин да се осуђени пусти на привремену слободу, јер се у случају прекида извршења казне осуђени мора да се врати и да издржи остатак казне затвора.

Код чињенице, коју не споре ни управни органи, да је тужилац поднео молбу за прекид извршења казне затвора ради санације куће у К. Оштећене у земљотресу новембра 2010. године, суд налази да постоји разлог за прекид извршења казне прописан одредбом члана 48. став 1. тачка б) у вези са чланом 118. наведеног закона, јер се ради о "радовима изазваним каквим удесом", што земљотрес, као природна катастрофа, свакако јесте. Зато је у даљем поступку по тужиачевој молби требало утврђивати да ли ће се и у ком трајању тужиоцу прекинути извршење казне затвора. У том поступку је требало проверити веродостојност уз молбу приложених доказа, те да ли у породици осуђеног има потребне радне снаге која би извршила потребне радове на санацији, а све то имајући у виду извештај надлежне стручне службе о тужиачевом владању у току извршења казне. Првостепени орган је, пошавши од погрешне примене материјалног прописа, пропустио да утврди наведене чињенице, а тужени орган је пропустио да отклони те повреде правила поступка такође погрешно примењујући материјални пропис, тј. налазећи да не постоји оправдан, Законом прописан, разлог да се тужиоцу прекине извршење казне затвора. (Пресуда Управног суда, П-2 У. 11397/2011 од 10.11.2011. године). Извор: правна база података *Paragraf Lex*.

Дакле, након ступања на издржавање казне затвора осуђени више не може да тражи да му се одложи извршење казне затвора, јер ступањем на издржавање то право престаје да постоји. С друге стране, за време издржавања казне затвора могу да наступе одређени разлози (прописани законом), који на одређен начин оправдавају пуштање осуђеног лица на одређено време из казнене установе, односно оправдавају да се осуђеном прекине извршење казне.

ЗИКС посебно уређује институт прекида извршења казне, у делу који носи назив „Прекид извршења казне затвора“. Као што проф. Игњатовић наводи „до прекида извршења казне затвора (чл. 132-138. ЗИКС) може доћи на два начина: одлуком директора Управе; и поводом ванредних правних средстава“ [Ignjatović, 2014:72]. Према решењу ЗИКС-а на молбу осуђеног или предлог управника завода, директор Управе може одобрити прекид извршења казне затвора ако настану разлози из члана 59. став 1. овог закона због којих би се њено извршење могло одложити (чл.132 ст. 1). У теорији се наводи да се одређени проблеми могу појавити у вези са одређивањем притвора [Ђорђевић, 2015: 366]. Из оваквог законског решења може се извући неколико закључака. Прво, извршење казне затвора може да се прекине само ако молбу поднесе осуђено лице, или ако управник завода поднесе предлог. Друго, молба, односно предлог подноси се директору Управе за извршење кривичних санкција, који и треба да донесе одлуку поводом. Видимо да у овом случају о прекиду извршења казне не одлучује надлежни суд, већ директор Управе, као што одлучује када је реч о одлагању извршења казне затвора. Чини се да се може извући закључак, да се ступањем на издржавање казне о правима и обавезама осуђених, па и оним коју су везани за пуштање на слободу, у првом степену одлучују „затворске власти“. На крају, разлози за прекид извршења казне су они исти као и када је реч о одлагању извршења казне. Посебно бисмо истакли, на овом месту, одредбу из члана 116. ЗИКС којим се прописује дужност лекара „када мора да обавести управника завода у писаној форми“. Тако је између осталог лекар дужан да „поднесе извештај увек када установи да је физичко или душевно стање осуђеног нарушено или угрожено због продужења или начина издржавања казне и да препоручи мере за поступање са тим лицем, укључујући и могућност прекида извршења казне“ (ЗИКС, чл. 116, став 2).

Као што ЗИКС прописује, извршење казне затвора може да се прекине само ако настане један од разлога из члана 59. став 1 ЗИКС-а. Овакво законско решење чини нам се да треба да се тумачи на начин, да су ови разлози потребни да настану у току издржавања казне затвора, а не да су и раније постојали. Ако би, на пример, осуђено лице тражило да му се одложи извршење казне затвора због неодложних пољских послова, па му суд не дозволи одлагање извршења казне, да ли то значи да би осуђени одмах након ступања на издржавање казне затвора могао и да тражи прекид извршења казне? Свакако да осуђени може да поднесе молбу за прекид извршења казне, али сматрамо да у том случају осуђеном не би требало дозволити прекид извршења казне, јер би то значило да директор Управе, на неки начин, доноси одлуку која је у супротности са претходном донетом судском одлуком. С тим да ако наступе неке околности које модификују основ за одлагање/прекид извршења казне затвора, онда сматрамо да не би било препреке да се осуђеном прекине извршење казне затвора. На пример, ако би се осуђеној жени, које је навршила шести месец трудноће одбила молба за одлагање извршења затворске казне, те она месец дана након ступања на издржавање казне поднесе молбу за прекид извршења казне, а из медицинске документације се јасно види да јој је потребна „посебна нега“ а завод нема могућности за то, сматрамо да тада не би било препреке да се одобри прекид извршења казне. Морамо још да напоменемо да може велики проблем представљати и то што ЗИКС на овом месту не одређује рок у којем директор Управе треба-може-мора да донесе одлуку поводом поднете молбе или предлога.

Поступак прекида извршења казне затвора је двостепен. ЗИКС прописује „против одлуке директора Управе (...) дозвољена је жалба судији за извршење“ (чл. 132 ст. 2). Могућност да одлучује судија за извршење код нас постоји од ступања новог Закона о извршењу кривичних санкција 2014. године када је овај институт и уведен [Вековић, 2015:61; Милић, 2015: 240]. По претходном Закону о извршењу кривичних санкција [Службени гласник РС, бр. 85/2005, 72/2009 и 31/2011.] јер судија за извршење није ни постојао као институт у нашем кривичном извршном законодавству, у другом степену одлучивао је министар надлежан за послове правосуђа (чл. 118 ст. 1).⁴ Из оваквог законског решења јасно се види да осуђени

⁴ Интересантно је видети једну судску одлуку из наше раније судске праксе. Сентенца: Одлука о прекиду издржавања казне осуђеног се доноси на основу дискреционе оцене овлашћеног лица у складу са потребним мерама ресоцијализације. Из образложења:

има право жалбе уколико је директор Управе одбио његову молбу. Са друге стране, чини се да и управник завода може да поднесе жалбу уколико је он поднео предлог за прекид извршења казне осуђеном лицу. Међутим, у пракси могу да се појаве одређене спорне ситуације:

1. Ако је директор Управе дозволио прекид извршења казне, на предлог управника завода, да ли осуђени може да се жали судији за извршење и да тражи да му се не прекида извршење казне?
2. Ако је директор Управе дозволио прекид извршења казне, по молби осуђеника, да ли управник завода може да се жали судији за извршење и да тражи да се не прекида извршење казне?

Што се тиче самог поступка по жалби, ЗИКС на овом месту ништа не прописује о томе, тако да остају да се примене општа правила из члана 40. Наиме, овај члан који носи назив „Поступак по жалби против одлуке управника завода и директора Управе“ прописује да „осуђеник може да поднесе жалбу судији за извршење против одлуке управника завода или директора Управе у року од три дана од дана достављања одлуке, у случајевима предвиђеним овим законом“ (ЗИКС, чл. 40, ст. 1). Жалба мора да садржи податак о одлуци против које се подноси, разлог због кога се жалба изјављује и потпис лица које изјављује жалбу. Благовремено изјављена жалба против одлуке из става 1. овог члана не задржава извршење одлуке. Осуђени жалбу подноси преко завода првостепеном органу, који је дужан да жалбу са списима предмета одмах достави судији за извршење. Подносилац жалбе може у жалби да предложи утврђивање нових чињеница и прибављање нових доказа, ако нису били познати у време доношења побјане одлуке.

Правилно је, по оцени овог суда, у проведеном поступку закључено да нису испуњени услови за прекид издржавања казне осуђеног, овде тужиоца, јер не постоје оправдани разлози, предвиђени одредбом члана 48. став 1. Закона о извршењу кривичних санкција (даље: Закон), при чему је оспорено решење донето без битних повреда правила поступка и сагласно члану 199. став 3. Закона о општем управном поступку. Овај суд је ценио све наводе тужбе, изнете и у жалби, који се односе на тешку породичну ситуацију тужиоца, па је нашао да исти нису од утицаја на другачије одлучивање у овој управној ствари. Ово стога, што су правилно цењени у поступку по жалби, па и у односу на постојање разлога из члана 48. став 1. тачка 4) Закона, као и осталих разлога предвиђених чланом 48. став 1. Закона, водећи рачуна о циљу и границама овлашћења датог одредбама члана 118. Закона. (Пресуда Врховног суда Србије, У. 1744/2006 од 17.4.2006. године). Извор: правна база података *Paragraf Lex*.

Као што смо видели у овом случају директор Управе, односно судија за извршење могу али и не морају да дозволе прекид извршења казне и овде је реч о истим основима, као и кад се ради о могућности одлагања извршења казне. С друге стране, ЗИКС познаје још три основа за прекида извршења казне затвора.

1. *„Прекид због основаности молбе за одлагање извршења казне“ (чл. 133).*

ЗИКС у члану 133. Прописује „кад је осуђени упућен у завод и ступио је на издржавање казне затвора пре правноснажности решења којим се одлучује о молби за одлагање извршења казне, а касније се утврди да је молба била основана, одлуком директора Управе прекида се извршење казне затвора, у складу са одлуком о одлагању извршења казне“. У случају из става 1. овог члана време издржане казне затвора не урачунава се у трајање прекида. Овде је заправо реч о случају када је осуђени поднео молбу за одлагање казне затвора, али је он упућен на издржавање казне јер је суд одлучио да поднета молба не одлаже извршење. Наиме, молба за одлагање извршења казне затвора задржава извршење казне до правноснажности решења о молби. Председник надлежног основног суда који приликом одбијања други пут поднете молбе утврди да се право на молбу злоупотребљава, одлучиће да жалба не задржава извршење казне (ЗИКС, чл. 65). Видимо да је у овом случају „обавезан“ прекид извршења казне.

2. *„Прекид извршења казне затвора поводом ванредног правног средства“ (чл. 134).*

Други случај када до прекида извршења казне може доћи јесте у случају подношења ванредног правног лека. Наиме, Суд који одлучује о захтеву за понављање кривичног поступка поднетог у корист осуђеног може прекинути извршење казне затвора и пре правноснажности решења о дозволи понављања поступка. Видимо да одлуку о прекиду извршења казне доноси суд који одлучује о захтеву за понављање кривичног поступка, а не директор Управе. У овом случају суд може, али и не мора да прекине извршење казне затвора.

3. *„Прекид извршења казне на захтев јавног тужиоца“ (чл. 134).*

Још један начин када може доћи до прекида извршења казне затвора, постоји у случају да прекид извршења захтева надлежни

јавни тужилац. Извршење казне затвора на захтев надлежног јавног тужиоца прекида се и траје до доношења одлуке о правном леку. Одлуку о прекиду из става 1. овог члана доноси суд надлежан да одлучује о правном леку. Ако јавни тужилац не поднесе правни лек у року од 30 дана од дана пријема одлуке о прекиду извршења казне затвора, суд надлежан за извршење казне ће без одлагања осуђеног упутити на издржавање остатка казне. Јавни тужилац је дужан да обавести суд и завод о поднетом правном леку, односно да правни лек неће поднети. На основу закона прекид извршења казне затвора у овом случају је „обавезно“, дакле, на захтев надлежног јавног тужиоца суд који је надлежан да одлучује о правном леку прекинуће извршење казне затвора.

Једна од помоћних књига која се воде у заводу јесте и „евиденција прекида казне“ (ЗИКС, чл. 10). Дакле, свако осуђено лице којем је прекинуто извршење казне затвора уписује се у ову књигу. Време трајања прекида не урачунава се у време трајања казне затвора (ЗИКС, чл.137, ст. 1).

Видели смо да се прекид извршења казне дозвољава на одређено време, након чега се осуђени „враћа“ у установу ради одслужења остатка казне. Са друге стране, постоји један „механизам“ да се осуђени и пре истека рока прекида извршења казне врати у установи ради „дослужења“ казне. Реч је о опозиву прекида извршења казне затвора. Директор Управе опозива прекид извршења казне затвора ако накнадно утврди да нису постојали или су престали разлози због којих је прекид одобрио или да осуђени прекид користи противно одобреној сврси. Ако се осуђени после истека или опозива прекида извршења казне не јави у завод, завод о томе одмах обавештава полицију која осуђеног спроводи на даље извршење казне (ЗИКС, чл. 136). Видимо да се у три случаја осуђеном може опозвати прекид извршења казне затвора, и то:

1. Ако се накнадно утврди да нису постојали разлози за одобрење прекида. Реч је о томе да надлежни суд или директор Управе нису правилно утврдили да постоје разлози за прекид извршења, или да је осуђени злоупотребио ово право.

2. Ако су престали разлози за прекид извршења. Реч је отоме да је осуђеном одобрен прекид казне на одређен временски период, али да су и пре истека тог рока престали разлози за прекид. На пример, ако је прекид одобрен ради завршетка започетог посла, па осуђени заврши тај посао пре истека прекида.
3. Ако осуђени користи прекид извршења казне противно одобреној сврси. Сасвим оправдано ЗИКС прописује и овај разлог. Дакле, реч је о томе да се осуђеном одобри прекид из оправданог разлога, али да он тај прекид користи противно одобреној сврси. На пример, ако је осуђеном одобрен прекид ради завршетка започетог посла, а он за време прекида не ради на започетом послу. Такође, ако би се осуђеном одобрио прекид ради неге члана породице, али се осуђени не стара о њему.

Према одредби ЗИКС-а одлуку о опозиву прекида извршења казне затвора доноси директор Управе. Не можемо, а да не поставимо питање како ће директор Управе да сазна за ове разлоге? Сматармо да ће у пракси најчешће неко обавестити директора Управе, иако је посебно питање да ли и ко има законску обавезу у том погледу.⁵ Сада се може поставити још веома значајно питање – да ли је оправдано да директор Управе доноси одлуку о опозиву прекида извршења казне затвора? Видели смо у делу који се односи на доношење одлуке о прекиду извршења, да осим директора Управе одлуку може да донесе и суд. С тим у вези, сада је могуће да директор Управе одбије молбу осуђеног за прекид казне, али да судија за извршење по жалби донесе

5 Интересантно је видети једну судску одлуку. Сентенца: Образложење решења о опозиву прекида издржавања казне затвора мора да садржи утврђене одлучне чињенице за донету одлуку. Из образложења: Наиме, оспорено решење је обухваћено битном повредом поступка прописаном одредбом члана 199. став 2. и члана 235. став 2. Закона о општем управном поступку, јер је пропуштено да се цени навод жалбе тужиоца да је здравствено стање тужиоца трајно и озбиљно нарушено, као и докази - медицинска документација коју је тужилац уз жалбу доставио, и да се наведу разлози за оцену ових навода жалбе. Наведено је била обавеза туженог сагласно одредби члана 235. став 2. Закона о општем управном поступку, а како се овај навод жалбе односи на одлучне чињенице у овом управном поступку, јер је према образложењу оспореног, као и првостепеним решењем тужиоцу прекид издржавања казне затвора одобрен решењем Министарства правде -Управе за извршење заводских санкција бр. 24-00-38/2003-20 од 31.1.2003. године до санирања здравственог стања, а да су управни органи решење о опозиву донели из разлога што су нашли да су престали да постоје разлози због којих је одобрен прекид издржавања казне затвора, и при томе је пропуштено како у образложењу првостепеног, тако и у образложењу оспореног решења да се наведе материјално-правни пропис примененог кога је решењем од 30.1.2003. године тужиоцу одобрен прекид издржавања казне затвора. (Пресуда Врховног суда Србије, У. 616/2006 од 20.4.2006. године). Извор: правна база података *Paragraf Lex*.

одлуку којом дозвољава прекид извршења казне, те да након тога директор Управе донесе одлуку којом се опозива прекид извршења казне. Осим тога, могуће је и да надлежни суд по захтеву јавног тужиоца донесе одлуку о прекиду извршења казне затвора, коју ће касније да опозове директор Управе. Ми сматрамо да би требало разлислити како да се питање опозива прекида уреди на правичнији начин. Мишљења смо да би било оправдано када би одлуку о опозиву прекида извршења казне требало да донесе онај орган који је донео и одлуку о прекиду извршења казне затвора. Другим речима, директор Управе би могао да донесе одлуку о опозиву прекида извршења казне затвора само онда када је он донео одлуку о прекиду извршења казне, док би у осталим случајевима одлуку доносио судија за извршење, односно надлежни суд који је донео одлуку о прекиду извршења.

Интересантно је видети колико у пракси често долази до прекида извршења казне затвора. Из Извештаја Управе за извршење кривичних санкција може се доћи до следећих података. У току 2010. године поднето је 165 молби за прекид извршења казне затвора од којих је решено 157, а поступак је у току у 8 предмета. Позитивно је решено 29 молби, а негативно 92, с тим да је 36 молби решено на други начин [Извештај Управе, 2010: 17]. У току 2011. године поднето је 163 молби за прекид извршења казне затвора од којих је решено 156 а поступак је у току у 7 предмета. Позитивно су решене 23 молбе, а негативно 96 с тим да је 37 молби решено на други начин [Извештај Управе, 2011: 18]. У току 2012. године поднете су 143 молбе за прекид извршења казне затвора од којих је решено 145 (из ове године и пренети из претходног периода), а поступак је у току у 5 предмета. Позитивно је решено 20 молби, а негативно 96 с тим да је 29 молби решено на други начин [Извештај Управе, 2012: 36]. У току 2013. године су поднете 142 молбе за прекид извршења казне затвора, рачунајући и пренете из претходне године решене су укупно 142, а поступак је у току по 5 молби. Позитивно је решено 19 молби, негативно 94 и 29 молби је решено на други начин [Извештај Управе, 2013: 55]. Из наведених Извештаја, не може се видети да ли је овде реч о прекиду извршења казне затвора само према осуђеним лицима, или и према прекршајно кажњеним лицима.

За прекршај, као врсту казних дела, може се изрећи и затворска казна. Законом о прекршајима - ЗП [Службени гласник РС, бр. 65/2013, 13/2016.] прописано је да се казна затвора „не може прописати у

трајању краћем од једног ни дужем од шездесет дана“ (чл. 37. ст. 1), с тим да се у случају стицаја и продуженог прекршаја може изрећи и казна затвора до 90 дана (чл. 41, 45, 46). Дакле, и прекршајно кажњено лице, на затворску казну, издржава казну затвора у заводу у којима казну затвора издржавају и осуђена лица због учињених кривичних дела, с тим да су у самој установи од њих одвојени. С обзиром на предмет нашег интересовања „прекид извршења казне затвора“, ми имамо за циљ да анализирамо закон у делу који се тиче извршења казне затвора према прекршајно кажњеним лицима, како бисмо утврдили да ли и они имају право на прекид извршења казне затвора. ЗИКС садржи два члана која се односе на предмет нашег истраживања, и то члан 230 и 231. Изузетно, на молбу кажњеног, директор Управе може из оправданих разлога одобрити прекид извршења казне затвора. Прекид извршења казне траје најдуже десет дана, а прекид одобрен због болести осуђеног траје до његовог излечења. За време прекида извршења казне затвора кажњеном не припадају права предвиђена овим законом. За извршење казне од значаја су само време протекло до прекида и време након прекида [Вековић, 2013: 105]. На прекид извршења казне затвора изречене за прекршај сходно се примењују одредбе овог закона којим се уређује прекид извршења казне затвора изречене за кривично дело.

Овакво законско решење је доста конфузно. Наиме, прекршајном кажњеном лицу може се изузетно прекинути извршење казне, како ЗИКС наводи, из оправданих разлога, те се намеће питање који су то оправдани разлози? Надаље, видимо да до прекида извршења казне може доћи само ако кажњени поднесе молбу, док кад је реч о осуђеном лицу и управник завода може да поднесе молбу. Што се тиче рока трајања прекида законодавац је експлицитан, тако да прекид може да траје најдуже десет дана, осим ако је до прекида дошло због болести кажњеног. У том случају прекид може да траје до његовог излечења. Није тешко закључити да је време трајања прекида много краће, него када је реч о прекиду казне затвора осуђеним лицима. Вероватно да се законодавац одлучио за оволико трајање прекида имајући у виду да је овде реч о кратким казнама и кратким роком застарелости, те да би у случају дужег рока прекида казне дошло до застарелости извршења казне затвора.

Додатни проблем јесте и чињеница што се ЗИКС позива на сходну примену одредаба које се тичу прекида извршења казне према осуђеним лицима. Зашто? Као што смо видели ЗИКС посебно уређује одлагање извршења казне затвора осуђеним лицима, а затим уређује и део који се тиче прекида казне затвора, с тим да питање прекида не уређује у целости, већ се позива на сходну примену одредаба које се тичу одлагања извршења. С друге стране, ЗИКС у делу којим се уређују извршење казне према прекршајно кажњеним лицима, прописује посебан поступак одлагања почетка извршења казне (чл. 221-229). Дакле, било би најидеалније да се законом уреди јасан и недвосмислен поступак прекида извршења казне затвора прекршајно кажњеним лицима, али с обзиром да Закон не уређује онда се поставља и питање као одребе које се тичу прекида извршења казне затвора према осуђеним лицима применити на прекршајно кажњена лица? Проблем је тај што је реч о инкомпатибилним стварима, где сходна примена није могућа у потпуности, односно могућа је у једном делу, али таква примена води ка арбитрности, јер се оставља простор за различита тумачења.

Прекид извршења казне затвора представља важан институт у поступку извршења казне затвора, а истовремено је и „механизам“ који служи да се осуђеном и кажњеном лицу индивидуализује затворска казна у поступку извршења. С обзиром на значај овог института, сматрамо да је законодавац морао да буде, ипак, прецизнији у делу који се тиче прописвања основа за прекид извршења казне затвора, а посебно у делу који се тиче самог поступка прекида и опозивања прекида извршења казне.

Иако је 2014. године донет „нови“ Закон о извршењу кривичних санкција остали су, као што смо у раду и приказали велики проблеми у области прекида извршење казне затвора. Сматрамо да је потребно да се сви недостаци, који се тичу предметне проблематике, отклоне у некој наредној измени актуелног Закона.

ЛИТЕРАТУРА

1. Đorđić Cvijetin, Kritični osvrt na Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, *Pravni zapisi*, br. 2/2015.
2. Ignjatović Đorđe, *Pravo izvršenja krivičnih sankcija*, Beograd, 2014.
3. Милић Иван, О неким новинама у области извршења казне затвора, Правни системи заштита од дискриминације, Зборник радова, друга свеска, Косовска Митровица, 2015.
4. Milić Ivan, Upućivanje osuđenih na izdržavanje kazne zatvora i mogućnost odlaganja izvršenja kazne zatvora, *Zbornik radova „Kriminalističko – kriminološka istraživanja – stanje i perspektive*, Banja Luka, 2015.
5. Вековић В. Владимир, Систем извршења кривичних санкција, Београд, 2013.
6. Вековић В. Владимир, Судија за извршење кривичних санкција – нови институт у извршном кривичном законодавству Републике Србије, Правни систем и заштита од дискриминације, Зборник радова, друга свеска, Косовска Митровица, 2015.
7. Закон о извршењу кривичних санкција, Службени гласник РС, бр. 55/2014.
8. Закон о извршењу кривичних санкција, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 72/2009 и 31/2011.
9. Закон о прекршајима, Службени гласник РС, бр. 65/2013, 13/2016.
10. Пресуда Врховног суда Србије, У. 616/2006 од 20.4.2006. године.
11. Пресуда Управног суда, II-2 У. 11397/2011 од 10.11.2011. године.
12. Пресуда Врховног суда Србије, У. 1744/2006 од 17.4.2006. године.
13. Министарство правде Републике Србије - Управа за извршење кривичних санкција, Годишњи извештај о раду Управе за 2010. годину, Београд, 2011.
14. Министарство правде Републике Србије - Управа за извршење кривичних санкција,
15. Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2011. годину, Београд, 2012.
16. Министарство правде Републике Србије - Управа за извршење кривичних санкција, Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2012. годину, Београд, 2013.
17. Министарство правде Републике Србије - Управа за извршење кривичних санкција, Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину, Београд, 2014.

SUSPENSION OF IMPRISONMENT

Summary

Focus of authors' attention is the institute of the "suspension of imprisonment". It regulates a "legal way" of coming-out of convicted persons from an institution in which they serve their sentence of imprisonment, and only for a limited period of time. Requirements which need to be fulfilled in that regard, as well as the process of deciding on that issue, are regulated by the Law on the Execution of Criminal Sanctions. Accordingly, authors observe the current regulation of the mentioned institute, and for that purpose the three judicial decisions concerning that issue will be analyzed. The first section of this article refers to the suspension of imprisonment toward convicted persons, while the second section is related to the suspension of imprisonment in mean of misdemeanor offenders.

Keywords: *suspension, postponement, imprisonment, sanction, court, director of the Administration.*

Branka M. Pavlović, MA

Агенција за банкарство Републике Српске
bsavanovicmg@gmail.com

УДК: 343.24/29:343.8

Стручни рад

Јелена Пушац-Броћиловић, дипл. правник

ПОШТЕ СРПСКЕ

jelena.brocilovic@yahoo.com

КУЋНИ ЗАТВОР И АЛТЕРНАТИВНЕ САНКЦИЈЕ

***Апстракт:** Казна затвора представља ограничење слободe кретања лицу коме је изречена казна затвора, у кривичном, прекршајном или другом судском поступку. Њена сврха је оспособљавање за живот на слободи, у складу са законима и друштвеним нормама, уз човјечно поступање и очување достојанства особе која се налази на издржавању казне затвора. Са становишта цивилизацијских кретања, највриједније право је право на живот, те је онда сасвим оправдано напуштање смртне казне. Аналогно томе, Европска конвенција о људским правима, као правни акт Савјета Европе (1949), гарантује основна права и слободe, те је на другом мјесту, у тој скали људских права, управо право на слободу кретања. На темељу тога, у овом раду посветиће се пажња подрици примјене алтернативних санкција и проналажењу рјешења ресторативне правде, посебно када су у фокусу одређене категорије учинилаца и одређене врсте криминалитета. У покушају да се изнађу адекватна рјешења, овај рад бави се алтернативним санкцијама са посебним освртом на „кућни притвор“, ресторативном правдом, правним и институционалним оквиром за примјену алтернативних санкција.*

***Кључне ријечи:** затвор, слобода, алтернативне санкције, притвор, правда.*

УВОД

Проучавање питања и могућности примјене алтернативних санкција, нужно намеће и питање реформе правосуђа, а нарочито питање реформе кривичног законодавства и система извршења кривичних санкција. Кривичним законом Републике Српске нормирана је

могућност изрицања санкција које представљају алтернативу казни затвора, али само уколико се ради о казни затвора изреченој у краћем трајању.

Једно од најзначајнијих достигнућа у развоју модерног кривичноправног система, свакако је развој концепта ресторативне правде. Међутим, оно што је уочљиво у нашој стручној јавности, као и у ставовима грађана, још увијек није довољно развијена свијест о концепту ресторативне правде. У великој мјери осјећа се бојазан и неповјерење у погледу реаговања друштва и државе на криминалитет примјеном овог института, јер се овај облик реакције претежно посматра као избјегавање казне, а не као нешто што може позитивно да утиче на извршиоца кривичног дјела.

¹ Кућни затвор, као алтернатива примјени казне затвора, има велике предности. Као замјена за казну „класичног затвора“ одређене у краћем временском трајању, осуђеном даје могућност да сачува своје радно мјесто, не наруши породичне односе и не подлегне криминалном понашању од стране лица која се налазе у заводској установи, што се неријетко дешава. Истовремено, кућни затвор може да буде и велика уштеда у буџету државе.

Имајући наведено у виду, циљ овог рада је да се укаже на концепт алтернативних санкција, ресторативне правде и добре стране кућног затвора, како би се омогућило њихово сагледавање у цјелини, боље разумијевање и препознавање њихових позитивних елемената. То би утицало на стварање јасније слике у погледу могућности уношења ових одредби у кривично и малолетничко законодавство Републике Српске, јер без разумијевања ових института исти могу да се злоупотријебе у различитим ситуацијама и да послуже различитим циљевима.

АЛТЕРНАТИВНЕ САНКЦИЈЕ

Примјену алтернативних кривичних санкција, мјера и видова поступања, као и примјену ресторативних приступа сугеришу бројни међународни документи.¹ У тим документима посебно је наглашено

¹ Минимална стандардна правила УН о мјерама незатварања (тзв.Токијска правила), 1990, документи Савјета Европе посебно Препорука бр. Р(1992)16-Европска правила о санкцијама и мјерама у заједници, Препорука бр. Р (2014)4 о електронском надзору и слично.

да алтернативне санкције имају позитивне учинке: осуђени остаје на слободи, избјегава се раскидање социјалних веза, а друштво и држава имају активну улогу у процесу ресоцијализације осуђеног лица, односно учиниоца кривичног дјела. Истовремено, смањује се и степен стигматизације у друштву, што свакако представља позитиван учинак у реинтеграцији осуђеног лица у друштво. Даље, истиче се и утицај примјене алтернативних кривичних санкција на смањење затворске популације, што доводи до правилнијег и адекватнијег третмана лица који се налазе у заводима за извршење казне затвора.

Ако се крене од чињенице да се концепт алтернативних санкција схвата на различите начине, често се у литератури говори о ужој и широј дефиницији алтернативних кривичних санкција.

Према ужој (либерарној) дефиницији, под алтернативним кривичним санкцијама подразумевају се само санкције и мјере које замјењују казну затвора (искључиво везивање за систем кривичних санкција). Са друге стране, пак, под алтернативним санкцијама у ужем смислу, различите мјере образовног, медицинског, васпитног, тарапеутског карактера, као и поступци који воде скретању са класичне кривичне процедуре, односно којима се избјегава кривична осуда-тзв. мјере диверзионог карактера.²

У међународним документима се за алтернативне кривичне санкције углавном користи појам незаходске санкције (NON CUSTODIAL SANCTIONS) и санкције и мјере које се извршавају под окриљем заједнице (COMMUNITI SANCTIONS AND MEASURES) код којих се акценат ставља на промовисање веће улоге друштва у функционисању кривичноправног система и посебно укључивање у третман и реинтеграцију учинилаца кривичног дјела.³

Међународни документи имају за циљ уједначавање казних система и праксе у примјени алтернативних санкција и мјера, у функцији избјегавања негативних ефеката казне затвора и успостављање равнотеже у потреби ефикасне заштите друштва од криминалитета и социјалне реинтеграције учиниоца кривичног дјела.

2 Фондација (Центар за демократију, „Ставови грађана и стручњака о алтернативним санкцијама и ресторативна правда“, Београд, 2015. године, стр.11

3 Фондација (Центар за демократију, „Ставови грађана и стручњака о алтернативним санкцијама и ресторативна правда“, Београд, 2015. године, стр.11

Придјев “алтернативни“ данас је често коришћена ријеч, а њено изворно значење потиче из латинског језика, *alter-altera-altrum*, што значи други или један од двојице. У нашем језику алтернатива као значење било које појаве, означава нешто ново и боље. Када се говори о алтернативним кривичним санкцијама, питање алтернативности је доста сложено. Да би се једна кривична санкција могла сматрати алтернативном, неопходно је да постоји кривична санкција која је примарна и која се под одређеним условима може супституисати другом кривичном санкцијом, која је алтернативног карактера.⁴ У државама које су користиле репресију као начин реаговања на криминалитет у доминантном облику, није дошло до смањења истог, што говори у прилог томе да се савремено кривично право треба окренути алтернативним кривичним санкцијама и формама поступања, при том задржавајући и даље казну затвора као окосницу кривичноправне заштите од најтежих облика криминалитета и као онај неопходни елемент који систему кривичних санкција даје ноту репресивности, јер колико год се окретали обогаћењу система алтернативних казни лишења слободе, казна затвора је нешто без чега борба против криминалитета не би била замислива.

Свакако је неопходно одредити мјесто алтернативних санкција и у малољетничком моделу правде. Поједине алтернативне мјере могу бити примјењене у различитим фазама поступка према малољетнику: током преткривичног или кривичног поступка, приликом пресуђења кривичне ствари или у поступку извршења малољетничке кривичне санкције. Такође, могу бити коришћене самостално, или као замјена за казну затвора, заједно са неким другим казнама или кривичним санкцијама. Разликују се и по функцији, односно да ли замјењују казну затвора током њеног извршења или представљају врсту нових кривичних санкција коју изриче суд, или су специфичне мјере које се одређују у преткривичном, или кривичном поступку, а све у циљу избјегавања непотребног покретања или вођења кривичног поступка.

Тежња за рационалним коришћењем постојећих ресурса условљава да се кривична законодавства, и код нас и у свијету, све више окрећу примјени мјера које немају репресиван карактер. Најшире примјењивана мјера према преступницима „ниског ризика“ налази

⁴ Др Милан Шкулић, „Алтернативне кривичне санкције-појам, могућности и перспективе, Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције“, Златибор, 2009. година, стр.32.

се у том смислу насупрот казни затвора. Између затвора и пробације налази се простор за примјену санкција и мјера чија је сврха да обезбиједи адекватну реакцију друштва на криминалитет и пружа могућност налажења компромиса између казне затвора и пробације. То су интермедијарне санкције које обухватају распон казних мјера између условне казне и казне затвора. Главни облици интермедијарних санкција јесу: а) програм интензивног надзора, б) кампови за преваспитавање, ц) центри за дневно извјештавање, д) кућни затвор са електронским надзором, е) новчане казне-казне и реституције, ф) обавезни рад за добробит заједнице и г) куће на пола пута.

Када се говори о алтернативним санкцијама, треба истаћи да се ради о санкцијама и мјерама чије је изрицање у надлежности суда, што треба да буде гаранција праведног кажњавања, једнакости пред законом и заштита могућих злоупотреба. Широке могућности избора адекватних алтернативних санкција пружа могућност потпуног остварења начела индивидуализације кривичних санкција и њихово боље прилагођавање специфичностима учиниоца кривичног дјела.

РЕСТОРАТИВНА ПРАВДА

Појам ресторативна правда свој извор има у енглеској ријечи *restore* поставити у почетни положај, поновити, обновити, вратити у пријашње стање. Ресторативна правда подразумијева ресторативни процес тј. укључивање свих заинтересованих страна – жртве, учинилаца и чланова локалне заједнице у рјешавање ситуације настале извршењем кривичног дјела и изналагање адекватних рјешења. Ресторативни циљеви иду ка постизању споразума као резултата ресторативног процеса укључујући накнаду штете, рад у корист заједнице и друге програме који омогућавају репарацију жртве и заједницу, и реинтеграцију за жртву и учиниоца.

Посматрано у односу на кривичноправни систем, ресторативна правда може да се јави у неколико облика: вид скретања кривичног поступка (мјере диверзионог карактера), врсте санкција – алтернативне или ресторативне санкције, или дио постојећих кривичних санкција, и дио третмана лица која се налазе у установама за извршавање институционалних санкција.⁵

⁵ Фондација (Центар за демократију, „Ставови грађана и стручњака о алтернативним санкцијама и ресторативна правда“, Београд, 2015. године,

Ресторативна правда покушава да излијечи оно што је нарушено, и зато се процес усмјерава као одговор на питање шта је то потребно урадити да се поврати осјећај сигурности код жртве, шта учинити да се деликвент понаша у складу са постигнутим договором и које кораке треба предузети за унапријеђење заједнице тако да има мање изгледа да се кривично дјело понови у будућности. Ресторативне расправе настоје да превазиђу разлику подијељене друштвене заједнице у вези размишљања „ми-они“, које је изградио учињени злочин. Она тежи да оснажи заједницу у циљу спречавања даљег повријеђивања тако што ће изградити односе и обратити пажњу на значајна социјална питања. Унутар концепта ресторативне правде, развила су се четири модела у свијету⁶, и то:

- 1) Принцип персонализма и схватања кривичног дјела као повреде људи и међуљудских односа-кривично дјело посматра се примарно као повреда људи, а тек секундарно као повреда одређене законске норме
- 2) Принцип поправљања штете настале кривичним дјелом – одговорност се не утврђује, већ је учинилац прихвата
- 3) Принцип учешћа – укључивање у ресторативни процес свих заинтересованих страна, директно и индиректно погођени кривичним дјелом и
- 4) Принцип реинтеграције – потпуна реинтеграција жртве у друштво.

Постулати ресторативне правде, гледано кроз ресторативно правосуђе су скуп различитих поступака са циљем отклањања посљедица насталих извршењем кривичног дјела и спречавање будућег криминалног понашања уз учешће свих учесника кривичног догађаја и друштвене заједнице, и њихову сарадњу са законским институцијама.

Ресторативно правосуђе се заснива на следећим начелима:

- 1) Приоритет има подршка жртви и њен опоравак;
- 2) Преступници преузимају одговорност за учињено кривично дјело
- 3) Између жртве и преступника успоставља се дијалог који треба да доведе до разумијевања;

6 С. Ћопић, „Појам и основни принципи ресторативне правде“, Београд, 2007, стр 26.

- 4) Врши се репарација почињене штете;
- 5) Друштвена заједница се ангажује да се изврши реинтеграција преступника у друштвену заједницу и да убудуће не врши кривична дјела.

Ако бисмо покушали указати на тенденције ресторативне правде, можемо дати упоредни приказ циљева кривичног права у односу на принципе ресторативне правде. Кривично право, извршењем кривичног дјела тежи да одговори на то који је закон прекршен, док ресторативна правда кривично дјело посматра у смислу повреде права једне особе од стране друге особе. Кривично право утврђује кривицу извршиоца у вријеме извршења кривичног дјела, док је фокус ресторативне правде на одговорности и преузетим обавезама у будућности. У кривичном поступку на сцени је однос супростављених странака, извршиоца кривичног дјела и оштећеног лица, али потребе оштећеног лица су игнорисане, док је поступак ресторативне правде заснован на дијалогу и разумијевању учесника, при чему се тежи задовољавању потреба и интереса жртве.

Република Српска је доношењем Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку⁷, отворила врата примјени медијације у кривичним стварима, у поступку према малољетницима. Половином децембра 2010. године спроведени су први поступци посредовања у просторијама Удружења медијатора у Бањој Луци. Међутим, мали број до сада довршених поступака није довољан за доношење закључка о ефикасности посредовања у Републици Српској.

КУЋНИ ЗАТВОР

Казна затвора представља ограничење слободе кретања преступника одлуком суда, у кривичном поступку у којем је утврђено правоснажном пресудом да се ради о учиниоцу кривичног дјела.

Казна лишења слободе као посебна мјера у регистру кривичних санкција и заводи за њено извршење, јављају се крајем 18-ог и почетком 19-ог вијека. Одређивање појма и тумачење алтернативних кривичних санкција у европском кривичном законодавству, различито

⁷ („Службени гласник Републике Српске“, бр.13/10 и 16/13)

је. Кривично законодавство Чешке казну кућног затвора виде као замјену казни затвора, док нпр. Аустрија и Пољска тумаче као вид службе затворске казне. Њемачко законодавство електронски надзор тумачи као вид условног одлагања извршења казне затвора.

Електронски надзор је систем надзирања осуђених лица путем електронске наруквице, на локацији на којој се лице налази. Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине⁸ предвидио је да особе које су осуђене на казну затвора до једне године, уз свој пристанак, могу издржавати и ту казну и као кућни затвор са електронским надзором. То значи да лице не смије напуштати просторије у којима станује, осим у случајевима прописаним Законом о извршењу кривичних санкција у Федерацији Босне и Херцеговине. Такође, предвиђена је и могућност да се учинилац коме је изречена условна осуда стави под заштитни надзор, уколико се, с обзиром на околности под којима је извршено кривично дјело, његову личност, ранији живот и понашање након учињеног кривичног дјела, сматра да ће се сврха изрицања условне осуде на такав начин боље остварити.

Уопште, код примјене овог вида алтернативних кривичних санкција, углавном се ради о осуђеницима који су извршили лакша кривична дјела, и то углавном имовинске деликте. У Федерацији Босне и Херцеговине, до сада су забиљежена позитивна искуства када је у питању овакав начин извршавања затворске казне. Кућни затвор, по својој суштини, и није алтернативна санкција, односно није посебна казна, већ је то начин извршавања казне затвора који одговара и друштву, а и осуђеном лицу. Кућни затвор се налази између двије опције, казне затвора и условне осуде. Њиме се настоје избјећи негативни ефекти казне затвора за осуђено лице, као што је губитак радног мјеста, нарушавање породичних односа, негативан утицај затворске средине, стигматизација. Даље, оваквим начином извршавања казне затвора долази и до уштеде финансијских средстава државе, растерећује се затворски систем, као и људски ресурси. У суштини, искуства примјене кућног затвора су позитивна, и то је свакако добра пракса за она лица за која је казна затвора престрога казна, а слобода им је превише.

8 („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, бр. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05 и 42/10)

Када је у питању Република Српске, још увијек не постоји могућност служења казне у кућном притвору уз електронски надзор. Међутим, назире се, да би у скорије вријеме, усвајањем новог Кривичног закона, и грађани Републике Српске који су се „огријешили“ о закон, умјесто да казну служе „иза решетака“ могли да се нађу у кућном притвору носећи електронску наруквицу путем које би били под пратњом полиције. Ово би и у Републици Српској знатно допринијело смањењу трошкова казнено поправних завода. Новим законским прописима у Републици Српској, треба дефинисати спровођење алтернативних кривичних санкција, стручно усавршавање судија и тужилаца, те обуку повјереника и стварање услова за њихов рад.

Разлике правних института кућни затвор и кућни притвор

Кућни затвор и судска мјера забране напуштања стана, као кућни притвор, различити су правни институти који се често поистовјеђују и мијешају. Лице које чека првостепену или правоснажну пресуду, а коме је изречена мјера забране напуштања стана, није осуђено лице, него је на тај начин обезбјеђено његово присуство за вријеме вођења кривичног поступка. Кућни притвор се одређује као блажа мјера од класичног притвора. Кућни затвор је, за разлику од кућног притвора, кривична санкција која се изриче судском пресудом. То је казна, коју према одлуци суда осуђени може да издржава у свом стану. Он је замјена за казну „класичног затвора“, и то само кад дозволи суд.

ПРАВНИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОКВИР ЗА ПРИМЈЕНУ АЛТЕРНАТИВНИХ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА И МОГУЋА РЈЕШЕЊА

Увођењем алтернативних санкција, мјера и поступака, као и рјешења са елементима ресторативне правде у кривично правни систем Републике Српске, био би позитиван корак у процесу хармонизације домаћег законодавства са смјерницама садржаним у релевантним међународним документима. То би довело до растерећења правосудног система и обезбједило би његов ефикаснији рад, смањило би се број лица који се упућују у установе за извршење казне затвора, поправљање односа нарушених кривичним дјелом, као и активно укључивање друштвене заједнице у извршење мјера, што је јако битан фактор реинтеграције осуђеног лица у друштвени живот.

Даље, примјена алтернативних кривичних санкција и рјешења са елементима ресторативне правде, треба да буде омогућена и малолетним и пунолетним учиниоцима кривичних дјела. Такође, таква рјешења довела би до побољшања положаја жртве у кривичном систему, њеној моралној и материјалној сатисфакцији. Неопходно је успоставити тзв. Повјереничке службе, и радити на јачању сарадње између повјереничких канцеларија и организација цивилног друштва, које посједују знање и капацитете како би помогли у спровођењу алтернативних санкција и мјера. Најзад, било би потребно пружити помоћ и подршку, и жртвама и учиниоцима кривичних дјела, прије свега у форми информација о алтернативним кривичним санкцијама, како би жртва разумјела зашто окривљени неће бити гоњен или му неће бити изречена казна затвора, а окривљени, шта им и под којим условима стоји на располагању.

ЗАКЉУЧАК

Примјена алтернативних санкција, мјера и видова поступања укључујући рјешења са елементима ресторативне правде, везује се за одређене категорије учинилаца и одређене врсте криминалитета, односно за дјела одређене тежине. Када су у питању карактеристике лица у односу на која би алтернативне санкције, мјере и видови поступања били адекватни, издвајају се пол, старост и криминална прошлост, али и нека друга лична својства. У погледу врсте и тежине дјела, њихова примјена односила би се на лакша кривична дјела (кривична дјела за која је запријеђена казна затвора до три године), дакле, код дјела код којих није велика друштвена опасност, а посебно у случају имовинских деликата и неких видова саобраћајних деликата. Добијање информација о одређеним видовима реаговања или о самом догађају, дјелује у правцу давања веће подршке примјени алтернативних санкција и мјера ресторативне правде. Значајно је информисање грађана, али и стручњака о алтернативним санкцијама, мјерама и видовима поступања посебно о рјешењима са елементима ресторативне правде у циљу унапређивања знања о овим видовима реаговања на кажњива понашања, а у посљедици и на изградњу позитивног става према овим видовима реаговања друштва на криминал. Како би се осигурала шира примјена алтернативних видова реаговања на кажњива понашања, неопходно је унаприједити позитивне прописе, унаприједити и појачати институционални

оквир за спровођење алтернативних санкција и ресторативне правде, развити сарадњу са цивилним друштвом, спроводити обуке о алтернативним санкцијама и ресторативној правди, информисати и подизати свијест грађана о алтернативним самкцијама и ресторативној правди, обезбједити помоћ и подршку жртви и учиниоцу у процесу ресторативне правде, развити механизме за праћење примјене алтернативних санкција. Потребно је радити на промовисању примјене ресторативне правде у служби превенције криминалитета и повећања сигурности грађана.

ЛИТЕРАТУРА

1. Минимална стандардна правила УН о мјерама незатварања (тзв. Токијска правила), 1990, документи Савјета Европе посебно Препорука бр. Р(1992)16-Европска правила о санкцијама и мјерама у заједници, Препорука бр. Р (2014)4 о електронском надзору и слично
2. Фондација (Центар за демократију, „Ставови грађана и стручњака о алтернативним санкцијама и ресторативна правда“, Београд, 2015. године
3. Др Милан Шкулић, „Алтернативне кривичне санкције-појам, могућности и перспективе, Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције“, Златибор, 2009. година
4. Закон о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку, („Службени гласник Републике Српске“, бр.13/10 и 16/13)
5. С. Ћопић, „Појам и основни принципи ресторативне правде“, Београд, 2007.
6. Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, бр. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05 и 42/10)

JAIL HOUSE AND ALTERNATIVE SANCTIONS

Summary

Penalty of imprisonment constitutes a restriction on the free movement of persons who have been sentenced on penalty of imprisonment, in criminal, misdemeanor or other court proceedings. Its purpose is to prepare for life in freedom, in accordance with the laws and social norms, with humane treatment and the preservation of the dignity of the person who is serving penalty of imprisonment. From the standpoint of civilization movement, the most valuable is the right to life, and then, it is quite reasonably abandonment of the death penalty. Analogously, the European Convention on Human Rights, as a legal act of the Council of Europe (1949), guarantees the fundamental rights and freedoms, and is in second place, in that scale of human rights, right to liberty of movement. On this basis, in this paper attention will be paid to support the use of alternative sanctions and finding solutions restorative justice, especially when they are in the focus of certain categories of offenders and certain types of crime. In an attempt to come up with appropriate solutions, this paper deals with an alternative sanctions, with particular reference to "house arrest", restorative justice, juridical and institutional framework for the application of alternative sanctions.

Key words: *prison, freedom, alternative sanctions, detention, justice.*

ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA U USTANOVAMA ZA IZVRŠENJE KRIVIČNIH SANKCIJA U BiH

***Sažetak:** Tokom izvršenja krivičnopravnih sankcija može doći do izraženih povreda elementarnih ljudskih prava. Lica prema kojima se izvršavaju krivične sankcije, pritvor i druge mjere, zadržavaju sva prava, a lišavaju se prava ili se ograničavaju u pravima samo u granicama neophodnim za ostvarivanje cilja zbog kojeg su izrečene, a u skladu sa zakonom i međunarodnim ugovorima. Cilj svih međunarodnih i nacionalnih akata je regulisati i postaviti standarde u postupanju prema osobama lišenim slobode na način da se zaštiti njihovo dostojanstvo i osnovna ljudska prava. Osobe lišene slobode trebaju zadržati sva prava koja im nisu zakonito oduzeta i prema njima se trebaju primjeniti samo najmanja potrebna ograničenja.*

***Ključne riječi:** zatvorenik, ljudska prava, krivične sankcije*

Uvod

U svakoj uređenoj državi, koja se naziva pravnom državom ili vladavinom prava, ljudska prava moraju biti na prvom mjestu. Oduzimanje prava na slobodu i kretanje čini osnovu kazne zatvora i ona ne smije biti podloga za kršenje drugih ljudskih prava zatvorenika. Svrha kažnjavanja mora se ostvariti izvršenjem kazne. Važnu ulogu u rehabilitaciji zatvorenika i njihovom uspješnom uključivanju u zajednicu po povratku sa izdržavanja kazne zatvora ima odnos zaposlenih u zatvorskom sistemu, te društva u cjelini za vrijeme njihovog izdržavanja kazne zatvora.

Zakon BiH o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera² naglašava da svaki zatvorenik mora uživati osnovna prava koja mu garantuje Ustav BiH i odgovarajuća međunarodna dokumenta.

1 Doc. dr Miroslav Baljak, Evropski univerzitet „KALLOS“ Tuzla, email: baljak.miroslav@gmail.com

2 Zakon BiH o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera, Službeni glasnik BiH, broj 12/10

Kada se govori o postupanju sa zatvorenicima, osnovna činjenica od koje treba krenuti jeste da su oni ljudska bića, te da se prema njima tako treba ponašati, bez obzira na težinu krivičnog djela koja su počinili. Osobe lišene slobode ni u jednom trenutku ne smiju izgubiti pravo na dostojanstvo.

1. Međunarodni pravni akti

Pojedina ponašanja zatvorenika iziskuju posebna postupanja ovlaštenih službenih lica odnosno primjenu sredstava prisile. Stoga je potrebno prikazati važnost međunarodnih pravnih normi koje regulišu zaštitu prava zatvorenika odnosno lica lišenih slobode, a koja su sadržana u Deklaracijama, Konvencijama i Protokolima koje donose Ujedinjene nacije i Savjet Evrope, te važnost njihove implementacije kroz zakonodavstvo Bosne i Hercegovine.

Međunarodni pravni izvori su Konvencije koje čine skup pravila. Pravila su zapravo međunarodni standardi izvršavanja kazne zatvora, a imaju ih primjenjivati prije svega zatvorske uprave jer im je svrha poboljšanje sveukupnih uslova života u zatvorima, podizanje nivoa postojećih standarda, te ostvarivanje kvalitetnijeg upravljanja i tretmana prema zatvorenicima.³

Evropska zatvorska pravila⁴ su pravni izvor koje danas prepoznajemo u svim nacionalnim zakonodavstvima koja propisuju način izvršavanja kazne zatvora, zemalja članica Savjeta Evrope kao i zemalja potpisnica. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija se zasniva na međunarodnim pravnim pravilima kojima se zaštićuju kako opšta prava čovjeka, tako i posebna prava zatvorenika. Najvažniji izvori su:

- *Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda* od 4. novembra 1950. (prečišćeni tekst NN-MU 8/99);
- *Standardna minimalna pravila UN za postupanje sa zatvorenicima* iz 1955.;
- *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima* iz 1966. (NN-MU 12/93);

3 Ljubanović, B., Tijela državne uprave u sustavu izvršenja kazne zatvora, god. 6., Hrvatska javna uprava, Zagreb, 2006, str 24.

4 Evropska zatvorska pravila, Preporuka br. (2006) 2., Savjet Evrope, 2006.

- *Evropska minimalna pravila za postupanje sa zatvorenicima iz 1973.*;
- *Konvencija o transferu osuđenih osoba* od 21. marta 1983. (NN-MU 14/94, 5/01);
- *Konvencija protiv torture i drugih načina okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja* od 10. decembra 1984. (NN-MU 12/93, 14/97);
- *Evropska zatvorska pravila* iz 1987. i 2006. godine.;
- *Evropska konvencija o sprječavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja* od 26.11.1987.

Međunarodna zajednica, naime, pravnim propisima određuje minimalne standarde postupanja sa zatvorenicima. To znači, da pojedine zemlje mogu zatvorenicima priznati i šira prava od minimalno određenih, no ne mogu, što je vrlo značajno, te standarde spustiti ispod onih određenih međunarodnim pravom. Takvo stajalište obezbjeđuje zatvorenicima tzv. minimalna prava zatvorenika. Među tim pravima u posljednje vrijeme se posebno ističe pravo zatvorenika na vezu s vanjskim svijetom.

2. Zaštita života pritvorenika i zatvorenika

Zakoni koji se odnose na pitanja izvršenja krivičnih, odnosno, krivičnih i prekršajnih sankcija u BiH su harmonizovani (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u FBiH – Službene novine FBiH, 44/98; Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija Republike Srpske – Službeni glasnik RS br. 64 iz 2001. godine i izmjene i dopune tog zakona Službeni glasnik RS br. 24/05; Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija Brčko distrikta (ZIKPS BD) – Službeni glasnik Brčko distrikta, br. 8/00; Zakon BiH o izvršenju krivičnih sankcija pritvora i drugih mjera – Službeni glasnik BiH, 13/05).⁵ U svim zakonima je prisutna ustavna obaveza zaštite života i dostojanstva čovjeka, što je u skladu i sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Zabrana kršenja člana 3 Evropske konvencije, tj. odredbe iz člana 3 navode se, uglavnom, u osnovnim odredbama svih zakona – član 11 FBiH; član 9 Republike Srpske; član 10 Brčko distrikta; član 45 BiH. Pitanje

⁵ Vehabović, F, i dr., Ljudska prava u BiH, Centar za ljudska prava univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2009, str. 101

zaštite života spominje se kao očuvanje ljudskog dostojanstva i tjelesnog i duševnog integriteta (član 10 ZIKPS Brčko distrikta - Službeni glasnik Brčko distrikta, br. 8/00).

Medicinska pomoć u svim zakonima se tretira kao obavezna i besplatna osim u slučajevima kada je riječ o namjernom samopovređivanju ili specijalističkom pregledu na zahtjev osuđene osobe, a da tu potrebu nije procijenio ljekar ustanove u kojoj osuđeni izdržava kaznu. Medicinska njega i zaštita zdravlja tretira se u sljedećim zakonima:⁶

- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u FBiH – članovi 45- 51, a zaštita zdravlja se spominje i u članu 15 koji govori o odvojenom izdržavanju kazne, između ostalog, i kada to zahtjeva zdravstveno stanje; član 17 – rad usklađen prema psihofizičkim sposobnostima; član 27 – odlaganje izvršenja kazne, između ostalog, a u prvoj tački, zbog akutne bolesti; te u član 34 o obavezi utvrđivanja zdravstvenog stanja po prijemu u ustanovu; u dijelu Postupanje sa osuđenim osobama – članovi 62, 67, 68, 75 – članovi koji se odnose na radno angažovanje i zaštitu na radu; član 98 – upućivanje u samicu nije moguće, ako ugrožava zdravlje, član 99 – osamljivanje i prekid, ako ljekar utvrdi da tjelesno i duševno zdravlje ne dozvoljava dalje osamljivanje – u samici i u slučaju osamljivanja vrši se svakodnevna ljekarska kontrola; članovi 167–178 izvršenje mjera bezbjednosti, članovi 179-182 mjere na slobodi, te članovi 183–187 obavezno liječenje alkoholičara i narkomana;
- Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija Republike Srpske - član 14 – o odvojenom izdržavanju kazne, između ostalog, i kada to zahtjeva zdravstveno stanje; članovi 28, 31, 36, 37 – posebne zdravstvene ustanove; član 46 – zdravstvena služba; član 90 – nadzor nad radom specijalizovane bolnice i zdravstvene službe; član 106 – odlaganje kazne iz zdravstvenih razloga; član 112 – utvrđivanje zdravstvenog stanja; član 144 – zaštita u slučaju da osuđeni oboli na radu ili vezano za rad; članovi 148-151 – zdravstvena zaštita osuđenih lica; član 188 – prekid izdržavanja kazne, između ostalog, zbog oboljevanja od akutne bolesti; član 204 – ishrana maloljetnih zatvorenika – briga zbog održanja zdravlja i psihofizičkog razvoja; članovi 217-225 – izvršenje mjera bezbjednosti; član 298 – pritvorenici – opšti ljekarski pregled na prijemu;

6 Ibidem, str. 102

- Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija Brčko distrikta – članovi 39–52 – izvršenje mjera bezbjednosti: članovi 39–45 – obavezno psihijatrijsko liječenje i nadzor u zdravstvenoj ustanovi; članovi 46–49 – obavezno psihijatrijsko liječenje na slobodi; članovi 50–52 liječenje alkoholičara i narkomana;
- Zakon BiH o izvršenju krivičnih sankcija pritvora i drugih mjera – članovi 60–66 – zdravstvena zaštita; član 92 – prava pritvorenih i zatvorenih upućenih u samicu; član 127 – smještaj u zdravstvenu ustanovu zbog psihičkih smetnji.

Pitanje upotrebe sredstava prinude tretira se u sljedećim zakonima:

- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u FBiH - član 52; član 183 posebno je bitan sa aspekta zaštite života zatvorenika;
- Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija Republike Srpske – član 181 - 182; vatreno oružje član 183 – posebno tačka 3 sa aspekta zaštite života;
- Zakon BiH o izvršenju krivičnih sankcija pritvora i drugih mjera - član 33 – upotreba vatrenog oružja; član 67 – upotreba sredstava za ograničavanje kretanja.

Kako se kazna zatvora prema Zakonu o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija Brčko distrikta izvršava u entitetskim ustanovama, za ove zatvorenike vrijede vladajuće norme tih ustanova u pogledu tremana zatvorenika. Svi drugi uslovi u kazneno-popravnom zavodu (smještaj, ishrana, odjeća i sl.) moraju biti, između ostalog, i u funkciji zaštite zdravlja i života osuđenih.

3. Prava zatvorenika prema odredbama Zakon BiH o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera

Pravo na religiju

Zatvorenik ima pravo zadovoljavanja vjerskih potreba. To znači da mu se mora omogućiti nabavka vjerske literature i stvari potrebnih za obavljanje vjerskih obreda. Uprava zavoda dužna je, u saradnji s vjerskim zajednicama u BiH, osigurati uslove za zadovoljavanje vjerskih potreba lica smještenih u zavodu.⁷

⁷ Zakon BiH o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera, Službeni glasnik BiH, broj 12/10, član 53

Zatvorenik ima pravo na dopisivanje i posjete vjerskog službenika svoje vjerske zajednice. Za zadovoljavanje vjerskih potreba zatvorski sistem dužan je obezbjediti prikladan prostor i vrijeme, a u slučaju da se zatvorenik isključuje iz vjerskog obreda radi održavanja sigurnosti i reda, upravnik o tome mora obavijestiti službenika vjerske zajednice. U sklopu ostvarivanja prava na vjeroispovjest, zatvorenicima se mora obezbjediti ishrana u skladu sa zahtjevima njihove vjere. Evropska zatvorska pravila, osim naglašavanja slobode zatvorenika na mišljenje, uvjerenje i vjeroispovjest, propisuju i da se zatvorenik ne smije prisiljavati na prisustvovanje vjerskim obredima ili na prihvatanje posjeta predstavnika bilo koje vjerske zajednice.

Biračko pravo

Uprava zavoda obezbjeđuje da lica lišena slobode budu u mogućnosti da ostvaruju svoje biračko pravo na izborima za nivoe vlasti u Bosni i Hercegovini, u mjeri u kojoj to pravo nije ograničeno Izbornim zakonom BiH i Ustavom BiH.

S ciljem ostvarenja navedenog prava, upravnik zavoda kontaktiraće s nadležnom izbornom komisijom u vezi s načinom, vremenom ili drugim neophodnim radnjama za provođenje procedure glasanja u zavodu.⁸

Pravo na smještaj

Jedno od osnovnih prava zatvorenika je pravo na smještaj primjeren ljudskom dostojanstvu i zdravstvenim standardima. Svakom pritvoreniku i zatvoreniku, u pravilu, osigurava se posebna soba za spavanje, osim u slučajevima kada se smatra da zajednički smještaj više lica ima određenih prednosti. Svaki zatvorenik i pritvorenik mora imati poseban krevet i posteljinu.

Zajednički boravak pritvorenicima i zatvorenicima osigurava se na radnom mjestu, u procesu obrazovnih aktivnosti, prilikom objedovanja, za vrijeme slobodnih aktivnosti, u dnevnom boravku i sličnim prilikama.⁹

U svim prostorijama u kojima borave pritvorenici i zatvorenici mora se osigurati zadovoljavanje zdravstvenih i higijenskih potreba, dovoljna količina vazduha, svjetla, grijanja i ventilacije.

⁸ Ibidem, član 58

⁹ Ibidem, član 65

Za jedno lice koje boravi u ćeliji mora se obezbjediti najmanje sedam kvadratnih metara prostora po licu, a ona koja borave u zajedničkim spavaonicama imaće najmanje četiri kvadratna metra po licu i ne manje od deset kubnih metara po licu.

U prostorijama u kojima borave pritvorenici i zatvorenici prozori moraju biti dovoljno veliki da omogućavaju rad i čitanje pod prirodnim svjetlom u uobičajenim uslovima, da omogućavaju ulaz svježeg vazduha, osim ako ne postoje klimatski uređaji, te da svojim izgledom i veličinom odgovaraju standardnim prozorima. Vještačko osvjetljavanje mora odgovarati postojećim standardnim normama.

Sanitarni uređaji moraju omogućiti svakom pritvoreniku ili zatvoreniku zadovoljavanje fizioloških potreba u čistim i pristojnim uslovima. Svakom pritvorenom ili zatvorenom licu mora se omogućiti korištenje prikladnih prostorija i uređaja za kupanje i tuširanje pri temperaturi koja odgovara klimatskim uslovima i u razmacima koji omogućavaju održavanje normalne lične higijene, ali najmanje jednom dnevno.

Sve prostorije zavoda moraju se propisno održavati i redovno čistiti. Ove poslove obavljaju zatvorenici u trajanju do dva sata na dan bez novčane naknade.

Pritvorenicama, odnosno zatvorenicama s invaliditetom osigurava se smještaj primjeren vrsti i stepenu njihove invalidnosti.¹⁰

Pravo na odjevanje i ishranu

Pritvorenicama i zatvorenicama kojima nije dopušteno nošenje vlastite odjeće osigurava se odjeća i obuća koja je prikladna klimatskim uslovima tako da im se ne ugrožava zdravlje. Odjeća koju osigurava zavod ne smije djelovati degradirajuće i ponižavajuće. Pravilnik o odjeći i obući pritvorenika i zatvorenika objavljuje ministar pravde.¹¹

Pritvorenicama i zatvorenicama se u pravilnim razmacima obezbjeđuje ishrana koja je pripremljena u obrocima koji kvalitetom i količinom zadovoljavaju prehrabene i higijenske standarde, a ujedno su primjereni dobi, zdravlju, vrsti posla koji obavljaju i njihovim vjerskim i kulturnim

¹⁰ Ibidem, član 66

¹¹ Ibidem, član 68

zahtjevima. Punoljetnim pritvorenima i zatvorenima obezbjeđuje se hrana kalorične vrijednosti od najmanje 12.500 džula dnevno, a maloljetnicima 14.500 džula dnevno. Pravilnik o ishrani pritvorenika i zatvorenika, kao i tablicama kalorične vrijednosti hrane donosi ministar pravde. Voda za piće mora biti stalno dostupna.¹²

Ako pritvorenik ili zatvorenik odbije da primi hranu, o tome se odmah obavještava upravnik zavoda, sud koji vodi postupak i Ministarstvo pravde koje provodi nadzor nad izvršenjem mjere pritvora. Pritvorenik ili zatvorenik koji odbije da uzima hranu smješta se, po pravilu, u stacionar, svakodnevno ga kontroliše ljekar i sve važne promjene njegovog zdravstvenog stanja unosi u zdravstveni karton, o čemu redovno izvještava upravnika zavoda.

Pravo na zdravstvenu zaštitu

Evropska zatvorska pravila naglašavaju obavezu zatvorskih vlasti da sačuvaju zdravlje svih zatvorenika o kojima paze osiguravanjem zdravstvene zaštite na način kako je to organizovano u društvenoj zajednici. Zatvorenici moraju imati pristup zdravstvenim uslugama koje su raspoložive unutar države bez ikakve diskriminacije.

Pravo na zdravstvenu zaštitu osnovno je ljudsko pravo te mu se u zatvorskom sistemu pridaje posebna pažnja. Boravak u zatvoru, naime, može prouzrokovati štetne posljedice na tjelesno i duševno zdravlje zatvorenika. Kako tokom izvršavanja zatvorske kazne u relativno malim prostorima veliki broj osoba dolazi u međusobne kontakte, povećana je i mogućnost zaraznih oboljenja, a odgovornost zatvorskog sistema jednaka je kako prema zatvorenima tako i prema zatvorskom osoblju te posjetiocima. Zaštita zdravlja zatvorenika treba se posmatrati i sa stajališta opšte brige o zdravlju stanovništva zbog toga što se zatvorenici nakon izdržavanja kazne vraćaju u socijalnu sredinu te je vrlo važno u kakvom će se zdravstvenom stanju nalaziti. Zdravstvena zaštita zatvorenika izjednačena je sa zdravstvenom zaštitom u javnom zdravstvu.

Pritvorenici i zatvorenici imaju pravo na liječenje, popravku i vađenje zuba, te hospitalizaciju. Odnos između ljekara i pritvorenika, odnosno zatvorenika je zasnovan na povjerenju. Ljekarski pregled se može odvijati u prisustvu ovlaštenog zavodskog službenika samo na zahtjev ljekara.

12 Ibidem, član 69

Troškove liječenja snosi zavod osim troškova liječenja osumnjičenog, odnosno optuženog dok se nalazi u pritvoru, kao i troškova porođaja koji su nastali van zavoda.¹³

Pravo na obrazovanje

Zatvorenik ima pravo na obrazovanje kako bi se što lakše uključio u život na slobodi i povećao mogućnost zapošljavanja. U zatvorskom sistemu se organizuju različiti oblici obrazovanja za zatvorenike, a omogućuje se i obrazovanje izvan zatvorskog sistema.

Za maloljetne zatvorenike i mlada punoljetna lica koja nemaju završenu osnovnu školu, zavod je obavezan organizovati nastavu s ciljem sticanja osnovnog obrazovanja i nastavu za stručno obrazovanje i osposobljavanje, u skladu s propisima o osnovnom i srednjem obrazovanju. Nastava se može organizovati i za ostale zatvorenike za koje je to korisno i potrebno. Zatvorenici mogu biti dopisni vanredni daci i studenti škola i kurseva van zavoda, ako to razlozi dozvoljavaju i ako se programom tretmana ocijeni da je to potrebno i korisno za ostvarenje cilja izvršenja kazne.

Zatvorenici koji završe određenu školu ili steknu kvalifikaciju u zavodu dobivaju svjedočanstvo. Iz svjedočanstva se ne smije vidjeti da je opšte ili drugo obrazovanje stečeno u zavodu.¹⁴

4. Stanje u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija u BiH

U ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija u BiH primjetna su određena poboljšanja u smislu izgradnje novih i dogradnje postojećih smještajnih kapaciteta, ali bez jednog sistemskog pristupa ovoj aktivnosti. Primjer KPZ Tuzla na Kozlovcu, gdje su izmještena sva osuđena lica iz objekta koji je smješten u gradu, čime su u potpunosti dostignuti standardi utvrđeni Evropskim zatvorskim pravilima. Istovremeno, zabrinjavajuće je neposvećivanje dovoljne pažnje KPZ Zenica koji je jedina ustanova zatvorenog tipa i u kojem se nalazi najveći broj zatvorenika i KPZ Sarajevo, gdje su uslovi najteži u FBiH, što rezultira čestim pobunama, bjekstivima i drugim aktivnostima koje narušavaju bezbjedonosnu situaciju u FBiH.

13 Ibidem, član 71

14 Ibidem, član 147

U Republici Srpskoj je takođe prisutno značajno izdvajanje sredstava za poboljšanje uslova u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija na način da se vrši adaptacija, sanacija i rekonstrukcija postojećih objekata, uz planiranje izgradnje novih. Ovdje je posebno značajno istaći izmještanje Okružnog zatvora Bijeljina na novu lokaciju (kasarna Patkovača - Golo brdo). Izvršenje kazne u zavodu se ne može posmatrati samo po kapacitetu kreveta, već se mora posmatrati kao cjelina, uključujući i obezbjeđivanje boravka osuđenika na vazduhu/šetnja, rad, održavanje higijene, kvalitetni uslovi posjete, slobodne posjete i da se uz sve to osigura bezbjednost, spriječi unos droga i drugih sredstava, što je veoma teško obezbjeđiti ukoliko su ustanove za izvršenje krivičnih sankcija smještene u centru grada.

Dugogodišnji problem u vezi izvršenja kazne maloljetničkog zatvora u RS je riješen, uspostavljanjem Odjeljenja za izvršenje kazne maloljetničkog zatvora u sklopu KPZ Kula. Kapacitet u svakom slučaju može podmiriti potrebe za izvršenjem ove kazne u RS. Odjeljenje je kadrovski popunjeno, a smještajni uslovi su u skladu sa propisanim standardima.

Prisutnost nesistemskog pristupa uređivanju oblasti izvršenja krivičnih sankcija je prisutna u visokom stepenu, a što za posledicu ima da se često u jednoj ustanovi smještaju različite kategorije uključujući osuđena i pritvorena lica, muškog i ženskog pola, maloljetna pritvorena i osuđena lica. Ovo je u direktnoj suprotnosti sa Evropskim zatvorskim pravilima i odražava se na kvalitet procesa izvršenja krivičnih sankcija, ali utiče i na ljudska prava pritvorenika i osuđenika, jer mali broj zaposlenih u ustanovama mora odgovoriti na potrebe različitih kategorija.¹⁵

Značajno je prisutno nasilje među zatvorenicima tako da ne iznenađuje što su određeni zatvorenici zabrinuti za svoju bezbjednost. Nasilni incidenti među zatvorenicima redovna su pojava u gotovo svim zatvorima. U KPZ Zenica nekolicina zatvorenika se žalila na širu pojavu nasilja, od suptilnih oblika maltretiranja do otvorenog zastrašivanja i ozbiljnih fizičkih napada. U većini zatvora postoji nedostatak odgovarajućeg smještaja za „ugrožene“ zatvorenike, kao i za one kojima treba viši nivo bezbjednosti.¹⁶

¹⁵ *Izveštaj o stanju ljudskih prava u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija*, Ombudsmen za ljudska prava u BiH, Sarajevo, 2009, str. 71

¹⁶ *Ibidem*, str. 72

U većini ustanova je riješeno pitanje prostorija za zadovoljavanje vjerskih potreba. Nažalost u nekim ustanovama ovo pitanje je zanemareno sa obrazloženjem da nema prostora ili da osuđena lica nisu zainteresovana za ovo svoje pravo.

ZAKLJUČAK

Zaštita ljudskih prava posebno je važno i osjetljivo pitanje u uslovima zatvaranja, jer se zatvaranjem osobi oduzima osnovno ljudsko pravo – pravo na slobodu. Pri tome, lice kome je oduzeta sloboda zadržava sva druga prava koja ima kao ljudsko biće. Izuzetak su samo ona prava koja se oduzimaju ili ograničavaju, a specifična su posljedica zatvaranja. Oduzimanje ili ograničavanje takvih povezanih prava treba svesti na najmanju moguću mjeru.

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija taksativno propisuje osnovna prava zatvorenika pa je obaveza da se svaki zatvorenik upozna sa tim pravima.

Zakonskim odredbama onemogućuje se dodatno kažnjavanje ograničavanjem ostalih osnovnih ljudskih prava, osim u mjeri nužnoj za izvršavanje kazne zatvora. Samim zatvaranjem zatvorenici se dovode u nepovoljnije uslove nego ostala populacija, pa stoga njihovim ljudskim pravima i zaštiti tih prava treba pokloniti posebnu pažnju.

LITERATURA:

1. *Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda* od 4. novembra 1950. (prečišćeni tekst NN-MU 8/99)
2. *Evropska zatvorska pravila*, Preporuka br. (2006) 2., Savjet Evrope, 2006.
3. *Izveštaj o stanju ljudskih prava u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija*, Ombudsmen za ljudska prava u BiH, Sarajevo, 2009.
4. *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, izmijenjena Protokolima br. 11 i 14, s Protokolima br. 1, 4, 6, 7, 12 i 13.*, Rim, 1950.
5. Ljubanović, Boris, *Tijela državne uprave u sustavu izvršenja kazne zatvora, god. 6.*, Hrvatska javna uprava, Zagreb, 2006.
6. *Opšta deklaracija o ljudskim pravima, rezolucija br. 217/III*, Generalna skupština Ujedinjenih nacija, 1948.

-
7. Vehabović, Faris, i dr., *Ljudska prava u BiH*, Centar za ljudska prava univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2009.
 8. Zakon BiH o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera, Službeni glasnik BiH, broj 12/10

PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN THE INSTITUTIONS FOR EXECUTION OF CRIMINAL SANCTIONS IN BiH

Summary

During the execution of criminal sanctions may occur expressed violation of basic human rights. Persons subject to criminal sanctions, detention and other measures shall retain all rights and deprived of his rights or restricting the rights only to the extent necessary for the purpose for which they are imposed, in accordance with the law and international treaties. The aim of all international and national laws to regulate and set standards for the treatment of persons deprived of their liberty in a way to protect their dignity and basic human rights. Persons deprived of their liberty shall retain all rights that are not lawfully taken away and for them to be required to apply only the minimum constraints.

Key words: prisoner, human rights, criminal sanctions

Mr Goran Selak
Direktor KPZ Banja Luka
selak@gmail.com

UDK: 343.81:364-786
Pregledni rad

ORGANIZACIJA RADA KAZNENO – POPRAVNIH USTANOVA I RESOCIJALIZACIJA OSUĐENIH LICA

***Apstrakt:** Danas mnoge razvijene zemlje sprovode razne modele resocijalizacije koji se u mnogo čemu razlikuju u odnosu na one iz XX vijeka, a prije svega u pogledu organizacije, uslova života i rada, odnosa prema zatvoreniku, načinu reintegracije u društvo, ali i u pogledu ostvarivanja svrhe kažnjavanja. Sve izraženije su razlike i u načinu finansiranja zatvora, te je danas i oko 5% privatnih zatvora u svijetu koji se zasnivaju na javno-privatnim odnosima. Kazneno-popravne ustanove kao društvene institucije za svako društvo imaju važnu ulogu, te im se zbog samog značaja i svrhe posvećuje dosta pažnje, kako u materijalnom, tako i u bezbjedonosnom smislu. Zato ćemo u ovom radu predstaviti neke savremenije pristupe u organizaciji rada pojedinih kazneno-popravnih ustanova u Republici Srpskoj koje su se pozitivno reflektovale i na samu uspješnost resocijalizacije osuđenih lica.*

***Ključne riječi:** organizacija, resocijalizacija, tretman, osuđena lica.*

UVOD

Zatvorski sistemi su, prvenstveno zbog svoje zatvorenosti, kao i svrhe još uvijek „tabu tema“ o kojoj se jako malo govori. Predrasude koje imamo prema zatvorenicima koja su počinila neko od krivičnih djela, zakonska i moralna osuda društva, te etiketiranja, represija, deprivacije kazne, samo su neka od razmišljanja običnog čovjeka kada mu se spomenu riječi zatvor ili zatvorenik. Zatvorskim sistemima i resocijalizaciji zatvorenika koja se spovodi u njima bavi se veći broj nauka, svako iz svog ugla i domena, između ostalog penologija, penološka andragogija, sociologija, psihologija, medicina, kriminologija, antropologija,..

Ljude je oduvijek preokupiralo otkrivanje načina kako da poprave ono što im nije uspjelo, a da pri tome popravljeno bude što bolje i trajnije, te je otkrivanje tih načina postalo stalan predmet čovjekove radoznalosti

i istraživanja. Međutim, ni jedan otkriveni način nije mogao da bude i univerzalan i trajan, jer su se mijenjali uslovi i ljudi. Sve ljudske aktivnosti su, istovremeno i emocionalno obojene, pogotovo kada su one usmjerene na ljude. Ta emocionalna strana je uvijek bila uzrok shvatanjima da je kažnjavanje najbolji način da se ljudi poprave, mada je racionalna strana ukazivala na to da se ljudi mogu popraviti i na drugi način. Ovaj ambivalentan odnos prema prestupnicima društvenih normi je karakteristika skoro svih etapa društvenog razvoja, te je upravo taj ambivalentan odnos uzrok shvatanjima da je kazna nužna posljedica svakog prestupa. Zatvorski sistemi, kao i sami pristupi u kažnjavanju zavise u velikoj mjeri od društveno – ekonomskih odnosa u društvu. Društveni odgovor je uvijek bio adekvatan stepen razvijenosti društva i njegovom odnosu prema prekršiocima njegovih normi (Macanović, Nadarević, 2014).

Danas penologija kao nauka u prvi plan ističe zadatak što uspješnije resocijalizacije zatvorenika u suzbijanju kriminogene aktivnosti uopšte. Sa humanijim društvom dolazi do promjene karaktera kazne. Nije kazna zbog kazne, već resocijalizacije, koja podrazumijeva pozitivne promjene ponašanja, radi ponovnog uključivanja u društvo. Ne mogu se ljudi mijenjati u potpunosti, ali se mogu pokušati promijeniti njihovi stavovi, shvatanja i razmišljanja, koja su bila uzrok učinjenom djelu i asocijalnom ponašanju (Radoman, 2003).

Zatvori postaju ustanove koje sve više prate društvene promjene, prije svega proces globalizacije, te nas s toga više ne čude snimci zatvora u svijetu gdje osuđena lica imaju dostupan internet, gdje se doškolojavaju i prekvalifikuju za određena zanimanja dok su na izdržavanju zatvorske kazne, gdje stiču određene socijalne vještine i znanja neophodna za njihovu kasniju reintegraciju. Strogo se vodi posebno računa i o kategorizaciji zatvorenika s obzirom na počinjeno krivično djelo, upravo zbog sprečavanja uticaja kriminogene inficiranosti od strane recidivista, ali i zbog same uspješnosti njihove resocijalizacije.

Što su društva razvijenija i zatvorski sistemi su napredniji, humaniji, demokratičniji, prostorno, materijalno i tehnički uređeniji, gdje su zapravo deprivacije zatvorenika svedene na minimum. Takve ustanove nude razne programe rehabilitacije posebno kada se radi o narkomanima, alkoholičarima, agresivnim osobama i sl. Potuno je razumljivo zbog čega

su nam ovakve ustanove potrebne, ali je važno šta i na koji način te iste ustanove funkcionišu, te na koji način one ostvaruju svoju namjenu. Upravo polazeći od te činjenice u daljem dijelu knjige predstavimo organizaciju i funkcionisanje kazneno – popravnih ustanova u Bosni i Hercegovini.

Iako je ključni problem kojim ćemo se baviti u ovoj knjizi stres i profesionalno sagorijevanje upoznavanje sa formalnom organizacijom i funkcionisanjem iste daje nam polaznu osnovu za razumijevanje psihosocijalne klime zatvora i objektivno sagledavanje šta zapravo rade i na koji način penološko osoblje obavlja svoje zadatke. U okviru složenog opisa poslova koje svakodnevno obavljaju penološki radnici, zaposleni u kazneno – popravnim ustanovama, javljaju se brojni faktori rizika koji dovode do stresa, a o kojima ćemo govoriti u drugim poglavljima knjige.

ORGANIZACIJA KAZNENO – POPRAVNIH USTANOVA

Težina prestupa u svim zakonodavstvima određuje težinu kazne za čije izvršenje postoje određene ustanove. Sama kazna je za određene prestupe dovoljna da se počinitelj koriguje, ali se u javnom mnjenju najčešće pod kaznom podrazumijeva zatvorska kazna. Ustanove za izvršenje krivičnih sankcija su posebne ustanove državne uprave pod neposrednim nadzorom Ministarstva pravde. To su posebne ustanove državne uprave za izvršenje kazne zatvora, izvršenje zavodskih vaspitnih mjera i specijalne ustanove.

Kazneno-popravne ustanove dijele se prema različitim kriterijumima u različite tipove i vrste ustanova. Kao kriterijum za tu podjelu služi: dužina izrečene kazne, stepen obezbjeđenja i ograničavanja slobode kretanja osuđenih lica, pol, starosna dob i zdravstveno stanje. To su objektivni kriterijumi, sem posljednjeg, koji služi za raspoređivanje osuđenika u pojedine tipove ustanova. Oni imaju karakter eksterne klasifikacije i služe kao osnova za horizontalnu podjelu ustanova koja se predviđa u normativnom sistemu.

Prema stepenu obezbjeđenja, stepenu ograničenja slobode kretanja osuđenih lica, kao i primijenjenim mjerama postupanja prema tim licima, kazneno-popravne ustanove mogu biti:

- ustanove otvorenog tipa – nemaju fizičkog i materijalnog obezbjeđenja, a organizacija života i rada lica lišenih slobode zasniva se na njihovoj samodisciplini i ličnoj odgovornosti podsticanoj i kontrolisanoj od strane vaspitača;

-
- ustanove poluotvorenog tipa – nemaju materijalno obezbjeđenje, a zatvorska straža kazneno-popravnih ustanova obezbjeđuje održavanje reda i kontrolu kretanja lica lišenih slobode;
 - ustanove zatvorenog tipa imaju materijalno-tehničko i fizičko obezbjeđenje, kao što su naoružana straža, ogradni zidovi i tehnička sredstva za obezbjeđenje koja predstavljaju prepreku za bjekstvo osuđenog lica.

Ustanove zatvorenog tipa mogu imati odjeljenja sa maksimalnim obezbjeđenjem i intezivnim programom postupanja, a mogu postojati i poluotvorena i otvorena odjeljenja. U ustanovama poluotvorenog tipa mogu postojati otvorena odjeljenja. Prema Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srpske, ustanove za izvršenje krivičnih sankcija su posebne ustanove državne uprave za izvršenje kazne zatvora, ustanove za izvršenje zavodskih mjera i specijalne ustanove. U svim ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija, svrha izvršenja kazne je osposobljavanje osuđenog da po otpuštanju sa izdržavanja kazne živi i radi u skladu sa zakonom i da ispunjava dužnosti čovjeka i građanina.

O samoj organizaciji kazneno – popravnih ustanova u Republici Srpskoj govore i čl. 9. 10. 11. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srpske, 2014:

Član 9.

- (1) Ustanove za izvršenje krivičnih sankcija i mjere pritvora (u daljem tekstu: Ustanove ili Ustanova) su posebne ustanove republičke uprave u sastavu i pod neposrednim nadzorom Ministarstva.
- (2) Ustanove osniva i ukida Vlada Republike Srpske (u daljem tekstu: Vlada) na prijedlog ministra.
- (3) Ustanove imaju svojstvo pravnog lica, a aktom o osnivanju određuje se vrsta, tip i sjedište Ustanove.
- (4) Teritorijalnu nadležnost Ustanove utvrđuje ministar.
- (5) Sredstva za rad Ustanova obezbjeđuju se u budžetu Republike Srpske.

Član 10.

- (1) Prema stepenu obezbjeđenja, stepenu ograničenja slobode kretanja osuđenih lica, kao i primijenjenim mjerama postupanja prema tim licima, Ustanove mogu biti otvorenog, poluotvorenog i zatvorenog tipa.
- (2) Ustanove otvorenog tipa nemaju fizičko i materijalno obezbjeđenje, a organizacija života i rada osuđenih lica zasniva se na njihovoj samodisciplini i ličnoj odgovornosti podsticanoj i kontrolisanoj od strane vaspitača.
- (3) Ustanove poluotvorenog tipa imaju materijalno-tehničko obezbjeđenje, a služba obezbjeđenja Ustanove obezbjeđuje održavanje reda i kontrolu kretanja osuđenih lica.
- (4) Ustanove zatvorenog tipa imaju materijalno-tehničko obezbjeđenje, ogradne zidove, tehnička sredstva za obezbjeđenje koja predstavljaju prepreku za bjekstvo osuđenih i pritvorenih lica, kao i fizičko obezbjeđenje (naoružani pripadnici službe obezbjeđenja).

Član 11.

- (1) Ustanove se organizuju kao kazneno-popravni zavodi i vaspitno-popravni domovi.
- (2) U ustanovama iz člana 10. stav 1. ovog zakona mogu postojati otvorena, poluotvorena i zatvorena odjeljenja.
- (3) U sjedištu i van sjedišta Ustanova mogu postojati posebna odjeljenja za izvršenje kazne zatvora za lica muškog ili ženskog pola, posebna odjeljenja za izvršenje kazne maloljetničkog zatvora, kao i posebno odjeljenje za izvršenje vaspitne mjere upućivanja u vaspitno-popravni dom.
- (4) Odjeljenja sa posebnim režimom i odjeljenja pojačanog nadzora i programa postupanja kao zatvorena odjeljenja, mogu se formirati samo u Ustanovama zatvorenog tipa.

Trenutno u Republici Srpskoj egzistira 6 kazneno - popravnih ustanova, od kojih KPZ Banja Luka i KPZ Foča imaju i najveći kapacitet (tabela 1).

Tabela 1. Kapacitet KPZ-a u Republici Srpskoj

Kazneno – popravni zavodi	Kapacitet	Popunjenost
Banja Luka	396	315
Foča	395	355
Istočno Sarajevo	203	87
Doboj	200	60
Bijeljina	127	79
Trebinje	105	53

Podaci u prikazanoj tabeli prikazuju kapacitet i popunjenost kazneno – popravnih ustanova u Republici Srpskoj prema podacima Ministarstva Pravde Republike Srpske od 23.9.2014. godine. Unutrašnja organizacija ustanove i način života lica lišenih slobode bliže se uređuju kućnim redom ustanove. Kućni red donosi rukovodilac ustanove uz saglasnost ministra. Organizacija kazneno-popravnih ustanova zavisi od tipa i veličine ustanove, karaktera osuđeničke populacije i sl.. S tim u vezi predstaviceemo strukturu svih kazneno – popravnih ustanova u Republici Srpskoj.

KAZNENO POPRAVNI ZAVOD BANJA LUKA

- Odjeljenje za osuđena lica
- Odjeljenje vaspitno-popravnog doma
- Odjeljenje pritvora
- Odjeljenje pojačanog nadzora i programa postupanja
- Poluotvoreno Odjeljenje Farma-Trn
- Prijemno-otpusno odjeljenje

KAZNENO POPRAVNI ZAVOD DOBOJ

- Odjeljenje za osuđena lica
- Odjeljenje pritvora
- Poluotvoreno Odjeljenje Ekonomija

KAZNENO POPRAVNI ZAVOD TREBINJE

- Odjeljenje za osuđena lica
- Odjeljenje pritvora
- Poluotvoreno Odjeljenje Ekonomija

KAZNENO POPRAVNI ZAVOD FOČA

- Odjeljenje za osuđena lica
- Odjeljenje pojačanog nadzora i programa postupanja
- Odjeljenje posebnog režima
- Poluotvoreno Odjeljenje Ekonomija
- Prijemno-otpusno odjeljenje

KAZNENO POPRAVNI ZAVOD ISTOČNO SARAJEVO

- Odjeljenje za muška osuđena lica
- Odjeljenje za ženska osuđena lica
- Odjeljenje pritvora
- Odjeljenje maloljetničkog zatvora
- Poluotvoreno Odjeljenje Ekonomija
- Prijemno-otpusno odjeljenje

KAZNENO POPRAVNI ZAVOD BIJELJINA

- Odjeljenje za osuđena lica
- Odjeljenje pritvora
- Poluotvoreno Odjeljenje Ekonomija

Jedna od najmodernijih penalnih ustanova ne samo u Bosni i Hercegovini već i u regionu jeste KPZ Banja Luka koja je u poslednjih pet godina uradila mnogo na rekonstrukciji svih objekata u okviru zavoda, te stvorila optimalne uslove za život i rad osuđenih lica, a samim tim i uslove za što uspješniju resocijalizaciju osuđenih lica (slika 1.). Neke od tih novina su i: izgradnja karaula i drugog bezbjedonosnog pojasa, rekonstrukcija i nadogradnja objekta gdje borave osuđena lica (paviljon), rekonstrukcija i nadogradnja odjeljenja pritvora, prostorija za vjerske potrebe, intimne posjete, prijemno-otpusnog odjeljenja, izgradnja zdravstvenog odjeljenja, izgradnja igraonice za djecu u sali za posjete, izgradnja objekta za pretres lica i stvari, nabavka i obuka službenih pasa za napad i otkrivanje droga. Upravo zbog modernizacije objekta i uspješne resocijalizacije osuđenih lica KPZ Banja Luka je nagrađen i plaketom grada zbog zalaganja iz oblasti obrazovanja i resocijalizacije.

Slika 1. Kazнено – popravni zavod Banja Luka

ORGANIZACIJA I RAD SLUŽBI U KAZNENO – POPRAVNIM USTANOVAMA

U poslednjih nekoliko godina došlo je do određenih izmjena zakonskih regulativa i usklađivanja sa evropskim zatvorskim pravilima i principima koji se odnose na rad sa osuđenim licima. Između ostalog i same ustanove za izvršenje kazne zatvora su modernizovane, materijalno i tehnički opremljene i prilagođene potrebama što uspješnije resocijalizacije osuđenih lica. Sve to utiče i na samu organizaciju i funkcionisanje kazнено – popravnih ustanova.

Poznato je da kazнено-popravne ustanove imaju formalnu organizaciju ili sistem da bi ostvarile funkciju za koje su osnovane. Taj formalni sistem čine zakonom predviđene službe ustanova i on zavisi od tipa ustanova i njene namjene. Formalna organizacija sadrži pet službi ili izvršioca određenog profila stručnosti u zavodima, čije se funkcionisanje zasniva na principu jedinstva vaspitnih uticaja zbog istovjetnog cilja. Stoga, sve kazнено-popravne ustanove, osim otvorenih, imaju službu obezbjeđenja, zatim prevaspitnu službu, privrednu-instruktorsku službu, zdravstvenu službu, službu za opšte poslove, a svim ustanovama rukovodi rukovodilac (upravnik) ustanove.

Na čelu kazneno-popravne ustanove nalazi se direktor (rukovodilac), koji rukovodi radom ustanove i odgovoran je za redovno i pravilno funkcionisanje svih službi u ustanovi. Zadaci direktora (rukovodioca) na organizaciji rada u zavodu ne svode se samo na obično upravljanje, već je on dužan da se u potpunosti angažuje kako bi modernizovao i unaprijedio cjelokupni rad u kazneno-popravnom zavodu. Pored potrebne prakse i stručnog znanja, rukovodilac kazneno-popravnog zavoda treba da bude pravičan i human, a istovremeno i odmjeren, odlučan i energičan. Od njega umnogome zavisi kako će se primjenjivati pojedine institucije sistema izvršenja kazni, naročito one na koje osuđeni nemaju zakonsko pravo, već im se mogu dati kao pogodnosti. To čini rukovodioca još odgovornijim za rad kako pojedinih službi tako i ustanove u cjelini. O načinu rukovođenja govori i čl. 14 ZIKS-a Republike Srpske (2014).

Član 14.

- (1) Ustanovom rukovodi direktor zavoda (u daljem tekstu: rukovodilac Ustanove) i za svoj rad odgovara ministru.
- (2) Ustanove zatvorenog tipa mogu imati zamjenika rukovodioca Ustanove.
- (3) Zamjenik rukovodioca Ustanove zamjenjuje rukovodioca u slučaju njegove odsutnosti ili spriječenosti, pomaže istom u izvršavanju poslova iz njegove nadležnosti i obavlja i druge poslove koje mu odredi rukovodilac Ustanove.

Organizacija kazneno - popravnih ustanova je dosta složena i zahtjeva koordinaciju i dobru saradnju svih zaposlenih. “Kazneno-popravne ustanove su specifični oblik institucionalnog sistema gde se izvršava krivična sankcija, u kojima se, bez obzira na tip, nalazi dve vrste osoba: oni koji izdržavaju kaznu i zatvorsko osoblje. To su ustanove gde je osuđenima izrežiran život mimo njihovog izbora, pri čemu postoji određeni odnos: formalni, između zatvorskog osoblja i osuđenika; i neformalni, između samih osuđenika. Takve ustanove imaju organizaciju prilagođenu funkciji prevaspitanja i primene tretmana, obezbeđenja (spoljnog) i unutrašnjeg reda, održavanja radnih prostorija, kao i prostorija za zadovoljavanje fizioloških, psihičkih i društvenih potreba” (Bošković, Matijević, 2010). U okviru kazneno – popravnih zavoda funkcionise pet službi i to: služba obezbjeđenja, služba za tretman, zdravstvena služba, privredno – instruktorska služba i služba za pravne, finansijske i opšte poslove. O navedenim službama govorićemo u narednom dijelu knjige.

Služba obezbjeđenja obezbjeđuje ustanovu, prostorije i radilišta u kojima lica lišena slobode borave i rade, stara se o održavanju unutrašnjeg reda u ustanovama i vrši druge poslove određene zakonom i propisima donesenim na osnovu zakona. Karakter rada službe obezbjeđenja, pored navedenih zadataka, zavisi i od tipa ustanove, tako da se njen odnos prema osuđenima razlikuje u maloljetničkom zatvoru, poluotvorenom odjeljenju, zatvorenom odjeljenju ili ustanovi i u bolnici, gdje su smješteni oni kojima je izrečena mjera bezbjednosti obaveznog čuvanja i liječenja. Služba obezbjeđenja obuhvata spoljnje i unutrašnje obezbjeđenje kazneno- popravnih ustanova, sprovodničku i vatrogasnu službu

Služba za obezbjeđenje stara se o sigurnosti ljudi i imovine u zavodu, sprovodi osuđena i pritvorena lica i obavlja druge poslove određene zakonom.. Pripadnici službe obezbjeđenja su naoružana i uniformisana formacija, ali mogu po naređenju direktora Uprave ili upravnika zavoda vršiti dužnosti u civilnom odelu. „Penološka opredeljenja su oduvek bila da se ova služba organizuje i kao faktor prevaspitanja osuđenih lica. Međutim, ona je uvek kako od osuđenika, tako i od civilnog sastava zaposlenih u zavodu, doživljavana kao represivni servis koji ne služi merama prevaspitanja i resocijalizacije. Obezbediti kontrolu nad osuđenim licima koja će istovremeno poslužiti kao okvir za realizaciju programa postupanja do sada nije moglo biti ostvareno na zadovoljavajući način. Tako je služba obezbeđenja usled svog brojčanog preimućstva i zahteva za bezbednošću svojim različitim intervencijama značajno uticala na ukupan tretman, život i rad osuđenih lica“ (Bošković, Matijević, 2010: 108).

Osnovni zadaci službe obezbjeđenja su da vodi računa o sigurnosti ustanove, sprečavanju nereda, nasilja i bjekstva osuđenika. U skladu sa uspješnim vršenjem ovih zadataka, svaka ustanova mora raspolagati sa određenim brojem stražarskog osoblja, koji varira od ustanove do ustanove, zavisno od njenog tipa, osuđeničke populacije i drugih okolnosti. Međutim, uspješno vršenje stražarske funkcije ne sastoji se samo u neposrednom prisustvu stražara, u njihovim ličnim opservacijama i zapažanjima. U okviru vršenja svoje funkcije, služba obezbjeđenja koristi i razne kontrolne tehnike. Među njima se spominje premještanje osuđenika iz jedne ustanove u drugu, odnosno jednog paviljona u drugi, stalno prebrojavanje i slične kontrolne mjere (Konstantinović – Vilić, Kostić, 2006).

Slika 2. Smotra pripadnike službe obezbjeđenja u KPZ Banja Luka

Mada sam termin služba obezbjeđenja asocira na korištenje sredstava prinude u njenom svakodnevnom radu, zakonskim aktima je takva mogućnost svedena na minimum i u strogo određenim uslovima, jer svaki akt fizičke prinude ili disciplinske kazne koja nije dozvoljena izaziva kod osuđenog i osuđeničkog javnog mnjenja mnogostruke negativne efekte, koji su direktna smetnja prevaspitanju. Ova služba ne smije djelovati kao represivni servis, nego mora služiti ciljevima tretmana i prevaspitanja, odnosno mora biti u funkciji prevaspitanja osuđenika. To je zahtjev modernog kaznenog sistema, koji nalazi svoju racionalizaciju u resocijalizaciji osuđenika kao osnovnom cilju kažnjavanja i izvršenju krivičnih sankcija.

Edukacija zatvorskih policajaca se permanentno odvija u svim kazneno-popravnim ustanovama u Republici Srpskoj od strane njihovih rukovodilaca koji su takođe prošli određene edukacije organizovane od strane Vijeća Evrope (slika 3.).

Slika 3. Edukacija pripadnika službe obezbjeđenja u KPZ Banja Luka

Jedan od prioriteta zadatka jeste i fizička osposobljenost svih pripadnika ove službe kako bi mogli odgovoriti svim zadacima na radnom mjestu. U prilog tome govori i činjenica da su borilačke vještine sastavni dio obuke pripadnika ove najbrojnije službe (slika 4.).

Slika 4. Borilačke vještine – detalj sa obuke

Služba prevaspitanja ili služba za tretman u našim ustanovama uvedena je u sadašnjem vidu pedesetih godina prošlog vijeka, mada je prvo uputstvo o njenom formiranju doneseno 1947. godine. Njeno pravo oživljavanje, međutim, datira od 1956. godine, pa sve do 1961. godine, kada je donesen i propis o veličini vaspitnih grupa. „Služba za prevaspitavanje primenjuje terapijske metode i postupke kojima se na osuđene utiče da ubuduće

ne vrše krivična dela. Pored toga, ona usklađuje rad ostalih učesnika u prevaspitavanju. Koordinacija u prevaspitnom procesu svih subjekata proizilazi iz jedinstva principa vaspitnih uticaja na osuđena lica. Ne samo da zaposleni van službe za prevaspitanje svojim ponašanjem i stavovima treba da ostvaruju jedinstvo vaspitnih uticaja, već prema zakonskoj formulaciji treba da postanu i "učesnik" u ovom veoma složenom poslu. Da bi postali učesnik u procesu prevaspitanja, zaposleni van ove službe treba da su osposobljeni i za ove poslove“ (Bošković, Matijević, 2010:108).

Služba prevaspitanja planira, programira, organizuje i ostvaruje proces prevaspitanja osuđenih lica i u tom cilju koordinira rad ostalih učesnika u ovom procesu. U poslove koje obavlja služba prevaspitanja spadaju: ispitivanje ličnosti osuđenih lica i utvrđivanje programa postupanja, organizuje i sprovodi individualni i grupni oblik rada, primjenjuje odgovarajuće metode i tehnike prevaspitanja osuđenih lica, organizuje i sprovodi rad na opštem obrazovanju i stručnom osposobljavanju, organizuje i sprovodi slobodne aktivnosti, podstiče aktivno učešće osuđenih u realizaciji vaspitno-obrazovnih zadataka, priprema mišljenja u postupku pomilovanja, uslovnog otpusta, prekida kazne i premješta, predlaže klasifikaciju i reklasifikaciju osuđenih u vaspitne grupe. U okviru službe za prevaspitanje djeluje i prijemno-otpusno odjeljenje gdje se vrši i dijagnosticiranje primljenih osuđenih lica. Prijemno odjeljenje predstavlja karantin gdje se lica zadržavaju na posmatranju 15 dana, a najduže 30 dana zavisno od dužine kazne, nakon čega se raspoređuju u vaspitnu grupu (slika 5.). Za to vrijeme obavlja se zdravstveni pregled, razgovori od strane psihologa, pedagoga i socijalnog radnika, lica se testiraju, upoznaju sa kućnim redom i drugim propisima. U otpusnom odjeljenju osuđena lica se spremaju za izlazak na slobodu, uspostavljaju se odgovarajući kontakti za centrima za socijalni rad i drugim srodnim organizacijama ukoliko je to potrebno, a sve u cilju što adekvatnije integracije osuđenih lica u društvenu zajednicu. Jedina ustanova u Republici Srpskoj koja ima otpusno odjeljenje je KPZ Banja Luka.

Slika 5. Ulaz u prijemno odjeljenje KPZ Banja Luka

Kadrovsku strukturu ove službe čine pedagozi, psiholozi, učitelji, nastavnici raznih profila, sociolozi, socijalni radnici. U mnogim zemljama svijeta tim poslovima najčešće se bave socijalni radnici, što prevaspitnom radu daje druge karakteristike, a i njihov status je u zatvorima različit. Međutim, prevaga shvatanja da na poslovima prevaspitanja rade visoko obrazovani kadrovi nije slučajna, jer su to usloveli zahtjevi koje ostvarivanje prevaspitne koncepcije postavlja. Budući da je rad u prevaspitanju usmjeren na ličnost osuđenog i njegovu resocijalizaciju, te je prema sadašnjim obrazovnim programima koje apsolviraju pedagozi i psiholozi, taj profil kadrova najadekvatniji za rad sa osuđenima. Naša iskustva potvrđuju takvo opredjeljenje kao svrsishodno (Macanović, 2011).

Privredno-instruktorska služba organizuje rad osuđenih lica, sprovodi stručnu obuku osuđenih i obavlja druge poslove propisane zakonom. S obzirom na to da je rad osuđenih usklađen sa radom koji obavljaju lica na slobodi, trebalo je pogone, radionice i ekonomije organizovati na način kako su ovakve ustanove organizovane na slobodi. Privredne jedinice imaju razne pogone kao metalni, drveni, građevinski, tekstilni i dr., razne manje radionice koje više služe kao servisi ustanove u kojima se obučava i radi manji broj osuđenih lica, i ekonomija na kojima većinom rade lica osuđena za lakša krivična djela i koji su se prije izvršenja kazne bavili zemljoradnjom.

Slika 6. Tekstilni pogon

Zadatak stručnih instruktora je da obučavaju osuđene na sredstvima za rad organizujući za njih sam taj rad i usmjeravajući njihova interesovanja za određena zanimanja. Pošto su to nužni uslovi za nesmetano uključivanje osuđenika u život na slobodi poslije izdržane kazne, funkcija stručnih instruktora smatra se veoma značajnom i u terapijskom pogledu. Pored stručnih instruktora koji rade na stručnom osposobljavanju osuđenih, privredna jedinica ima i manji broj stručnih radnika koji vrše specijalne poslove na uređajima i mašinama za koje osuđeni nisu osposobljeni da rade (Macanović, Nadarević, 2014). Stručni instruktori su, više od ostalih, u mogućnosti da uoče promjene u ponašanju takvih osoba i ukažu na probleme otpora prema radnoj terapiji, bilo da je ono posljedica zatvorske psihoze, nesređenih porodičnih prilika ili nekih drugih stanja vezanih za ličnost osuđenika. Takva zapažanja oni su dužni prenijeti službi za prevaspitanje, ukazujući redovno na stečene radne navike, stručnu osposobljenost i dajući prijedloge oko pogodnosti ili primjene disciplinskih mera. Jedna od najbolje opremljenih Privrednih jedinica jeste i KPZ Banja Luka koja pored razvijenog tekstilnog pogona namjenjenom za šivanje osuđeničkih uniformi radi i obuču za fabriku Bema koja je namjenjena za izvoz. Takođe, pored ovih djelatnosti u KPZ Banja Luka radi se i proizvodnja betonske galenterije.

Zdravstvena služba je u funkciji preventivnog djelovanja u zaštiti zdravlja osuđenih i pritvorenih lica, ali i u funkciji saniranja zdravstvenog stanja oboljelih osuđenika. Zbog toga je u većim ustanovama ta služba

organizovana kao posebna služba, dok u malim ustanovama taj dio obaveza pokrivaju lokalne zdravstvene ustanove. Sama organizacija službe i njen rad zasnivaju se na načelima te profesije i propisima zdravstvenih vlasti, tako da se u tom domenu osuđeni ni po čemu ne razlikuju od slobodnih građana. Njihovi zadaci nisu ograničeni samo na rješavanje medicinskih i sanitarnih problema ustanove već su dužni da ulaze i u analizu medicinskog, odnosno psihofizičkog stanja osuđenika, u eventualne veze između tog stanja i njihovog asocijalnog ponašanja, da iniciraju na toj osnovi pravac terapijskog rada sa njima, kao i da sami utiču na promjene ličnosti osuđenika. Uticaj u tom pravcu je olakšan činjenicom, što osuđenici iznose često ljekarima, pod vidom bolesti, razne svoje nevolje i probleme koji ih prate i okupiraju kao opsesija, pa su oni stoga u stanju da na njih prevaspitno djeluju u velikoj mjeri. „Zdravstveno osoblje, u takvim ustanovama zbog prirode posla, više nego bilo koja druga stručna lica i osoblje, u poziciji su da ih osuđeni doživljavaju kao ljude iz "slobodnog svijeta". Između njih postoji poseban odnos u kome se osuđenik ne oseća odbačenim, već čovekom o čijem zdravlju neko vodi računa. Više nego drugim službenim osobama, osuđenici su u poziciji da se žale, poveravaju i traže pomoć. Otuda su zdravstveni radnici više u mogućnosti da, samim tim što se od njih pomoć traži, zahtevaju i odgovarajuće ponašanje u smislu poštovanja režima u ustanovi, održavanja odgovarajućeg odnosa s osuđenima i osobljem, kao i stvaranje navika kulture. Lekari su tako uključeni i u nekoliko bitnih faza prevaspitanja, počev od opservacije osuđenika prilikom prijema, preko praćenja njegovog psihofizičkog zdravlja, do predloga za izmenu tretmana ili radnih i smeštajnih uslova osuđenika“ (Bošković, Matijević, 2010: 78). Zdravstvene službe funkcionišu u svim kazneno – popravnim ustanovama u Republici Srpskoj. Većina ih osim ambulante posjeduje i laboratoriju i stomatološku ordinaciju (slika. 7.).

Slika 7. Stomatološka ordinacija u KPZ Banja Luka

Služba za pravne, finansijske i opšte poslove ima karakter opšte službe u ustanovi, jer joj je djelokrug rada tako širok da pokriva zadatke i poslove od prijema do otpusta osuđenih, preko snabdijevanja ustanove opremom i namirnicama, pružanja pravne pomoći, do finasija i održavanja objekata ustanove. Za ostvarivanje prevaspitne koncepcije svi ovi poslovi su značajni, ali je prioriteta njena obaveza za pružanje pravne pomoći osuđenima, te drugi problemi pravne problematike, zbog značaja za svakodnevni život i rad osuđenih i ustanove. Iako opšta služba obavlja servisne poslove u odnosu na druge službe, ona ima posebnu ulogu i status u svakoj zatvorskoj ustanovi.

Za obavljanje poslova i zadataka u okviru službi, ustanova raspolaže određenim brojem radnika, koji moraju imati potrebna stručna znanja za uspješno vršenje poslova. Pored neophodnih stručnih kvaliteta koji se moraju stalno razvijati od osoblja se traži i odgovarajući drugi kvaliteti, neophodni za ostvarivanje pozitivnih uticaja na osuđena lica.

Naravno jedna od neophodnih osobina kod svakog radnika koji je zaposlen u penalnim ustanovama jeste i moralna strana njihove ličnosti. Različite životne situacije u životu mogu dovesti do promjena ili do potvrde izvjesnih moralnih principa i vrijednosti kod svakog čovjeka (Kovačević, 2012). Takva osobina je poželjna u radu sa osuđenim licima, jer je ujedno i pristup i pokazatelj pravih životnih i društvenih vrijednosti koji isti treba da prihvate ili koriguju one koje nisu u skladu sa društvenim vrijednostima.

Koliko se uslovima boravka u KPZ Banja Luka posvećuje pažnja, ali i resocijalizaciji osuđenih lica govori i slika dječije igraonice koja je napravljena u sklopu sale za posjete, gdje se djeca mogu igrati sa svojim roditeljima (slika 8).

Slika 8. Igraonica za djecu

Uloga osoblja kazneno-popravnih ustanova, njihovo regrutovanje, obrazovanje i status bili su ključna pitanja svih dosadašnjih sistema, kako onih koji su svoj režim postupanja sa osuđenim zasnivali na odmazdi, tako i danas, kada se režim zasniva na prevaspitanju osuđenih. Nema sumnje, da pitanje osoblja mora interesovati jedan moderan i napredan sistem izvršenja krivičnih sankcija kakav smatramo da je naš, gdje je, svrha, izvršenja tih sankcija popravlanje osuđenog i njegova resocijalizacija, kao krajnji cilj cjelokupnog penološkog tretmana (Bošković, 2000).

Prevaspitni tretman, kao složeni proces, predstavlja skup postupaka koji imaju uticaja na vaspitanje i prevaspitanje ljudi koji se nalaze na izdržavanju kazne zatvora. On obuhvata neposredan i posredan rad na prevaspitanju, individualan i grupni rad, opšte i stručno obrazovanje, radnu terapiju, održavanje reda i discipline, kao i stvaranje povoljnih uslova za normalno funkcionisanje ustanove. Njegov rezultat zahtjeva uslove života, međusobne odnose i metode postupanja, uopšte čitavu atmosferu, po mogućnosti, sličnu onoj na slobodi (Jašović, 1983). Nema sumnje da radnici, kazneno-popravnih ustanova i vaspitno-popravnog doma, treba da rade stalno, u okviru svojih svakodnevnih zadataka i programa rada, na uspostavljanju takve atmosfere i odnosa, kako između njih i osuđenika tako i između njih samih, između radnika pojedinih službi u ustanovi.

Zaključak

Organizacija kazneno – popravnih ustanova je veoma važna za nesmetano funkcionisanje svake penalne ustanove, ali i za nesmetan proces realizacije institucionalnog prevaspitnog tretmana osuđenih lica. Uspješan tretman i resocijalizacija osuđenih lica, kao njegov krajnji rezultat zahtjeva jedinstvo svih vaspitnih faktora. To znači da je nužno da sve službe u ustanovi i njihovi radnici u obavljanju svog usko stručnog posla, imaju stalno u vidu krajnji cilj prevaspitnog tretmana. To isto tako znači da je potrebno stalno ostvarivati svakodnevnu horizontalnu i vertikalnu saradnju svih službi i radnika zaposlenih u ustanovi, smatrajući sve službe i sve radnike neophodnim za uspješno postizanje krajnjeg cilja resocijalizacije osuđenih. Jednostranost u radu bilo koje službe i radnika vrlo je štetna. Ona stvara neželjene posljedice kako u samoj ustanovi, za vrijeme izdržavanje kazne, tako i nakon puštanja na slobodu. Iz ovoga proizilazi da ovakav jedinstven pristup tretmanu osuđenih zahtjeva jedinstvenu opštu, stručno-penološku obrazovnu platformu, nadahnutu i ispravnim moralno-političkim obrazovanjem. Drugim riječima, iz ovoga proizilazi da je potrebno ne samo usavršavanje i obogaćivanje usko stručnog znanja radnika ovih ustanova, već i šireg penološkog, kao i idejno-političkog. Samo radnici sa takvim širim stručnim znanjem, gdje ne smije biti zaboravljena ni ona kulturna komponenta, mogu uspješno obavljati svoju užu stručnu i širu penološku ulogu. Ako svi radnici u kazneno-popravnim ustanovama budu radili odgovorno, savjesno, međusobno saradnički, sa potrebnom stručnošću, vodeći računa o svojim riječima i djelima, a u okviru zakonitosti i pravilnosti u svom poslu manje će biti problema i ekcesa u tim ustanovama, a više uspjeha u resocijalizaciji. Resocijalizacija osuđenih lica nije i ne može biti rezultat samo jedne struke i pojedinca, već produkt rada svih stručnih službi i kategorija radnika zajedno. Svakako da je ljudski resurs presudan faktor od koga zavisi uspješna organizacija ovako specifičnih ustanova, te iz tog razloga njihovoj edukaciji i položaju u društvu moramo posvećivati daleko veću pažnju.

Literatura:

1. Bošković, M. (2000). *Osnovi penologije*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu.
2. Bošković, M., Matijević, M. (2010). *Penologija*. Banja Luka: Internacionalna asocijacija kriminalista.

-
3. Jašović, Ž. (1983). *Penološka androgogija - skripta*. Beograd: Defektološki fakultet.
 4. Konstantinović – Vilić, S., Kostić, M. (2006). *Penologija*. Niš: SVEN.
 5. Kovačević, B. (2012). *Interaktivna nastava i moralno vaspitanje učenika*. Istočno Sarajevo: Filozofski fakultet.
 6. Krivični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik RS. 2/00, 2/03.
 7. Macanović, N. Nadarević, D. (2014). *Penološka andragogija*. Banja Luka: EDC.
 8. Macanović, N. (2011). *Resocijalizacija osuđenih lica*. Banja Luka: Besjeda.
 9. Radoman, M. (2003). *Penologija i sistem izvršenja krivičnih sankcija*. Novi Sad: Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
 10. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srpske. (2010). Vlada RS, Službeni glasnik 12/10.
 11. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srpske. (2014). Ministarstvo pravde RS.

ORGANIZATION OF WORK IN CORRECTIONAL INSTITUTIONS AND RESOCIALIZATION OF CONVICTED PERSONS

Summary

Today, many developed countries have implemented various models of resocialization which are in many ways different from those one of the twentieth century, especially in terms of organization, conditions of life and work, attitude towards the prisoner, methods of reintegration into society, but also in terms of achieving the purposes of punishment. More and more are growing differences in the mode of financing in prison, and now about 5% of private prisons in the world is based on public-private relations. Correctional institutions as social institutions in any society have an important role, and to them is due to the nature and purpose devoted a lot of attention, both in the material, and in a security sense. Therefore, in this paper we present some contemporary approaches to the organization of the work of individual correctional facilities in the Republic of Srpska which are positively reflected on the very success of resocialization of prisoners.

Keywords: *organization, social reintegration, treatment, prisoners*

Dipl. spec pedagog Vedrana Rakić UDK: 343.81:159.944(497.6 BIJELJINA)
Kazneno-popravni zavod Bijeljina **Orginalan naučni rad**
sharena108@gmail.com

IZVORI PROFESIONALNOG STRESA U KAZNENO- POPRAVNOM ZAVODU BIJELJINA

Sažetak: *Profesionalna uloga zatvorskih radnika je kompleksna, visoko odgovorna i opasna. Radno okruženje, heterogenost osuđeničke populacije i njihovih potreba, kao i izazovi sa kojima se službeno osoblje susreće na svakodnevnoj osnovi su vrlo jedinstveni i zahtjevni. Stoga, ne iznenađuje činjenica da je posao zatvorskih radnika svrstan u grupu najstresnijih zanimanja. Godine 2014. u Kazneno-popravnom zavodu Bijeljina je sprovedeno istraživanje sa ciljem identifikacije izvora profesionalnog stresa, specifičnih za tu Ustanovu. U istraživanju su učestvovala 92 zaposlena lica od ukupno 114, različitog pola, starosti, nivoa obrazovanja, dužine radnog staža i sl. Analiza dobijenih podataka je kao glavne izvore stresa radnika u KPZ Bijeljina izdvojila fizičke determinante posla, radno opterećenje, opasnost na poslu i „izazovne“ kolegijalne odnose. Dok osuđena lica imaju dostupnu paletu različitih programa pomoći u suočavanju sa njihovim stresnim životnim okruženjem, zatvorski službenici imaju limitirane resurse dizajnirane za pomoć u suočavanju sa profesionalnim stresom koji ima afinitet „cvjetanja“ u specifičnom zatvorskom okruženju. S obzirom da su benefiti od mapiranja, imenovanja i bavljenja stresom zatvorskih radnika brojni, briga o mentalnom zdravlju bi trebala predstavljati centralni aspekt dobrog zatvorskog menadžmenta.*

Ključne riječi: *profesionalni stres, izvori stresa, zatvorski radnici, Kazneno-popravni zavod Bijeljina*

Uvod

Radno mjesto predstavlja važan ambijentalni faktor koji utiče na naše psihičko i fizičko zdravlje. Posao je izvor ličnog zadovoljstva i postignuća, interpersonalnih kontakata i finansijske sigurnosti, što sve čini preduslove dobrog mentalnog zdravlja. Međutim, kada je posao loše organizovan i kada rizici posla nisu prepoznati, posao može imati negativne efekte na naše blagostanje. Radnici pod stresom su najvjerovatnije manje zdravi, manje motivisani, manje produktivni i manje sigurni na poslu. (WHO, 2003.g.)

Kategorija stresa predmet je interesa velikog broja istraživača u različitim područjima. Njihov cilj je proširivanje spoznaja o ljudskom funkcionisanju u ličnim i profesionalnim ulogama, kao i promjenama koje su kod pojedinaca izazvane stresom (aktivacija, uzbuđenje, napetost, anksioznost, konflikt, emocionalne promjene, frustracija i drugo).

Stres pripada kategoriji višedimenzionalnih i višeznačnih fenomena. Može se definisati kao stanje koje se pojavljuje kada osoba preživljava “neuspjeli odnos između zahtjeva i želja, s jedne strane i spoznaje o mogućnostima djelovanja, s druge strane, te istovremeno doživljava slijed tog nesporazuma kao prijeteći”. (Urlich i saradnici, 1985.g.)

Lična sposobnost za toleranciju stresa zavisi od frekvencije, težine i tipa stresa sa kojim se osoba suočava, kao i od ličnih obilježja pojedinca (ranije iskustvo, lične vrijednosti i stavovi, osjećaj kontrole, individualitet, nivo tolerancije na frustracije, opšte zdravstveno stanje).

Penološka literature obimno iscrpljuje ideološke, teorijske i praktične aspekte izvršenja krivičnih sankcija, pretežno polazeći od uloge samog počinioca u tom procesu. Tek se u poslednjih dvadeset godina govori i o poziciji osoblja koje je zaduženo za provođenje krivičnih sankcija. Izazovi sa kojima se zatvorski radnici susreću na svakodnevnoj osnovi su vrlo jedinstveni. Oni uključuju zatvoreno i izolovano radno okruženje, izvođenje mukotrpnih zadataka, nošenje sa nasiljem, zavisnost radnog dana od uspješnog ili manje uspješnog održavanja sigurnosti i reda unutar zatvora, i uopštene ograničavajuće uticaje poput stila zatvorskog upravljanja. Stoga, posao zatvorskih radnika biva svrstan u grupu najstresnijih zanimanja.

Profesionalni stres

Sauter i Murphy (1999) stres na poslu definišu kao niz, za zaposlenika štetnih, fizioloških, psiholoških i bihevioralnih reakcija na situacije u kojima zahtjevi posla nisu u skladu sa njegovim sposobnostima, mogućnostima i potrebama.

Stres na radnom mjestu je prepoznat kao opštedruštveni problem širokih razmjera kojeg globalna kriza i nezaposlenost značajno podstiču. Devedesetih godina XX vijeka Svjetska zdravstvena organizacija je proglasila stres na radnom mjestu svjetskom epidemijom. Kod svakog

trećeg stanovnika EU prisutan je stres na radnom mjestu, a 50-60% svih izgubljenih radnih dana i oko 5 miliona nesreća na radu su posledica stresa.¹

Holt (1982) razmatra stresore na radu sa dva stajališta: objektivnog i subjektivnog.

Objektivno stajalište uključuje stresore koji se odnose na: fizička obilježja radne okoline (buka, vlaga, opasnost od fizičkog nasilja i sl.), vremenska obilježja rada (kratki rokovi, promjene u radnom vremenu i sl.), organizacijska obilježja rada (monotonija, niski dohotci i sl.), degradiranje radnog mjesta i gubitak posla.

Subjektivno definisani stres na radu odnosi se na: radne uloge (nejasni zahtjevi, konflikti uloga, visok stepen odgovornosti i sl.) i probleme interpersonalnih odnosa (konflikti, odsustvo podrške, izolacija i sl.).

Profesionalni stres u penalnim institucijama

Bilo koja organizacija ili socijalna struktura koja se sastoji iz dvije grupe ljudi, jedne čiji je zadatak da unutar strukture osigura ostanak druge grupe koja tu ne želi biti, biće organizacija pod stresom. (J. Brodsky, 1982.g)

Zatvor nije samo mjesto prinudnog ograničenja tj. izolovanja počinitelaca krivičnih djela iz društvene sredine, nego je i radna organizacija fokusirana na promjene ponašanja zatvorenika kroz njihovo preusmjeravanje sa kriminalne na socijalno prihvatljivu životnu stazu – “biti, postati i ostati uzoran član društvene zajednice”. Da bi se posao zatvorskog radnika obavio na profesionalan način potrebna je vještina i lični integritet, spoj ličnih kvaliteta i tehničkih vještina. Osoblje se u svakoj prilici mora vladati na način da svojim primjerom pozitivno utiče na zatvorenike i izaziva njihovo poštovanje. Stoga, odgovornost ove pozicije bremenita je stresom.

Zatvori su kao ustanove odgovorne za upravljanje kompleksnom osuđeničkom populacijom. Osoblje mora uspješno ispunjavati ovu misiju, bez skandala i fanfara. Zatvori funkcionišu 24 sata dnevno, 365 dana u godini, te zatvorsko osoblje mora konstantno brinuti o potrebama, brigama i poteškoćama osuđenih lica. Osoblje mora svakodnevno biti osjetljivo na higijenske uslove, veličinu ćelije i populacijsku zbijenost, etničku kompoziciju u

¹ Istraživanje Evropske agencije za sigurnost na radu i zaštitu zdravlja

ćelijama i na odjeljenjima, kalorijsku vrijednost hrane za osuđeničke, rekreacijske potrebe, zdravstvenu zaštitu, disciplinu i ličnu bezbjednost, korespondencijske potrebe i mnoštvo drugih stvari. Njihov posao je kompleksan, opasan, stresan i nezahvalan.

Osoblje reaguje na stres promjenom posla, odsustvima, psihosomatskim bolestima, visokim nivoom nezadovoljstva poslom i profesionalnim sagorjevanjem (Schaufeli i Peeters, 2000).

Crawley (2004) sugerise da anksioznost proizilazi iz nepredvidljivosti zatvorskog života; iako je većina zatvorskog života rutinska, službena lica su uvijek svjesna da zatvorenici **mogu** da ih verbalno i fizički napadnu, da **mogu** pokušati pobjeći, da ih **mogu** „zarobiti“/ uzeti za taoce.

Cheek & Miller nalaze da zatvorski službenici imaju više nego očekivanu vjerovatnoću povišenog krvnog pritiska, srčanog udara, ulcera i drugih sa stresom povezanih zdravstvenih problema. Nadalje potvrđuju da zatvorski službenici umiru ranije od prosjeka, a stres je jedan od vodećih razloga skraćenja životnog vijeka. (Paoline, Lambert & Hogan, 2006)

Najčešće istraživani prediktori poslom uzrokovanog stresa zatvorskog osoblja su:

- **fizičke determinante posla** (rešetke, zaključane prostorije, visoki zidovi, strog nadzor, procedure i sl.) koje imaju funkciju smanjenja nasilja u penalnim ustanovama, ali sa druge strane na vrlo specifičan način nerijetko dovode do napetosti, nelagode i psihičkog nemira kod osoblja. Vrlo značajna činjenica je i što se cjelokupan radni proces odvija na istom fizičkom prostoru, primarna je kontrola događaja, a zaposlena lica su na stalnom oprezu u nastojanju predviđanja problematičnih događaja.
- **preopterećenost poslom** uzrokovana je nedostatkom osoblja, i s tim u vezi prekovremenim radom, visokim zahtjevima (previše zadataka u premalo vremena), prekratkim pauzama, radom u smjenama, lošom socijalnom podrškom među kolegama. Kod osoblja koje percipira svoj posao stresnim zbog preopterećenosti, opaženo je češće pojavljivanje sindroma sagorjevanja (Dignam, Barrera, 1986)
- **nedostatak autonomije** u izvođenju zadataka i donošenju odluka. Kako u samoj hijerarhijski zasnovanoj strukturi zatvorskih ustanova nije lako promijeniti nivo autonomije u donošenju odluka, nezadovoljstvo

i stres ostaju nerješeni, gomilaju se i predstavljaju ozbiljan riziko faktor za razvoj profesionalnog sagorjevanja.

- **nedostatak raznolikosti na poslu, monotonija** - Uloga zatvorskog osoblja, akcentujući radnike Službe tretmana, se u posljednje vrijeme svodi na birokratsku, a manje stručnu ulogu. Ovu promjenu kao problem smatra osoblje sa dužim stažom, više iskustva i visoko obrazovano osoblje. **Neka druga istraživanja s druge strane** pokazuju da je nepredvidivost mogućih situacija na poslu jedan od najznačajnijih izvora stresa.
- **zdravlje i sigurnosni rizici** – mogućnost eskalacije konflikata između službenog osoblja i osuđenika, potencijalno stalna opasnost od nasilja, rizik od infektivnih zaraza (naročito hepatitis B,C, HIV), nedostatak svježeg zraka, promaja, vlaga...
- **neadekvatna primanja, skromna mogućnost/nemogućnost napredovanja, niži društveni status** (za većinu osoblja ovaj posao je drugi izbor, odn. jedina alternativa nezaposlenosti, a prednost mu je sigurnost stalnog, državnog zaposlenja i redovna primanja) na samom su vrhu uzročnika stresa na poslu. Ne čudi činjenica da zatvorsko osoblje sebe naziva “plaćenim zatvorenicima” (Philliber, 1987).
- **problemi uloga (konflikt i dvosmislenost radnih uloga)** - U jednoj holandskoj studiji 80% zatvorskog osoblja se slaže sa izjavom kako je “očuvanje mira i bezbjednosti” jedan od najvažnijih zadataka, a pri tome 74% osoblja smatra kako je “pomoći zatvoreniku da bolje razumije sebe” takođe jedan od najvažnijih zadataka. U spektru svakodnevnih događanja u zatvorskoj instituciji ova dva zadatka nisu kompatibilna (“konflikt uloga”). Dvosmislenost uloga može biti kreirana od strane nadređenih koji očekuju da se radnici striktno drže pravila, a u isto vrijeme insistiraju na fleksibilnosti i mudrom rasuđivanju pri interakciji sa osuđenima. Ovakav konflikt i dvosmislenost radnih uloga u zatvorskom okruženju nastaje zbog dihotomije percepcije radne uloge kao starateljske nasuprot kurativnoj, kazne nasuprot rehabilitaciji, administracijskog posla nasuprot tretmanu, segregacije nasuprot inkluziji i ljudskih prava nasuprot dužnosti. Konflikt uloga rezultira povećanjem radne tenzije, smanjenjem zadovoljstva poslom, smanjenjem povjerenja u radnu organizaciju i lošim međuljudskim odnosima.

-
- **zapošljavanje neadekvatnog zatvorskog osoblja** – Osoblje koje nije pažljivo odabrano, ispravno obučeno, nadgledano i ne pruža mu se podrška, dovedeno je u situaciju pojačanog stresa na poslu. Uz neadekvatnu motivaciju pri zaposlenju, lošu obuku i malu platu stvaraju se uslovi za podlijeganje iskušenjima korumpirajućih praksi što je opasno ne samo za Ustanovu, nego i društvo u cjelini.
 - **zahtjevni socijalni kontakti (osuđena lica, kolege, nadređeni)** - Odnosi između onih “sa jedne i druge strane rešetki” potencijalno su konfliktni, a naročito jer je udio zatvorenika narušenog mentalnog zdravlja i zavisnika iz godine u godinu sve veći. Udio sati provedenih u direktnom kontaktu sa zatvorenicima i pojava sagorijevanja u pozitivnoj su korelaciji (Whitehead, 1989). Vrlo važan dio profesionalnog života predstavljaju kontakti sa saradnicima i pretpostavljenima. Neugodni i nepodržavajući kolegijalni odnosi (odnosi obilježeni rivalitetom, nepovjerenjem, sputavanjem samostalnosti i kreativnosti, nesigurnošću...) doprinose razvijanju visokog nivoa stresa. Istraživanja u SAD-u ukazuju da 42% zatvorskog osoblja smatra kako se supervizori i nadređeni bolje odnose prema zatvorenicima nego prema njima. Loši odnosi sa nadređenima posebno utiču na pitanje radne uloge, a nedovoljna i neadekvatna komunikacija onemogućava ispunjavanje nejasnih očekivanja nadređenih (Cheek i Miller, 1993).
 - **“posao- život” konflikti**, neusklađenost porodičnog i radnog domena, mogu biti posmatrani kroz tri dimenzije: vremenski bazirani konflikti, konflikti bazirani na zategnutim odnosima i konflikti bazirani na ponašanju (Netemeyer, 1996). Vremenski bazirani konflikti se pojavljuju usled velikog trošenja vremena na posao ili kada priroda radnih smjena ometa porodični život (prekovremeni rad, neregularne smjene...). Konflikti bazirani na zategnutim odnosima javljaju se kada zahtjevi i poslovna tenzija negativno utiču na kvalitet porodičnog života radnika (Lambert, 2006). Ove negativnosti radnog okruženja mogu voditi ka ekspresiji iritabilnosti prema članovima porodice ili ka povlačenju iz odnosa zarad „oporavka od zahtjevnog posla“ (Cooper, 2001). Konflikti bazirani na ponašanju nastaju usled protivrečnosti normi uloga i očekivanja. Npr. radna uloga zahtjeva kruto poštovanje hijerarhije, procedura i izvjesnu agresivnost, dok partnerska i roditeljska uloga zahtjeva fleksibilnost, uvažavanje mišljenja drugih, podržavajuće i nježujuće međuljudske odnose (Triplett 1999).

CILJ RADA

- Uvid u specifičnu profesionalnu ulogu zatvorskih radnika, njihovo radno okruženje i potencijalne stresore
- Identifikacija izvora profesionalnog stresa u KPZ Bijeljina

METODOLOGIJA

Kazneno-popravni zavod Bijeljina je u okviru pet zakonom predviđenih radnih službi (služba obezbjeđenja, služba tretmana, privredno-instruktorska služba, zdravstvena služba i služba za pravne, finansijske i opšte poslove) godine 2014. upošljavao ukupno 114 radnika, od čega je **81%** učestvovalo u istraživanju i činilo uzorak ispitivanja.

Istraživački podaci prikupljeni su uz pomoć prilagodjenih standardnih mjernih instrumenta:

- a) upitnik o prikupljanju socijalnoiskustvenih karakteristika
- b) HSE - Health and Safety Executive's Management Standards Indicator Tool (Cousins, Mackay, Clarke, Kelly, Kelly & McCaig, 2004)
- c) FAS - Factual Autonomy Scale (Spector, Fox, 2003)
- d) PSI - Physical Symptoms Inventory (Spector, Jex, 1998)

Obilježja uzorka ispitanika	%
<i>Starost</i>	
do 30 godina	7.9
31- 40 godina	37.1
41-50 godina	38.2
preko 50 godina	16.8
<i>Pol</i>	
muški	82,0
ženski	18.0
<i>Bračni status</i>	
da	78.7
ne	21.3
<i>Obrazovanje</i>	
VSS	33.7
SSS	57.3
VKV, KV	3.4
<i>Radni staž</i>	
do 5 godina	10.1
6-10 godina	12.4
11-15 godina	7.9
16-20 godina	25.8
preko 20 godina	43.8
<i>Ranije radno iskustvo</i>	
da	64,0
ne	36,0
<i>Rotacije radnih mjesta unutar KPZ-a</i>	
da	64,0
ne	36,0

REZULTATI I DISKUSIJA

Analiza dobijenih podataka kao glavne izvore stresa radnika u KPZ Bijeljina identifikuje **fizičke determinante posla, radno opterećenje, opasnost na poslu i „izazovne“ kolegijalne odnose.**

Naime, čak 73% ispitanika je izjavilo da nikada ne može koristiti pauzu za obrok van ustanove. Njih 40.4% su neopredjeljeni (slažu se i ne slažu) povodom stava da su i radnici „neka vrsta zatvorenika“. U visokom procentu od 49% svoj radni prostor smatraju neadekvatno dizajniranim, što bi se moglo dovesti u vezu sa činjenicom da je KPZ Bijeljina osnovan ratne 1993. godine, te da prostor u kojem se nalazi (nekadašnje prostorije PD „Semberija“) nije namjenski građen za svrhu njegovog postojanja već je adaptiran u granicama dostupnih materijalnotehničkih mogućnosti.

Prekovremeni rad predstavlja snažno opterećenje za osoblje i iniciran je uglavnom nedostatkom osoblja. Alarmantno je da više od polovine ispitanog uzorka povremeno (50.6%) i često (13.5%) rade prekovremeno, odn. da samo 5.6% anketiranog osoblja nikada ne radi prekovremeno. Povremeno (24.7%) i često (31.5%) ispitanici ne mogu izdvojiti dovoljno vremena za pauzu na poslu. Birokratsko opterećenje u vidu stava o višku papirologije u radu iskazuje 48% ispitanika. Najveće nezadovoljstvo povodom toga iskazuje služba za pravne, finansijske i opšte poslove (61%), a zatim slijede služba obezbjeđenja (56%) i služba tretmana (50%).

Iako je u procentu od 94(%) ispitanicima uvijek jasno koje su njihove dužnosti i odgovornosti na poslu, ne zadaju im se nedostižni zadaci i rokovi (43.8%), evidentan je problem **konflikta uloga** kao izvora stresa, jer u opsegu od 75% potvrdnih odgovora različite službe zahtjevaju obavljanje suprotnih zadataka od radnika.

Povodom **autonomije radnika** u obavljanju posla ispitanici se izjašnjavaju pozitivno tj. njihovo mišljenje o načinu obavljanja posla se poštuje (često 47.2%), sami odlučuju kada da rade (65.2%) i kako da rade (55.1%). Ipak, sa druge strane prijavljuju da im se govori šta da rade svakog dana 29.2%, 1-2 sedmično 15.7% i 1-2 mjesečno 36%. Dobijeni podaci mogli bi se hipotetski tumačiti kao aspekt „mačo“ kulture u zatvoru, težnje ispitanika da daju socijalno poželjne odgovore, predstave se u boljem svjetlu i ljudskim ponašanjem u pravcu skrivanja vlastitog neznanja tj. njegovog maskiranja u „sveznajući i svemogućí“ stav („Ako kažem da nešto ne znam to znači da nisam dovoljno pametan.“, „Ako kažem da mi neko govori šta, kako i kad da radim to znači da ne znam pos'o i da sam nesposoban“).

Kolegijalni odnosi u KPZ Bijeljina su ocjenjeni od strane 64% ispitanika kao povremeno, često i uvijek usiljeni i zategnuti. U procentu od 20,2% ispitanici prijavljuju da im kolege ne pomažu kada posao postane pretežak.

Njih 32.6% se izjašnjava pozitivno povodom činjenice da im posao često biva otežan zbog neadekvatne pomoći drugih, što može biti dovedeno u vezu sa lošim interpersonalnim odnosima, kao i sa neadekvatnom profesionalnom selekcijom prilikom zapošljavanja novog zatvorskog kadra.

Njih 44.9% smatra da je adekvatno **plaćeno**, iako je ispitivanje vršeno tokom perioda u kojem je plata zatvorskih radnika, izuzev službe obezbjeđenja, bila umanjena za 20% u odnosu na platu radnika drugih državnih institucija koja je bila umanjena za 10%. Ukoliko se uzme u vid stara, mudra izreka da „čovjeku nije krivo na malo, nego na nepravdu“ odgovori ispitanika iznenađuju i eventualno upućuju na aktuelnu društvenu apatiju i građansku pasivnost („Sve je dobro dok radim. Čuti.“).

Slična situacija ogleda se i u pogledu iskazanog zadovoljstva radnika **moгуćnošću napredovanja** (47.2%), koje je potpuno racionalno neutemeljeno ukoliko se uporedi sa postojećom, nefleksibilnom sistematizacijom radnih mjesta, kao i izmjenama platnih koeficijenata u godini istraživanja. Naime, izmjena platnih koeficijenata podrazumjevala je unificiranje koeficijenata po stepenu obrazovanja čime je službenicima oduzeta mogućnost napredovanja u platnim razredima bez nužnog mijenjanja radnog mjesta (npr. za VSS radnike u službi tretmana ranije je bio određen koeficijent u rasponu od 12-15, a sada je fiksnih 13).

Rukovodstvo biva od strane ispitanika ocjenjeno kao podržavajuće što se ogleda kroz stav 48.3% ispitanika koji uvijek dobijaju podršku od nadređenih i njih 70.8% koji povremeno, često i uvijek imaju dovoljno prilika razgovarati sa nadređenim o najavljenim promjenama.

Pozitivne ocjene rukovodstva, plate i mogućnosti napredovanja mogu potencijalno pored uspješne organizacijske klime ukazivati i na sumnju u iskrenost ispitanika odn. eventualni strah od nadređenih, hijerarhijski više pozicioniranih, koji je po mom mišljenju refleksija društveno zasnovane manipulacije strahom („Nemoj da sječeš granu na kojoj sjediš“), ali i aktuelne nezaštićene/ ogoljene uloge radnika („Sve puca po najslabijima, zato ti je bolje da čutiš i prikrivaš svoje nezadovoljstvo. Niko neće stati u zaštitu običnog radnika.“)

Za **ugroženost zdravlja** na poslu zabrinuto je 34.8% ispitanika, a njih 31.5% su podjeljenog mišljenja. Svega 11.2% ispitanika koristilo je bolovanje tokom 2013..godine, a njih 65,9% iskoristilo je sve dane

godišnjeg odmora. Nužno je napomenuti da su se iz finansijskih razloga radnici u slučaju bolesti opredjeljivali za korištenje godišnjeg odmora, a ne bolovanja pri čijem korištenju im je plata bila umanjena za 10%.

PSI (Physical Symptoms Inventory) kod ispitanika bilježi sledeće zdravstvene probleme: umor (69.7 %), bolovi u leđima (66.3 %), glavobolja (56.2%), naprezanje očiju (48.3%), stomačni problemi (43.8%) i problemi sa snom (30.3%).

Dijagnostifikovana oboljenja koja ispitanici prijavljuju su: hipertenzija, arteroskleroza, dijabetes, oslabljen vid, hipo i hipertireoza, diskus hernija, išijalgija, okoštavanje pršljenova, gastritis i sinuzitis.

Na skali koja u rasponu od 1-5 mjeri trenutni i idealni **poslovno-privatni balans** ispitanika, pri čemu broj 1 predstavlja totalnu poslovnoprivatnu separaciju, a broj 5 totalnu poslovnoprivatnu integraciju, najviše ispitanika (43%) trenutni balans ocjenjuju brojem 3, a idealnim smatraju totalnu separaciju pod brojem 1 (77.5%). Sa širenjem jaza između trenutne i idealne (željene) privatno-poslovno integracije, raste nivo konflikata „posao-privatni život“ i nivo stresa.

Opseg ispitanika od 43,8% nije zabrinut za vlastitu bezbjednost na poslu, ali ipak njih 60,5% se slaže sa stavom da je njihov posao **opasan** i naročito **stresan** (74.2%). Takođe, u visokom procentu od 55.1(%) ispitanici se slažu sa stavom da njihov posao nije dovoljno **društveno cijenjen**.

Na dominantno iskazano sveukupno zadovoljstvo poslom (sve u svemu zadovoljan sam poslom koji obavljam, 65.2%), baca sijenkicu činjenica da bi anketirani ispitanici dobro razmislili kada bi bili u mogućnosti vratiti vrijeme i ponovo birati posao (62.9%) i da su u nedoumici da li bi savetovali prijatelju da prihvati posao poput njihovog (66.3%), što nas ponovo vraća na aktuelni društveni fenomen „Samo nek' radim“ i automatizovano, gotovo refleksno, poređenja sa lošijim primjerom („Toliko je nezaposlenih.“) u kontekstu kojeg bilo kakvo zaposlenje biva dovedeno do nivoa idealizovanja.

ZAKLJUČAK

Uopšteno govoreći, u većini zemalja javnost vrlo malo zna o zatvorima, zatvorskom osoblju i njihovom poslu. Dok društvo uglavnom prepoznaje suštinsku vrijednost npr. zdravstvenih i prosvetnih radnika, zatvorsko osoblje nema slično javno poštovanje. No, ukoliko prebacimo fokus sa spolja ka unutar penoloških ustanova nailazimo na takođe zanimljivu situaciju u kojoj se vladine i nevladine agencije “utrkuju” u planiranju i sprovođenju institucionalnih programa i treninga za osuđena lica i njihovu rehabilitaciju, ne ulažući (dovoljan) napor ka identifikaciji i rješavanju problema sa kojima se suočavaju zatvorski radnici. Dok osuđena lica imaju dostupnu paletu različitih programa pomoći u suočavanju sa njihovim stresnim životnim okruženjem, zatvorski službenici imaju limitirane resurse dizajnirane za pomoć u suočavanju sa profesionalnim stresom koji ima afinitet „cvjetanja“ u specifičnom zatvorskom okruženju.

Programi usmjereni na ublažavanje ili rješavanje simptoma stresa zatvorskih radnika (gotovo da i) ne postoje u BiH. Kada se tome pridoda ograničen broj stručnih i naučnih istraživanja na ovu temu, dolazi se do situacije koja upućuje na odsutnost ove problematike u našem penalnom sistemu, što je daleko od istine.

Trebalo bi priznati i činjenicu da u trenutnom društvenom kontekstu proaktivno/ preventivno djelovanje kako penalnog tako i svakog drugog menadžmenta biva poimano kao težak, nemoguć, donkihotovski posao što posledično vodi ka reaktivnom ponašanju i iščekivanju posledica. „Zaglušen“ je zdravorazumski stav da je mnogo teže baviti se posledicama profesionalnog stresa koje po sistemu „kap po kap“ ulaze na glavna organizacijska vrata i nanose ogromnu štetu na individualnom i organizacijskom planu.

Obzirom da su benefiti od mapiranja, imenovanja i bavljenja stresom zatvorskih radnika brojni (ušteda finansija i vremena zbog umanjениh izostanaka sa posla, smanjenje zloupotrebe alkohola i dr. sredstava od strane radnika, smanjenje mogućnosti obolevanja, smanjenje depresivnih raspoloženja, unapređenje radnog učinka i sveukupnog kvaliteta života radnika) briga o mentalnom zdravlju bi trebala predstavljati centralni aspekt dobrog zatvorskog menadžmenta.

LITERATURA:

- A, Coyle.(2002), *Ljudska prava u upravljanju zatvorima i kaznionicama*, London, Međunarodni centar za zatvorske studije
- D. Salčić, S. Fadilpašić, A.Mehmedpašić i dr. (2008), *Edukacija i psihološka podrška kao osnova prevencije torture u kazneno-popravnim zavodima*, Sarajevo, Centar za žrtve torture
- S. Bada Math (2011), *Mind imprisoned: Mental Health Care in Prison*, Bangalore, National Institute of Health Neuro Sciences
- G. Kinman (2013), *A punishing regime*, London, University and College Union
- Paula Brough and Amanda Biggs (2010), *Occupational stress in police and prison staff*, Cambridge Handbook of Forensic Psychology
- Sinead Regan (2009), *Occupational Stress and Coping among Irish Prison Officers: An Exploratory Examination*, Sligo, Greenhouse Press
- Ljiljana M. Todorović (2008), *Istraživanje emocionalnog dobrostanja i sagorijevanja na poslu zatvorskog osoblja*, Zagreb, Edukacijsko rehabilitacijski fakultet
- Tihana N, Hrvoja L, Anita J.(2008), *Zadovoljstvo poslom, profesionalni stress i sagorijevanje osoblja u penalnim institucijama – pregled literature*, Zagreb, Edukacijsko rehabilitacijski fakultet
- Anja M, Tatjana P. (2012), *Sindrom sagorijevanja kod osoba koje su uključene u implementaciju programa smanjenja štete*, Banja Luka, UG “Viktorija”
- A. Bobić (2012), *Društvene promjene i zatvorska zajednica*, Novi Sad, Panos
- M. Kohli (2008), *Unlocking correctional stress: An overview of the Goal Keepers’ Stress*, Australian journal of correctional staff development

THE SOURCES OF PROFESSIONAL STRESS IN DETENTION AND REHABILITATION CENTRE IN BIJELJINA

Summary

Professional role of prison workers is complex, highly responsible, and dangerous. Working environment, heterogeneity of prison population and their needs, as well as challenges working staff meet on a daily basis are quite unique and demanding. Hence, it is not surprising that the work of prison employees is classified into the most stressful occupations. In 2014, in Detention and Rehabilitation Centre in Bijeljina, the research was carried out in order to identify the sources of professional stress specific for that institution. Ninety-two employees participated in the research out of 114 employees. Participants were of different sex, age, level of education, length of service, etc. The analysis of gained data selected physical determinants of the job, working load, dangers at work, and challenging relationships among colleagues as the main sources of stress among the employees of the Centre. While convicted persons have a range of different programmes to help them deal with their stressful environment, prison workers have limited resources designed to help with facing professional stress that is “blooming“ in specific prison environment. Taking into consideration that benefits of mapping, naming and dealing with the stress of prison employees are numerous, the care of mental health should be the central aspect of good prison management.

Key words: *professional stress, the sources of stress, prison workers, Detention and Rehabilitation Centre in Bijeljina*

Mr sc. Damir Nadarević

doktorant na Fakultetu humanističkih nauka
Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru
d.nadarevic@yahoo.com

UDK: 343.81:004.738.5

Orginalan naučni rad

INTERNET I SOCIJALNE MREŽE U ZATVORU PRO ET CONTRA

Sažetak: *Brzi razvoj informacijsko-komunikacijske tehnologije je uzrok i posljedica stalnih promjena u društvu. Promjenama se moramo prilagođavati, moramo ih prihvatiti, neprekidno se (do)socijalizirati ukoliko želimo aktivno participirati u društvu u kojem živimo. Zbog niza deficita u strukturi ličnosti, izražene stigmatizacije i marginalizacije potrebe zatvorenika po navedenoj („do“ – „re“) socijalizaciji su znatno veće. U radu pokušavamo ukazati na važnost prilagođavanja metoda, sredstava i ciljeva resocijalizacijskog procesa zahtjevima novoga doba. Društvo u koje se zatvorenici po izdržanoj kazni trebaju vratiti ne daje im nikakve benefite zbog činjenice da su bili u zatvoru. Odmah po izlasku iz zatvora moraju pokazati da nisu drugačiji da su jednakovrijedni članovi zajednice. Zbog toga poznavanje i konzumiranje dostignuća savremenog doba je resocijalizacijski imperativ zatvorenika.*

Ključne riječi: *informacijsko-komunikacijska tehnologija, internet, društvene mreže, resocijalizacija.*

Uvod

Razvoj informacijsko-komunikacijske tehnologije gotovo neprekidno utječe i na promjene u društvu, na sistem vrijednosti, modele ponašanja koje moramo prihvatiti, prilagođavati im se i interiorizirati u već izgrađene sisteme, odnosno stvarati nove. Prema Castellsu (2000) jedna od glavnih karakteristika informacijskog društva su mreže koje su integrirane u umreženo društvo¹. Tipologija društava definirana kroz istorijska razdoblja je jedna od glavnih tema većine klasičnih socioloških teorija. Savremena

¹ Castells tvrdi „/.../ jedna od ključnih karakteristika informacijskog društva jest mrežna logika njegove osnovne strukture što objašnjava upotrebu koncepta 'umreženog društva' /.../“ (Castells, 2000: 56).

sociološka paradigma govori o drugoj modernoj i novom obliku društva – informacijskom društvu, koje temelji na informacijama i znanju kao glavnim izvorima produktivnosti².

Resocijalizacija u zatvorima je *sine qua non* proces koji podrazumijeva prihvatanje vrijednosti, normi, modela ponašanja koje formalni sistem nameće zatvorenicima i njihovom neformalnom sistemu te stvaranje sposobnosti i kompetencija za povratak u društvo iz kojeg su došli u zatvor ili u novu sredinu. Dakle, mora ih se vratiti u društvo u kojem će funkcionisati i biti njegovi punovrijedni članovi³. Kako to učiniti kada metode, sredstva i uopšte cijeli koncept tretmana zatvorenika je arhaičan i, bez obzira na istinski slabu efikasnost, „strogo čuvani recept“ koji, zbog slabih izgleda da ga se promijeni, gotovo da prelazi u dogmu. U glavama onih koji bi se trebali baviti strategijom razvoja zatvora vrijeme kao da je stalo.

Dimenzije informacijskog društva

Fenomen informacijskog društva temelji se na informacijskim i komunikacijskim tehnologijama koje stvaraju nove oblike društvene organizacije. Njegov razvoj ima ekonomske, društvene i kulturne učinke. U svijetu je provedeno veliki broj istraživanja vezanih za utjecaj interneta na različite aspekte kulture, npr. jezik, kulturu zajednica, kulturnu raznolikost i na različite kulturne i umjetničke forme npr. muziku, vizualne umjetnosti i sl.. Sintagma informacijsko društvo je postala općeprihvaćena.

2 Manuel Castells, autor trilogije 'The Rise of the Network Society', opisuje razliku između industrijskog i informacijskog društva na sljedeći način. U industrijskom društvu glavni izvori produktivnosti bazirali su se na korištenju novih vrsta energije i na mogućnosti njezine decentralizirane primjene. U informacijskom društvu glavni izvor produktivnosti leži u novim informacijskim i komunikacijskim tehnologijama i u tehnologijama za generiranje znanja, pa su stoga znanje i informacija osnovni elementi na kojima se cijeli proces razvoja temelji.

3 “Svrha izvršenja kazne zatvora, dugotrajnog zatvora i maloljetničkog zatvora (u daljem tekstu: kazna zatvora) je da osuđene osobe tokom izdržavanja kazne, kroz sistem savremenih odgojnih mjera, usvoje društveno prihvatljive vrijednosti u cilju lakšeg uključivanja u uvjete života na slobodi i da se ponašaju u skladu sa zakonom i ispunjavaju dužnosti građanina” (Čl. 10 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija u FBiH) i “Cilj izvršenja kazne zatvora je da se kazne počinioci krivičnih djela kako je to odredio Sud, te da se zatvorenicima omogućiti da tokom izdržavanja kazne, kroz sistem savremenih odgojnih mjera, usvoje društveno prihvatljive vrijednosti s ciljem lakšeg uključivanja u uslove života na slobodi i da se ponašaju u skladu sa zakonom i ispunjavaju dužnosti građanina“ (čl. 118 ZIKS BiH).

Internet je razlog i posljedica razvoja informacijskog društva. Šta je to internet?

Lejla Turčilo (2006: 23) ističe da je internet „/.../ složena mreža globalnog karaktera u službi ljudske komunikacije i prenosa-transmisije podataka i informacija. Nastala je spajanjem dostignuća informatike, telekomunikacija i audio-vizuelnih medija /.../“. Riječ je o mreži kompjutera koji su spojeni sa davaocem internetskih usluga (*providerom*), kao čvorištem iz kojega, odnosno ka kojem, se pružaju veze druge mreže kompjutera.⁴ Pri tome „/.../ svaki čvor je za sebe autonoman; nijedna (centralna) organizacija ne može sama da kontrolira mrežu; svako ko ima odgovarajuće znanje može da se priključi /.../“ (Kamps, 2011: 283)⁵. Tako spojena mreža kompjutera čini internetsku, mrežnu zajednicu s nepreglednim slobodama (ne i neograničenim) i mogućnostima u području komunikacije, prikupljanja informacija, multimedije...

Štambuk (1999: 6 u Turčilo, 2006: 24) tvrdi da se „/.../ od tehničke inovacije internet sve više pretvara u civilizacijsku inovaciju“. Slično tome, Castells (2003: 11) ističe da je internet “/.../ tehnološki temelj organizacijskog oblika doba informacije: mreže”.

Internet je novi medij, homogena cjelina, koja ima vlastite karakteristike i zadatke ali i meta-medij koji objedinjuje više nezavisnih medija (tekst, slika, zvuk). U radu ćemo internet posmatrati kao informacijski, komunikacijski, društveno - mobilizacijski i integracijski medij nastao na temeljima ranijih tehničko-tehnoloških dostignuća, u savremenom društvenom kontekstu⁶ (sociološka uloga) kao odgovor na *alienativne* procese koje je sa sobom nosilo industrijsko društvo i genotipsku osobinu čovjeka da živi u nekoj zajednici (pa barem ona bila virtualna).

Gotovo da nismo ni svjesni gdje sve koristimo računare, internet i i internetske mreže (vidi sliku 1).

4 Federal Networking Council daje definiciju po kojoj je internet “/.../ globalni informacijski sustav, logički povezan pomoću jedinstvenog adresnog prostora temeljenog na IP protokolu, koji podržava komunikacije korištenjem TCP/IP protokola te omogućuje servise visoke razine na toj komunikacijskoj infrastrukturi”.

5 Kamps (2011: 283) ovo smatra centralnom idejom interneta, poznatom i kao „kalifornijska ideologija slobode“.

6 „M. Castells tu novu epohu naziva informatičkom /.../ jer informacija postaje, dakle, okosnicom proizvodnih i svih ostalih ekonomskih i društvenih procesa“ (Mesarić, 2005: 419).

Izvor: Čolpa, 2016

Ovo su samo uređaji koje koristimo u „domaćinstvu“, znatno je šira upotreba računara „vani“, na ulici, u školi, bolnici, u autobusu, autu,.... Mogu li zatvorenici pratiti sve te promjene? Znaju li za njih? Kako će im se po izlasku iz zatvora prilagoditi, i hoće li, ili će biti dodatno stigmatizirani i marginalizirani zbog svoja „neznanja“? Jesu li funkcionalno opismenjeni u zatvoru odnosno jesu li informacijski i informatički pismeni⁷? Sve su to pitanja koja su usko vezana sa svrhom izvršenja kazne zatvora i zbog toga moraju biti predmet rasprava kako naučne tako i stručne javnosti.

Uz internet je vezan i pojam *virtualne realnosti*, odnosno po Kampsu (2011: 280) „globalne internet kulture“⁸ koja se svakim danom sve više prenosi u realni svijet (industriju, politički život, ekonomiju, protok novca itd.). U tom kontekstu, Isanović (2010) govori i o e-demokratiji i decidno navodi moderne tehnologije koje mogu utjecati na njen razvoj u lokalnoj zajednici:

- društveni mediji za umrežavanje (Facebook, Twitter i dr.) – za angažiranje pojedinih grupa zainteresiranih za određenu temu,

⁷ Uz informacijsku pismenost učestalo se susreću termini poput računalne, medijske, internetske ili digitalne pismenosti, pri čemu valja podsjetiti da je riječ o doduše srodnim, ali različitim konceptima. Za nas je zanimljiva informatička pismenost koja podrazumijeva poznavanje upotrebe i operiranja kompjuterskim sistemima, mrežama i programima. Od informacijske pismenosti se razlikuje po tome što se informacijska pismenost bavi sadržajem, informatička se odnosi na tehnologiju, infrastrukturu i tehnološki “know-how” (Čolpa, 2016).

⁸ Fejzić (2004: 135) govori o informacijskoj globalizaciji svijeta, odnosno o medijskoj globalizaciji svijeta kao dijelu općeg fenomena kulturne globalizacije.

- blogovi – za praćenje razvoja određenog projekta ili kampanje,
- *online* forumi – za diskusiju, dvosmjernu komunikaciju građana sa političarima u stvarnom vremenu ili sa odgodom,
- digitalni video – za informiranje, te dokumentiranje i vođenje kampanje,
- *podcasting* – za kreiranje audio/videokanala i distribuciju sadržaja za različite kategorije građana,
- *webcasting* – omogućava praćenje toka skupština i drugih sastanaka i događaja organa lokalne samouprave,
- *RSS feed* – omogućava praćenje sadržaja, sa više različitih web-stranica, koji građanina najviše zanima,
- korisnički generirani sadržaji – medijski sadržaji koje produciraju korisnici, a koriste se kada građani žele informirati organe lokalne vlasti o svojim problemima,
- instant poruke – jednostavna komunikacija u realnom vremenu, negdje je moguće komunicirati na ovaj način s pojedinim službenicima lokalne samouprave,
- različite platforme: web-stranice, mikrostranice, Flickr, Youtube, SMS, digitalna televizija i dr. – koriste se za informiranje i dijalog sa građanima. (ibidem: 240-244) .

Odnos socijalizacije i politike je vrlo blizak. Politika „odgaja, socijalizira“ državljane da bi sebi osigurala egzistenciju. Slično je i sa resocijalizacijom čiji je zadatak toliko složeniji jer su se zatvorenici činjenjem krivičnog djela deklarirali kao kršioci normi koje je društvo (politika) postavilo. Dakle, animozitet je vrlo vjerovatan. Stoga je i resocijalizacija ustvari socijalizacija opterećena apriori negativnim odnosom prema socijalizatoru. Takav odnos zahtijeva barem za potenciju veće napore socijalizatora da bi se postigao uspjeh. Korak k tome je i omogućavanje zatvorenicima političke i društvene participacije najprije u lokalnoj a kasnije i široj zajednici. Internet i navedeni alati su vrlo prihvatljivo rješenje za osobe smještene u totalnim ustanovama kao što su to zatvori.

Razvoju interneta je slijedila ekspanzija internetskih socijalnih mreža. Svojim reolucionarnim i brzim usponom socijalne mreže su preplavili svijet i tako šokirali nauku i društvo njihovim nevjerovatnim utjecajem na socijalni život pojedinca i cijeloga društva. Centralna nit internetski socijalnih mreža je odnos dvaju socijalnih entiteta koje omogućavaju korisniku:

-
- stvaranje javnog ili polujavnog profila unutar sistema
 - stvaranje liste kontakata/prijatelja s kojima osjećaju povezanost i
 - pregledanje svoga profila i profila drugih korisnika sistema (Boyd i Ellison, 2008: 211).

Socijalne mreže su u procvatu i obuhvataju mnoga područja, u reklamama, posredovanju i stvaranju vijesti, komunikaciji na poslu i u slobodnom vremenu, u društvenom životu. „Društveni mediji su besplatni web-servisi koji svojim korisnicima omogućavaju jedan ili više kanala komunikacije sa drugim korisnicima u vidu samoprezentacije i stvaranja publike (sljedbenika) ili interaktivne komunikacije (prijatelja)“ (Miroslavljević, 2010: 32). Prema Evansu (2008: 33), predstavljaju „/.../ demokratizaciju informacija koja ljude preoblikuje iz čitaoca sadržaja u stvaraoce sadržaja“. Zatvorenicima upravo pasivnost i izoliranost predstavlja ogroman deprivacijski teret koji društvene mreže nesumnjivo mogu smanjiti.

Jedna od najpopularnijih društvenih mreža je Facebook. Njegova rasprostranjenost, lakoća upotrebe, mogućnosti koje nudi, učinili su ga mrežom konkurentnom i samom internetu. Društvene mreže su dio naše svakodnevice. U Bosni i Hercegovini ima oko million i pol korisnika Facebooka⁹. Dakle, dobra trećina stanovnika je *on line* a kada se uzme u obzir da je riječ o radno i socijalno aktivnoj populaciji onda njena rasprostranjenost i značaj se povećavaju. Facebook „/.../ omogućava korisniku da stvara svoje profile, prikazuje fotografije, akumulira i povezuje se sa prijateljima, koji su mu poznati bilo preko mreže, bilo *uživo* i prati profile drugih“ (Papacharissi, 2009: 200). „Prijateljstva“ stvorena na taj način s ljudima s kojima se izgubio kontakt, nanovo stvorena prijateljstva, prijateljstva stvorena po osnovu pripadnosti određenoj grupi ili pak na osnovu zajedničkoga interesa, predstavljaju socijalni kapital svakoga pojedinca. Ne radi se o „mrtvom kapitalu“ u vidu bogatstva, da budemo malo metaforični, „ušivenoga u dušek“. Riječ je o kapitalu koji se „oplemenjuje“ i povećava jer svaki od tih „virtualnih“ prijatelja ima svoj socijalni kapital koji nudi svim svojim prijateljima i na taj način stvara mrežu prijatelja – komunikacijsku mrežu.¹⁰ Da li je to dobro ili loše u slučaju zatvorenika je pitanje za raspravu i o tome ćemo više u nastavku.

9 Statistički podaci se svakodnevno mijenjaju i redovno ažuriraju za sve države u kojima se koristi Facebook. Podaci za našu državu su dostupni na <http://www.socialbakers.com/facebook-statistics/bosnia-and-herzegovina>.

10 Gregor Petrič, profesor informatike na Fakultetu društvenih nauka u Ljubljani, tvrdi da se „/.../ članstvo širi kao virus, svako ko se pridruži, može pozvati sve ljude čije elektronske adrese ima u imeniku. Tako se članstvo povećava eksponentno bez ikakve pobude“ (Crnović, 2007).

Etički vidik informatizacije zatvorenika

Internet je raširio komunikacijski i društveni značaj računara i kao glavnu promjenu u zatvore donio stav da granice između zatvora i vanjskog svijeta nisu jasno ucrtane. Na taj način zatvori gube u svojoj etimologiju pojma, oni se otvaraju u svijet. Granica između „stvarnog“ i „virtualnog“ sve je tanja. Ovo otvara niz pitanja i u raspravama o svrsi kažnjavanja.

Zatvorenicima internet i društvene mreže pružaju idealnu mogućnost za „bijeg“ i lutanje po virtualnom svijetu te imaju mogućnost komuniciranja s vanjskim svijetom. Upotrebom interneta pojedinac postaje dio društva iako ga je istovremeno to isto društvo izolovalo zbog kršenja zakona. Omogućena mu je virtualna sloboda, čime prelazi granice svoje ćelije i koristi slobode koje koristi vanjski svijet (Esposito, 2000: 41-42). Virtualna sloboda koju nude internet i internetske društvene mreže omogućava zatvoreniku, kao i svakome drugome, da sam stvori svoj identitet, odstrani neželjene osobine i doda nove – ljepše. U kibernetičkom prostoru se, također, zbog odsustva neverbalnih znakova i nemogućnosti procjene sugovornika sam odlučuje o posredovanju informacija (istinitih i neistinitih) te postavlja svoj „novi“ identiteta (Brodnik, 2007: 209). Korisnik/zatvorenik ide još dalje, i konstruiše više različitih identiteta čime može prelaziti u fantazmu, stvarati i prerađivati različite verzije scenarija (Žižek u Brodnik, 2007: 21). Internetni prostor i internetske društvene mreže nude interakciju s vanjskim svijetom i konstrukciju vlastite stvarnosti/svijeta. Kakva će ta realnost biti ovisno je od svakoga pojedinca, od njegove zrelosti, dobronamjernosti i osjećaja odgovornosti. Nažalost, na sličnom ispitu u realnom svijetu zatvorenici su padali i ta činjenica je jedno od glavnih oružja skeptika korisnosti interneta u zatvoru. Kontrola korištenja interneta i uopće medija je, iako moguća, teško provediva. Time se gubi smisao upotrebe interneta, jer upravo je sloboda ono što čini temelj Mreže. Pored toga, u ponižavajućem i neosobnoj sredini kakva je zatvor upravo mediji i internet predstavljaju ključni izvor potvrđivanja ličnosti zatvorenika. Sa svojim širokim izborom sadržaja nude podlogu za stvaranje novih ali i očuvanje starih, postojećih identiteta, istraživanje samoga sebe, samopouzdanja i samopoštovanja. Internet i internetske društvene mreže, više nego bilo koji drugi medij, omogućavaju ostvarivanje prava zatvorenika na slobodu izražavanja, na privatni i porodični život, dom i prepisku što su temeljna ljudska prava koja im ne smiju biti uskraćena. Internet je globalna mreža koja nema samo komunikacijsku funkciju. Daleko važnija je informacijska,

edukativna, socijalna funkcija. Internet je medij, koji nudi kontinuitet zatvorenikovog života prije osude i nudi osjećaj njegovog nadzora *online*. Internet, kao i drugi mediji je nepogrešivo sredstvo korištenja vremena kojeg zatvorenici odjednom imaju i previše jer više nemaju obaveza oko posla, porodice, prijatelja i sl. Pored toga u zatvorima stvara osjećaj zajedničkog identiteta, zajedničkog slavljenja i poistovjećivanja sa svojim herojima i idolima. Nije zanemariva ni činjenica da mediji i internet imaju i potencijal da poboljšaju socijalno učenje i razvijaju različite oblike socijalizacije. (Jewkes, 2002: 205-213).

Na drugoj strani postavlja se pitanje odgovornosti prema žrtvi i potreba očuvanja društvenog dobra odnosno sankcionisanja njegovog narušavanja te specijalne i generalne prevencije. Odnosno, konkretno, trebamo li zatvorenicima davati toliko pogodnosti u zatvoru? Uzimajući u obzir svrhu kažnjavanja¹¹ vjerovatno ne trebamo. Zaokret ka neoklasičnom modelu kažnjavanja sve ove „pogodnosti“ ima za novotarije dokonih penologa i filantropa. Meško i dr. (2006: 263) se slažu da su „izolacija, odstranjivanje i izdvajanje zatvorenika iz društva najbolja odbrana od kriminala“. Isti autori nastavljaju da je istina da je društvo najsigurnije kada su „opasni“ izolovani, međutim zatvor je privremena mjera i zatvorenici će prije ili kasnije izaći iz zatvora. Kako ne bi izašli još „opasniji“, ipak moraju imati tretman koji će to sprječavati. Drugim riječima, tretmanski model nije dao očekivane rezultate, nije ostvario postavljene ciljeve ali za sada nema generalne, efikasne alternative koja bi smanjila kriminal. Tretmanski model je još uvijek sastavni dio kaznenog sistema naše države. Zbog toga moramo zatvore imati za nešto više od „skladišta neposlušnih“. Zatvorenicima moramo ponuditi smislene sadržaje koji „idu u korak s vremenom“ a ne improvizirati i da se izrazimo zatvoreničkim žargonom „šupljirati“.

Funkcije interneta u zatvoru

Ranije smo rekli da internet postao utimativno sredstvo za izvođenje suvremenog koncepta slobode. U zatvoru taj pojam ima poseban značaj i vrijednost, a prevara „sistema“ koju nudi internet se posebno cijeni. To je dio kodeksa i gotovo „obaveza“ svakoga zatvorenika.

Pored toga internet ima i vrlo konkretne funkcije u zatvoru:

11 Svrha krivičnih sankcija jeste:

- a) preventivni uticaj na druge da poštuju pravni sistem i ne učine krivična djela;
- b) sprečavanje učinitelja da učini krivična djela i podsticanje njegovog preodgoja (čl 7 KZ FBiH)

1. Uživanje

Zatvor je totalna ustanova koja, pored oduzimanja slobode kretanja, podrazumijeva i različite deprivacije, pritiske, kontrolu, gubitak autonomije, poniženja, infantilizaciju osuđenika, nametnute su im norme, standardi ponašanja, ugrožena im je sigurnost i dr. Totalnost ustanove se ogleda u činjenici da se sve aktivnosti zatvorenika odvijaju na istom mjestu¹², u zatvoru. To je neprirodna sredina za odraslog čovjeka, koja za posljedicu ima mortifikaciju kako ega („smrt“ prijašnjeg identiteta) tako i socijalnu (gubljenje mjesta u društvu) te deprivacije. Profesorica Jelena Špadijer-Džinić (1972: 73-93) ističe da su zatvorenici za vrijeme izdržavanja kazne izloženi nizu deprivacija – deprivaciji slobode, materijalnih dobara, heteroseksualnih odnosa, autonomije, sigurnosti. Jones (2006) dodaje i deprivacije stimulacije, socijalne potpore, komunikacija. Upravu internet, društvene mreže i mediji mogu biti vrlo važan faktor u sprječavanju deprivacija i mortifikacija¹³.

Vandebosch (2005: 99) je proveo istraživanje u kojem je utvrdio da internet i mediji smanjuju deprivacije autonomnosti i slobode, pa čak erotski sadržaji mogu smanjiti deprivaciju heteroseksualnih odnosa, naravno ukoliko se ne ode u krajnost pa seksualno uzbuđenje i pornografija prouzroče seksualno nasilje nad slabijim zatvorenicima i kasnije bračnim partnerima. Vrijeme provedeno na internetu, na društvenim mrežama, igricama je vrijeme kada se zatvorenici relaksiraju, opušteniji su i odmorniji, manje deprimirani i manje izloženi frustracijama. Pored ranijeg „lutanja“ po virtualnom svijetu i percepcije slobode „u drugoj dimenziji“ nije zanemariva i uloga interneta u komunikaciji zatvorenika s porodicom i prijateljima i očuvanju porodičnih veza. Doda li se dosadašnjem telefonskom prenosu „glasa“ i slika putem nekih internetskih alata kao npr. Viber, Skype i sl. odustvo iz kruga porodice je manje frustrirajuće i za zatvorenika i za porodicu, a upravo je individualizacija kazne i smanjenje utjecaja kazne na porodicu jedan od imperativa kaznene politike svake države. Sve to utječe i na

12 „Glavna karakteristika totalnih institucija je upravo rušenje granica koje odvajaju pojedine sfere života čovjeka: a) svi vidici života se obavljaju na istom mjestu i pod istim autoritetom; b) svaka faza dnevne aktivnosti čovjeka se izvodi u neposrednom društvu mase drugih s kojima se postupa jednako i zahtijeva da iste stvari obavljaju zajedno; c) sve faze dnevnih aktivnosti su brižno planirane i cjelokupni redosljed aktivnosti je usiljen s sistemom eksplicitnih formalnih pravila; d) različite usiljene aktivnosti sastavljaju jedinstven racionalan plan, oblikovan, da bi se njime ispunili ciljevi institucije“ (Goffman, 1961: 6 u Extracts from).

13 Mortifikacija ega zatvorenika je možda i „poželjna“ . Na njoj se radi od samog dolaska zatvorenika u zatvor jer bi se resocijalizacija metaforično mogla prikazati kao izgradnja nove strukture ličnosti na „ruševinama“ stare.

zadovoljstvo zatvorenika i na kraju percipiranje zatvora kao ugodnijeg mjesta za boravak. Smanjuj se animoziteti između uposlenih i zatvorenika i doprinosi resocijalizacijskom uspjehu.

2. Obrazovanje

Obrazovanje zatvorenika je regulisano kako domaćim tako i međunarodnim pravnim aktima i kao takvo postalo je obavezna kategorija kaznenog sistema i „pravo“ zatvorenika. U javnosti je preovladava stav da je obrazovanje privilegij koji nebi trebali „uživati“ počinioci krivičnih djela. Eventualno prihvatljivi su im neki kraći edukativno-rehabilitacijski programi ili neki oblici korektivnog obrazovanja, ništa više. Korektivno obrazovanje se razumije kao instrument kažnjavanja, kao tretmanska mjera koja bi eventualno spriječila povratništvo stvaranjem novih radnih i profesionalnih kompetencija koje će zatvorenici iskoristiti po izlasku s izdržavanja kazne. Međutim takvo shvatanje je neprihvatljivo. Obrazovanje zatvorenika, ciljevi i zadaci, proizlaze iz ciljeva obrazovanja uopšte i ne bi se smjeli razlikovati od onih koji važe za sve odrasle građane¹⁴.

Obrazovanje zatvorenika posmatramo u kontekstu resocijalizacijskog procesa i cjeloživotnog učenja. E-učenje pruža mnoge mogućnosti kako zatvorenicima tako i uposlenima u zatvoru. U svijetu su već odavno vidjeli benefite e-učenja za ovu populaciju. Jednaest njemačkih saveznih država se, u želji uspostavljanja jedinstvenog sistema e-učenja, udružilo u organizaciju zvanu *Nordverbund* gdje zatvorenicima pružaju mogućnost pristupa centralnom serveru na kojem se nalaze razni kursevi. Dostup internetu je ograničen kako na lokalnim tako i na glavnom serveru s tzv. požarnim zidovima. Tako zatvorenici za potrebe svoga učenja imaju pristup samo do ranije odobrenih internetskih stranica. Sistem omogućava također komuniciranje preko foruma sa „školskim kolegama“ i sa mentorima,

14 Obrazovanje zatvorenika mora imati karakteristike obrazovanja odraslih. Proizlazi iz potreba koje imaju zbog činjenice da su odrasli a ne da su zatvorenici. Zvonarević nabroja okolnosti zbog kojih se odrasli obrazuju:

- Želja za daljnjim napredovanjem na poslu,
- Želja za stručnim obrazovanjem, bez neke koristi,
- Želja za društveno ekonomskim i političkim obrazovanjem,
- Želja za kulturnim napretkom,
- Amaterski interes za određeno područje,
- Prisila ili direktiva,
- Po ugledu na poznanike i prijatelje,
- „Ubijanje vremena“,
- Irelevantni motivi (npr. da bi se susreo s nekom djevojkom itd) (Zvonarević, 1966: 303 v Andrilović 1976: 45).

međutim samo unutar sistema e-lis¹⁵. Sličan sistem glavnog servera je također u Švedskoj, gdje je u mrežu povezanih 55 zatvora. Zanimljivo je da su učitelji, koji pružaju pomoć zatvorenicima u učenju, mentori, zaposleni i kao stražari u zatvoru. Dostup do interneta je ponovo kontrolisan i djelomičan, međutim studenti/zatvorenici imaju neograničenu mogućnost komuniciranja sa svojim mentorom preko intraneta. U Švedskoj se u tom sistemu obrazovanja obrazuje cca 1500 zatvorenika svaki dan (Lockitt, 2011: 11-14; 25-30). Mrežno učenje (*online learning*) poboljšava protok informacija, omogućava zatvoreniku slobodno biranje informacija, istovremeno omogućava velikom broju stranih zatvorenika učenje na njihovom maternjem jeziku.

Vremenom su se mijenjale mogućnosti e-učenja i javljao se sve veći pritisak kako učitelja tako i zatvorenika za neograničenim pristupom internetu. Potrebe zatvorenika su prepoznate, međutim uvođenje interneta u zatvore nailazi na niz, prvenstveno, sigurnosnih i administrativnih prepreka. Ponovo, kao i u niz drugih slučajeva, zvaničnoj institucionalizaciji neke društvene aktivnosti prethodi inicijativa i aktivnosti nevladinih organizacija i privatnog sektora. Organizacija *LearnDirect* je postavila svoje kompjutere i servere u engleske zatvore te tako omogućava obrazovanje zatvorenika u 630 različitih kurseva. Preduzeće CISCO je u Engleskoj formiralo centre za učenje zatvorenika osnovama informacijske pismenosti tako da se više stotina zatvorenika osposobljava za korištenje kompjutera, te postavljanje i kreiranje internetskih stranica. Istina, radilo se na „maketi“ interneta, ako se to tako može reći. Naime, napravljen je program koji je imao sve opcije kao i internet, međutim bez „izlaska van“, nije bio priključen na Mrežu.

Gotovo da nema demokratske države koja nije svjesna potrebe uvođenja interneta u zatvore. Ta mogućnost je predviđena i u našoj zemlji, u Državnom zatvoru u izgradnji, gdje je kao poseban pokazatelj modernizacije kaznenog sistema istaknuto da je iz svake ćelije omogućen pristup internetu i klimatskoj naprav (sic!), ne precizirajući načine i eventualna ograničenja korištenja interneta, a bez kojih, gotovo sa sigurnošću možemo reći, u tom zatvoru neće ići. Naime, modaliteti zadovoljenja forme i davanje što manje sadržaja su stvar dovitljivosti svakoga zatvorskoga sistema ponaosob. Strah od interneta, vidjeli smo, i kod najnaprednijih zatvorskih sistema nije prevaziđen. Stoga, i da ostanemo na temi, iako su vidljive promjene u napretku učenja na daljinu zbog sporoga prihvatanja

15 Educator Licensure Information System (E-LIS).

tehnologije u zatvorima i brzoga napretka IKT izvan zatvora ovaj oblik obrazovanja je još uvijek prilično nerazvijen. Problemi su prvenstveno kod univerzitetskog obrazovanja jer je tu veća potreba za samostalnim istraživanjem. Zbog toga se zatvorenici radije odlučuju za obrazovanje za stručna zanimanja nego da idu preko svih administrativnih prepreka do diplome (Jewkes i Johnstone, 2009: 172-173).

3. Komuniciranje

Revolucionarni razvoj tehnologije u zadnja dva desetljeća je stvorio novi oblik izolacije između zatvorenika i svijeta, koju Johnson naziva „karakteristični oblik modernog kažnjavanja“ (Johnson u Jewkes i Johnstone, 2009: 174). Komuniciranje zatvorenika s vanjskim svijetom je bilo uvijek i zbog sigurnosnih razloga ograničeno. Tako npr. u engleskom zatvoru HMP Wandsworth pod dozvoljeno komuniciranje ubrajaju: telefonske razgovore, pisma i posjete. Ista situacija je i u našoj državi. U svim tim odobrenim načinima komuniciranja imaju svoja ograničenja. Jedan od prvih pokušaja uvođenja komuniciranja zatvorenika putem elektronske pošte bio je u Engleskoj 2006. godine. U polugodišnjem probnom projektu upotrebe elektronske pošte zatvorenika sudjelovala su tri zatvora u Engleskoj (HMP Aylesbury, Downview i High Down). Uposlenici su primljena pisma isprintali, pregledali i uručivali zatvorenicima, a odgovore zatvorenika skenirali i poslali prijemniku). Takav sistem komunikacije zatvorenika je zahtijevao mnogo vremena osoblja zbog čega su projekt ukinuli (Jewkes i Johnstone, 2009: 173). Ideja o internetnom komuniciranju zatvorenika je ipak zaživjela. Pomoću programske opreme za kontrolu sadržaja poruka i kompjuterskih filtera zatvorenici već komuniciraju s porodicom i prijateljima putem elektronske pošte. Znatno dalje se otišlo u Kansasu gdje se u zatvorima od 2009. godine omogućavaju upotreba elektronske pošte, elektronskog bankarstva i također mogućnost videokonferencija, gdje zatvorenici putem internetske kamere uživo razgovaraju s porodicom i prijateljima (Kelly, 2009). Kolika je to emocionalna ali i materijalna ugodnost zatvorenicima i njihovim porodicama već smo napomenuli ranije.

Komuniciranje u zatvorima pomažu svjetski poznate mrežne stranice/ organizacije, kao npr. *Prisonpenpals* vodi projekt gdje se ručno napisana pisma zatvorenika skeniraju i šalju elektronskom poštom. Pored nje tu su i stranice *Lovepenn*, *Streetgangs*, *Native Prisoners* koje također omogućavaju dopisivanje zatvorenika s pojedincima vani i obrnuto

(Benton, 1999). Zatvorenici komuniciraju putem interneta prvenstveno zbog uspostavljanja kontakata, odnosno reklamiranja svojim radova, proizvoda. Međutim, nisu rijetke ni ženidbene ponude zatvorenika (poneki svoje žrtve mame u romantične afere i traže novac), šalju poruke vezane sa spolnošću, sklapaju problematične poslovne dogovore itd. Pored toga, internet koriste i kao javni forum gdje mogu zapisati svoje misli, osjećaje, život u zatvoru (na našim područjima zanimljiva je Facebook stranica pod nazivom zatvorske priče)¹⁶. Dakle, zatvorenici imaju dovoljno znanja za iskorištavanje svih komunikacijskih kapaciteta interneta. Kontrola ovoga segmenta upotrebe interneta je složena i zloupotrebe su česte. Upravo je to i glavni razlog zbog čega se administracija zatvora teško odlučuje omogućiti svim zatvorenicima dostup do interneta.

Zloupotreba interneta

O zloupotrebama interneta smo dosta toga rekli. Uglavnom se i sva pitanja oko interneta u zatvoru i svode na mogućnosti njegove zloupotrebe. One su zbilja ogromne i nesagledive. Za sada većina zloupotreba tehnologije u zatvoru se odnosi na upotrebu mobilnih telefona odnosno tzv. pametnih telefona koji omogućavaju bežičnu internetsku vezu gdje god se korisnik nalazio. U većini zatvora je upotreba mobilnih telefona unutar zatvora zabranjena. Međutim njihovo krijumčarenje u zatvor je postalo dio svakodnevnog „folklor“, a unose ga svi, od zatvorenika s blažim kaznama i blažim vrstama počinjenih krivičnih djela koje straža manje kontroliše do posjetitelja i uposlenika koji na ovan način žele dodatno zaraditi. Načini krijumčarenja su ovisni od dosjetljivosti i hrabrosti, odnosno drskosti krijumčara. Zatvorenici koriste društvene mreže, pored uobičajene upotrebe i za kampanje o svojoj nevinosti, za organizaciju pobuna, odnosno pri organizaciji nekih bjekstava iz zatvora. Lajkaju se stranice ubica, silovatelja i nasilnika. Oni za „pratitioce“ postaju uzori koji vrlo lako mogu postati i sljedbenici ili „kopirati“ zatvorenike¹⁷. Dalje, posljedičivanje

16 Charles Manson (osuđeni serijski ubica) je 1997. godine na svom devetom saslušanju za uvjetni otpust zamolio da ga ne puste, jer je imao previše posla sa uređivanjem internetske stranice. Tada je, naime, većina dostupa do interneta išla preko trećih lica, npr. Manson je napisao pismo, poslao ga redovnom poštom, neko vani je pismo pretipkao i objavio. Zatvorenici nisu imali pravo pristupa internetu. Manson, naravno nije prvi koji je koristio ovakvu taktiku komuniciranja. To je radio, također osuđeni novinar Mumia Abu-Jamal koji je redovno objavljivao svoje radove na mreži, ili pak blogu Deana Cartera nazvan „*Dead Man Talking*“ gdje su se objavljivali dijelovi iz života osuđenoga na smrtnu kaznu (Esposito, 2000: 46-50).

17 Craig Lynch, provalnik u bijegu je na Facebooku objavljivao neke detalje iz svoga života u bjekstvu imao je 40.000 praćenja stranice prije nego što je konačno uhvaćen. Lako je neko od njih mogao biti sponzor. Odnosno toliki broj lajkova stranice je primamljiv i za firme, šta bi se dogodilo da su ga oni sponzorirali (Akintonwa, 2010).

porno stranica, dječija pornografija, dogovaranje kaznenih djela, prijetnje žrtvana i svjedocima, kibernetički kriminal itd. su pojavom interneta i njegovim uvođenjem u zatvore znatno olakšani. Kako naći kompromis?

Do sada, je uglavnom upotreba tehnologije i komuniciranja predmet pogodnosti i kažnjavanja, neka vrsta tihoga ucjenjivanja zatvorenika. Takav mentalitet „palice i mrkve“ je, kako tvrdi Jewksonova, promijenio

njome se on kažnjava i nadzire (Jewkes i Johnstone, 2009: 141). Zbog toga se ne treba čuditi ni zloupotrebama od strane zatvorenika. Zloupotrebe tehnologije nisu posljedica tehnološkog napretka i njihove dostupnosti nego kriminogenih potreba zatvorenika. Dakle, ne bude li interneta i društvenih mreža zatvorenici neće činiti manje krivičnih djela. Činiće ih drugim sredstvima koje ćemo, možda, i manje moći kontrolisati jer nećemo znati za njih. Mašta nema granice i u kriminalu su zatvorenici na „domaćem terenu“ možemo ih samo pratiti.

Zaključak

Zatvori su kaznenopopravne ustanove koje imaju zadatak kažnjavanje zatvorenika. Međutim, to kažnjavanje ne ide bez njihove resocijalizacije. Upravo ta činjenica je ono na čemu se, barem trenutno, temelji humanost i demokratičnost društva. O resocijalizaciji zatvorenika govorimo kao civilizacijskom dostignuću društvene zajednice. Tako je treba i shvatiti ali i dozvoliti joj da „prati“ to društvo i njegov napredak. Upravo ta činjenica je zajednička tačka informacijsko-komunikacijskih tehnologija i zatvora. Informacijsko-komunikacijska tehnologija, internet, internetske društvene mreže, mediji svakako imaju pozitivnu ulogu u zatvorima. Prožimaju se kroz sve segmente institucionalnoga života zatvorenika. Imaju resocijalizacijsku, rehabilitacijsku, edukacijsku, integracijsku, informacijsku zabavnu, zdravstvenu, sigurnosnu funkciju. Međutim, pri njihovom uvođenju u zatvore treba biti pažljiv. Veliki je broj slučajeva u kojima su zatvorenici iskoristili internet za nastavak svojih kriminalnih aktivnosti. Mogućnost stvaranja lažnog profila, korištenje „pametnih“ telefona s dostupom internetu preko IP adrese koja se iskorištava samo jedanputa, lažni identiteti i „zatvorski alibi“, otežavaju pronalaženje počinioca krivičnih djela koja putem interneta počine zatvorenici. Pored toga ruše se barijere za ulazak u „zatvorski svijet“, putem interneta, svih građana i kazna i zatvor gube svoju funkciju odvraćanja, dapače *cool* momci i prilično visok standard u zatvorima lako mogu postati privlačni nezaposlenima, razočaranima, mladima ... Moraju se razumjeti i reakcije žrtava na ovu pogodnost i mogućnost stalnoga komuniciranja i sa njima i svima s kojima je zatvorenik komunicirao prije odlaska na izdržavanje kazne. Na drugoj strani, uskraćivanje osuđenima mogućnosti korištenja interneta ili ograničavanje na samo neke stranice ili pak društvene mreže koje koriste samo zatvorenici dodatno ih segregira i udaljava iz zajednice u koju bi se trebali vratiti. Sve su ovo pitanja na koja će akademska javnost i struka morati dati odgovor u budućnosti i predložiti ga zakonodavcima jer modifikacija trenutnog tretmanskog modela je neminovnost i imperativ pronalaska svrhe kažnjavanja i efikasnog odgovora na kriminal i povratništvo.

LITERATURA

1. Andrilović, V. (1976). *Kako odrastao čovjek uči*. Zagreb: Školska knjiga.
2. Akintonwa, B. (2010). *Unsociable Media. Prison Cells allow virtual freedom*. Dostupno na: <https://unsociablemedia.wordpress.com/2010/01/26/prison-cells-allow-virtual-freedom/> pristupljeno 27.08.2016. godine).
3. Benton, W. (1997). *Prisons and Prisoners on the Net*. Dostupno na <http://www.lib.jjay.cuny.edu/ctt/col1196.html> pristupljeno 27.04.2015. godine.
4. Boyd, D. and Ellison, N. B. (2008). Social Network Sites: Definition, History and Scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication* (13). Dostupno na <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x/full> pristupljeno 12.06.2014. godine.
5. Brodnik, T. (2007). *Vloga identitete v kiberprostoru: vpletenost v internetna seksualna razmerja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
6. Castells, M. (2000). *Informacijsko doba: ekonomija, društvo i kultura. Svezak I: Uspon umreženo društva*. Zagreb: Golden marketing.
7. Castells, M. (2003). *Internet galaksija: razmišljanja o internetu, poslovanju i društvu*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
8. Crnović, D. (2007). *Moj ego je težak 500 prijateljev. Slovenci v spletnih socialnih omrežjih*. Mladina 50, 20.12.2007. Dostupno na http://www.mladina.si/97212/nar--facebook-deja_crnovic/?utm_source=tednik%2F200750%2Fclanek%2Fnar--facebook-deja_crnovic%2F&utm_medium=web&utm_campaign=oldLink pristupljeno 13.12.2012.godine.
9. Čolpa, E. (2016). *Savremena pismenost i obrazovanje odraslih*. Dostupno na <http://civitas.website/ebudjenje/savremena-pismenost-i-obrazovanje-odraslih/> pristupljeno 04.08.2016. godine.
10. Evans, D. (2008). *Social Media Marketing: An Hour a Day*. Indianapolis: Wiley Publishing. Inc.
11. *Extracts from Erving Goffman with concept links*. Dostupno na <http://studymore.org.uk/xgof.htm#Asylums> pristupljeno 09.06.2015. godine.
12. Federal Networking Council. (1999). *FNC Resolution: Definition of Internet*. Dostupno na http://www.itrd.gov/fnc/internet_res.html pristupljeno 09.09.2012. godine,
13. Fejzić, F. (2004). *Medijska globalizacija svijeta*. Sarajevo: Promocult.
14. Isanović, A. (2010). Novi mediji, lokalna uprava i participatorna komunikacija u Bosni i Hercegovini. U: Jusić, T. (et al.). *Komunikacija i zajednica: građani, mediji i lokalna uprava u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Mediacentar: Centar za društvena istraživanja. Analitika, str. 223 – 270.
15. Jewkes, Y. and Johnston, H. (2009). Cavemen in an Era of Speed-of-Light Technology: Historical and Contemporary Perspectives on Communication within Prisons. *The Howard Journal* 48(2) dostupno na http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1394538## pristupljeno 24.08.2016. godine.

16. Jewkes, Y. (2002). The Use of Media in Constructing Identities in the Masculine Environment of Men's Prisons. *European Journal of Communication* 17 (205). Dostupno na <http://ejc.sagepub.com/content/17/2/205> pristupljeno 23.05.2016. godine.
17. Jones, C. T. (2006). In Search of Communication Satisfaction at the State Bar of Georgia. *Communication Theses* (8), str. 1-61.
18. Kamps, K. (2011). Internet i politika. U: Zerfass, A. i Radojković, M. (ur.). *Menadžment političke komunikacije. Osnove i koncepti*. Beograd: Konrad Adenauer Stiftung, str. 277-328.
19. Kelly, M. (2009). *Expanding Internet Access in Prison*. Dostupno na <https://www.change.org/stories/expanding-internet-access-in-prison> pristupljeno 11.09.2015. godine.
20. Krivični zakon FBiH („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj 36/03, 69/04, 42/10 i 76/14)
21. Lockett, G. (2011). *Technology in prisons*. Dostupno na http://www.wcmt.org.uk/reports/797_1.pdf pristupljeno 12.07.2015. godine.
22. Mesarić, M. (2005). Informatička revolucija i njezin utjecaj na stvaranje informatičke, mrežne, globalne ekonomije – analiza Manuela Castellsa. *Ekonomski pregled*. 56 (5-6), str. 389-422.
23. Meško, G., Frangež, D., Rep, M., Sečnik K. (2006). Zapor: družba znotraj družbe – pogled obsojencev na odnose in življenje v zaporu. *Socialna pedagogika*, 2006, vol. 10, br. 3, str. 261-286.
24. Miroslavljević, M. (2010). *Političko komuniciranje*. Sarajevo: Friedrich – Ebert – Stiftung.
25. Turčilo, L. (2006). *On-line komunikacija i off-line politika u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Internews BiH.
26. Špadijer – Džinić, J. (1973). *Zatvoreničko društvo*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
27. Papacharissi, Z. (2009). The virtual geographies of social networks: a comparative analysis of Facebook, LinkedIn and ASmallWord. *New media & society*. 11 (1&2), str. 199-220.
28. Vandebosch, H. (2005). The Perceived Role of Mass Media Use during Incarceration in the Light of Prisoners' Re-entry into Society. *Journal of Criminal Justice and Popular Culture*, 12(2), str. 96-115.
29. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija FBiH („Službene novine FBiH“, broj 44/98, 42/99, 12/09, 42/11).
30. Zakon Bosne i Hercegovine o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera – prečišćeni tekst („Sl. glasnik Bosne i Hercegovine“ br. 12 od 16.02.2010. godine).

Internet and social networks in prison, pro et contra

Summary

The rapid development of information and communication technologies is a cause and a consequence of constant changes in society. We must adapt to the changes, we must accept and constantly (additional) socialize if we actively participate in the society in which we live. Due to a series of deficits in the structure of personality, expressed stigmatization and marginalization, needs of inmates at a specified socialization are significantly higher. In this paper, we are trying to point out the importance of adapting the methods, means and goals of re-socialization process for requirements of the new era. A society in which the prisoners after tion of sentence to be returned does not give them any benefits due to the fact that they were in prison. Immediately after their release from prison, they must show that they are equivalent to different members of the community. Therefore, knowledge and consumption of achievements of modern times is imperative to re-socialization of prisoners.

Keywords: *information and communication technology, internet, social networks, social reintegration.*

Aleksandra Savić

UDK: 811.163.41'276.2:343.261-052

Profesor srpskog jezika i književnosti

Pregledni rad

aleksandra.suvira@yahoo.com

Doc. dr Nebojša Macanović

Fakultet političkih nauka

Univerzitet Banja Luka

macanovicn@yahoo.com

ZATVORENIČKI ŽARGON KAO OBILJEŽJE KRIMINOGENE SUBKULTURE

Apstrakt: *Zatvoreničkim žargonom izražavaju se u specifičnoj formi razne zatvorske situacije, uloge, potrebe, osjećanja, a istovremeno se daju i interpretacije i ocjene raznih zatvorskih aktivnosti. Kao „jezik u jeziku”, žargon odlikuju: njegova specifičnost u odnosu na standardni jezik, uska povezanost sa određenom društvenom grupom, uglavnom subkulturnom i naposljetku, njegova nerazumljivost za one koji ne pripadaju datoj grupi. Ta dvostruka funkcija zatvoreničkog žargona – težnja da se udalji od formalnog načina komuniciranja, a samim tim i formalnog sistema i da sa druge strane, omogući koheziju unutar neformalnog sistema – vrlo je važna za funkcionisanje zatvoreničke subkulture unutar penalnih ustanova.*

Ključne riječi: *žargon, neformalne grupe, subkultura*

Uvod

Svaka zajednica, pa i zatvorenička, ima svoje karakteristike po kojima se razlikuje u odnosu na druge. Najprije su to unutrašnja organizacija zatvora i način života lica lišenih slobode. U specifičnim ustanovama kao što su zatvori vladaju pravila formalnog sistema. Međutim, istovremeno se u zatvorskim ustanovama uspostavljaju i pravila neformalnog sistema, koji možemo odrediti kao zatvorenička subkultura. Zatvorenička subkultura ima obilježja koja zavise od situacije, okolnosti, prisustva pojedinih deprivacija, kulture i društvenog uređenja sistema, ali i od obrazovanja, odrastanja, kriminogenih potreba lica koja komuniciraju. Jedno od takvih obilježja je i zatvorenički žargon koji prvenstveno služi još većem izolovanju same grupe, i to preko naročitog jezika, koji je po

svojoj prirodi nerazumljiv izvan grupe koja ga koristi. Takođe, žargonske riječi karakteristične za neformalni zatvorski sistem su jedan vid odbrambenog mehanizma kojim se ove grupe suprotstavljaju formalnom sistemu ili štite od njega, a opet s druge strane on im služi i kao sredstvo pomoću kojeg se sporazumjevaju i uspostavljaju pravila koja su zapravo odraz hijerarahije u zatvorskom neformalnom sistemu. Ta dvostruka funkcija zatvoreničkog žargona – težnjada se udalji od formalnog načina komuniciranja, a samim tim i formalnog sistema i da sa druge strane, omogući koheziju unutar neformalnog sistema – vrlo je važna za funkcionisanje zatvoreničke subkulture u okviru penalnih ustanova.

1. O žargonu

Žargon u najširem smislu možemo odrediti kao neformalni varijetet određenog jezika koji služi identifikaciji i komunikaciji neke društvene grupe, a njegove glavne specifičnosti su u načinu nastanka, neformalnoj prirodi i brzini kojom se mijenja. Uglavnom se smatra da je sadašnje značenje dobio u 14. vijeku i da je to „specifičan jezik kojim govore ljudi istog staleža, profesije ili društvene grupe, a koji se razlikuje od opšteg govornog jezika i razumljiv je samo onima koji pripadaju dotičnom staležu, profesiji, grupi. Reči se upotrebljavaju u izmenjenom značenju i izobličavaju; u pravilu se žargon očituje najvećim delom samo u vokabularu, mnogo ređe u sintaksi.” (Rečnik književnih termina, 1992: 947). RMS navodi sljedeće značenje žargona – „govor specijalne društvene sredine, profesionalne grupe, sa dosta specifičnih reči, obično manje razumljivih za druge” (RMS, 2011: 350). Iz ove dvije odrednice možemo zaključiti da žargon prije svega karakterišu – njegova specifičnost u odnosu na standardni jezik, uska povezanost sa određenom društvenom grupom, uglavnom subkulturnom i naposljetku, njegova nerazumljivost za one koji ne pripadaju datoj grupi. Shodno tome, žargon se i ne može posmatrati samo sa lingvističkog stanovišta, već njemu treba pridružiti i analize psihologa, pedagoga i sociologa, a naročito ako se radi o pručavanju žargona određenih društvenih grupa, kao što je to slučaj u ovom radu.

Žargon je kao “jezik u malom” (Bugarski) uglavnom slabo razumljiv drugim govornicima standardnog jezika, a oni ga najčešće negativno vrednuju u odnosu na književni jezik, a ponekad se sama riječ žargon upotrebljava u pejorativnom smislu, na primjer, vrlo često se u negativnom kontekstu govori o automehaničarskom, političkom, novinarskom žargonu. Kao

karakteristika određene grupe, žargon i njegova upotreba uveliko zavise od statusa, profesije, obrazovanja, teritorijalne omeđenosti i načina života samih pripadnika grupe. Prema Ranku Bugarskom „nanivou jezika, koji je sa ovog stanovišta daleko bolje istražen, pojam žargona odnosi se pre svega na specifične leksičke i frazeološke jedinice, a u manjoj meri i na gramatičke eksperimente šatrovačkog tipa (kao ubicašinj – šibica, joćakunj – kuća, štapatipijepe – šta ti je) ili na omladinsko poigravanje fonotaktičkim pravilima (kao rkema – marke, rnićpo – pornić, dsmra – smrad). Ovakve stvari lako se uočavaju i spremno kvalifikuju kao žargon. Ali u ravni govora, kao stilski diferencirane realizacije jezičkog sistema u komunikaciji, takođe se sasvim opravdano može govoriti o žargonu, samo što se tada ova oznaka ne odnosi na sistemsku jezička sredstva nego na način njihove upotrebe. Drugim rečima, žargon je u isto vreme vrsta jezika i način govora. (Bugarski, 2005: 211). Upravo s obzirom na njegova specifična sredstva, način upotrebe, a i cilj da određenu društvenu grupu odvoji od ostalih i još više je zatvori, čuvajući je od uljeza, neki žargon nazivaju jezikom unutar jezika. Bugarski predlaže podjelu žargona na stručni, subkulturni i omladinski tip. (Bugarski, 2003: 10). „Za stručne žargone karakteristična je preterana, šablonska a često i pretenciozna upotreba stručnih naziva, koja nestručnjacima para uši. (...) Nasuprot ovome, subkulturni i omladinski žargonski tipovi obiluju maštovitim i živopisnim kreacijama. Žargoni iz ovih kategorija, posebno oni kriminogenih subkultura na udaru zakona, namerno su nerazumljivi izvan date grupe, pa se od svih vrsta jezičkih varijeteta menjaju daleko najbrže, u cilju zaštite od „provale” spoljnog sveta. Reči i izrazi iz ovih žargonskih kategorija često izlaze iz okvira pojedinih grupa, ulazeći u širi optičaj, kao neka vrsta opšteg žargona, i tu mogu duže da traju.“ (Bugarski, 2003: 13) „U osnovne karakteristike žargona spadaju: zvučnost, to jest nerazbijenost konsonantskih grupa vokalom (npr. sprčeno – malo ili sprdnja – šala), hiperboličnost (npr. nemam ‘leba da jedem u značenju nemam dovoljno novca), nonsens (npr. Riba mu je kokoška, ali je mačka! – Devojka mu je napadna i brbljiva, ali je zgodna!), kontrast (npr. glupača sa značenjem glava), slikovitost (npr. poze pijanstva), duhovitost koja se posebno ističe u poređenjima (npr. Leglo mu je k’o budali šamar! – Baš mu odgovara!). Sem toga, pežorativnost i vulgarnost su vodeće među osobinama zbog kojih je žargon napadan i osuđivan od strane jezičkih čistunaca. Tome možemo pridodati i spontanost, usmenost, anonimnost koje na određen način govore o samom činu nastanka pojedinih žargona.”(Čanak, 2005: 207-208).

Pored toga, vrlo je specifičan i način na koji nastaju žargonske riječi. Prema Bugarskom (Bugarski 2003: 15), to su:

- nova značenja postojećih standardnih riječi, izvedena metaforizacijom – krtica (doušnik)
- modifikovane pozajmljenice – spika (govor)
- permutacija slogova – vozdra (zdravo)
- premetaljke sa dodacima – ubicašinje (šibica)
- skraćivanje – koka (kokain)
- inicijali – dž (džabe)
- slaganje – šverc-komerc
- slivanje –čoporativno
- sufiksacija i hipokoristici – jorgandžija

1.1 Specifičnosti zatvoreničkog žargona

U zatvorskoj zajednici se među zatvorenicima svakodnevno vode tajni razgovori koji su uglavnom povezani sa njihovim kriminalnim ponašanjem, sa uslovima zatvorskog života i budućim planovima. Teme razgovora su, osim svakodnevnih dešavanja i aktivnosti iz zatvorskog života, najčešće u vezi sa političkim i sportskim dešavanjima. Informacije o dešavanjima van zatvorske ustanove su im svakodnevno dostupne preko medija i drugih sredstava informisanja, posjeta od strane porodice, odlazaka na dopuste itd. U toku razgovora, zatvorenici koriste brojne izraze koji su nastali unutar zatvoreničke zajednice – zatvorenički žargon. Na osnovu podjele žargona, zatvorenički žargon možemo svrstati u subkulturni tip žargona. „Zatvorsko osoblje koje je u znatnoj mjeri upućeno u zatvorenički žargon smatra da je njihov broj velik, tj. da je više od 1000 izraza u upotrebi“ (Nikolić, 1994). Zatvoreničkim žargonom izražavaju se u specifičnoj formi razne zatvorske situacije, uloge, nazivi, potrebe, osjećanja, a istovremeno daju i interpretacije i ocjene raznih zatvorskih aktivnosti i zbivanja. Brojni zatvorski izrazi među zatvorenicima čine poseban komunikacioni sistem, koji je tijesno povezan sa statusnom hijerarhijom u okviru zajednice zatvorenika. Lica koja su ranije vršila krivična djela i koja su već bila u zatvorskim ustanovama najčešće i stvaraju zatvorenički žargon. Često se takvi izrazi koriste kao način komunikacije s ciljem prikrivanja, upozorenja i zataškavanja nedozvoljenih radnji. Drugi zatvorenički žargon koriste kao vid ismijavanja, davanja pogrđnih nadimaka te za etiketiranje službenih lica. Zatvorenički žargon je istovremeno i simbol identifikacije,

grupnog pripadništva ali i razlikovanja. Sykes tvrdi (1958: 84 u Špadijer – Džinić, 1973: 112) da je primarna funkcija zatvoreničkog žargona „njegova korisnost u unošenju reda i klasifikovanju iskustva unutar zidova pomoću naziva koji se posebno odnose na najvažnije probleme zatvorskog života“. Međutim, zbog same prirode žargona, ali i zahvaljujućima specifičnostima subkulturnih žargona, za koje Bugarski navodi da boljuju od „egzistencijalne boljke“ (Bugarski, 2003: 110), zatvorenički žargon je vrlo malo proučavan, naročito kada je riječ o leksikografskim priručnicima ili rječnicima. To uveliko otežava istraživanje ovoj izuzetno interesantnoj vrsti žargona, a tome ćemo pridodati i sam karakter penoloških ustanova koje, zbog svoje zatvorene prirode, onemogućavaju rad istraživačima.

2. Analiza primjera zatvoreničkog žargona

U ovom dijelu rada navešćemo neke primjere zatvoreničkog žargona i pokušati prikazati njihove karakteristike uz nadu da će u budućnosti više istraživača posvetiti pažnju ovom pitanju. Izrazi zatvoreničkog žargona koje smo uspjeli prikupiti nećemo prikazati azbučnim redom, zbog njihovog ograničenog broja. To su:

- Direktor – kaponja, glava, tata, Šerif Konjević, babo, Papa Štrumf,
- Zamjenik direktora – zamjenik Šerifa Konjevića, nije do mene, Djed Mraz,
- Načelnik straže – super drot, glavni zvjezdaš,
- Nadzornik straže – nasilnik, zvjezdaš,
- Stražar – ključar, žbir, drot, vucibatina,
- Stražar na krugu – avlijaner,
- Vaspitačica – rospija, beštija,
- Vaspitač – čoško, smor, smlata, kvarnjak,
- Socijalna radnica – baba, Majka Terezija, socijalna jadnica,
- Psiholog – Frojd,
- Prijemno odjeljenje – karantin, odmaralište, rizort,
- Planirani razgovori – ispiranje mozga,
- Neplanirani razgovori – neplanirano ispiranje mozga,
- Medicinski tehničar – doktor Mengele,
- Instruktor – Baltazar,
- C odjel (zatvoreni odjel) – kavez, kazamat, ceca

-
- Telefon – žica, veza, fonte,le,
 - Stražara – paščara,
 - Samica – samuraj, visinske pripreme, prdekana, buvara, staklara,
 - Sat – čuka,
 - Terapija – bombonice,
 - Skrovište – štek,
 - Karaula – čardak,
 - Soba za intimnu posjetu – soba za skok, vesela soba
 - Homoseksualac – curica,
 - Bodež – šaber,
 - Pendrek – čarobni štapić, Daliborka, maser, Halida
 - Video nadzor – veliki brat, oko,
 - Redar – garib,
 - Razlaz – zipa,
 - Zatvorenici – robovi, miševi,
 - Mjesec dana zatvora – metar,
 - Krug za šetnju – avlija,
 - Prostorija za radnu odjeću i obuću – smrdara, komora.
 - Komisija za uslovni otpust – igra na sreću loto, braća po profesiji, džeparoši, komisija za klepanje,
 - Ministar – gazda, šef, bos, kleptoman,
 - Ministarstvo pravde – ministarstvo magle,
 - Korupcija – bakšiš,
 - Cigareta – garaci,
 - Kuvar – mađioničar,
 - Vešeraj – peglaona, ring,
 - Plata – sića, socijala,
 - Batine – porcija,
 - Teretana – mišičana, čeličana,
 - Molba za uslovni otpust – oprost grijeha,
 - Cinkaroš – šmekac, drukator
 - Lisice – čengele,
 - Ukrasti – odraditi, ispaliti, zapaliti, šana,

- Biti uhvaćen – pasti, zaglaviti,
- Tal – saučesništvo, ali i dioba plijena,
- Udjelić – saučesnik u krivičnom djelu,
- Žicanje – moliti za cigarete, kafu, drogu
- Trkelj - pretres
- Heroin – tožu, dop, žuto, konj, hors, snou
- Kokain – bjelan, lobe, bijela dama, snijeg
- Marihuana – đokavac, djetelina, vutra,
- Ekstazi – ekseri, bobbe, sličice,
- Bensedin – bendos,
- Ventrendin - cement
- Leponeks – lepi,
- Baštovan – onaj koji uzgaja marihuanu,
- Čistak – dobra droga,
- Diler – sitni trgovac drogom,
- Dop, dops, gudra – droga
- Duvati – pušiti marihuanu, udisati pare ljepila,
- Džoint – cigareta hašiša ili marihuane (obično ide u kombinaciji sa duvanom),
- Fleš – euforija nakon uzete droge,
- Flipnuti – postati neuravnotežen pod uticajem droge,
- Kriza, zikra – tegobe u vrijeme apstinencije,
- Podići se, urokati se, srediti se – uzeti drogu da bi se prevazišla kriza,
- Navući se – postati ovisan od droge,
- Skidati se – postepeno smanjivati količinu droge da bi se prestalo sa njenom konzumacijom,
- Šut – količina za jedno konzumiranje droge,
- Raditi – prodavati drogu itd.

Prvo što možemo vidjeti na osnovu navedenih primjera jeste to da određena žargonska riječ uglavom ima više alternativa, što je i očekivano, prije svega zbog uloge koju u zatvoreničkom kodeksu imaju žargonske riječi, a to je da budu nerazumljive drugim ljudima, u ovom slučaju, pripadnicima formalne organizacije kazneno-popravnih institucija. Vrlo je vjerovatno

da alternativni žargoni upravo i nastaju jer su otkriveni prethodni. Za zatvorenike i zatvoreničko društvo je gotovo od egzistencijalne važnosti da sačuvaju sve svoje aktivnosti u tajnosti. Osim toga, formalna i neformalna organizacija egzistiraju uporedno u penalnim institucijama, pa shodno tomesa vremenom određene žargonske riječi bivaju razumljive i izvan zatvoreničke grupe, te se one zamjenjuju novima.

Zatim, interesantna je činjenica da se zatvorenički žargon odnosi uglavnom na pojmove, ljude, prostorijske i radnje karakteristične za same kaznenopopravne ustanove, pa se vrlo rijetko može naći pojam koji se odnosi na spoljni svijet, što ide u prilog činjenici da su penalne ustanove posebni sistemi sa specifičnom organizacijom. Pored toga što nastaje u zatvoru, vrlo je vjerovatno da zatvorenički žargon u zatvoru i ostaje – to jest da njemu nema mjesta u spoljnom svijetu. Veliki broj zatvorskih žargonizama je autentičan i kao što smo rekli, vjerovatno je nastao u samom zatvoru. Međutim, neke od gorenavedenih kao što su ekseri, porcija, hors, prepoznajemo kao zajedničke sa drugim subkulturama – narkomanski žargon, kriminalni žargon itd.

Takođe, u zatvoreničkom žargonu javlja se velik broj pogrđnih naziva koji na najbolji način oslikavaju odnos zatvorenika prema normativnom sistemu, tj. kućnom redu i službenom osoblju zatvora. Uglavnom su to vulgarizmi koji obiluju predrasudama ne samo prema formalnom sistemu, nego i situacijama unutar neformalnog sistema (žargonske riječi o ženama, homoseksualcima).

Kada je u pitanju sam nastanak navedenih žargonskih riječi, primjećujemo da su mogućnosti raznovrsne, pa tako ima i onih nastalih tako što su standardne riječi dobile nova značenja – glava, tata, nasilnik, porcija, itd. Tu su i žargonske riječi nastale modifikovanjem pozajmljenica – džoint, ring isl. Neki žargonizmi koje smo prikupili nastali su i permutacijom (garaci, zipa), korištenjem inicijala (C odjel) ali i sufiksacijom (paščara, mišićana, čeličana).

3. Formalne i neformalne organizacije penalnih ustanova i uloga žargona

Sve kazнено-popravne ustanove imaju formalnu (zakonom određenu) organizaciju ili sistem da bi ostvarile funkciju za koju su osnovane. Formalni sistem se zasniva na osoblju zatvora i normativnom sistemu (ZIKS i Kućni red). To je vještački stvorena zajednica čiji su neposredni zadaci: formalno regulisanje ponašanja i posredovanje u vezama sa spoljnim svijetom. Određuje ga mehanizam prinude, formalizam, šablonstvo, rutinerstvo, inertnost i formalni autoritet (Macanović, 2009). Takođe, u okviru formalnog sistema funkcioniše i sistem standarda ponašanja, određen važećim propisima koji predstavljaju pravni okvir za funkcionisanje ustanove i ostvarivanje njenih ciljeva. Ali, u okviru neformalnog sistema javljaju se neformalne grupe. «Neformalne grupe nastaju često u okviru određene formalne grupe, zbog toga što formalna grupa ne može da pokrije raznovrsnost individualnih motiva, interesa. Neformalne grupe neki autori nazivaju socijalnim grupama ostatka. Taj naziv objašnjava se činjenicama da neformalne grupe pokrivaju one motive, interese članova formalne grupe koje ne pokriva, ne zadovoljava članstvo u formalnoj grupi» (Milosavljević, 2001: 62). Neformalni sistem zasniva se na osuđenima i njihovom međusobnom odnosu u ograničenom prostoru. Određuju ga neformalni oblici ponašanja uslovljeni lišenjem slobode i uslovima života i rada u ustanovi, ali i borbom zatvorenika za status, što proizvodi neformalne autoritete. Iako neformalan i kao takav u direktnoj suprotnosti sa formalnim sistemom po ciljevima i nastojanjima, ovaj sistem takođe ima svoju funkciju, koja proizlazi iz ljudske potrebe da se ispolji individualnost i realnost svoga «JA», čak i u takvom socijalnom okruženju kakvo je zatvorska sredina. Neformalni sistem i njegova struktura predstavlja reakciju osuđenih na formalni sistem (Macanović, 2011).

Da bi se najbolje uočila matrica odnosa između neformalnog osuđeničkog sistema i formalnog zatvorskog, prije svega uprave, treba se pozvati na Dobrivoja Radovanovića, koji u svojoj knjizi Čovek i zatvor najbolje uočava taj odnos: «U kaznenim ustanovama u kojima postoji izrazita orijentacija na izrazitu kontrolu i održavanje reda, formalni sistem i sam nesvesno potpomaže prihvatanje nekih karakteristika zatvoreničkog društva (neformalnog osuđeničkog sistema). Zbog opsesije redom i mirom pojedini delovi tog sistema (uprava, služba obezbjeđenja)

koriste neformalnu strukturu moći da bi taj red i mir održali, a za uzvrat nosiocima te moći (liderima neformalnih osuđeničkih grupa) dodeljuju bolji posao, bolji smeštaj, omogućavaju pristup značajnim informacijama i slično. Na taj način formalni sistem pruža podršku i priznanje hijerarhijskoj organizaciji i organizaciji zatvoreničkog društva, a preko nje i društvenim odnosima koji postoje ili se razvijaju unutar osuđeničkih neformalnih grupa). Upravo ovaj odnos između osuđenika i uprave, koja rukovodi zatvorom, dovodi do toga da kontrola nad osuđenicima postaje primarna funkcija zatvora, a prevaspitanje je veoma često u sasvim drugom planu» (Radovanović, 1992.:35).

Kao što smo prethodno naveli, žargon je neka vrsta zaštitnog znaka pripadnosti, odnosno dio identiteta. Kao takav, on je u ovom slučaju usko povezan sa zatvoreničkim kodeksom. Milutinović (1981) kaže „kodeks i žargon su, može se reći, spoljašnja obilježja zatvoreničke zajednice, bez obzira na to što se svi zatvorenici ne služe njima ili ga stalno krše. Ta obilježja čine ovu zajednicu podkulturom u odnosu na opštu kulturu društvene zajednice“. Svaka izolovana zajednica uspostavlja svoj kodeks, pravila i pokušava da ih nametne i drugima. Osuđenički kodeks je prisutan u svim našim zatvorskim ustanovama. To je u stvari zbirka osnovnih načela po kojima su osuđenici dužni da se ponašaju u tim ustanovama. Ovaj kodeks ne javlja se kao pisano pravilo već više liči na neko običajno pravo, koje je prešlo u svijest osuđenika. Otuda potiče stabilnost osuđeničkog kodeksa, njegova trajnost i snaga u regulisanju ponašanja osuđenika kako u međusobnim odnosima, tako i prema formalnom sistemu. „Po sebi se razume, da prisiljavanje osuđenika na poštovanje zatvoreničkog kodeksa ponašanja znači istovremeno suprostavljanje normama konvencijalnog sistema, koje se stvaraju adekvatno potrebama popravljanja i prevaspitanja osuđenika. To znači da u zatvorskoj ustanovi funkcionišu faktički dva kontroverzna sistema vrednosti i normi ponašanja. Jedan teži postizanju uspjeha u resocijalizaciji, a drugi se tome suprostavlja, pa se stoga može smatrati devijantnim” (Milutinović, 1977:218). Komunikacija u kaznenim ustanovama ima posebnu ulogu i značaj za osuđena lica. Taj značaj je svako i produkt uticaja neformalnog sistema. Osuđenička zajednica ima svoja obilježja po kojima se razlikuje u odnosu na druge, a naročito je to vidljivo po njenim sopstvenim pravilima ponašanja i lokalnom govoru, što sve čini kulturu jedne zajednice. Zbog toga u zatvorskoj zajednici svi osuđenici poznaju i razumiju zatvorenički žargon.

Od sedamdesetak prikupljenih žargona, njih dvadesetak odnosi se na pripadnike formalne grupe u zatvoru – odnosno na direktora, zamjenika direktora, psihologa, itd. Upravo te riječi odlikuje prije svega velika doza inovativnosti i humora, a onda i prisutnost pogrđnih riječi. U tom smislu, zaključujemo da zatvorenički žargon nije samo spoljašnje obilježje neformalne grupe u penalnim ustanovama, već je i sredstvo kojim se povlači jasna granica između ova dva sistema. To je stoga što žargonske riječi nisu samo sredstvo sporazumijevanja među zatvorenicima s ciljem da ih drugi ne razumiju, već nose obilježja negativnog odnosa prema formalnom sistemu. Upotreba zatvoreničkog žargona bi stoga predstavljala određeni bunt zatvorenika, odnosno otpor prema formalnoj organizaciji u penalnim ustanovama.

Umjesto zaključka

Kao obilježje neformalnog sistema, zatvorenički žargon ima određenu ulogu u funkcionisanju zatvora i načinu komuniciranja u njemu. Istovremeno, on je neodvojiv odformalnog sistema. Žargon, kao i zatvorenički kodeks imaju, ustanovili smo, nekoliko karakteristika koje se odnose prvenstveno na funkcionisanje neformalnog sistema – on, prije svega, predstavlja komunikaciju koja treba da bude nerazumljiva onima izvan grupe. Takođe, njegov cilj je i odbrana od sistema, odnosno otpor prema sistemu, jer njime zatvorenici pokušavaju prevladati sve deprivacije koje su prisutne za vrijeme izdržavanja kazne, ali on im služi i kao paravan pomoću kojeg se sporazumjevaju prilikom spovođenja nekih nedozvoljenih i kažnjivih radnji tokom izdržavanja kazne. U ovom radu pokušali smo objasniti kako zapravo funkcioniše jedan „sistem u sistemu“, na koji način se održava ravnoteža između formalnog i neformalnog sistema, kakva je uloga žargona u funkcionisanju neformalnog sistema i koliko je zatvorenički kodeks i žargon specifično obilježje zatvoreničke populacije.

Literatura:

1. Bugarski 2003: R. Bugarski *Žargon*. Beograd: XX vek
2. Bugarski 2005: R. Bugarski *Jezik i kultura*. Beograd: XX vek
3. Nikolić 1994: Z. Nikolić. *Penološka andragogija sa metodikom prevaspitanja*. Beograd: Savremena administracija.
4. Špadijer – Džinić 1973: Špadijer – Džinić J. *Zatvoreničko društvo*. Beograd: Prosvjeta.
5. Milosavljević 2001: B. Milosavljević. *Socijalna psihologija ljudskih grupa*. Banja Luka: Filozofski fakultet Banja Luka.
6. Macanović 2011: N. Macanović. *Resocijalizacija osuđenih lica*. Banja Luka: Besjeda
7. Radovanović 1992: D. Radovanović. *Čovek i zatvor: Studija integrisanosti u zatvorenički društveni sistem*. Beograd: Prometej.
8. Milutinović 1981: M. Milutinović. *Penologija. dopunjeno izdanje*. Beograd: Savremena administracija
9. Milutinović 1977: M. Milutinović. *Penologija*. Beograd: Savremena administracija.
10. Rečnik književnih termina 2001: *Rečnik književnih termina* Banja Luka: Romanov

11. Rečnik srpskoga jezika 2011: *Rečnik srpskoga jezika – izmenjeno i popravljeno izdanje* Novi Sad: Matica srpska
12. Čanak 2005: Marijana M. Čanak, *Obeležja novosadskog omladinskog žargona sarečnikom*, Prilozi proučavanju jezika 36, Novi Sad 207-234.

PRISON INMATES JARGON AS FEATURE OF CRIMINOGENIC SUBCULTURE

Summary

Prison jargon is used to express, in a specific form, various prison situations, roles, needs, feelings, and at the same time to give the interpretation and evaluation of the various prison activities. As "language in language," jargon is characterized by: its specificity in relation to the standard language, closeness to a particular social group mainly subcultural and finally, its incomprehensibility for those who do not belong to the group. This dual function of prison jargon - the tendency to move away from the formal way of communicating, and therefore the formal system and on the other hand, to provide cohesion within the informal system - is very important for the functioning of the prison subculture within penal institutions.

Keywords: *jargon, informal groups, subcultures*

ZATVORI U FUNKCIJI SOCIJALNE KONTROLE I BEZBJEDNOSTI DRUŠTVA

Sažetak: *Ponašanje pojedinaca oblikuje društvo, te je njihovo djelovanje u velikoj mjeri posljedica uticaja sistema vrijednosti i društvenih normi koji važe u određenom društvu, čime se bavi sociologija kao nauka. Svako društvo bori se protiv kršenja društvenih normi, međutim, činjenica je da ne postoje društva u kojima se ne krše te norme. Zbog toga je neophodno uspostavljanje sistema koji će da sankcionisati svaki oblik devijantnog ponašanja koje narušava funkcionisanje društvenog sistema. Sve to treba da doprinese bezbjednosti društva što je glavni i dugoročni zadatak države i društva u cjelini. Između ostalog na strukturu ovog naučnog rada uticala je potreba da se bavimo zatvorom kao institucijom u funkciji bezbjednosti savremenih društava, sagledavanjem njegove društveno pozicije, te njegove intencionalnosti kako bi sagledali da li zapravo takav sistem prati i usklađuje se sa potrebama i ciljevima savremenog društva. Cilj ovog rada jeste da se dadne doprinos sagledavanju ukupne problematike zatvoreničkog društva u funkciji bezbjednosti države kao osnovne društvene i državne potrebe, osnovne državne vrijednosti i osnovne garancije bezopasnosti.*

Ključne riječi: *zatvori, bezbjednost, socijalna kontrola, društvo, država*

Pojam u značaj bezbjednosti

Riječ bezbjednost je višeznačna, i u teoriji, doktrini i praksi se koristi da se njome imenuju (označe) raznovrsni elementi i odnosi. Integralna bezbjednost kao stanje, ostvarena je tada kada država smatra (procjenjuje i pretpostavlja) da nema opasnosti od vojnog napada, od miješanja u njene unutrašnje poslove subverzivnim i namjernim destabilizujućim uticajima sa strane. Ti uticaji mogu biti političke, ekonomske ili vojne prirode i mogu se ostvarivati primjenom ekonomskih, političkih i vojnih metoda, sredstava i oblika djelovanja. To i takvo stanje bezbjednosti savremenog

društva i države koje isključuje bilo kakve destabilizujuće strane uticaje, obezbjeđuje slobodni autonomni i ni od kuda uslovljeni društveni razvoj. To se ostvaruje svestranim angažovanjem svih raspoloživih vojnih i nevojnih (neoružanih) bezbjednosnih snaga i sredstava, zavisno od bezbjednosne koncepcije svake članice međunarodne zajednice. Upravo zbog takvog angažovanja cjelokupnih bezbjednosnih snaga i resursa radi predupređenja i eliminisanja svih subverzivnih nevojnih i vojnih aktivnosti, uključujući i oružanu agresiju u svim njenim modalitetima, bezbjednost se često u našoj teoriji i doktrini označava kao integralna bezbjednost.

U pravnim izvorima i doktrinama pojam bezbjednosti ima različito značenje, u zavisnosti od toga da li se tretira kao jedinstven sistem za cjelokupnu državnu teritoriju ili samo za pojedine elemente prema objektu zaštite (državna, javna, vojna, kolektivna, lična i imovinska bezbjednost), koje takođe predstavljaju cjeline.

Sve do sada poznate definicije bezbjednosti države polaze od cilja ili svrhe organizovanja i ostvarivanja bezbjednosti u svakom društvu organizovanom kao država. Ciljevi se obrađuju kao opšti i utvrđuju u najvišem pravnom aktu države (Ustav), a posebni ili uži u doktrinarnim dokumentima, materijalnim i organizacionim zakonima. Uglavnom se kao posredni ili neposredni ciljevi ističu: odsustvo zla, stanje u kome se ne osjeća nikakva opasnost, stepen odsustva opasnosti koji omogućuje nesmetanu egzistenciju i razvoj društva i slično.

To znači da se u političko-pravnom smislu bezbjednost države i društva, uopšte, može definisati kao sistem, preko koga se na pravnim i političkim osnovama, organizuje sprovođenje mjera i aktivnosti države, radi zaštite njene nezavisnosti, suverenosti i integriteta, Ustavom utvrđenog unutrašnjeg poretka, kao i lične i imovinske sigurnosti građana i utvrđuje način ostvarivanja ovog sistema. Bezbjednost definisana u ovom smislu predstavlja funkciju svakog savremenog društva države, jer se ostvaruje mjerama i aktivnostima nadležnih organa i raznih institucija u okviru vršenja političke vlasti. Svakako i da kazneno – popravne institucije, odnosno zatvori, sa svojom funkcijom postaju važna karika u definisanju sistema bezbjednosti savremenog društva.

U praktičnim, političkim i normativno-pravnim aktivima, redovno se ističe bezbjednosna funkcija savremenog društva i države sa nekoliko karakteristika: kao stanje bezbjednosti, kao aktivnosti organa unutrašnjih poslova i drugih organa i organizacija na zaštiti ljudskih prava i sloboda, integriteta i suvereniteta države, te javnog poretka; kao način organizovanja bezbjednosti u društvu i državi. Bezbjednost spada u osnovne odnose održanja savremenog društva, kao uslov za normalan rad mnogih drugih institucija i aspekata društvenog života. Bezbjednosna funkcija, kao prirodna obaveza organizovanog društva, dobiva sve veću važnost u postizanju i očuvanju bezbjednosti ljudi, države, društva i svijeta u cjelini. Kada je u pitanju bezbjednost savremenog društva, mnoga rješenja se mogu opisivati i objašnjavati, ponekad i prognozirati, ali se ona mogu konačno provjeriti tek u direktnoj opasnosti po neku instituciju ili državu, odnosno društvo uopšte.

Određivanju pojma funkcije bezbjednosti savremenog društva može se pristupiti na više načina i tako se mogu dobiti pojmovi različite sadržine i značenja. Jedan od pristupa prije vodi detaljnom nabranjanju zakonskih bezbjednosti u pojedinim državama, nego pojmu koji bi nam otkrivao suštinu prave uloge bezbjednosti u državi i sistemu vlasti. Američki teoretičari suštinu bezbjednosne funkcije nastoje da otkriju u praksi bezbjednosnog postupanja. Ovdje se teži nabranjanju i opisivanju svega što bezbjednost u društvu realno radi, zatim, izvođenju zaključaka na osnovu uopštavanja prakse. Odgovor na pitanje i pojmu bezbjednosne funkcije bi trebalo bi da definiše suštinu bezbjednosne uloge u društvu. Put vodi, s jedne strane, preko nesporne veze bezbjednosti, društva i društvenog djelovanja čije poštovanje treba obezbijediti i između bezbjednosti i političke vlasti, s druge strane, kako bi se na kraju dobila jasna predstava o glavnoj svrsi postojanja bezbjednosti i osnovna orijentacija o mehanizmu kojim se ta svrha ostvaruje. Imajući to u vidu, početni stav u analizi bezbjednosne funkcije bi bio taj da ta funkcija egzistira u organizovanom savremenom društvu i da se realizuje u vezi sa određenim društvenim odnosima. Ti odnosi su odnosi među ljudima – pojedincima, kao i odnosi pojedinaca prema društvenim grupama i institucijama društveno-politički organizovanog kolektiviteta. Elementarna refleksija na pomen bezbjednosti se povezuje sa predstavama o uređivanju društvenih odnosa, kontroli i ograničenjima u ime kolektiviteta, očuvanju državnog poretka i reagovanja na povrede tog reda uz mogućnost primjene mjera prinude. Osnovu ovakvog, sociološko-politološkog gledanja na bezbjednosnu funkciju

čine pojmovi socijalne kontrole, tj. društvene regulacije i javne sigurnosti, s jedne strane i pojavi političke organizacije društva, tj. države i javnog poretka, na drugoj strani. Kao što se uočava, prva grupa tih pojmova više je u vezi sa onim djelom bezbjednosne funkcije koji je bliži potrebama društvene zajednice. Socijalna funkcija bezbjednosti savremenog društva treba da uputi na red u konceptu izgradnje sistema zaštite vitalnih vrijednosti u novoj društvenoj politici u oblasti bezbjednosti, sa zahtjevima za izučavanje teorijskih izvora i postojeće prakse. Teorijska koncepcija usaglašava se sa bezbjednošću izgrađenom na osnovama izraženim u društvenoj normi i odgovornosti za:

- slobode i prava čovjeka i građanina,
- jednakost pred zakonom
- jednak položaj preduzeća i drugih organizacija(Vejnović i Šikman 2007).

U opredjeljivanju bezbjednosne funkcije kao socijalne funkcije polazište čini pojam socijalne kontrole, koji je nastao u anglosaksonskoj sociologiji. Pod socijalnom kontrolom se podrazumijevaju načini kojima se u nekom kolektivitetu kontrolišu ponašanja i aktivnosti tog kolektiviteta (pojedinaca, društvenih grupa i društva u cjelini). Dalje se može tumačiti da socijalna kontrola predstavlja skup procesa kojima se, s jedne strane, obezbjeđuje saglasnost pojedinačnih ponašanja sa utvrđenim normama zbog očuvanja dominacije zajedničkih potreba, kohezije i funkcionisanja kolektiviteta, a s druge strane, obeshrabruju svi različiti oblici ponašanja koji nisu saglasni sa normama ustanovljenim u kolektivitetu (Baley, 1990 – vidi kod Milosavljevića, 2013).

Zašto se ljudi povinuju pravilima i normama, čak i kada poslušnost ne pogoduje njihovim vlastitim interesima? Zašto neki ljudi krše zakone i to smatraju društveno prihvatljivim i prikladnim ponašanjem? Većina sociologa odgovara da su takva pitanja vezana za socijalnu kontrolu. Sve društvene grupe imaju instrumente kojima se upravlja postupcima koji krše društvene norme. Ti instrumenti se zajedničkim imenom zovu socijalna kontrola (Meier, 1982 – vidi kod Veladžić, 2013). Socijalna kontrola podrazumijeva promišljene pokušaje promjene određenih postupaka i ponašanja. Mjere socijalne kontrole služe socijalnoj svrsi osiguranja ili pokušaju da osigura poštivanje normi. U određenoj situaciji, ljudi se vladaju po društvenim normama jer znaju da nemaju alternativu, dok ih u drugoj oni poštuju zato što imaju određeni povod da tako čine. Ti povodi mogu biti neformalni instrumenti socijalne kontrole, kao što su podsmijeh ili reakcija

formalnih državnih i religijskih institucija. Socijalna kontrola nije čin, to je proces. Sociolozi razlikuju dva osnovna procesa socijalne kontrole: a) Internalizacija grupnih normi i b) proces sankcioniranja (Veladžić, 2013).

Uloga socijalne kontrole u savremenim društvima

Internalizacija grupnih normi postiže socijalnu kontrolu na način da članovi zajednice uče i prihvaćaju norme svoje društvene grupe. Ovaj proces je rezultat ukupnog socijalizacijskog procesa koji motivira članove da poštuju očekivanja društvene grupe unatoč mogućim vanjskim pritiscima. Društvo ne treba ulagati poseban trud kako bi osiguralo suglasje oko takvih normi, jer one upućuju na spontane i nesvjesne puteve djelovanja koji karakteriziraju sadržaj običaja u nekoj kulturi. Ljudi uopšte, u interakcijama s drugima, uče o instrumentima socijalne kontrole, kao što su običaji, tradicija, vjera. Nije jedini razlog što pješaci na pješačkom prijelazu čekaju zeleno svijetlo novčana zakonska sankcija, kao što nije jedini razlog što neko izbjegava da pije alkoholna pića radi toga što bi ga komšije mogle prozvati pijancem. Većina članova zajednice uglavnom poštuju norme zato što su a) naučili stvarni sadržaj tih normi i b) prihvatili norme kao svoje vlastite te ih smatraju standardima koji usmjeravaju njihovo ponašanje. Mnoga iskazana poštovanja prema normama su rezultat socijalizacije putem koje ljudi nauče i budu uvjereni da se oni trebaju vladati u skladu sa naučenim pravilima, bez obzira i neovisno od potencijalnih reakcija drugih. Socijalna kontrola se u suštini sastoji od procesa u kojem pojedinac uči da izbjegava ponašanja koja su u suprotnosti sa općeprihvaćenim društvenim normama. Proces socijalne kontrole više nas uči kako da ne sudjelujemo nego kako biti sudionik u devijantnog ponašanja (Gottfredson, Hirschi, 1990. - vidi kod Veladžić, 2013).

Sankcije su društvene reakcije na ponašanje. Sociolozi ih često klasificiraju prema njihovom sadržaju. Socijalna kontrola putem vanjskih pritisaka uključuje pozitivne i negativne sankcije. Negativna sankcija je kazna namijenjena da obeshrabri devijantno ponašanje. Pozitivna sankcija je nagrada čiji je cilj da ohrabri ponašanje koje je u skladu sa normama. Također, sociolozi prave klasifikaciju sankcija na temelju njihovih izvora: neformalne sankcije, kao što su verbalna osuđivanja postupaka su neslužbeni oblik djelovanja društvene grupe ili pojedinaca, dok su formalne sankcije, poput kazni za krivično djelo, izrazi društvene

grupe s ciljem da prenesu mišljenje kolektiviteta. U osnovi, kao što postoje različiti oblici devijantnosti tako postoje i različiti oblici sankcija. Formalne i neformalne sankcije ne djeluju neovisno jedna od druge (Williams i Hawkins, 1986. - vidi kod Veladžić, 2013). Formalne sankcije osnažuju neformalne sankcije, a i suprotno. Jedna studija pokazuje (na uzorku od 800 dječaka tinejdžerske dobi) da tinejdžeri iskazuju veću brigu oko toga što bi njihove porodice mislile o njima, nego što ih brinu formalne sankcije koje uključuju i hapšenje od strane policije (Willcock i Stokes, 1968. – vidi kod Veladžić, 2013). Također, strah od formalnih sankcija, kao što je hapšenje i zatvaranje, stvara veoma veliki utjecaj. Rezultati ove studije pokazuju da kombinacija obje vrste sankcija, formalnih i neformalnih, izrazito snažno utječu na ponašanje.

Formalna socijalna kontrola podrazumijeva organizirani sistem reakcija specijaliziranih agencija i organizacija. Razvoj formalnog sistema kontrole možemo povezati sa onim nedostacima koji su prisutni u neformalnom sistemu kontrole (Horwitz, 1990: 142-149). Kada porodica, crkva, klan ili zajednica ne mogu uspostaviti kontrolu, kao što su određene pojave u procesu urbanizacije, društvo treba alternativne forme kontrole. Te alternativne forme podrazumijevaju uključivanje države u formi policije, sudova i sistema prisile kako bi se osigurala primjena važećih normi i pravila. Institucionalni sistemi društva sadrže formalne sankcije koje su propisane od strane ljudi koji zauzimaju značajne pozicije i uloge u određenim institucijama. Oni su u određenom smislu instrumenti socijalne kontrole, budući da njihove službe administriraju kontrolne sankcije. U najopćenitijem smislu, policija, tužioc i suci u krivično-pravnom sistemu se jasno kvalificiraju kao instrumenti socijalne kontrole, ali isto tako se instrumentima smatraju i psihijatri, učitelji, nastavnici kao i vođe vjerskih zajednica koji obećavaju raj za prihvatljivo, odnosno pakao za neprihvatljivo ponašanje vjernika (Veladžić, 2013).

Zavisno od toga da li se socijalna kontrola sastoji od davanja nagrada ili izricanja sankcija, može se govoriti o pozitivnom i negativnom vidu socijalne kontrole. Zatim, u okviru negativnog vida kontrole (sa kojim se povezuje bezbjednost) moguće je, sa stanovišta pojedinca – člana kolektiviteta, razlikovati dvije vrste procesa: unutrašnji i spoljašni. U prvom slučaju, kontrola se odvija mehanizmom samokontrole pojedinca, a taj mehanizam se zasniva na unutrašnjem shvatanju moralnih obaveza, na samodisciplini, osjećanju krivice i autosankcijama u slučaju kršenja

normi i obaveza. Spoljašnji procesi predstavljaju neposrednu intervenciju društva prema pojedincu u slučaju da njegovo ponašanje nije u saglasnosti sa normiranim zabranama. Među osnovne oblike spoljašnje socijalne kontrole spadaju institucije za socijalnu kontrolu koje nazivamo formalnim sredstvima socijalne kontrole, među kojima je bezbjednost glavno sredstvo, a pored nje su tu, organi pravosuđa (sudovi, zatvori), različite upravne inspekcije, službe za socijalni rad, lokalne ustanove, škole i druge ustanove. U sistemu socijalne kontrole bezbjednosna funkcija se, prema tome, pojavljuje kao posebno ovlašćenje, koje je kolektivitet dao naročito užoj grupi – bezbjednosti, radi preuređivanja i represije povreda određenih pravila kolektiviteta. Pri tom, bezbjednost se snabdjeva potrebnim pravnim autoritetom i sredstvima kako bi bila sposobna da ispuni svoj zadatak.

Pojava bezbjednosti se objašnjava rastućom potrebom društva za redo mi zaštitom, a funkcija bezbjednosti se smatra opštedruštvenom potrebom i plodom težnje društva da živi u miru. Relacije bezbjednosti i društva prema ovom gledištu su direktne: savremeno društvo se pojavljuje kao izvor zahtjeva prema bezbjednosti, ono formuliše sadržaje bezbjednosne funkcije i uopšte na način vršenja te funkcije. Bezbjednost je instrument za realizaciju tih zahtjeva, tj. jedno od sredstava sistema socijalne kontrole. Bezbjednosna funkcija je potrebna čitavoj zajednici i savremenom društvu uopšte, i podređena je njihovim interesima u cjelini. Zato možemo reći da ima karakter globalne socijalne funkcije, jer je okrenuta potrebama savremenog globalnog društva.

Osnovni državni interes izražava se težnjama građana i organizacija, kao i državnih institucija, za ostvarivanjem i obezbjeđivanjem bezbjednosti, te otklanjanjem i sprečavanjem društvenih konflikata, u skladu sa individualnim, lokalnim, parcijalnim i posebnim, zajedničkim i opštim društvenim interesima.

Umjesto zaključka

Na kraju ovog rada možemo zaključiti da sa sociološkog stanovišta, pod pojmom bezbjednosti, u najširem smislu, podrazumijevamo dinamički sklop odnosa i procesa u društvu, u kojima se osigurava nesmetano ostvarivanje ljudske djelatnosti, stvaranje materijalnih i društvenih vrijednosti ili nesmetano praktično djelovanje u stvaranju tih vrijednosti.

Literatura:

- Horwitz, A. V. (1990.) *The Logic of Social Control*. New York: Plenum.
- Milisavljević, B. (1997). *Nauka o policiji*. Beograd: Vojna akademija
- Veladžić, N. (2013). *Devijantne pojave i socijalna kontrola*. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu
- Vejnović, D., i Šikman, M. (2007). *Defendologija - Društveni aspekti bezbjednosti moderne države*. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova
- Korać, H. (2010). *Penologija*. Sarajevo: Pravni fakultet u Travniku

Prisons in function of social control and security of society

Summary

The behavior of individuals shape society, and their effect is largely due to the impact of the system of values and social norms prevailing in a particular society, which deals with sociology as a science. Every society struggles against violations of social norms, however, the fact is that there are companies that do not violate this standard. It is therefore necessary to establish a system that will not sanction any form of deviant behavior that disrupts the functioning of the social system. All this should contribute to the security of society as a major and long-term task of the state and society as a whole. Among other things, the structure of this scientific work was influenced by the need to deal with the prison as an institution in the function security of modern societies, reviewing its social position and its intentionality in order to assess whether in fact such a system is monitored and adjusted to the needs and goals of modern society. The aim of this work is to give contribution to the understanding of the total problem of prison society as a function of security of the state as the basic social and state needs, the basic state values and basic safety guarantees.

Key words: *The prison, security, social control, society, state*

**PREVENCIJA STRESA I PROFESIONALNOG
SAGORIJEVANJA PENOLOŠKOG OSOBLJA U
KAZNENO – POPRAVNIM USTANOVAMA**

***Apstrakt:** Dvije najvažnije grupe ljudi u zatvoru su zatvorenici i zaposleni koje se brinu o njima. Ključ dobrog upravljanja zatvorom leži u prirodi odnosa između ove dvije grupe ljudi. Zatvori obično ne mogu birati zatvorenike, oni moraju prihvatiti sve one koje je poslao sud ili zakonita vlast. Ali se zato mora voditi računa o osoblju: da bude pažljivo odabrano, obučeno, nadgledano i da mu se pruži stručna i profesionalna podrška kao odgovor na teške i specifične uslove rada. Upravo iz tog razloga ovaj rad ćemo posvetiti problemima s kojima se susreće penološko osoblje zaposleno u kazneno – popravnim ustanovama*

***Ključne riječi:** sagorijevanje, stres, zatvor, tretman, profesionalna podrška.*

UVOD

Kazneno – popravne uticaje na osuđena lica najdirektnije proučava penologija, koju većinu autora definiše kao posebnu nauku koja se bavi proučavanjem problema izvršenja kazni i resocijalizacije osuđenih. Predmet proučavanja ove discipline naročito proširuju sociološki orijentisani autori koji osuđeničku populaciju proučavaju kao posebnu društvenu grupu. Međutim, penologija integriše i brojna saznanja drugih naučnih disciplina što dovoljno govori o složenosti i neophodnosti multidisciplinarnog pristupa u radu sa osuđeničkom populacijom što zahtjeva široku lepezu metoda i pristupa u samom prevaspitnom tretmanu. Metode, pristupi i oblici rada u procesu resocijalizacije potiču iz brojnih naučnih disciplina i njihovih kategorijalnih sistema, jer su brojni i uzroci i faktori uticaja na kriminalne prestupnike, te je nemoguće mehanički ih svrstati u jednu naučnu oblast i dalje ih naučno istraživati i razvijati u njoj. Takođe, šira javnost nema priliku da se upozna sa organizacijom i funkcionisanjem zatvorskih ustanova, jer se radi o jednom zatvorenom sistemu.

U bilo kojem društvu, kada ljudi razmišljaju o zatvoru, skloni su razmatrati njegov fizički izgled: zidove, ograde, zgrade sa zaključanim vratima i prozorima sa rešetkama. U stvarnosti, ljudska dimenzija tvori najvažniji aspekt zatvora, obzirom da se zatvori prvenstveno tiču ljudi.

Rad u zatvoru je zahtjevan, podrazumijeva rad s ljudima koji su lišeni slobode, od kojih su neki ovisni, mentalno poremećeni, neki su oskudnih društvenih i obrazovnih vještina, a mnogi od njih potiču iz marginalnih grupa u društvu. Neki od njih predstavljaju i javnu prijetnju, neki su opasni i agresivni; drugi pokušavaju pobjeći na svaki način. Niko od njih ne želi biti u zatvoru. Svako od njih je lice za sebe. Potrebna je velika vještina i lični integritet da bi se ovaj posao obavljao na profesionalan način.

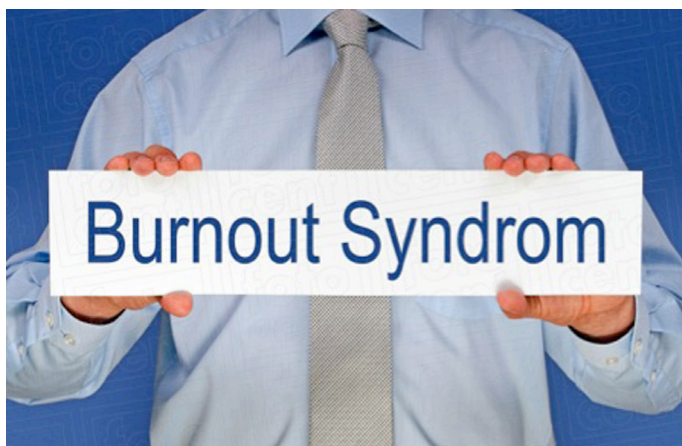
Zatvorski radnici (vaspitači, psiholozi, socijalni radnici, pedagozi, ljekari, stražari, instruktori itd.) koji u svrhu vaspitanja, prevaspitanja, obrazovanja ili pružanja zdravstvene i psiho-socio-pedagoške pomoći rade sa osuđenim licima, svakodnevno se susreću sa faktorima koji donose rizik po njihovo mentalno zdravlje.

Upravo to je bio i razlog zašto smo se opredjelili da se bavimo ovom kompleksnom društvenom problematikom koja je često u sjenci osnovnog cilja kome svi penološki radnici teže, a to je resocijalizacija osuđenih lica. U tom kontekstu svi mi koji se bavimo tom problematikom neprimjećujemo koliko sagorijevamo u tom složenom procesu. Pored stalnog stručnog usavršavanja penološkim radnicima neophodne su i druge vrste stručne podrške koje bi smanjile svakodnevni stres i sagorijevanje na poslu.

Takav vid pomoći doprinio bi i kvalitetnijem obavljanju svih radnih zadataka pogotovo kod radnika službe obezbjeđenja kao najbrojnije službe koja je svakodnevno u neposrednom kontaktu sa osuđenim licima. Polazeći od ovakvih činjenica mi smo se u našem radu opredjelili da pokušamo skrenuti pažnju društvu koliko je rad u penalnoj ustanovi odgovoran, zahtjevan i kompleksan. Posljedica takvog predanog rada su svakako i stresni indikatori koje je neophodno uz pomoć adekvatne stručne podrške ublažiti ili smanjiti koliko je to u ovako specifičnim uslovima moguće. Upravo iz tog razloga u ovom radu pokušaćemo ukazati na jedan složen problem sa kojim se radnici penalnih ustanova svakodnevno susreću.

STRES I PROFESIONALNO SAGORIJEVANJE ZAPOSLENIH U PENALNIM USTANOVAMA

U novije vrijeme svijet se prilično ubrzao, a teškoće sa kojima se susrećemo gotovo svakodnevno obavljajući svoje različite društvene uloge, intenzivirane su. Posebno rizičnu skupinu predstavljaju osobe koje se bave tzv. pomažućim profesijama. Radimo li pomažuce poslove, susrećemo li se svakodnevno sa ljudima u nevolji, izloženi smo stresu i naša je odgovornost hoćemo li to prepoznati i donijeti odluku da se suočimo sa tim, ili ćemo prihvatiti stanje neminovnim, prepuštajući se psihosomatskim oboljenjima kao posljedicama (Vela – Vrabc, N. 2014). Od proučavanja faktora stresa na poslu važno je identifikovati faktore rizika koji pogoduju njegovom nastanku, a to su najčešće osobine pojedinca i radna okolina. Da bi smo što bolje razumjeli problem profesionalnog sagorijevanja penološkog osoblja predstaviceemo same pojmove i njihove karakteristike, kao i uzroke i posljedice stresa.

Slika 1. Profesionalno sagorijevanje

POJAM I KARAKTERISTIKE STRESA

Stres je nemoguće izbjeći, javlja se u svim sferama života i bez obzira na profesiju kojom se bavite ili vašu dob. Suština profesionalnog stresa i sagorijevanja na poslu jeste narušena ravnoteža između zahtjeva radnog okruženja i mogućnosti njihovog zadovoljavanja. Termin je u upotrebu uveo psiholog Herbert Freudenberger 1974. godine, koji ga je definisao kao izumiranje motivacije ili podsticaja, naročito tamo gde nečija privrženost ili odnos prema poslu ne daju željene rezultate. Profesionalno sagorijevanje ili

„burnout“ opisuje se kao niz tjelesnih i mentalnih simptoma iscrpljenosti, odnosno kao odloženi odgovor na hronične emocionalne i interpersonalne stresne događaje na radnom mjestu (Cooper, Dewe i O'Driscoll, 2001. vidi u: Srebrović, 2013). «Stres je rezultat interakcije sredine i ličnosti. Povezan je sa prevelikim zahtjevima i manjkom kontrole nad situacijom, ali također zavisi i od toga kako osoba percipira situaciju. Od individualnih karakteristika svakog pojedinca i njegovog reagovanja na nepovoljne unutrašnje i vanjske uticaje zavisi kakav će efekat proizvesti stresno stanje, drugim riječima ono što je stres za jednu osobu ne mora biti za drugu» (Radeta, 2009: 136).

Fenomen je opisan 70-ih godina prošlog vijeka od strane psihologa Freudenberg. Prvobitno, sindrom je uočen kod medicinskog osoblja koje je radilo sa psihijatrijskim bolesnicima, da bi se koncept proširio na druge medicinske i njegujuće djelatnosti (medicinske sestre, ljekari), kao i na profesionalce čija priroda posla uključuje intenzivan kontakt sa klijentom (psiholozi, socijalni radnici, pedagozi, defektolozi, prosvjetni radnici). Danas, gotovo da nema zanimanja koje ne može biti pogođeno burnout sindromom, za šta su uglavnom odgovorni proširivanje i usložnjavanje radnih obaveza, uvećanje broja radnih sati, dopunski rad, napredovanje tehnologije, novi stilovi menadžmenta, veća odgovornost, veći broj vještina i kompetentnost koji se očekuju od zaposlenih. Najrizičnija grupa su mlađe osobe, sa jednom do pet godina radnog staža, višeg ili visokog obrazovanja, entuzijastične, odgovorne, perfekcionistačkih odlika, samokritične, sklone da preценjuju značaj svojih grešaka, dakle profesionalno najpotentnija i najproduktivnija radna grupa (Kresojević – Miljević, S. 2012).

Dunderović (2005) navodi neke od osobina ličnosti otporne na stres:

- sposobnost da vlada sobom i stresnim događajima;
- smisao nalazi u angažovanju na poslu;
- neočekivane promjene prima kao izazov za razvoj;
- zna da koristi socijalnu podršku u sredini;
- sposobna je za ljubav, vodi računa o tjelesnom vježbanju i relaksaciji;

Ako pojedinac dugo ne uspijeva zadovoljiti neki od svojih motiva, može doći do posebnog stanja emocionalne napetosti, nemira i nezadovoljstva i traumatizacije – specifičnih dimenzija frustracija i stresnih situacija. Takve situacije izazivaju složeno stanje između odnosa individue i okoline koje

se manifestuju na doživljajnom području (napetost), na fiziološkom području (povišen krvni pritisak), na području opšteg ponašanja (gubitak strpljenja, agresivnost) te na području odnosa s drugim ljudima (sukob). Mnogi autori smatraju da je stres proces koji se dešava u organizmu kada je on izložen bilo kakvoj agresiji koja u takvoj mjeri ugrožava i narušava njegovo dotadašnje stanje da odbrana korišćenjem samo pojedinih specifičnih odbrambenih mehanizama nije moguća (Kaličanin, Tošević, 1994).

Brojne naučne discipline proučavale su različite aspekte stresa od bioloških nauka, preko psihologije i njenih disciplina, pa do brojnih medicinskih i društvenih nauka. Pojam stres se u svim naučnim disciplinama koristio i proučavao sa različitim značenjima, tako da postoje različite definicije stresa u zavisnosti sa kojeg se naučnog aspekta posmatraju i proučavaju. Prema prof. Aleksandru Miliću (2010) stres se najčešće definiše na jedan od sljedećih načina:

- kao određeni događaj u spoljašnjoj sredini;
- karakteristično stanje organizma;
- posebna vrsta iskustva koja proizilazi iz transakcije (odnosa) između osobe i njene okoline;

Stres je visoko povezan i sa emocijama. Emocija je psihička dimenzija stresa. Stresna reakcija je intenzivnija ukoliko je sama emocija jača. Za razumijevanje reakcije na stres bitno je saznanje o procjeni i emocionalnom doživljavanju stresa. Polazeći od te konstatacije stresore najčešće klasifikujemo na:

- traume – kratkotrajni i opasan ugrožavajući događaj;
- hronično opterećenje;
- traumatski životni događaj;
- dnevni mikrostressori;

Kada govorimo o načinima na koje je moguće procjeniti neku stresnu situaciju najčešće se ukazuje koliko je ona zapravo:

- štetna, životno ugrožavajuća;
- koliko ona zapravo predstavlja prijetnju;
- predstavlja nekakav gubitak;
- izazov, rizik;

Posljedice stresa mogu biti u suštini različite: pogoršanje zdravlja, učestala bolovanja, sagorijevanje na poslu, visoka stopa fluktuacije zaposlenih, ugroženost po osnovu sigurnosti, narušeni porodični odnosi. Stres može biti uzrok nasilja ili rizičnog ponašanja, može pojačati ovisnost o nikotinu, alkoholu itd. Izloženost dugotrajnom stresu može ozbiljno da poremeti zdravlje pojedinca, odnosno može da dovede do poremećaja prilagođavanja, da izazove različite depresivne i anksiozne reakcije, smetnje u koncentraciji, teškoće u donošenju odluka, teškoće u spavanju kao i psihosomatske poremećaje. Izloženost dugotrajnom stresu može dovesti do oboljenja kardiovaskularnog sistema, pogoduje razvoju ovisnosti, posebno zloupotrebi alkohola. Takve poteškoće povlače za sobom učestala bolovanja koja remete rad. Oni koji rade dodatno se opterećuju, jer rade duple poslove, a sve to dovodi i njih u rizik i povećanu izloženost stresu. Stres je posebno zanimljiv za penološku psihologiju jer kazneno popravne ustanove obiluju stresnim situacijama.

UZROK I POSLJEDICE PROFESIONALNOG SAGORIJEVANJA ZAPOSLENIH U PENALNIM USTANOVAMA

Profesionalno sagorijevanje nastaje kao reakcija pojedinaca na visok nivo hroničnog stresa uzrokovanog stručnim aktivnostima koji se manifestuje u fizičkoj, emocionalnoj i mentalnoj iscrpljenosti. Sindrom sagorijevanja se u kvalitativnom smislu razlikuje od umora, jer umor ne uključuje promjene stavova prema poslu i ponašanje prema ljudima sa kojima se radi, što su suštinske odrednice profesionalnog sagorijevanja. Suočavanje sa sindromom sagorijevanja potencira tzv. *rezilijence* koje predstavljaju trajne snage ili aspekte ličnosti koje pomažu osobi da se izdigne iznad životnih nedaća, i izgradi efektivni stil borbe sa problemima, što vodi aktualizaciji ljudskih kapaciteta (individualnih, grupnih i zajednice) u cilju svrsishodnog suočavanja sa stresnim okolnostima na emocionalno i fizički zdrav način. U literaturi dominira sedam rezilijenci: *uvid, nezavisnost, odnosi, inicijativa, kreativnost, humor i moral*, čije se razvijanje i praktično primjenjivanje preporučuje kao najadekvatnije preventivno sredstvo i sredstvo za liječenje. Mnogo je faktora od kojih zavisi da li će doći do sagorijevanja ili ne, pri čemu je posebno značajna struktura ličnosti i njena refleksija praktičnog ispoljavanja koja datira u rasponu od nemoćnih i slabih – na frustracije nisko tolerantnih, do karakterno stabilnih i snažnih ličnosti – sa zavidnim stepenom frustracione tolerancije (Kaknjo, 2014).

Treba naglasiti da se sindrom sagorijevanja na poslu javlja kod osoba koje nikada nisu ispoljavale psihičke smetnje. Burnout je specifičan tip napetosti koji odražava vjerovanje da su resursi koje osoba posjeduje da bi se suočila sa stresnim situacijama nedovoljni ili nepostojeći, što dovodi do osjećaja bespomoćnosti, umora, iscrpljenosti i kognitivnog gubitka (Lee i Ashforth, 1993). Statistički podaci pokazuju da je burnout sindrom prisutan kod 48 do 69% zaposlenih u Japanu i Tajvanu, kod petine zaposlenih u SAD- u, kao i kod 28% u državama Evropske zajednice. U toj statistici nema država Istočne Evrope jer tamo istraživanja nisu obavljena. Kod čak 60% ispoljava se u umjerenom i izraženom stepenu, a najizraženiji je kod zaposlenih sa radnim stažom između devet i sedamnaest godina.

Preopterećenost poslom, konflikt i nejasnost uloge često dovode do psihološke napetosti, negativnih emocionalnih reakcija u ponašanju, kao što su nesigurnost, nezadovoljstvo poslom, smanjenje učinkovitosti i izraženije namjere da se napusti radno mjesto. Konstrukt profesionalnog sagorijevanja definiran je: emocionalnom iscrpljenošću, depersonalizacijom, te percepcijom smanjenog osobnog postignuća. Emocionalna iscrpljenost odnosi se na osjećaj osiromašenosti ili oslabljenosti emocionalnim resursima što na kraju rezultira gubitkom energije i slabošću. Depersonalizacija, često nazivana cinizmom, označava emocionalno distanciranje i gubitak idealizma u profesionalnom radu, što se najčešće iskazuje u negativnim stavovima osobe prema klijentima. Dimenzija percepcije smanjenog ličnog uspjeha uključuje smanjenje osjećaja kompetencije i postignuća na poslu. Istraživanja često pokazuju povezanost između profesionalnog sagorijevanja i smanjene kvalitete i kvantitete učinkovitosti izvedbe na radnom mjestu (Maslach i Jackson, 1984. vidi u: Srebrović, 2013).

Simptomi profesionalnog sagorijevanja javljaju se po fazama. U prvoj fazi manifestna su visoka očekivanja i idealizacija posla. Postižu se visoki rezultati jer je posvećenost poslu naglašena. U drugoj fazi pojavljuje se početno nezadovoljstvo, dosada i frustriranost. Lice osjeća tjelesni i mentalni umor. Nakon druge faze dolazi do povlačenja, izolacije, pojavljuju se simptomi depresije, lice pati od psihosomatskih bolesti, što može da se odrazi i na privatnu sferu življenja. Posljednja, četvrta faza karakteristična je jer se pojavljuje gubitak interesa, dešava se učestalo izostajanje sa posla, apatija, nisko lično i profesionalno samopoštovanje.

Izvori ovakvog ponašanja mogu biti lični (proističu od samog lica), a mogu biti i vanjski: dugo radno vrijeme, nejasno definisane uloge, rokovi, velika odgovornost, nedovoljno odmora. U ove uslove mogu se svrstati prostorni i organizacioni faktori. Tu se misli na neadekvatan radni prostor, lošu psihosocijalnu klimu (podrška, rukovođenje, način odlučivanja, odnosi podržavanja, rivaliteta). Takođe, vrsta posla, rizici i jednoličnost posla mogu da djeluju stresno.

U literaturi se navodi da su sagorijevanju podložna lica koje požrtvovano obavljaju svoj posao, koja posao potiče, koja idealiziraju svoju struku i koja imaju visoka očekivanja. Lica koja nemaju ideala nisu izložene sagorijevanju.

Sagorijevanje je rezultat hronične izloženosti profesionalnom stresu. Razlika između ove dvije pojave je u činjenici da su stresu izloženi svi ljudi, a sagorijevanju, kako je već rečeno samo oni koji su postavili visoke ciljeve.

Za razliku od stresa koji se može javiti u bilo kojoj profesiji, sindromu profesionalnog sagorijevanja su izloženi oni koji rade s ljudima, u zahtjevnim strukama prepunim stresnih događaja. Ponekad takav rad može ljude i ojačati, ukoliko percipiraju da je njihov rad značajan, cijenjen i uspješan.

Da bi se suprotstavili sindromu sagorijevanja treba poći od svojih očekivanja i zadatih ciljeva. Ako se pojave prepreke koje se ne mogu prevazići, neophodno je redefinisati ciljeve.

Uspjeh i neuspjeh su zapravo ključ problema. Opasnost od sagorijevanja javlja se i onda kad lice više ne vidi smisao svog posla. To je često izraženo i kod zaposlenih u penalnom sistemu: uz veliki angažman, rezultati u radu su često veoma mali. U prevenciji sagorijevanja podrška kolega sa posla ima veoma važnu ulogu. Izražavanje doživljaja važnosti je potvrda kolegi da je njegov posao bitan.

Profesionalno sagorijevanje zaposlenih u penalnim ustanovama je prisutno zbog velikog broja rizičnih faktora s kojima se svakodnevno susreću u svome radu. Takođe, brojen deprivacije kojima su izloženi osuđenici reflektuju se i na zaposlene koji svakodnevno i do 12 sati provode na

radnom mjestu. I njihovo kretanje na pojedinim radnim mjestima je ograničeno, potrebna je stalna pažnja i koncentracija, budnost, maksimalna fizička osposobljenost da u svakom trenutku reaguje na složenu situaciju. Ponekad i određene odluke ili blage zakonske regulative i sankcije za počinjeni prekršaj unutar ustanove mogu biti stresor za vaspitača i zatvorske policajce. Psihološka klima koja zavisi i od stepena represije koja je prisutna u ustanovi, deprivacija, entropije formalnog sistema, strukture osuđenih lica, uslova, doprinosi usložnjavanju obavljanja radnih zadataka penološkog osoblja i predstavlja rizičan faktor koji dovodi i do stresa. U posljednjih desetak godina primjetan je porast broja osuđenih koji su agresivni, psihički nestabilni, skloni suicidu i bezbjednosno rizični što dodatno otežava saradnju prilikom bilo kakvog tretmana i rada na njihovoj resocijalizaciji. Takođe, sama struktura osuđenih lica je takva da su mnogi spremni na razne provokacije službenog osoblja, pa čak i na fizičke napade i bjekstva što usložnjava sam rad i narušava bezbjednost ustanove i zaposlenih uopšte.

Koliko je zapravo posao zaposlenih u kazneno – popravnim ustanovama stresan govori i sljedeći članak iz dnevnog lista Press objavljen 11.9.2014. godine:

Banja Luka – *Na groblju Blatinci kod Teslića juče je sahranjen osuđenik S. P. (24), koji se u ponedjeljak objesio u KPZ Banja Luka na Tunjicama. U policiji je potvrđeno da je uviđajem utvrđeno da u cijelom slučaju nema elemenata krivičnog djela i da se Pavličević pomoću kaiša objesio u banjalučkom zatvoru.*

Pavličević je bio u ćeliji sa još osam osuđenika. U ponedjeljak ujutru oko 4,50 sati sam je otišao u kupatilo, a jedan stražar je primjetio da se tamo dugo zadržao. Ušao je u kupatilo za njim i zatekao ga obješenog od kaiš. Odmah ga je podigao i pokušao da mu pomogne. Brzo je došla i hitna pomoć, ali nažalost ljekari su samo mogli da konstatuju smrt. Pavličević je u posljednje vrijeme bio u teškom psihičkom stanju. Očigledno je riječ o labilnoj ličnosti. On je i ranije pokušavao da se ubije i to dok je bio u pritvoru dobojskog zatvora – rekao je sagovornik Pressa.

S. P. služio je kaznu od četiri i po godine zatvora zbog silovanja 47 – godišnje nastavnice iz Teslića.

Ovakav slučaj je samo jedan od mnogih sa kojima se suočavaju zatvorski policajci u svom radu, a koji sam po sebi dovoljno govori o rizičnosti situacije sa kojom se susreću i stresu kojem su izloženi u svakodnevnom radu, kao i odgovornosti same profesije uopšte.

Da bi smo pomogli zaposlenima neophodno je voditi računa i o sljedećim aktivnostima:

- redovno obavljati razgovore sa zaposlenim od strane rukovodioca službi;
- davati im podršku i stručne savjete prilikom donošenja određenih odluka;
- obezbjediti im što bolje materijalne i tehničke uslove za rad;
- motivisati ih na stalnom stručnom usavršavanju;
- razmatrati objektivno njihove prijedloge o unaprijeđivanju uslova za rad;
- organizovati i neformalna druženja nakon radnog vremena;
- organizovati predavanja na temu stresa i profesionalnog sagorijevanja od strane stručnih lica kako bi isti znali simptome ove pojave i kome se mogu obratiti za pomoć;

Da je problem stresa i profesionalnog sagorijevanja izražen upravo kod ove profesije govori i činjenica da i nakon završenog radnog dana zatvorski policijaci i vaspitači i u neformalnim razgovorima i druženjima nakon posla uvijek razgovaraju o svakodnevnim rizičnim situacijama, reakcijama, stavovima osuđenim licima i sl. Često svoje nezadovoljstvo iznose i kod kuće što narušava porodične odnose i atmosferu u njoj. Za neke od njih porodica i razgovor sa nekim od članova predstavlja izduvni ventil, jer se na poslu pretvaraju da je sve u redu i svoje probleme odnose s posla kući. Ipak za mnoge je neophodna i stručna pomoć ljudi edukovanih za rad sa licima izloženih stresu. Polazeći od ovih činjenica potrebno je obezbjediti neophodne uslove da i penološko osoblje unutar ili van kazneno popravnih ustanova ima mogućnost da ode na razgovor kod psihijatra ili psihologa, da se organizuju grupne radionice na temu stresa i sagorijevanja, kao i da se redovno organizuju zdravstveni pregledi u cilju praćenja njihovih psihofizičkih sposobnosti.

Iako ne postoje značajnija iskustva, u penalnim ustanovama u Bosni i Hercegovini, sve više se govori o značaju uvođenja supervizije kao modela koji utiče preventivno na stres i profesionalno sagorijevanje. Supervizija je zapravo proces interakcije, gdje je svaki učesnik akutno senzitivna na input i odgovore svakog drugog (Vec, 2007). “Žorga smatra da je supervizija na području pedagoških djelatnosti posebno poučna, razvojna, potporna metoda, koja omogućava učitelju, vaspitaču i drugim radnicima u pedagoškoj praksi, da sa integracijom praktičnih iskustava i teorijskih znanja, dolaze do novih ličnih i stručnih spoznaja i sa tim izgrađuju stručni identitet i kompetenciju” (Žorga, 1995: 8). Iako ne postoje značajnija iskustva primjene supervizije u penologiji svakako da je i ovaj model primjenjiv i poželjan kod zaposlenih u penološkim ustanovama.

Ličnost i stres

Ličnost je centralni faktor svih društvenih, kulturoloških, tehničkih, naučnih i drugih događanja. Kada je u pitanju stres ličnost je značajna komponenta u stres procesu jer značajno određuje tok i ishod stresa. Mnogi autori smatraju da postoje ličnosti sklone stresu. To su ličnosti sa neprekidnom kompetitivnošću – rivalstvom, kompulzivnošću – ponavljanjem postupaka, nemogućnosti opuštanja, sklone konverzaciji po tipu monologa, ljutnji, nepodnošenju da je neko uspješniji od njih i sl. Takođe, ličnosti negativnog afektiviteta su osjetljivije na stres, jer negativni afektivitet je osnova svih drugih bolesti, alkoholizam, depresija, suicid,..(Milić, 2010).

Kontinuirano praćenje i ispitivanje ličnosti zaposlenih u penalnim ustanovama, njegova opservacija, utvrđivanje njegovih tjelesnih i fizičkih, kao i psihomotornih, mentalnih, senzornih sposobnosti neophodno je kako bi identifikovali određene smetnje i uzroke koje dovode do stresa, ali i utvrdili određene posljedice koje su već nastale. Redovnim sistematskim pregledima, razgovorima sa stručnim saradnicima (psiholog, psihijatar) može se preventivno djelovati i djelimično suzbiti djelovanje raznih stresora, te ojačati odbrambene mehanizme koje osobe koriste u raznim frustracionim situacijama. Valjana i blagovremena procjena ličnosti ljudi u okruženju omogućava ljudima da se uspješnije organizuju, da efikasno reaguju i da se optimalno adaptiraju životnim okolnostima. Kada je riječ o penološkom osoblju neophodno je posvetiti više pažnje procjeni ličnosti svakog uposlenika jer pod uticajem stresa i njegove sposobnosti se remete, što utiče i na sam ishod rada. Često se dešava da parcijalnom procjenom

ličnosti nanosimo više štete novom uposleniku nego koristi, jer nakon nekog vremena uočavaju se razni negativni aspekti njegove ličnosti i uviđaju osobine i sposobnosti koje nisu adekvatne i dovoljne za posao i profesiju kojom se bavi. Zato je neophodna cjelovita procjena ličnosti svakog zaposlenog radnika u kazneno – popravnim zavodima kako bi utvrdili sve njegove osobine i kapacitete, a sve u cilju utvrđivanja koliko isti može odgovoriti zahtjevima ove specifične i složene profesije.

Zaključak

Bosna i Hercegovina je društvo koje prolazi kroz proces tranzicije što iziskuje brojne poteškoće, ali promjene i reforme društva koje želi da bude članica Evropske unije. Jedna od takvih reformi je i reforma pravosudnog sistema koja se sprovodi u zadnjih nekoliko godina. Jedan od prioriteta u toj reformi su i ustanove za izvršenje krivičnih sankcija. Mnoge od njih su renovirane, prostorno usklađene sa evropskim standardima. Takođe brojni evropski dokumenti o pravima osuđenih lica se dosljedno poštuju. Prevaspitni tretman usklađuje svoje metode i rad kako bi se uslovi u zatvoru približili uslovima na slobodi. Ipak najbrojnija služba obezbjeđenja, kao i ostale službe koje funkcionišu u penalnim ustanovama ne prate u dovoljnoj mjeri te promjene kada je u pitanju stručno usavršavanje. Nedostatak novca za tehničku opremu, nedostatak škole koja školuje ovu profesiju, lična primanja, složenost samog posla samo su od nekih nedostataka s kojima se služba obezbjeđenja suočava. U takvoj situaciji gdje je prioritet osuđeno lice, njegova bezbjednost i resocijalizacija, uloga i pozicija radnika koji su zaposleni u penalnim ustanovama su u drugom planu. Paradoks je da osuđena lica imaju punu podršku i široku lepezu stručne pomoći koje svakodnevno dobijaju od pedagoga, socijalnog radnika, psihologa, doktora, psihijatra što nije slučaj sa radnicima penalnih ustanova. Upravo ova činjenica je bila i povod da se u našem radu bavimo problemom profesionalnog sagorijevanja i uticaja brojnih stresnih faktora koji svakodnevno djeluju na penološko osoblje.

Literatura:

1. Dunderović, R. (2005). *Osnovi psihologije menadžmenta*. Novi Sad: Fakultet za menadžment.
2. Evropska zatvorska pravila, (1987). Vijeće Evrope.
3. Kaknjo, I. (2014). Da li ste čuli za sindrom profesionalnog stresa. Na sajtu: <http://divithana.com>. Očitano: 21.8.2016.
4. Kresojević – Miljević, S. (2012). Sagorijevanje na poslu. Na sajtu: http://www.danas.rs/dodaci/zdravlje/sagorevanje_na_poslu_burnout.63.html?news_id=244030#sthash.w29t8OZY.dpuf. Očitano: 23.5.2013.
5. Milić, A. (2010) *Psihosocijalni aspekti maloljetničke delinkvencije*. Banja Luka: Centar psiholoških istraživanja i zaštite mentalnog zdravlja.
6. Radeta, A. (2009). Stres kod zaposlenih u službi obezbjeđenja KPZ Istočno Sarajevo. U: *Zbornik radova iz penologije*. str.134 – 148. Banja Luka: Penološka organizacija KPZ-a Banja Luka.

7. Srebrović, M. (2013). Profesionalno sagorijevanje. Na sajtu: <http://suprotanpravac.blogspot.com>. Očitano: 15.6. 2016..
8. Vela – Vrabc, N. (2014). Profesionalno sagorijevanje. Na sajtu: <http://www.oc-pgz.hr/aktivnosti5.html>. Očitano: 10.8.2016.
9. Vec, T. (2007). Supervizija – proces obezbjeđivanja kvalitetnog profesionalnog razvoja. U: *Poremećaji ponašanja i prestupništvo mladih*. str. 133 – 148. Beograd: FASPER.
10. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srpske. (2014). Ministarstvo pravde RS.
11. Zakon BiH o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera. *Službeni glasnik BiH*, 12/10.
12. Žorga, S. (1995). Supervizija v razvojnih projektih. *Supervizija za razvojne in preventivne programe*, str. 5 – 31. Ljubljana: Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela.

PREVENTION OF STRESS AND PROFESSIONAL BURNOUT OF STAFF IN CORRECTIONAL INSTITUTIONS

Summary

The two most important groups of people in prison are the prisoners and the staff who care for them. The key to a good prison management lies in the nature of the relationship between these two groups of people. Prisons typically can not choose the prisoners, they must accept all those who had been sent by a court or legal authority. But we must take care of the staff: to be carefully selected, trained, supervised and to provide technical and professional support in response to serious and specific work conditions. For this reason, this work will be focused on problems encountered by the penological staff employed in the correctional institutions.

Keywords: *burnout, stress, prison, treatment, professional support.*

Mr Lana Peto Kujundžić

doktorant Univerziteta u Travniku,

Pravni fakultet, BiH

sudija Županijskog suda Zagreb,

predsjednik Udruge sudaca za mladež,

obiteljskih sudaca i stručnjaka za djecu i mladež (USZM),

Republika Hrvatska

lpkujundzic@gmail.com

UDK: 343.915-053.6

Pregledni rad

Emir Halilović, magistrant

Univerzitet u Sarajevu, Pravni fakultet, BiH

„Halt program - Stop program prema maloljetnicima“

emirh86@hotmail.com

ALTERNATIVNE SANKCIJE PREMA MALOLJETNICIMA

***Apstrakt:** U cilju preveniranja prekršaja samim tim i maloljetničkog kriminaliteta općenito, pokušavaju se iznaći različiti modeli i pristupi primjene alternativnih sankcija kod maloljetnika. U članku se prikazuju mogućnosti uvođenja alternativnih sankcija maloljetnicima koji su počinili prekršaje, a kako bi se tim sankcijama postigla svrha a to je da maloljetnici ne čine ubuduće prekršaje ili kaznena djela. S tim u vezi je predstavljen sustav u Nizozemskoj koji je započeo sa primjenom 1981. godine u Rotterdamu kao sustav koji se želio nositi s problemom vandalizma maloljetnika. U radu je i predstavljen pilot program primjenjen u Zagrebu i Velikoj Gorici radi poboljšanja sustava kroz njegovo provođenje od 2012. do 2016. godine.*

***Ključne riječi:** maloljetnici, alternativne sankcije, policija i socijalna skrb.*

1. Prvo upoznavanje s „Halt programom“

Zahvaljujući MATRA projektu Kraljevine Nizozemske u Ministarstvu zdravstva i socijalne skrbi koji je imao cilj poboljšati alternativne sankcije i odgojne mjere za maloljetnike s poremećajima u ponašanju, program je ostvaren u 2010. i 2011. godini. U radnim skupinama stručne osobe različitih profesija i profila su pokušali iznaći prijedloge za učinkovitiji

rad socijalne skrbi i povezujućih institucija od policije, suda do institucija gdje se određene mjere izvršavaju. Krajem 2010. godine je održan mini seminar o nizozemskom sistemu rada s mladima koji počine kaznena ili prekršajna djela, a podijeljeni u tri skupine, u grupi za brigu predloženo je da se razmisli o mogućnosti uvođenja sličnih alternativnih sankcija za lakše prekršaje u Hrvatskoj. Misao vodilja je bila da se odmah nakon što je maloljetnik zatečen na počinjenju prekršaja uključi u rad centra za socijalnu skrb koji bi mu naložio jednu od alternativnih sankcija, iskontrolirao njegovo izvršenje, te povratno o tome izvijestio policiju¹.

2. „Halt program“ u Kraljevini Nizozemskoj

„Halt program“ je Stop program koji zaustavlja maloljetnike da ne čine prekršajna ili kaznena djela nakon što su na alternativni način sankcionirani. „Halt“ je započeo u Rotterdamu u 1981. godini i policija je željela da se uspješno bori protiv vandalizma mladih ljudi. S jedne strane početak ovog „Halt programa“ polazi od lošeg odgovora na nepoželjno ponašanje maloljetnika jer obična policijska opomena nije dovoljno djelovala na maloljetnika da ne ponovi loše ponašanje a s druge strane procesuiranje do sudskih autoriteta bilo je preostro u odnosu na takve manje ispade u ponašanju kod maloljetnika. Upravo opomene i novčane kazne i dugo vrijeme trajanja sudskog postupka nisu polučili odgojne rezultate na ponašanje maloljetnika. Upravo „Halt program“ je nudio adekvatan odgovor da se na loše ponašanje odgovori na način da maloljetnik preuzme odgovornost za takvo ponašanje, da to bude u kratkom roku i da mu se pokaže da se ne tolerira loše ponašanje. Kraljevina Nizozemska ima poseban sustav kaznenog maloljetničkog prava u kojem su prepoznata djeca kao posebno osjetljiv dio populacije gdje je potrebno djelovati s odgojnim mjerama i posebnim sustavima uključivanja u društvo.

Restorativna pravda sa svim elementima je uključena kroz sve stupnjeve kaznenog i prekršajnog postupanja do stupnja sudskih odluka. Na nivou odlučivanja policije postoji jedinstveni oblik alternativnog dogovora koji se nudi maloljetniku koji se prvi put pojavljuje kao mlada osoba koja je prekršila zakon kroz „Halt program“. Maloljetnik koji pristane na takav dogovor najčešće uključuje naknadu štete, rad u humanitarnim organizacijama ili trening od najviše 20 sati. „Halt program“ je uključen

¹ Glavni voditelj projekta Renger Afman u ove dvije godine povezao je stručnjake iz različitih ministarstava, sudova, državnih odvjetništava i policije, a što je polučilo da su se umrežila tijela koja inače rade s maloljetnicima.

i u nizozemski kazneni zakon ali on ujedno može biti i alternativa za formalni pravosudni sustav jer službeno se odbacuje prijava kada se „Halt program“ dovrši uspješno i maloljetnik tada nije procesuiran niti postoji prekršajna ili kaznena evidencija o njegovom ponašanju.

„Halt program“ se provodi najčešće:

Mladi ljudi, osobe ispod 18 godina, koji bi počinili krađu u dućanu, vandalizam, pisali grafite, počinili prekršaje protiv javnog reda i mira, može policija usmjeriti na „Halt program“. Svake godine više od 20.000 maloljetnika se usmjeravaju na „Halt program“ što je skoro polovina broja mladih ljudi koji dolaze pred policiju svake godine. Maloljetnicima se nudi mogućnost da za protupravno ponašanje ne budu procesuirani. Alternativa sudskom postupanju je da prihvate savjetovanje, trening ili rad u humanitarnim organizacijama, ponude ispriku, plaćanje naknade štete žrtvi. U tom programu su obuhvaćeni roditelji da prihvate svoju odgovornost i pomaže im se u njihovoj ulozi edukatora. Ukoliko postoji sumnja da je veći problem u ponašanju maloljetnika predmet se dostavlja nadležnom centru za socijalnu skrb. Upravo „Halt programom“ su potaknute mnoge preventivne akcije koje su se odnosile na lokalne vlasti, škole, i druge institucije koji se bave radom s mladima.

Principi primjene „Halt programa“

U primjeni „Halt programa“ potrebno se pridržavati određenih principa:

1. Halt program može biti reakcija u ranom stadiju na lakša prekršajna ili kaznena djela odmah nakon počinjenja kaznenih djela.
2. Maloljetniku se moraju jasno predočiti uvjeti pod kojima njegovo ponašanje nije prihvatljivo te da je moguće da se ponašaju na drugačiji način. Potrebno je djelovati na ponašanje maloljetnika u pozitivnom smjeru kako bi se preveniralo loše ponašanje.
3. Rad u humanitarnim organizacijama, savjetovalište ili trening moraju biti jasno povezani sa lošim ponašanjem i posljedicama. Maloljetnik se treba ispričati za svoje ponašanje i platiti naknadu štete kao dio programa. Da bi to učinili maloljetnicima se treba pokazati posljedice njihovog lošeg ponašanja i ponuditi im mogućnost da to isprave.
4. Kod maloljetnika treba uzeti u obzir njihovu dob, karakteristike i njihov obiteljski status, a intervjui s maloljetnicima trebaju se voditi u mjestu gdje maloljetnici žive.

5. „Halt program“ uključuje odrasle osobe i jača njihovu ulogu edukatora.
6. Socijalni radnici u „Halt programu“ rade prema protokolu tako da se postupa na sličan način sa sličnim slučajevima ali i kako bi se osigurala kvaliteta rada. Važne informacije se bilježe u „Haltu“ kao nacionalnom informatičkom sustavu.

Kako se provodi „Halt program“

Prvi sastanak -Maloljetnik će od policije biti pozvan da se javi na prvi sastanak sa socijalnim radnikom. Tamo ga se poziva da iznese svoj iskaz o ponašanju i predlaže se „Halt program“ ili da ode u uobičajeni postupak s prijavom državnom odvjetniku. Roditelji se takođe pozivaju da prisustvuju sastanku i uzmu učešće u primjeni „Halt programa“.

Društveni rad -Maloljetnik može raditi između 2 i 20 sati ili sudjelovati u treninzima kako bi isti shvatio posljedice svog ponašanja. Naprimjer, maloljetnik će čistiti zidove koje je ispisao grafitima ili će pomagati u dućanima gdje je počinio sitne krađe. Maloljetnicima se daje mogućnost da nadoknade štetu koju su uzrokovali, a ako maloljetnik ne može nadoknaditi žrtvi štetu jer to žrtva ne želi ili bi to bilo previše riskantno za maloljetnika tada se odrađuje rad za opće dobro. Takav rad se odvija poslije školske nastave i obavezno je nadgledan od strane odrasle osobe.

Treninzi - Ako socijalni radnici zaključe da maloljetnik ne može biti obuhvaćen sa popravkom i naknadom štete zbog drugih problema, u „Halt programu“, može ga se uključiti i u posebne treninge, kao naprimjer, treninge obrane.

Isprika - Isprika žrtvi je također dio dogovora time da isprika može biti ponuđena osobno, a ako to nije moguće tada može biti i u pismenoj formi.

Naknada štete - Maloljetnici ne mogu uvijek nadoknaditi štetu osobno stoga dio naknade štete će morati biti plaćen žrtvi, pa stoga „Halt program“ uključuje i dogovor između maloljetnika i žrtve. Ukoliko se radi o maloljetniku koji ne može biti odgovoran za naknadu štete u njegovo ime takav dogovor potpisuje roditelj.

Dogovor - Dogovor u „Halt programu“ će biti pismen i maloljetnik će ga potpisati time da maloljetnik ispod 16 godina će imati supotpis roditelja. Socijalni radnik nakon potpisivanja dogovora će organizirati društveni rad, trening ili će kontrolirati naknadu štete.

Zaključak programa: Kada maloljetnik uspješno završi program socijalni radnik će izvijestiti policiju o pozitivnom ponašanju maloljetnika tako da se postupak neće prema maloljetniku provesti. Ukoliko se maloljetnik neće pridržavati dogovora socijalni radnik će o tome izvijestiti policiju koja će pokrenuti sudski postupak.

Kriteriji za provođenje „Halt programa“ su: maloljetnik ispod 18 godina, počinjenje lakših krivičnih djela ili prekršaja, uništavanje javnog vlasništva, vandalizam i grafiti, prodaja ukradenih stvari, loše ponašanje na javnom mjestu, javno napijanje, jednostavni oblici paljenja, sitne krađe, zamjena markica za plaćanje, markiranje iz škole, maloljetnici moraju priznati počinjenje djela, maloljetnik se prvi put javlja u Halt programu, odnosno eventualno godinu dana ranije, odluka da se uključi u Halt program je slobodna odluka maloljetnika.

Halt program, evaluacije i razvoj - Proširenje popisa prekršaja i kaznenih djela

Ovaj program u Nizozemskoj se razvija kao i društvo, time da se svake godine rade evaluacije i prijedlozi kako poboljšati sustav. Kroz godine broj kaznenih djela i prekršaja se povećava u listi, na koje se može primijeniti ovaj program. Proširio se primjer dobrog ugovaranja Halt programa za maloljetnike koji su bježali iz škole ili koji su zlorabili pozivajući broj hitne službe².

Diferencijacija

U evaluaciji 2006. godine zaključeno je da Halt program treba osuvremeniti jer je struktura Halt programa previše općenita. Osnovni zaključak je bio da dogovori nisu bili upotpunili reakciju na loše ponašanje maloljetnika te time nisu izazvali da se on počinje bolje ponašati, naime maloljetnici su nakon što su bili uhvaćeni po policiji trebali biti odmah obuhvaćeni programom socijalnog radnika koji bi im ponudio alternativno postupanje,

2 Ono što je u praksi primjetno prema izvještajima policijskih agencija u Bosni i Hercegovini zadnjih desetak godina, od strane maloljetnika koji su procesuirani je zlouporaba telefonskih poziva upućenih prema školama, uglavnom od strane maloljetnika ali koji nisu učenici, ili su bivši učenici, koji su zbog neprimjerenog ponašanja izbačeni iz škola, u kojima putem telefonskih poziva „prijete“, odnosno obavještavaju škole o postavljenju eksplozivnih naprava. Mišljenja smo da bi i na našim prostorima se trebalo razmisljati o primjeni ovavog programa, i u ovim slučajevima se moglo primijeniti „Halt pprogram“.

međutim ukoliko je kod maloljetnika primijećen poremećaj u ponašanju kao teži problem ponašanja, odmah se trebalo intenzivnije poraditi s takvim maloljetnikom.

Zaključeno je da se svaki pojedini slučaj mora individualno proraditi. Predložili su upotrebu dobrih screening instrumenata kako bi se u vrlo ranom stadiju obuhvatili problematični maloljetnici.

Predloženo je da se novi način „Halt programa“ odnosi na maloljetnike kao osnovni „Halt program“ kada maloljetnici nemaju poremećaj u ponašanju i nemaju drugih problema s kojima bi se trebala baviti socijalna skrb. Predlaže se pojačati učenje o znakovima prepoznavanja kod maloljetnika koji pokazuju veliki broj rizičnih faktora te da se takvi maloljetnici odmah upute socijalnoj službi koja bi poduzela mjere.

Pilot projekt „Stop program“ za maloljetnike u Zagrebu³

„ HALT program“ („Stop program“) odnosio bi se na dobnu skupinu maloljetnika od 14 – 18 godina (maloljetnici po Zakonu o sudovima za mladež). Kriterij za njegovu primjenu bilo bi prvo prekršajno ponašanje.

Odnosio bi se na postupanje za: 1. vožnju bez kacige i druge prometne prekršaje, 2. vikanje na cesti i slično, narušavanje javnog reda i mira, 3. crtanje grafita, odnosno oštećenje javnih površina, 4. konzumiranje alkohola, opojnih droga, U odnosu na istaknuta ponašanja maloljetnik bi mogao biti upućen

npr.: Za ad 1. u Auto-školu, ili/i na rad u zdravstvenoj ustanovi 1 dan, za ad 2. u Dom umirovljenika na humanitarni rad, za ad 3. na čišćenje zida i ispriku, za ad 4. u Centar za prevenciju i/ili na bolnički odjel za liječenje od ovisnosti.

Prijedlog je da se krene sa realizacijom pilot projekta odmah, u odnosu na sva djela gdje se policija odlučuje za opomenu, dok bi se paralelno poduzeli koraci za izmjenom zakonske regulative. U pilot projektu potrebno je razraditi uloge, posebno ulogu kvartovskog policajca, protokol postupanja, sadržajno urediti obrazac međusobnog pismenog izvješćivanja.

3 Udruga sudaca za mladež, obiteljskih sudaca i stručnjaka za djecu i mlade (osnovana 2010. godine) i Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi organizirali su Javnu tribinu stručni skup 2011. godine, na temu: Alternativno postupanje prema maloljetnim počiniteljima lakših prekršaja - nizozemski Halt program,) kada je imenovana radna skupina za realizaciju ovog programa.

Potrebno obezbjediti financiranje edukacije i pripreme izvršitelja pilot projekta te honoriranje učešća istih u projektu, potrebno medijski prezentirati projekt kao i kampanju usmjerenu na rano i brzo reagiranje na prekršajno ponašanje mladih te popularizirati zdrav stil života djece i mladeži.

Provođenje pilot programa

Udruga sudaca za mladež, obiteljskih sudaca i stručnjaka za djecu i mladež je započela s provođenjem STOP programa 2012.godine. STOP program za mlade i zajednicu je utemeljen na 30-godišnjem iskustvu Halt program Nizozemske koji se temelji na prevenciji društveno neprihvatljivog ponašanja kroz jačanje odgovornosti maloljetnika, razvoj prosocijalnih stavova, modela i primjerenih socijalnih i komunikacijskih vještina radi mogućnosti da se odupru negativnom vršnjačkom pritisku. Ujedno STOP program je temeljen i na iskustvima izvan sudske nagodbe u kaznenom postupku koji pokazuje odlične rezultate u kaznenom postupku gdje se ne provodi sudski postupak za kaznena djela za koja je zapriječena kazna do pet godina. Međutim, prekršajni postupak se uvijek provodi prema maloljetniku, dakle za ponašanja koja su manje opasna od kaznenih djela s nemogućnošću da se postupak riješi na drugačiji način. Stoga, zbog nelogičnosti sustava ovaj program je nužan kako bi se prema maloljetnicima primijenila diverzija odnosno kako bi i za prekršaje bilo moguće da se prema maloljetnicima postupa alternativno. Program razvija i osnažuje roditeljsku odgovornost, a to je brzo djelovanje na počinjeni prekršaj usmjeren da maloljetnik prihvati odgovornost i obveže se na pozitivno ponašanje. Ciljana skupina su maloljetnici u dobi od 14-18 godina koji su prvi put počinili prekršaj, odnosno radi se o maloljetnicima koji do sada nisu bili u evidenciji policije, a zatečeni su u lakšim prekršajima od remećenja javnog reda i mira, konzumiranja alkohola i droge na javnom mjestu, vožnje bez kacige, zatečeni mlađi maloljetnici iza 23 sata bez roditeljske skrbi. Kriteriji za primjenu STOP programa su: priznanje prekršaja, prvi evidentirani prekršaj, dobrovoljni pristanak na aktivno sudjelovanje. Ako maloljetnik uspješno izvrši dogovor iz pisanog sporazuma ne provodi se daljnji postupak.

Za provođenje programa izrađeni su protokoli kojih se svi sudionici pridržavaju:

Policijski službenik (OS) prema Zakonu o policijskim poslovima i ovlastima izvidjet će je li počinjen prekršaj /zabranjen noćni izlazak bez pratnje roditelja ili pratnje druge odrasle osobe, konzumiranje alkohola na javnom mjestu, Obiteljskog zakona; prikupiti će podatke o ponašanju maloljetnika (mlađeg maloljetnika 14 do 16 godina), provjerit će i utvrditi identitet osobe; OS će maloljetniku ponuditi uključivanje u „Stop program“ - davanjem brošure „Stop programa“; po pozivanju roditelja, upućuje maloljetnika i roditelja da se dragovoljno jave stručnoj osobi, upisujući na brošuru ime i prezime te tel.broj stručne osobe; OS uvjetuje maloljetnoj osobi da ima obavezu da se u roku od dva dana javi stručnoj osobi, zajedno s jednim od roditelja /u slučaju vikenda prvi radni dan, u slučaju radnog dana, slijedeći radni dan/; OS telefonom ili mail-om, obavještava stručnu osobu da je određeni maloljetnik počinio prekršaj, odnosno da je bio na zabranjenom noćnom izlasku te da je uključen u „Stop program“ uz davanje podataka o maloljetniku i njegovom roditelju (tel.broj).

Stručna osoba - stupa u kontakt s maloljetnikom i roditeljem, dogovara prvi razgovor po javljanju maloljetnika, odnosno roditelja, pozivanjem na telefonski broj maloljetnika i roditelja ako se isti nisu javili prvog radnog dana; na prvom razgovoru detaljno upoznaje maloljetnika i roditelja o „Stop programu“, propituje dobrovoljnost maloljetnika i podršku roditelja, provodi edukativni razgovor o preuzimanju odgovornosti, suočava s posljedicama koje proizlaze iz prekršaja za maloljetnika, roditelje, zajednicu, poučava o normama ponašanja u društvu, te mogućim izborima ponašanja da se prekršaj više ne ponovi.

Udruga - prihvaća maloljetnika, određuje obavljanje posla, kontrolira obavljani rad, dostavlja potvrdu stručnoj osobi putem fax-a, mail-a. Stručna osoba: provjerava izvršenje sporazuma, stručna osoba zakazuje završni sastanak s maloljetnikom i roditeljem, provodi se edukativni, preventivni razgovor za buduća ponašanja, evaluira se rad po korisnicima, dostavlja izvještaj o izvršenju sporazuma policiji, predstavnicima socijalne skrbi i USZM, ako je sporazum uspješno proveden, neće se prema maloljetniku i roditeljima poduzimati predviđene intervencije iz sustava socijalne skrbi a prema Obiteljskom zakonu.

Evaluacija

Evaluacija se odnosi na procjenu provedivosti programa, a počiva na razmatranju potencijala zajednice, organizacije ili tima koji treba planirati i privesti intervenciju, vrednovanje procesa provođenja programa, vrednovanje ishoda odnosno procjena utjecaja programa na ciljanu populaciju, uključuje samo procjene zadovoljstva svih dionika uključenih u projekt.

Podaci su pokazali da su je od 100 maloljetnika koji su trebali biti uključeni u ovaj pilot program njih 87 uspješno završilo program, a njih 13 nije. Osnovni razlog je da su njihovi roditelji procijenili da nije potrebno da njihove dijete sudjeluje u programu ili su odustali nakon prvog razgovora. Kad su korisnici programa djeca i mladi onda provođenje evaluacijskih postupaka treba biti temeljeno i na Konvenciji o pravima djeteta.

Specifične poteškoće, postignuća i preporuke su se odnosile na: organizacijske poteškoće, identifikacija maloljetnika koji odgovaraju kriterijima programa, kratka vremenski rok provedbe, nedovoljno poznavanje programa. Kada su u pitanju roditelji: nerazumijevanje ili/i negiranje propisa, pritužbe da dovođenje djece u PP, šutnja i nezainteresiranost. Kada su u pitanju maloljetnici: ljutnja zbog nepravde, negiranje događaja, slaba komunikacija maloljetnika s roditeljem, odbija komunicirati i dati podatke o roditeljima. Suradnja s drugim stručnjacima je opisana kao vrlo dobra i izvrsna. Tim je imao uspješne kontakte s djecom i roditeljima, maloljetnik i nakon programa ostaje raditi u udruzi. Poteškoće u radu: organizacijske poteškoće, konflikt uloga., s roditeljima -pasivni otpor roditelja zbog kojeg nije ni dolazilo do kontakt s maloljetnikom, permisivnost i previše zaštitnički odnos roditelja, očekivanja za daljnjom pomoći, kontakt s roditeljima samo s mobitelom. S maloljetnicima: pasivnost maloljetnika.

Zaključak

STOP projektom u Gradu Velika Gorica i Zagrebu su bili obuhvaćeni 100-tinjak maloljetnika i njihovih roditelja uz veliki broj policije, stručnih osoba, socijalnih pedagoga i socijalnih radnika koji su obučeni u radu s maloljetnicima kroz izvansudsku nagodbu te stručnih osoba u nevladinim organizacijama, pokazuje da su svi uključeni u ovaj projekt, a posebno maloljetnici i roditelji izuzetno zadovoljni njegovim provođenjem, radi preveniranja lošeg ponašanja maloljetnika u budućnosti, a što je ispravno prepoznato kao podizanje sigurnosti zajednice

Ovaj projekt preporučujemo i u BiH, posebno što zakonske mogućnosti pružaju mogućnost da se bavimo alternativnim sankcijama koje bi efektivnije mogle biti u primjeni prema maloljetnicima. Donošenjem Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku ("Službeni glasnik RS" br.13/10,61/13), Federaciji BiH Zakona o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku (Službene novine Federacije BiH br. 7/14 i Zakona o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima BD BiH (Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br. 2/10). Uspjeh bi bio veći ukoliko će nadležna ministarstva, odnosno lokalna tijela pojedine zajednice usvojiti svojom politikom prema mladima, nastaviti sa umrežavanjem stručnjaka i prihvatiti alternativni način postupanja prema maloljetnicima kako bi se izbjegao sudski postupak koji sa svojim odlukama u odnosu na lakše prekršaje ne dovodi kod maloljetnika do promjene ponašanja.

ALTERNATIVE SANCTIONS TO MINORS

Summary

In order to prevent violations, consequently juvenile crime in general, we are trying to find different models and approaches to the application of alternative sanctions in case of minors.

The article presents the possibilities of introducing alternative sanctions to minors who have committed offenses, in order to achieve the purpose of these sanctions and that is that minors do not make future violations or criminal offenses.

The system presented is the Netherlands system that started with the implementation in 1981 in Rotterdam as a system that was to deal with the problem of vandalism of minors.

In the paper is also presented the pilot program implemented in Zagreb and Velika Gorica in order to improve system through its implementation from 2012 to 2016.

Keywords: *minors, alternative sanctions, police and social services.*

КАЗНЕ У МАЛОЉЕТНИЧКОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ СРБИЈЕ И ЦРНЕ ГОРЕ

Апстракт: Према малољетницима (14-18) као и у изузетним случајевима према млађим пунољетницима (18-21) могу се изрећи у малољетничким кривичним правима двије земље три врсте кривичних санкција. У раду се посебан аспект ставља на казну малољетничког затвора, васпитне мјере и мјере безбједности у Србији и Црној Гори узимајући у обзир сличности и разлике у упоредним законодавствима двије земље.

Кључне ријечи: малољетнички затвор, старији малољетник, опомена, малољетничко правосуђе.

Увод

Узимајући у обзир чињеницу да се се Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетника² у Републици Србији као и Законом о поступању према малољетницима у кривичном поступку³ у Црној Гори, утврђују два релевантна питања и то: горња и доња старосна граница малољетства али и подјела унутар тако утврђених распона који су од посебног значаја за одређивање казне према учиниоцу кривичног дјела прописано је да су за сношење кривице према старосном критеријуму, то способни само учиниоци кривичних дјела који су у вријеме извршења дјела навршили 14 година. У односу на те учиниоце може се водити кривични поступак и могу се изрицати кривичне санкције и друге мјере кривичног права за малољетнике. Учиниоци кривичних дјела који у вријеме извршења кривичног дјела нијесу навршили 14. година

1 defendologijamne@gmail.com

2 Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетника, (Сл. гласник, 85/2005)

3 Законом о поступању према малољетницима у кривичном поступку (Сл. лист ЦГ број 64/10)

немају кривичну одговорност односно апсолутно су неспособни за сношење кривице, објективно због узраста учиниоца (Шкулић 2010:202:227). Мада законодавци двије државе не користе термин „неспособни за сношење кривице“. Кривично право се не примјењује у односу на лица која нијесу достигла одређени узраст, јер код њих не може постојати кривица, па због тога ни кривично дјело. Иако се код неких других категорија учинилаца и противправно дјело предвиђено у закону као кривично дјело и онда када је учињено без кривице представља довољан основ за примјену кривичних санкција (нпр. неурачунљива лица) то код ове категорије не би било оправдано (Стојановић.2008:357-367).

Малољетничко кривично право (Јовашевић 2011:7-14) за учиниоце кривичних дјела са навршених 14 година животне старости, предвиђа три основне врсте санкција које се могу изрећи од стране суда малољетним учиниоцима кривичних дјела, на начин, и условима који су предвиђени овим законским рјешењима. У законима двије државе које су веома дуго егзистирале у државној заједници, казне су (кривичне санкције):

- 1.) васпитне мјере;
- 2.) казна малољетничког затвора и
- 3.) мјере безбједности;

Сврха изрицања ових мјера је заштита друштва од криминалитета кроз васпитање, преваспитање и правилан развој малољетника. (Јовашевић 2010: 67-72). Према (З.Стојановићу 2008:367) кривично законодавство Црне Горе познаје само једну казну која се може примијенити према малољетном учиниоцу кривичног дјела, а то је малољетнички затвор. Међутим, ретрибутивни систем кажњавања малољетника (чак и смртна казна) који је важио у Црној Гори (Голубовић 2001:76) али и Србији у ранијим системима кривичног правосуђа посебно у Кривичном закону из 1993 године⁴, Закону о измјенама и допунама Кривичног законика⁵, Кривичном законнику ФНРЈ из 1951. године и новелама из 1959 године више не преовладава

4 Кривични закон РЦГ, Службени лист број 12/93:Помјерање границе за изрицање смртне казне у Кривичном закону Црне Горе са 21 на 18 година није оправдано, нити је такво рјешење до сада постојало у нашем кривичном законодавству шта је у том тренутку мотивисало законодавца није познато.

5 Кривични закон Србије „Службени гласник РС, број: 47/94 од 14.07.199954 године и поред чињенице да је смртна казна укинута у Кривичном законнику Савезне Републике Југославије.

у малољетничким кривичним правосуђима двије земље. Данас, у земљама које су територијално, обичајно и културно најближе Србији и Црној Гори то није случај јер се и у тим земљама такође према малољетницима примјењују посебне казне у коју спада и казна малољетничког затвора. Уосталом дуги историјски развој малољетничког кривичног правосуђа на овим просторима показује да су од најстаријих времена примјењиване различите врсте и мјере казни. (Цвјетко 2004:841-865) Примјена казни према малољетницима у скоро свим фазама развоја малољетничког кривичног правосуђа била је друштвено оправдана јер су малољетници учиниоци скоро свих кривичних дјела, чак и оних са најтежом последицом. Наиме, и међу малољетницима јављају се таква лица која покузују висок степен васпитне запуштености, који често, обично у дужем временском периоду, у поврату врше тешка кривична дјела, често са елементима насиља, са проузрокованим тешким последицама (Перић.О 1982:297-300) Међутим, друштво је дужно да дјечи обезбиједи и пружи посебну заштиту, пружи подршку усклађену са њиховим развојним потребама, разумијевајући различите могућности доступне за њихов развој. Прихватањем савременог малољетничког кривичног права малољетник се у дијелу кажњавања разликује од пунољетних учинилаца управо у посебном поступку у којем се појављује, чиме се посебно мора водити рачуна не само о кривичном дјелу и степену друштвене опасности коју оно изазива, већ и о личности малољетника, приликама у којима живи, узрасту, образовању и склоностима.

Алтернативне мјере у новим кривичним малољетничким законодавствима Србије и Црне Горе

У правним системима Србије и Црне Горе донијета су нова малољетничка кривична законодавства. У Црној Гори донешен је Закон о поступању према малољетницима у кривичном поступку који је по узору на модерна европска кривична права као што су Њемачко, Хрватско, Француско заокружило систем реформе казненог права у овој земљи. Овим реформско-правним подухватом обједињено је материјално, процесно и извршно кривично право. Неколико година прије то је учинила и Република Србија доношењем Закона о малолетним учиниоцима кривичних дјела и кривично правној заштити малолетника. Државе су на специфичан начин одредиле кривичноправни статус малољетника у кривичном поступку. Закон о

поступању према малољетницима у кривичном поступку у Црној Гори донијет је крајем 2011. године као „lex specialis“ чиме су малољетници у потпуности издвојени од кривичноправног статуса пунољетних лица, као и за њих су предвиђене мјере „sui generis“ као посебне мјере. Посебне мјере су средства ресторативног а не ретрибутивног (репресивног) правосуђа којима се заобилази покретање и вођење кривичног поступка. Систем кривичних санкција за малољетнике у Црној Гори као основну врсту малољетничких кривичних санкција прописује васпитне мјере. Оне се изричу у законом предвиђеном поступку свим старосним категоријама малољетника, чак по одређеним условима и млађим пунољетницима (18-21)⁶. Смисао примјене ових посених мјера јесте да се малољетнику обезбиједи приоритетно васпитање или тачније преваспитање уз што мање елементе принуде (Јовашевић, 2001:24-32). Васпитне мјере су нови начин посматрања кривичноправног система, више сконцентрисани на поправљање штете која је кривичним дјелом проузрокована, него на кажњавање малољетног учиниоца. Супсидијарно, и то у изузетним случајевима када су испуњени законом предвиђени услови и када суд уз спроведени поступак не може остварити сврху малољетничких кривичних санкција овим мјерама, може изрећи посебну врсту казне – казну малољетничког затвора. Тада суд може затражити и стручно мишљење органа старатељства сачињено када је то могуће уз судјеловање родитеља или старатеља, самог малољетника као и по потреби других надлежних органа. Као што је то предвиђено овим Законом, ова најстрожија казна се не може изрећи млађем малољетнику (14-16) година живота, већ само малољетнику старијем од 16 година као и у изузетним случајевима млађем пунољетном лицу старости до 21. године живота, и то по законом предвиђеним условима. Међутим, између Васпитних мјера, казне малољетничког затвора и мјера безбједности као кривичних санкција законодавац предвиђа и алтернативне мјере које су од посебног значаја за заштиту друштва од криминалитета кроз мјере упозорења, чиме законодавац жели да младом човјеку узимајући у обзир адолесцентски период који је карактеристичан за развој малољетног лица пружи шансу за поправљање понашања.

„Закон о поступању према малољетницима у кривичном поступку“ који се примјењује у Црној Гори у својим основним одредбама (Глава прва) као и „Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела

⁶ Млађе пунолетно лице јесте пунолетни учинилац дела који у време суђења није навршио двадесет једну годину и коме суд може изрећи одговарајућу васпитну меру.

и кривично правној заштити малолетних лица“ који се примјењује у Србији одређује предмет закона (примјена закона), ислучује кривичне санкције и мјере према дјечи, дефинише узраст учиниоца на чему се законодавац у Републици Србији зауставља и наглашава примјену општих одредаба кривичног права стављајући у члану 4. истог, да се примјењују законске материјалне, извршне и процесне одредбе тих закона ако нијесу у супротности са овим законом. Закон о малолетницима Црне Горе то чини додуше, кроз примјену члана 7. истог, прописујући да питања која нијесу уређена овим законом, примјењују се законске одредбе које су регулисале материјални, извршни и процесни поступак. Такође, прописује и основна начела поступања према малолетницима, хитност поступања као и сходну примјену према пунољетним лицима и употребу родно осјетљивог језика формалном подразумијевајући изједначеност израза мушког и женског рода. У глави другој, закон прописује материјалне одредбе називајући их кривичноправним одредбама о малолетницима као учиниоцима кривичних дјела. Црногорски закон о малолетницима у кривичном поступку дијели алтернативне мјере (Опомену и Васпитни налог) и кривичне санкције док закон у Србији предвиђа само Васпитни налог уз снижен законски распон казне одвајајући их од кривичних санкција.

Опомена је диверзиона (алтернативна) мјера која се изриче малолетнику од стране државног тужиоца за малолетнике за кривична дјела за која је прописана новчана казна или казна затвора до три године по законом предвиђеним условима. Тужилац за малолетнике може своје овлашћење пренијети полицајцу за малолетнике⁷, који може опомену⁸ одредити доношењем правног акта у форми Рјешења, без права жалбе учиниоца кривичног дјела. За одређивање опомене потребно је да буду испуњени услови о постојању доказа из којих несумњиво произилази основана сумња да је малолетник починио кривично дјело, потребан је пристанак (сагласност) малолетника и његовог законског заступника и општи услов да раније није према малолетнику примијењен васпитни налог или изречена кривична санкција. Рјешење садржи писани указ или упозорење полицајца за

7 Полицајца за малолетнике у складу са Законом о унутрашњим пословима и Законом о поступању према малолетницима у кривичном поступку мора посједовати посебна знања из области права малолетних лица. Лиценцирање полицајца је завршено у марту 2014 године од стране Министарства правде Црне Горе, уз добијање дозволе за рад са дјецом у сукобу са законом.

8 Члан 10 и 64 Закона о поступању према малолетницима у кривичном поступку

малољетнике на друштвену неприхватљивост и штетност његовог понашања, посљедице које такво понашање може имати на њега, као и могућност вођења кривичног поступка и изрицања кривичне санкције у случају поновног извршења кривичног дјела. Ова алтернативна мјера која је у Црној Гори изречена од стране полицијца за малољетнике у 2014 години изречена је у 11 случајева⁹ и показала се као вид друштвене помоћи малољетном учиниоцу кривичног дјела да схвати значај извршеног „багателног“ кривичног дјела и да убрза кривични поступак на начин што га заобилази а малољетнику се даје друга прилика да схвати значај свога дјела и да се покаје а самим тим и врати на правилан пут и постане друштвено користан члан заједнице у којој живи. Најзначајнија новина малољетничког кривичног права (Јовашевић 77/2008: 54:81) јесте увођење алтернативних (диверзионих) мјера које воде скретању кривичног поступка. Васпитни налози се у кривичном праву малољетника примјењују са циљем да се не би покретао кривични поступак према малољетном учиниоцу кривичних дјела, односно да би се примјеном васпитног налога утицало на правилан развој малољетника и јачање његове личне одговорности како у будуће не би чинио кривична дјела. Васпитни налог могу примијенити тужилац за малољетнике у Црној Гори¹⁰ а у Србији и судија за малољетнике и то малољетнику који је учинио кривично дјело за које је прописана новчана казна или казна затвора у Србији до пет година а у Црној Гори новчана казна или казна затвора до десет година уз признање малољетника да је учинио кривично дјело и да постоје и други докази из којих произилази основана сумња да је малољетник учинио кривично дјело уз пристанак законског заступника и цијењење односа малољетника према кривичном дјелу и оштећеном. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дјела и кривично правној заштити малолетних лица у Србији прописује пет врста васпитних налога док у Црној Гори законодавац прописује девет. Праћење извршења је повјерено најчешће центрима за социјални рад и полицији али и другим органима и организацијама уз обавезу извјештавања Суда или државног тужиоца за малољетнике. И једно и друго законодавство предвиђају поравнање са оштећеним кроз поступак посредовања, редовно похађање школе и редовно одлажење

9 Годишњи извјештај о раду Управе полиције Црне Горе за 2014 годину.

10 У члану 13 ЗОПМУКП у Црној Гори приликом избора васпитног налога државни тужилац узме у обзир интерес малољетника и оштећеног, водећи рачуна о спремности малољетника да сарађује у испуњавању васпитног налога. Примјена Васпитног налога може да траје најдуже до 6 мјесеци а у том року може се замијенити другим налогом или укинути.

на посао, укључивање у спортске односно у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја, подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохола и дроге и укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи, савјетовалишту или другој одговарајућој организацији. Такође, малољетничко законодавство Црне Горе предвиђа и васпитне налоге: Плаћање новчаног износа у корист хуманитарне организације, фонда или јавне установе, похађање курсева за стручно оспособљавање или припрема полагања испита као и уздржавање од посјеђивања одређеног мјеста или контакта са одређеним лицем. Избор и примјена васпитног налога (једног или више) врши се уз помоћ родитеља, органа старатељства, и другим стручним лицима.

Орган надлежан за праћење Васпитног налога обавезан је да подноси извјештај о испуњењу једног или више изречених васпитних налога. Дакле, иако постоји у Црној Гори више врста алтернативних мјера као што су опомена и васпитни налози, постоје случајеви да се не може остварити сврха и циљ примјене ових мјера у циљу малољетничког васпитања па тиме није искључена потреба за кажњавањем малољетника уз примјену различитих врста мјера и казни.

Примјена Васпитних мјера према малољетним учиниоцима кривичних дјела - сличности и разлике у законодавствима Србије и Црне Горе

Васпитне мјере су основна врста малољетничких кривичних санкција, односно основне мјере друштвене реакције на малољетнички криминалитет. Оне се изричу редовно, по правилу, уобичајено у законом предвиђеном судском поступку (Јовашевић 2012: 24)¹¹ Посебан циљ ових кривичних санкција је преваспитање без или уз уздржавање од елемената принуде у најбољем интересу малољетника. Васпитне мјере прописане у законима Србије и Црне Горе дијелимо према врсти мјере на:

¹¹ аутор наводи да су Васпитне мјере основна врста кривичних санкција које се под одређеним условима могу изрећи и млађем пунољетном лицу и као такве имају за циљ да сузбијају кривична дјела којима се повређују или угрожавају заштићене вриједности утицањем на развој и јачање личне одговорности малољетног учиниоца кривичног дјела на његово васпитање и правилан развој његове личности а које изриче суд у законом предвиђеном поступку, а које се састоје у ограничавању или одузимању његових слобода и права.

Мјере упозорења и усмјеравања: (судски укор, посебне обавезе);
Мјере појачаног надзора: (појачан надзор од стране законског заступника (законског усвојица или стараоца), појачан надзор у другој породици, појачан надзор органа старатељства, појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитање и образовање малолетника); и

Институционалне мјере: (упућивање у васпитну установу заводског типа, упућивање у установу заводског типа и упућивање у специјализовану установу)

У Србији ове мјере носе назив „заводске мјере“ али су то уствари мјере институционалног третмана (упућивање у васпитну установу, упућивање у посебну установу за лијечење и оспособљавање и упућивање у васпитно поправни дом.

Овај систем казни је скуп казни за малолетна лица садржаних у кривичном законодавству, у овом случају у законодавству за малолетне учиниоце кривичних дјела, који се примјењује са циљем ефикасније борбе против криминалитета малолетних учинилаца кривичних дјела, која су неопходна да се оствари индивидуализација у кажњавању тј. да се сваком учиниоцу за конкретно кривично дјело одмјери казна којом се најбоље постиже сврха кажњавања. Будући да у посебном дијелу Кривичног законика Републике Србије али и Црне Горе није изричито прописана ниједна од васпитних мјера, то је суд влашћен да при одлучивању да ли ће и коју мјеру изрећи у конкретном случају малолетном учиниоцу кривичног дјела, примијени мјеру којом ће најбоље остварити сврху прописивања васпитних мјера узимајући у обзир околности предвиђене чланом 12 ЗОМУКД Србије и члана 17 ЗОМУКП Црне Горе.

Појам, елементи и карактеристике казне малолетничког затвора у кривичном законодавству Србије

Казна малолетничког затвора је хибридна кривична санкција (Обрадовић 2006: 254-276) која је по својој форми казнена мјера са израженим елементима репресије, али је по садржини, суштини и циљу који треба да оствари васпитна мјера. То је најтежа врста малолетничке кривичне санкције. (Кокољ,М 1995:14-26) До кажњавања малолетника долази само изузетно, према њима се по правилу примјењују васпитне мјере. Велики број васпитних мјера

и њихова разноврсност ипак не искључују потребу за кажњавањем малољетника (Перић, 1973: 13). Да би се казна малољетничког затвора као супсидијарна казна могла изрећи потребно је да се кумулативно испуне бројни услови које предвиђа Закон о малолетницима и кривично правној заштити малолетних лица. Услови за изрицање малољетничког затвора су у законима за малољетнике и Србије и Црне Горе идентични. Према кумулативним условима малољетник мора бити старији од 16. година старости у вријеме извршења кривичног дјела, дакле према млађем малољетнику који је лице испод 16. година не може се изрећи ова врста казне. Такође, потребно је да је малољетник учинио кривично дјело за које је у закону прописана казна затвора преко пет година, да је дјело учинио са високим степеном кривице који представља фактичко питање које судско вијеће рјешава у сваком конкретном случају али тај повећан степен кривице би требало да буде (Митровић 19/2009: 279-280) изнад уобичајеног, нормалног, просјечног степена свјесне и вољне управљености учиниоца према извршеном кривичном дјелу. Веома важан услов који указује на изузетан карактер примјене малољетничког затвора и онда када су формално испуњени сви услови јесте да је суд дошао до увјерења да је због васпитне запуштености старијег малољетника, околности под којима је дјело учињено као и природе и тежине учињеног кривичног дјела очигледно да се васпитном мјером не би постигла сврха кажњавања. Тежина кривичног дјела значи постојање јачег обима и већег интезитета заштићеног добра (Јовашевић 2012: 396: 398) а изузетно и конкретног угрожавања. Када су испуњени сви законом предвиђени услови за изрицање казне малољетничког затвора потребна је оцјена суда, заснована на личним и материјалним изворима доказа, да у конкретном случају не би било оправдано изрећи васпитну мјеру. Код одмјеравања казне малољетничког затвора суд мора да у обзир узме све околности а нарочито степен кривице и зрелости малољетника, вријеме које је потребно за његово васпитавање и стручно оспособљавање руководећи се правилом да може изрећи казну у трајању дужем од прописане казне за учињено кривично дјело, али он при томе није везан за посебни законски минимум јер казну изриче на пуне мјесеце и године. У Србији се казна малољетничког затвора извршава у Казнено поправном заводу за малољетнике раздвојеном по полу осуђеног малољетног лица, док у Црној Гори то се чини у Заводу за извршење кривичних санкција за пунољетна лица у којем од 2012 године потоји посебно Одјељење

за малолетнике по полу, што је предвидио Закон о поступању према малолетницима у кривичном поступку усвојен пет година послје закона исте кривично правне материје у Србији. Евиденцију о изреченим казнама малолетничког затвора води виши суд који је судио у првом степену. У Црној Гори малолетнику суди Основни суд и Виши суд што зависи од тежине запријеђене казне (до десет и преко десет година затвора) Карактеристике малолетничког кривичног права у Србији о чему ће бити ријечи у другом дијелу рада су исте као у Црној Гори и о њима говоримо у другом дијелу рада.

Карактеристике малолетничког затвора у законодавству у Црној Гори

Основне карактеристике казне малолетничког затвора у кривичном праву Црне Горе јесу следеће: (Јовашевић, 3/2006:182-198) То је најтежа врста кривичне санкције која се може изрећи малолетном лицу учиниоцу кривичног дјела (Кокољ, 1995:14:26) међутим за изрицање лишења слободе малолетног лица може се изрећи само оним малолетним лицима која су узраста од 16 до 18 година старости (старијем малолетнику) за учињено кривично дјело за које је у закону прописана казна преко пет година када због високог степена његове кривице, васпитне запуштености, околностима под којима је дјело учињено, као и природе и тежине кривичног дјела очигледно не би било оправдано изрећи васпитну мјеру. Такође, то је санкција којом се остварују циљеви свих кривичних санкција које се уопште могу изрећи малолетним лицима. Два су услова за изрицање малолетничког затвора (Јоксић 9/2010:386-399) а) да је извршено кривично дјело и б) да је кривица испољена у високом степену. То је једина малолетничка кривична санкција при чијем је изрицању је суд обавезан да утврди постојање и степен кривице. Казна малолетничког затвора се одмјерава по посебним правилима међу којима посебан значај имају субјективне околности везане за личност учиниоца и објективне околности везане за природу и тежину учињеног дјела. Према позитивним прописима којима се регулише област малолетних учинилаца кривичних дјела, казна малолетничког затвора се изриче у трајању од шест мјесеци до пет година док закон познаје и максимум ове казне од десет година. Малољетничко лишење слободе тј малолетнички затвор изриче се на пуне године и мјесеце. Малољетнички затвор у трајању од десет година се може изрећи само изузетно када је учињено кривично дјело

за које је у закону прописана као најмања казна затвора до десет година уз ограничење да се ова казна не може изрећи у трајању које је дуже од законом прописане казне за учињено кривично дјело.¹² Такође, за кривична дјела у стицају Закон одређује посебна правила: (Јовашевић 2012:26 а) ако старији малољетник учини више кривичних дјела у стицају, а суд нађе да за свако кривично дјело у стицају треба изрећи казну малољетничког затвора¹³, одмјериће по слободној оцјени за сва дјела у стицају једну казну малољетничког затвора у законом одређеним границама. б) ако суд нађе да за неко кривично дјело у стицају које учини старији малољетник треба изрећи васпитну мјеру, а за неко друго дјело казну малољетничког затвора, тада ће суд за сва дјела у стицају изрећи једну казну малољетничког затвора. Казна малољетничког затвора која је изречена према малољетнику не повлачи правне последице осуде која се састоје у забрани стицања одређених права. Малољетнику коме је изречена казна малољетничког затвора у закону предвиђеним условима може се условно отпустити са даљег издржавања казне затвора ако је малољетник издржао двије трећине казне малољетничког затвора као и ако постоје околности које указују да је постигнута сврха малољетничког закона. Надзор над спровођењем Условног отпуста врши Министарство правде, посебни Одсјек за условну слободу а могу му се одредити и друге обавезе прописане Законом о извршењу кривичних санкција. Застарјелост извршења изречене казне малољетничког затвора¹⁴ наступа ако је протекло: а) десет година од правоснажне осуде на казну малољетничког затвора у трајању преко пет година б) пет година од правоснажне осуде на казну малољетничког затвора у трајању преко три године в) три године од правоснажне осуде на казну малољетничког затвора у трајању преко једне године, г) двије године од правоснажне осуде на казну малољетничког затвора до једне године. О изреченим кривичним санкцијама и малољетничком затвору води се посебна евиденција чији ближи изглед прописује подзаконски акт¹⁵. Подаци о осуди на казну малољетничког затвора могу се дати само законом изричито одређеним органима и то: суду, јавном тужиоцу и припадницима полиције у вези са кривичним поступком који се води против

12 Члан 33 став 1 Закона о поступању према малољетницима у кривичном поступку

13 Члан 36 Закона о поступању према малољетницима у кривичном поступку

14 Члан 38 Закона о поступању према малољетницима у кривичном поступку.

15 Правилник о евиденцији о изреченим кривичним санкцијама (Службени лист ЦГ, број 42/2012 од 31.07.2012 године донешен на основу члана 102 став 5 Закона о поступању према малољетницима у кривичном поступку. Правилник је донијело Министарство надлежна за спровођење и то Министарство правде и људских права

лица које је раније било осуђено, органу који учествује у поступку давања амнестије, помиловања, рехабилитације или о одлучивању о престанку правних последица осуде као и органима старатељства. Такође, једна од карактеристика казне малољетничког затвора је ако се за вријеме васпитне мјере од стране суда ирекне казна малољетничког затвора, васпитна мјера престаје са извршењем у оном тренутку када осуђени започне са издржавањем казне малољетничког затвора. Ако (Милошевић 9/2004: 657:672) пак за вријеме трајања васпитне мјере суд ирекне пунољетном лицу казну малољетничког затвора или казну затвора у трајању од најмање једне године, васпитна мјера престаје када ово лице започне са издржавањем казне.

Извршење казне малољетничког затвора, третман и погодности малољетника, примјену дисциплинских мјера или средстава принуде које се уређују одредбама члана 168. до члана 178. Закона о малољетницима у кривичном поступку треба посматрати као позитиван искорак јер се по први пут у Црној Гори предвиђа формирање у оквиру Завода за извршење кривичних санкција у Спужу, посебно Одјељење за малољетнике, чиме се прекида негативна пракса да малољетници издржавају казну малољетничког затвора у контакту са пунољетним лицима, због чега су судови у пракси избјегавали изрицање ових казни.

Помоћ након изласка малољетника са издржавања казне предвиђена је у посебној Глави закона (члан 180-182) гдје се посебна улога приписује Центру за ссоцијални рад али и Одјељење за малољетнике које је формирано при ЗИКС Подгорица.

Мјере безбједности у малољетничким кривичним правима Србије и Црне Горе.

Мјере безбједности су посебна врста кривичних санкција које се могу изрећи сваком учиниоцу кривичног дјела па и малољетнику који је учинио кривично дјело, додуше одређене мјере безбједности које предвиђају кривични закони посматране двије земље предвиђају у својим одредбама да се не могу све врсте мјера безбједности изрећи малољетном учиниоцу кривичног дјела. Мјере безбједности су специфичне врсте кривичних санкција које се одликују следећим карактеристикама: а) оне су средство за заштиту друштва од

криминалитета превентивно-специјалног карактера б) то су мјере којима се учиниоцу кривичног дјела одузимају или ограничавају одређена права и слободе, оне се примјењују против и мимо воље учиниоца што указује на њихов принудни карактер в) ове мјере прописане су у закону г) изриче их суду законом предвиђеном поступку д) основ примјене ових мјера јесте постојање опасног стања код учиниоца кривичног дјела које се испољава у могућности извршења кривичног дјела. У члану 79 КЗ РС систем мјера безбједности чини 11. мјера од којих су Обавезно психијатријско лијечење у здравственој установи, Обавезно психијатријско лијечење на слободи, обавезно лијечење наркомана и обавезно лијечење алкохоличара медицинске мјере лијечења и могу се изрећи малољетном лицу. С тим што се мјере обавезно лијечење алкохоличара и обавезно лијечење наркомана не могу ирећи уз васпитну мјеру упозоравања и усмјеравања. Другу групу чине мјере којима се учиниоцу одузимају одређена права или му се забрањује да врши одређене дјелатности јер их је злоупотребио и трећа група мјера има посебан превентиван карактер. Дакле, остале заштитне мјере су: Забрана вршења позива, дјелатности и дужности (не може се изрећи малољетном учиниоцу кривичног дјела), Забрана управљања моторним возилом, Одудимање предмета, јавно објављивање пресуде, протјеривање странца из земље, Забрана приближавања и комуникације са оштећеним и Забрана присуствовања одређеним спортским приредбама. Код одређених кривичних дјела у посебном дијелу Кривичног законика је прописано и: а) обавезно одудимање предмета, опојних дрога, оружја, предмета који су произведени кривичним дјелима против интелектуалне својине и б) забрана управљања моторним возилом код тешких дјела против безбједности јавног саобраћаја. Црногорски Кривични законик предвиђа девет мјера безбједности, све мјере безбједности као и Кривични законик Србије осим Забране приближавања и комуникације са оштећеним и Забране присуствовања одређеним спортским приредбама.

У црногорском Закону о поступању према малољетницима у кривичном поступку Мјере безбједности обавезно психијатријско лијечење и чување у здравственој установи (може да траје и дуже од изречене казне малољетничког затвора), Обавезно психијатријско лијечење

на слободи, Обавезно лијечење наркомана, Обавезно лијечење алкохоличара, одузимање предмета и протјеривање странца могу се изрећи малољетнику ако му је изречена васпитна мјера или казна малољетничког затвора. Извршење мјера безбједности предвиђено је чл. 179 Закона о малољетницима у кривичном поступку.¹⁶

Закључак

Малољетници су посебна категорија учинилаца кривичних дјела са посебним кривичноправним статусом. Свако друштво је заинтересовано за сузбијање свих кривичних дјела али и посебно оних тежих кривичних дјела у којима учествују и малољетници. Улога друштва у случајевима криминалитета је да усмјери своје легислативне механизме и систем институција како би утицали на правилно подизање и васпитање младих. Усвајањем закона о малољетницима и Србија и Црна Гора заокружиле су реформу система правосуђа у својим земљама. Подзаконски акти у Црној Гори нијесу донешени у складу са планираном динамиком због чега је одлагана примјена Закона уз чињеницу да у тужилаштвима нијесу постојали услови за саслушање малолетних учинилаца и жртава кривичних дјела у дијелу техничких капацитета.

Литература:

Голубовић В, (2001) Крвни деликти малољетника у Црној Гори, ОКТОИХ“, Подгорица, стр: 333-370.

Јовашевић Д, (2011) Малолетничко кривично право, Ниш: Правни факултет стр: 7-14

Јовашевић Д,(2010) Положај малолетника у кривичном праву, Ниш, Правни Факултет, стр: 67-72

Јовашевић Д, (2012) Кажњавање малолетникаа у новом кривичом праву Црне Горе, часопис Перјаник, Полицијска академија Даниловград, стр 24-32.

Јовашевић (2012) Кривично право, Правни факултет Ниш, стр: 365- 398

Јовашевић (2010) Кривично право, Номос, Београд, стр: 28-306

¹⁶ Суд који је донио одлуку којом је изречена мјера безбједности медицинског карактера упућује малољетника на извршење те мјере, прилагођавајући се узрасту и личности малољетника које се извршавају на основу посебног плана и програма поступања. Неке од ових мјера могу се извршити и у Одјељењу за малољетнике ако су за то обезбијеђени потребни услови или установи у којој се извршава Васпитна мјера.

Јовашевић Д, (2006) Основне карактеристике новог кривичног права Републике Србије, Зборник Свеучилишта Ријека v. 27, бр. 2, 1055-1087

Кокољ М, (1995) Специфичност казне малољетничког затвора, Копаоник, стр: 14-26.

Кокољ М, (1981) *Actiones liberae in causa*, Mostar, 1981

Стојановић З, Кривично право, ЦИД Подгорица, стр: 356-372

Перић О, (1982), О кажњавању малолетника, Правни живот, Београд, број 3 стр: 297-300.

Цвјетко Б, (2004), Законска и судска политика кажњавања малољетника и млађих пунољетника казном малољетничког кривичног затвора, Хрватски летопис за казнено право и праксу, загреб, број 2, стр: 841-865.

Шкулић М, (2010) Старосна граница способности за сношење кривице у кривичноправном смислу, Кримен (I), стр: 202- 227

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетника, (Сл. гласник, 85/2005).

Закон о поступању прама малољетницима у кривичном поступку (Службени лист ЦГ, број 64/11).

Правилник о евиденцији о изреченим кривичним санкцијама (Службени лист ЦГ, број 42/2012 од 31. 07. 2012 год.

FINES IN JUVENILE CRIMINAL LAW OF SERBIA AND MONTENEGRO

Summary

Juveniles are special category of perpetrators of criminal offenses with special criminal-judicial status. Every society is interested in combating of all criminal offenses but especially serious criminal acts in which minors are involved. The role of society in cases of criminality is to focus its legislative mechanisms and institutional system in order to influence the proper upbringing and education of youth. Through the adoption of the Law on Juveniles, Serbia and Montenegro have rounded out the reform of the judicial system in their countries.

By-laws in Montenegro have not been adopted in accordance with the planned dynamics, which is why the implementation of the Act was delayed, which goes with the fact that in the prosecutors' offices there were no conditions for hearing of juvenile offenders and victims of criminal acts when it comes to technical capacities.

PRIMJENA DRAMSKE SEKCIJE U RESOCIJALIZACIJI MALOLJETNIH DELINKVENATA

***Apstrakt:** Ovaj rad govori o inovacijama u radu sa maloljetnim prestupnicima koji su na izvršenju vaspitne mjere upućivanja u vaspitno-popravni dom u trajanju od minimalno 6 mjeseci, a najviše četiri godine. Jedna od tih inovacija u primjeni institucionalnog prevaspitnog tretmana jeste i dramska sekcija koja se pokazala kao sjajan metod rada sa prestupnicima, posebno u korekciji njihovih kriminogenih stavova i prihvatanja pozitivnih društvenih vrijednosti. U radu su predstavljena iskustva iz VPD-a Banja Luka, gdje se po prvi put u BiH na ovaj terapijski način radi sa maloljetnim prestupnicima i gdje je njihova resocijalizacija dala sjajne efekte upravo zahvaljujući ovom inovativnom načinu rada.*

***Ključne riječi:** dramska sekcija, maloljetni prestupnici, resocijalizacija, rehabilitacija, prevaspitni tretman.*

Uvod

Odjeljenje Vaspitno-popravni dom za mušku omladinu je posebno odjeljenje koje funkcioniše u okviru Kazneno-popravnog zavoda Banja Luka. Ovo Odjeljenje je počelo je sa radom 29. septembra 2006. godine i trenutno je jedino specijalizovano za izvršenje vaspitne mjere upućivanja u vaspitno-popravni dom za mušku omladinu u Republici Srpskoj.

Do stupanja na snagu Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku vaspitna mjera upućivanja u vaspitno-popravni dom je trajala od jedne godine do maksimalno pet godina. Stupanjem na snagu novog zakona 01. januara 2010. godine dužina provođenja vaspitne mjere je smanjena i ona trenutno traje od najmanje šest mjeseci, a najduže četiri godine. Koristeći iskustva savremenih naučnih dostignuća penologije, psihologije, pedagogije osnovni zadatak ove ustanove je rad sa mladim ljudima koji su posrnuli u svom odrastanju. Težište u radu ustanove je na prevaspitanju maloljetnika i njihovoj reintegraciji u društvenu sredinu. Glavnu ulogu u procesu prevaspitanja ima stručni tim službe za tretman.

Sa maloljetnicima svakodnevno radi multidisciplinarni tim koji čine: pedagog, psiholog, socijalni radnik, profesor fizičkog vaspitanja i profesor razredne nastave. U okviru tretmana maloljetnici pohađaju školu, obavljaju svakodnevne radne aktivnosti i obaveze, uključeni su u kulturne i sportske sekcije, posjećuju razne kulturne i sportske događaje (Selman i sar.,2012).

Pored stručnog tima koji pripada Službi tretmana u Odjeljenju rade i pripadnici službe obezbjeđenja koji provode 24 časa u kontaktu sa maloljetnicima.

Počeci rada ovog Odjeljenja su bili veoma teški, jer iako je fizički odvojeno od zatvora i maloljetnici i društvo na njega gledaju kao na dio zatvora. Mnogi problemi i dešavanja u zatvoru su se reflektovali na rad sa maloljetnicima. Smatralo se da će rehabilitacija i resocijalizacija biti uspješnija što se više sprovode represivne mjere.

Mnogi su vidjeli i doživljavali maloljetnike kao „nepopravljivu kategoriju“ smatrajući da ne treba trošiti mnogo energije i vremena na takvu populaciju. Međutim i samo ponašanje maloljetnika često je išlo na ruku takvim konstatacijama. Svakodnevno kršenje pravila kućnog reda, nesaradnja, nezainteresovanost, nerazvijene radne, kulturne i higijenske navike, agresivnost, vulgarno ponašanje i međusobno vrijeđanje otežavali su rad osoblja službe tretmana da nešto više naprave po pitanju njihove rehabilitacije. Ovakva situacija smatrala se normalnom za ovakav tip ustanova koje su društvu prije svega služile da sklone maloljetne prestupnike sa ulice kako ne bi neko vrijeme pravili nova krivična djela, te spriječili porast maloljetničke delikvencije.

Organizacija obrazovnog i vaspitno-korektivnog načina rada u VPD-u Banja Luka

Rehabilitacija i resocijalizacija maloljetnika je u ovakvim ustanovama u drugom planu, jer je osnovni zadatak zaposlenog osoblja bezbjednost što nije u skladu sa svrhom izrečene vaspitne mjere. Jedina ustanova koja uspijeva da promjeni ovakav način rada, kao i sam odnos prema maloljetnim prestupnicima je Odjeljenje Vaspitno – popravni dom u Banja Luci, te ćemo iz tog razloga posebnu pažnju posvetiti novom pristupu u tretmanu koje sprovodimo u radu sa maloljetnim izvršiocima krivičnih djela (Macanović, Nadarević, 2014).

Cjelokupna organizacija obrazovnog i vaspitno korektivnog rada u Odjeljenju Vaspitno-popravni dom zasnovana je na krutom sistemu koji pokušava da nametne društvene norme i vaspitno obrazovne zadatke uz pomoć sredstava prisile ne uzimajući u obzir potrebe, želje i interesovanja vaspitanika (Davidović, 1983). Iskustva sličnih ustanova iz okruženja nisu takođe postigle uspjeh nametanjem pravila i uslovljavanjem, jer su maloljetnici odbacivali autoritet i prisilu. Međutim i pored takvih iskustava još strožiji režim se pokušavao nametnuti u vaspitno – popravnim ustanovama, bez obzira na krajnji ishod (Nikolić, 2005).

Poznato je da djeca sa izraženim asocijalnim ponašanjem odbacuju autoritet bilo da se radi o roditeljima, socijalnom radniku, policajcu ili vaspitaču, te da je uobičajno da se pravila nametnuta od ovih osoba odbacuju, jer se te osobe ne nalaze u njihovom svjetu kvaliteta. Razlog je jednostavan, njihov rad i metode zasnovane na prisili i kažnjavanju stvaraju odbojan stav što uzrokuje asocijalno ponašanje. (Radovanović, 2007).

Maloljetna lica koja se nalaze u vaspitno-popravnim domovima su nedobrovoljni klijenti i često odbacuju svaki vid ubjeđivanja da svojim radom, zalaganjem i promjenom stavova mogu pomoći prvo sebi, pa onda i drugima, te da će po izlasku iz doma biti prihvaćeni i zbrinuti od strane odgovarajućih službi društvene zajednice. U svojim razmišljanjima maloljetnici ne kriju da su potpuno svjesni činjenice da se društvo neće previše baviti njima kada izađu na slobodu, te da su svjesni toga da će biti prepušteni sami sebi i da jedino razumijevanje i pomoć očekuju od njih sličnih, a to znači povratak starim navikama, starom društvu i starim oblicima ponašanja. Takva razmišljanja i stavovi otežavaju svaki vid prevaspitnog rada (Macanović, 2007).

Socijalna i ekonomska kriza, te cjelokupna situacija u našem društvu teško mogu pružiti novu šansu, već ranije etiketiranim mladim ljudima koji žele krenuti iz početka.

Međutim, želeći da pomognemo upravo tim mladim ljudima koji su etiketirani od strane društva pokušavamo Odjeljenu Vaspitno – popravnom domu Banja Luka da raznim prevaspitnim metodama i inovativnim pristupima korigujemo njihove stavove i ponašanje. Svi pristupi u prvi plan stavljaju maloljetnika i njegove potrebe, želje i interesovanja. Tako su nastale i opstale brojne sekcije koje su zajedno vodili vaspitači i volonteri, ljudi koji su željeli pomoći takvoj djeci, biti im podrška i uzor kako se može

uspijeti u životu ponašajući se na društveno prihvatljiv način. Međutim da bi se ovakav model prevaspitnog tretmana sprovodio trebalo je vremena da se jedna zatvorena i izolovana ustanova otvori i omogući ulazak ljudima-entuzijastima spremnim da budu saradnici vaspitačima na njihovom mukotrpnom putu da od delikventa napravi moralno osviještenog čovjeka. Mnogi poznati glumci, pjevači i sportisti su posjećivali maloljetnike, te kroz razgovore i direktan rad sa njima volontirajući pomogli stručnom osoblju unaprijeđujući dotadašnji prevaspitni tretman.

Svake sedmice vaspitno popravni dom su posjećivali poznati sportisti, glumci, slikari, muzičari, ali i njihovi vršnjaci iz obližnjih osnovnih i srednjih škola koji su se družili sa maloljetnicima i takmičili u raznim sportskim aktivnostima. Tako su nastajale mnoge sekcije: likovna, literarna, muzička, dramska, kulinarska sekcija, sekcija za izradu nakita, informatička i novinarska sekcija, koje postoje i provode se i danas zavisno od afiniteta maloljetnika.

Brojne sekcije i aktivnosti koje su uvedene a postoje i danas su omogućile maloljetnicima da se kreativno izraze što se pozitivno odrazilo i na njihovo ponašanje.

Raznovrsnim aktivnostima, metodama i tehnikama, pa i dramskom ekspresijom što je i akcenat u ovom radu, moguće je otkrivati zanemarene i potisnute sposobnosti, razvijati ih i dalje nadograđivati iskustvenim učenjem, omogućavajući ovim mladim ljudima koji su rasli i živjeli suočeni sa brojnim otežavajućim okolnostima da pronađu svoje mjesto u socijalnom okruženju u kojem će znati i moći razvijati se u zadovoljniju i uspješniju osobu.

Dramsko vaspitanje kao dio tretmanskih intervencija

Pod dramskim vaspitanjem se podrazumijeva skup metoda poučavanja i učenja koje se koriste dramskim izrazom kao čovjekovom sposobnošću kojom se on služi tokom sazrijevanja i odrastanja. Dramski izraz podrazumijeva svaki oblik izražavanja u kojem su stvarni ili izmišljeni događaji predstavljeni pomoću odigranih uloga i situacija. Dramsko vaspitanje nema svoj isključiv cilj profesionalno bavljenje dramskom umjetnošću. Ono prije svega, odgaja za život, podučava kroz doživljeno iskustvo, njegovo raščlanjivanje ili razmišljanje o njemu (Lugomer, 2012).

Primjena dramskog vaspitanja u ovakvoj ustanovi je značajna jer ima cilj da prije svega odgaja za život, podučava kroz doživljeno iskustvo. Pogodno je za intervenciju u socijalizacijskom procesu mladih osoba, jer učesnici u dramskoj sekciji imaju priliku doživjeti iskustvo neuspjeha, sukoba sa okolinom, kršenja pravila, pogrešnog izbora, mogućih posljedica određenih postupaka, ali u uslovima zaštice i bezuslovne podrške.

Na taj način maloljetnici uče, ulazeći u uloge i situacije, ono što bi jednom morali naučiti u realnim situacijama i to često sa vrlo teškim posljedicama stvarnih neuspjeha, promašaja i udaljavanja od konstruktivnih i socijalno prihvaćenih oblika ponašanja ili funkcionisanja.

Rad u području dramske ekspresije omogućava maloljetnicima da nauče pravilno izraziti sebe (govorno, tjelesno, emotivno) ali i da budu spremni da prihvataju i druge.

Ona pridonosi učenju komunikacijskih vještina, razvijanju kreativnosti na polju socijalnih odnosa, samoupoznavanju i upoznavanju drugih, ali i doživljaju vlastite uspješnosti, samopotvrđivanja i socijalne potvrde onih sposobnosti koje su bile sakrivene i potisnute. I što je najvažnije to omogućava doživljaj sreće u zajedništvu što je suprotno ranijim životnim iskustvima ovih mladih ljudi. Sreća sa drugim umjesto na račun drugih kao prava sreća konačni je pravi cilj ljudskih nastojanja i kako god bila formulisana postaje novi duhovni pokretač kvalitetnijeg razvoja ove djece.

Znajući da djeca i mladi vole kada imaju pozitivnu pažnju i potreban im je osjećaj da ih volimo i cijenimo veoma je bitan način na koje provode vrijeme. Maloljetni prestupnici su svoje slobodno vrijeme provodili stihijski i neorganizovano, što je rezultiralo razvijanjem poremećenog vrijednosnog sistema i kršenjem društvenih normi.

Temeljno polazište u dramskom radu sa djecom i mladima sa poteškoćama u ponašanju je pružiti mogućnost svakom djetetu da maksimalno razvije svoju ličnost u fizičkom, psihičkom i socijalnom aspektu uprkos zdravstvenim, psihofizičkim i/ili socijalnim poteškoćama koje posjeduje. Korištenjem dramske ekspresije vrlo brzo se postižu veoma vidljivi pomaci u mijenjanju stavova, a onda i ponašanja pojedinaca u smislu otvaranja, preovladavanja strahova, razvijanja percepcije i autopercepcije, prihvaćanja i uključivanja, jačanja samopoštovanja, izgradnje poželjne slike o sebi, razvijanja poštovanja, uzajamnosti i tolerancije.

Primjena dramskih tehnika u radu sa djecom sa poteškoćama u zadovoljavanju potreba i sukobu sa zakonom pokazuje da se dramskim radom oslabadaju kapaciteti i resursi koji, s obzirom na specifične i otežane uslove sazrijavanja i odrastanja uzrokovani organskim i /ili socijalnim odstupanjem, često ostaju blokirani ili neprepoznati u socijalnoj sredini u kojoj dijete odrasta (Bojović, 2013).

Predstava «Hoću kući»

Nekoliko odlazaka u pozorište, posjete glumaca i razgovori sa maloljetnicima zainteresovali su iste da i sami glume. U aprilu 2007. godine počela je sa radom i dramska sekcija. Motivacija maloljetnika za glumom je postepeno opadala iz razloga što je veći broj polaznika bio polupismen i nije mogao da savlada tekst koji je bio predviđen u predstavi. Nakon nekoliko mjeseci bezuspješnog rada došli smo na ideju da napravimo predstavu u kojoj će maloljetnici glumiti i pričati svoju životnu priču. Ideju je podržao i student akademije dramske umjetnosti koji je izrazio želju da kao volonter pomogne u realizaciji ovog projekta.

Ubrzo je napravljena vizija kako bi predstava trebala da izgleda, a ideja je potekla iz tada poznatog rijalitija «Big brother». Maloljetnici su prihvatili ovu ideju i počeli da pripremaju predstavu. Pripreme za predstavu trajale su šest mjeseci. Sam naziv predstave «Hoću kući» predložili su sami maloljetnici a u predstavi su zajedno glumili maloljetnici, vaspitači i pripadnici službe obezbjeđenja.

Predstava maloljetnika Odjeljenja Vaspitno-popravnog doma pod nazivom „Hoću kući“ je imala za cilj da maloljetne delikvente uvede u svijet kreativnosti i afirmacije onih sadržaja koji im do dolaska u dom bili nepoznati. Rad na ovom projektu nije bilo moguće vezati za neki određen tekst zbog niskog obrazovnog nivoa većine maloljetnika, te je cijeli projekat zamišljen u formi njihovih ispovijesti. Radnja predstave je bila smještena u „Kuću Velikog brata“ kako bi pred gledaocima ismijali taj virtelni svijet koji nam se plasira sa malih ekrana. U predstavi „Hoću kući“, „Veliki brat“ kidnapuje maloljetnike i dovodi ih bez njihove saglasnosti u svoje odaje. U kući „Velikog brata“ maloljetnici su imali nastupe uživo iz ispovjedaonice u kojoj su gledaoci slušali njihove najiskrenije ispovijesti.

Maloljetnici su govorili o svojim životnim putevima koji su zaista bili potresni. Neki od njih su svoje životne nedaće ispričali i na duhovit način, tako da je predstava imala i notu satiričnosti ili komičnosti. Na kraju, predstave svi učesnici su imali i muzičko-scenski nastup u kojem su mogli pokazati i sklonost ka plesu, muzici i recitaciji. Predstava se završila pjesmom, a pod nazivom „Hoću kući“ koja je na simboličan način ukazala na put kojim oni žele da idu.

Glumeći u predstavi zajedno sa svojim vaspitačima oni su publici slali jasnu poruku: „**Dajte nam novu šansu!**“ Na ovaj način su pokazali da žele promjenu, da prihvataju sankciju za svoje ranije ponašanje, ali isto tako da su spremni da se nose sa novim izazovima nakon izlaska iz doma kako bi započeli život iz početka.

Prvi put predstava je izvođena u januaru 2008. godine za zaposlene u Kazneno-popravnom zavodu Banja Luka. Nakon toga predstava je izvođena još pet puta i to u osnovnim školama i na Pravnom fakultetu u Banja Luci.

Dramska sekcija i resocijalizacija prestupnika

Uključivanjem u rad dramske sekcije maloljetnicima je pružena šansa da pokažu drugu stranu svoje ličnosti. Radi se o inovaciji u prevaspitnom tretmanu u kojoj maloljetnik govori o svom ranijem ponašanju, sam uviđa i identifikuje greške i posljedice takvog ponašanja, te sam planira i traži riješenja za svoj budući život. Vaspitač je voditelj koji prati i usmjerava maloljetnika, ohrabruje ga i podržava, motivišući ga da u predstavi povрати samopouzdanje u sebe, svoje sposobnosti i vrijednosti koje posjeduje. Ovo je je još jedan način na koji stvaramo partnerske odnose u tretmanu. Takođe, inovacija ima terapeutsku ulogu u tretmanu, jer utiče na rehabilitaciju maloljetnih delinkvenata. Polazi se od potreba i interesovanja maloljetnika i kroz uključivanje u jednu od sekcija spovode se aktivnosti koje uz pomoć raznih metoda i pristupa utiču na korekciju ranijih stavova i ponašanja. Ovakav prevaspitni pristup u radu sa maloljetnim delinkventima ima vaspitnu, obrazovnu, razvojnu, estetsku i moralnu funkciju. Svakako da iskustvo sa dramskom sekcijom ukazuje koliko ovakva inovacija u radu sa maloljetnim prestupnicima može biti važan faktor u njihovoj rehabilitaciji.

Bez obzira na njihovo ranije ponašanje, krivična djela koja su počinila, oni su ipak djeca koja zaslužuju drugu šansu. Zato i ova inovacija, ovo iskustvo u radu sa maloljetnim delinkventima ima posebnu vrijednost i posebnu ulogu u njihovom prevaspitanju. Ovakav pristup pokazuje humanu stranu ovakve ustanove, a ujedno pokazuje i sve one vrijednosti koje čovjek mora da posjeduje. Takođe, navedena iskustva ukazuju da uspješna resocijalizacije maloljetnih delinkvenata zavisi od kvaliteta prevaspitnog tretmana, kao i prilagođavanja istog pojedinačnim potrebama vaspitanika. Takav tretman zasniva se na toleranciji, partnerskim i demokratskim odnosima, kao i principima individualizacije i humanizacije.

Činjenica da je od prve grupe maloljetnika koja je izvela predstavu nakon obustave vaspitne mjere i odlaska iz doma samo jedan maloljetnik ponovo nastavio sa činjenjem krivičnih djela dovoljno govori o uspješnosti njihove resocijalizacije. Svakako da ovakva iskustva u radu sa maloljetnim delinkventima treba i dalje unapređivati, ali i primjenjivati i kod osuđenih lica u zatvorskim ustanovama kao sastavni dio prevaspitnog tretmana.

Zaključak

Kroz primjenu dramskih tehnika i dramske ekspresije u radu sa navedenim grupama djece sa poremećajima u ponašanju i funkcionisanju ovim mladim ljudima je ponuđen novi, drugačiji obrazac ponašanja, razmišljanja i međusobnog komuniciranja od onoga što su u najvećoj mjeri tokom svog života iskusili, razvijali i usvajali. Iskustva iz VPD-a Banja Luka potvrđuju ovu konstataciju. Svakako da ovakav način rada može doprinijeti korigovanju njihovih kriminogenih stavova i iskustava, te uticati na stvaranje pozitivnih obrazaca ponašanja. Želeći da maloljetnim prestupnicima pružimo novu šansu, novi početak sa neizvjesnom budućnosti u zemlji kao što je Bosna i Hercegovina nastojimo prati svetske trendove te obogaćivati i uvoditi novije pristupe u prevaspitnom radu sa maloljetnim delinkventima u Odjeljenju Vaspitno-popravni dom u Banja Luci. Jedna od inovacija svakako je i dramska sekcija u kojoj su maloljetnici pokazali drugu stranu svoje ličnosti, onu pozitivnu koja želi promjenu i novu životnu šansu. Upravo iznijeta iskustva u ovom radu ukazuju da treba vjerovati u ove mlade ljude koji su zaboravljeni od mnogih, poštovati njihovu ličnost, vratiti im samopouzdanje i pružiti im ljubav koja im nedostaje. Predstava „Hoću kući“ je istinita priča vaspitanika iz VPD Banja Luka koja je izmjenila odnos mnogih prema maloljetnim delinkventima i stvorila društvenu mrežu ljudi i institucija koji danas žele da pomognu ovoj djeci.

Literatura:

1. Bojović, D. (2013). List društva psihologa Srbije, broj 370.
2. Davidović, D. (1983) *Osnovi penologije*. Beograd: Defektološki fakultet.
- Lugomer, V. (2012). Dramski odgoj u nastavi, Školske novine, <http://www.hedo.hr/> pristupljeno 10.07.2016.
3. Macanović, N. (2007). Voditeljsko upravljanje u funkciji resocijalizacije šticećenika vaspitno – popravnog doma. *Naša škola*. br.3-4, str.125-134.
4. Macanović, N., Nadarević, D. (2014). *Penaloška andragogija*. Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjedonosna, sociološka i kriminološka istraživanja.
5. Nikolić, Z. (2005). *Penološka andragogija sa metodikom prevaspitanja*. Beograd:Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
6. Pravilnik o kućnom redu za izvršenje vaspitne mjer upućivanja u vaspitno-popravni dom. Službeni glasnik RS 31/12.

7. Pravilnik o kućnom redu za izvršenje vaspitne mjer upućivanja u vaspitno-popravni dom. Službeni glasnik RS 31/12.
8. Radovanović, D. (2007). *Poremećaji ponašanja i prestupništvo mladih*. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
9. Selman, DŽ., Mitrović, LJ., Uletilović, D. Mirkonj, N., i Šain, D. (2012). *Maloljetnici u krivičnom postupku sa zbirkom propisa iz oblasti maloljetničkog pravosuđa*. Banja Luka: Ministarstvo pravde Republike Srpske i Unicef.
10. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske. 2010. Službeni glasnik RS, 13/19.

APPLICATION OF DRAMA CLUB IN RESOCIALIZATION OF JUVENILE DELINQUENTS

Summary

This paper is about innovation in dealing with juvenile offenders who are on the execution of the educational measure of committal to a correctional institution for a period of at least 6 months to a maximum of four years. One of these innovations in the application of institutional educational treatment is the drama club, which proved to be a brilliant method of working with offenders, especially in the correction of their criminogenic attitudes and acceptance of positive social values. The paper presents experiences from Juvenile Prison Banja Luka, where for the first time in BiH is conducted this therapeutic way of working with young offenders and where their social reintegration give great effects precisely thanks to this innovative mode.

Keywords: *drama section, juvenile offenders, social reintegration, rehabilitation, correctional treatment.*

Prof. dr Jagoda Petrović

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci
jagodapetrovic@yahoo.com

UDK: 347.9:343.915

Pregledni rad

Dunja Đurković

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci
alikiidj@gmail.com

MEDIJACIJA I MALOLJETNIČKA DELINKVENCIJA

***Apstrakt:** Medijacija je metoda konstruktivnog, strukturiranog i dobrovoljnog rješavanja sporova. Kao takva, pripada modelu restorativne pravde. U Bosni i Hercegovini medijacija se primjenjuje je od 2004. godine. Postavlja se pitanje koliko se medijacija primjenjuje u maloljetničkom pravosuđu i kakvu ulogu imaju centri za socijalni rad. Istraživanje na području Banjaluke pokazalo je sljedeće: nedovoljna primjena medijacije u maloljetničkom pravosuđu, nedovoljna obučenost stručnjaka i značajna uloga centara za socijalni rad. U skladu s tim, preporuke su: promocija medijacije, obuka za medijaciju, saradnja nadležnih ustanova i organizacija.*

***Ključne riječi:** medijacija, restorativna pravda, socijalni rad, maloljetnička delinkvencija,*

UVOD

Medijacija (lat. *mediare* – posredovanje, *medius* – nepristrasan, neutralan) je metoda konstruktivnog, strukturiranog i dobrovoljnog rješavanja sporova. U BiH se primjenjuje od 2004. godine, kada su realizovani pilot projekti u Osnovnom sudu u Banjaluci i Opštinskom sudu u Sarajevu, a od 2007. godine provodi se u skladu sa Zakonom o postupku medijacije (Službeni glasnik BiH, 37/04). Zakonom o prenosu poslova medijacije na udruženje medijatora iz 2005. godine ovlaštenje za obavljanje poslova medijacije preneseno je na Udruženje medijatora BiH. Ovaj postupak pokazao se efikasnim naročito u rješavanju privrednih i radnih sporova, te u parnicama vezanim za imovnu, podjelu bračne tekovine i sl.

Postavlja se pitanje koliko se medijacija primjenjuje u suzbijanju i preveniranju maloljetničke delinkvencije i kakvu ulogu u tome imaju centri za socijalni rad. U sistemu maloljetničkog pravosuđa, fokus se tradicionalno stavlja na počinjeno djelo i kaznu kojom će se počinitelj sankcionirati. Počinitelj i „žrtva“ počinjenog krivičnog djela nalaze se u drugom planu. Cilj medijacije u oblasti maloljetničkog pravosuđa jeste da obezbijedi postupak u kom će se maksimalno zaštititi prava maloljetnika, ali i omogućiti im da shvate posljedice učinjenog djela, što vodi ka promjeni neprihvatljivog ponašanja. Pretpostavka je da uočavanje i prihvatanje odgovornosti za počinjeno djelo, kao i nadoknada štete žrtvi dovodi do smanjenja recidivizma kod maloljetnika. Treba imati u vidu da neke osobenosti maloljetničkog doba pogoduju devijantnom ponašanju, a među njima su znatiželja, traganje za novim iskustvom, potreba za (samo) dokazivanjem i dr. Zbog toga, maloljetnici nisu uvijek svjesni posljedica svog ponašanja, a klasični tretmani maloljetnika kroz krivični postupak mogu negativno da se odraze na njihov razvoj. Klasični institucionalizovani oblici reakcije na maloljetnika kao učinioca krivičnog djela i sudski postupci, mogu pogodovati recidivizmu maloljetnika (Pigmalionov efekat, stigmatizacija). Istovremeno, oni ne razvijaju potpunu odgovornost za učinjeno krivično djelo.

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, kao osnovni zakonodavni okvir koji se tiče maloljetničkog pravosuđa, propisuje *vaspitne preporuke*. One su kao neki vid medijacije, alternativa rigidnim tradicionalnim sankcijama i postupku. Za razliku od tradicionalnog retributivnog modela, koji krivično djelo posmatra kao akt protiv države, a mjere u cilju kažnjavanja povrede zakona, koncept restorativne pravde promovira aktivniji pristup žrtve u krivičnom postupku i humanije postupanje sa počiniocem krivičnog djela. Takođe, daje priliku žrtvi i zajednici da učestvuju u procesu rehabilitacije učinioca.

RETRIBUTIVNA I RESTORATIVNA PRAVDA, DIVERZIONI MODEL I VASPITNE PREPORUKE

Retributivno pravosuđe je tradicionalni model postupanja u slučajevima kriminaliteta mladih. Težište se stavlja na krivično djelo i učinioca koji se kažnjava za počinjeno krivično djelo, dok se u drugi plan stavlja žrtva, razvijanje osjećaja odgovornosti učinioca krivičnog djela prema

počinjenom djelu, žrtvi i zajednici. Žrtva, koja je predstavljena posredstvom tužioca, ima pasivnu ulogu. Prema ovom modelu, krivično djelo je akt protiv države, te su i mjere djelovanja usmjerene ka kažnjavanju tog akta, dok su stvarne potrebe žrtve, pa i učinioca krivičnog djela, zanemarene. Ovaj model ne omogućava uspostavljenje odnosa između suprostavljenih strana u sukobu (žrtve i počinioca krivičnog djela) u kome bi moglo da se ispolji kajanje i praštanje.

Restorativno pravosuđe je humaniji pristup rješavanju konflikta između dviju strane do koga je došlo zbog djela počinjenog na štetu druge osobe. Ovaj model ukazuje na to da krivično djelo uzrokuje povredu ljudi i zajednice, a ne samo zakona i zakonskih propisa, te insistira da pravda ublaži povrede. Pritom, obje strane imaju mogućnost učešća u procesu. Restorativno pravo insistira na popravljaju pričinjene štete i vraćanju situacije u stanje koje je prethodilo krivičnom djelu, u mjeri u kojoj je to moguće. Šteta nije samo materijalna, nego uključuje fizički i psihički bol, izgubljeno samopouzdanje, ugroženu sigurnost, strah da će osoba ponovo postati žrtva krivičnog djela itd. (Simendić, 2006). Osnova restorativne pravde je izbalansiran fokus na žrtvu, počinioca i zajednicu, a krajnji cilj je iznalaženje rješenja koje će donijeti popravljjanje štete, pomirenje i sprečavanje ponovnog činjenja krivičnog djela (Uletilović, 2008). Počinilac treba da uputi izvinjenje uz iskreno kajanje, osjećaj stida i odgovornosti, što u krajnjoj instanci void ka reintegraciji počinioca u zajednicu i sprečavanju recidivizma. U odnosu na žrtvu, cilj je procjena i popravljjanje štete, uz mogućnost davanja oprostaja delinkventu. Korist koju zajednica ostvaruje kroz ovaj proces jeste uspostavljanju predašnjeg stanja.

Diverzioni model (eng. diversion - odvrćanje) se zasniva na principima restorativnog pravosuđa i predstavlja proces u kome se mladi, koji dođu u sukob sa zakonom, tretiraju van formalnog sistema krivičnog pravosuđa, pri čemu su to maloljetni prestupnici koji prvi put dolaze u sukob sa zakonom ili lakši prestupnici. (Uletilović, 2008)

Vaspitne preporuke su diverzioni model reakcije na kriminalitet mladih. Domaće zakonodavstvo je osnov za primjenu vaspitnih preporuka našlo u međunarodnim ugovorima i dokumentima, prije svega, u članu 40.1 Konvencije UN o pravima djeteta, te Pekinškim pravilima (pravilo 11.1.). U našem zakonodavstvu, a u skladu sa Konvencijom UN-a o pravima

djeteta i drugim međunarodnim dokumentima, ali i preporukama Komiteta za prava djeteta, izvršene su značajne izmjene. Prvenstveno usvojen je Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku (Službeni glasnik RS broj 13/10), te niz pratećih akata, od kojih je najznačajnija Uredba o primjeni vaspitnih preporuka prema maloljetnicima (Službeni glasnik RS broj 10/10). Suština novih zakonskih rješenja jeste u preusmjeravanju maloljetnih počmilaca krivičnih djela u alternativne procedure, kako bi se izbjegli negativni efekti na ličnost maloljetnika i njegov pravilan psihosocijalni razvoj. Ideja je da maloljetnik, u kontaktu sa oštećenim, shvati posljedice učinjenog djela, pokaje se i preuzme odgovornost za ono što je učinio. Ovakve procedure izbjegavaju efekat stigmatizacije djeteta, koja može biti snažan rizični faktor, te djeluju kao prevencija recidivizma. Vaspitne preporuke mogu se izreći bez formalnog suđenja, a može ih izreći tužilac, odnosno sudija bez pokretanja postupka. Njima se izbjegava vođenje krivičnog postupka prema maloljetnicima koji su počinili lakša krivična djela i primjenjuju se u svrhu specijalne prevencije. Data je mogućnost i organima policije da maloljetniku izreknu mjeru policijskog upozorenja, kao jedan vid alternativnog postupka. Policijsko upozorenje može izreći ovlašteno službeno lice sa posebnim znanjima, uz odobrenje tužioca.

Mogućnost izricanja vaspitne preporuke, kao mjere van formalnog krivičnog postupka, podrazumijeva da je za predmetno krivično djelo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina, te priznanje krivičnog djela i spremnost na izvinjenje i pomirenje sa oštećenim. Takođe, izuzetno se mogu izricati i za krivična djela za koja je propisana kazna teža od pet godina uz ispunjenje određenih uslova (primjena načela oportuniteta i princip srazmjernosti). Vaspitne preporuke mogu biti: lično izvinjenje oštećenom, naknada materijalne štete, rad za opšte dobro u korist humanitarne organizacije ili lokalne zajednice, prihvatanje određenog zaposlenja (cilj je socijalna integracija maloljetnika i razvijanje svijesti o neophodnosti ponašanja u skladu sa društvenim normama), liječenje u određenoj zdravstvenoj ustanovi i posjećivanje vaspitnih, obrazovnih, psiholoških i drugih savjetovališta.

Pomenuti zakon predviđa i neke novine, kao što je obavezna edukacija i licenciranje svih učesnika u krivičnom postupku koji se vodi za maloljetnike. Odnosno, predstavnici centara za socijalni rad, policije, tužilaštva, sudova, advokata, medijatora i dr. moraju proći specijalističku obuku koja se

odnosi na postupanje sa maloljetnicima u krivičnom postupku. Primjena vaspitnih preporuka uslovljena je saradnjom svih formalnih i neformalnih sistema i organa koji su uključeni na preventivnom djelovanju u cilju smanjena maloljetničkog prestupništva, kao i rad sa maloljetnicima koji imaju poremećaj u ponašanju (saradnja roditelja, obrazovnih institucija, humanitarnih organizacija, organa starateljstva i dr.). Svrha vaspitnih preporuka jeste specijalna prevencija, izbjegavanje negativnih efekata krivičnog postupka (stigmatizacija), aktivno učešće maloljetnika i jačanje njegove odgovornosti za sopstvene postupke, te uspješnija rehabilitacija.

PRIMJENA MEDIJACIJE U TRETIRANJU MALOLJETNIH PRESTUPNIKA U PRAVOSUDNOM SISTEMU

Polazeći od toga, da medijacije uopšte, pa i u maloljetničkom pravosuđu, na području BiH još uvijek nije dovoljno zastupljena, baš kao što su i njeni efekti nedovoljno popularizovani, u ovom radu će se ukratko prikazati rezultati istraživanja u čijoj realizaciji je učestvovali grupa polaznika poslijediplomskog studija socijalnog rada na Fakultetu političkih nauka.

Predmet istraživanja je primjena medijacije, kao alternativne metode tretiranja maloljetnih prestupnika u pravosudnom sistemu, s posebnim osvrtom na ulogu centra za socijalni rad.

Cilj je bio da se ispita da li je i u kojoj mjeri medijacija prisutna u maloljetničkom pravosuđu, koje su olakšavajuće okolnosti i problemi u sprovođenju ovog postupka, te kakav je uloga pojedinih učesnika, a posebno centra za socijalni rad.

Značaj istraživanja ogleda se u dobijanju podataka o okolnostima koje su od koristi za utvrđivanje nivoa i kvaliteta primjene medijacije u maloljetničkom pravosuđu, o implementaciji ovog postupka u oblasti prestupničkih ponašanja mladih, o aktivnostima i ulozi relevantnih institucija i organizacija, te o obučenosti i kadrovskoj ili materijalnoj osposobljenosti centra za socijalni rad i Udruženja medijatora da odgovori na potrebe za uslugama medijacije o ovoj oblasti. Takvi podaci mogu poslužiti kao okvir za unapređenje, poboljšanje i standardizaciju usluga medijacije u oblasti maloljetničkog prestupništva, te za usklađivanje aktuelnih postupaka medijacije sa zakonskim okvirom koji reguliše ovu oblast.

Budući da se radi o kvalitativnom istraživanju, osnovna istraživačka pitanja bila su:

- Da li se medijacija dovoljno primjenjuje u oblasti maloljetničkog pravosuđa?
- Da li su osobe koje treba da sprovedu medijaciju u dovoljnoj mjeri osposobljene i obučene za provođenje ovog postupka?
- Kakva je uloga pojedinih nadležnih ustanova, a posebno centra za socijalni rad u medijaciji u kojoj učestvuju maloljetni prestupnici?

Metode i tehnike, odabrane za realizaciju istraživanja su metoda ispitivanja putem intervjua i metoda analiza sadržaja (dokumenata). Intervju je obavljen s ciljem prikupljanja relevantnih podataka koja se odnose na opšte poznavanje primjene medijacije u sistemu maloljetničkog pravosuđa, te na ulogu institucija čiji su predstavnici intervjuisani. Nakon pribavljanja osnovnih informacija pružena je mogućnost intervjuisanim službenim licima da prošire opseg informacija o oblasti medijacije ističući određene segmente koji, možda, nisu predviđeni podsjetnikom za razgovor, a smatraju se važnim za oblast maloljetničkog pravosuđa i alternativnih metoda tretmana maloljetnika. Analiza dokumentacije obuhvatila je proučavanje relevantnih i dostupnih zapisa vezanih za sprovedene postupke medijacije u oblasti maloljetničkog pravosuđa s ciljem utvrđivanja toka postupka medijacije i ulogom različitih učesnika u tom postupku.

Populaciju istraživanja čine institucije, organizacije i udruženja relevantne za sprovođenje postupka medijacije u oblasti maloljetničkog pravosuđa, tj. njihovi ovlašteni predstavnici, kao i raspoloživa dokumentacija.

Uzorak čine predstavnici Centra za socijalni rad Banjaluka angažovani na poslovima maloljetničke delinkvencije, kao organa starateljstva i obaveznog učesnika medijacije kada je riječ o maloljetnim licima, zatim predstavnici MUP-a, tj. CJB Banjaluka angažovani u radu sa maloljetnim prestupnicima, kao početna karika u lancu sankcionisanja maloljetnih prestupnika, te predstavnici Udruženja medijatora BiH, kao krovnog udruženja za primjenu medijacije u ovoj oblasti. Intervjuisan je i Ombudsman za djecu s ciljem prikupljanja podataka o primjeni i poštovanju dokumenata koja se tiču zaštite prava djece i maloljetnika.

Istraživanje je sprovedeno na teritoriji grada Banjaluka. Izbor lokacije opredijelila je činjenica da je u Banjaluci još 2004. godine proveden pilot projekat medijacije u Osnovnim sudu i da se radi o gradu koji ima razvijene institucionalne kapacitete koji bi trebalo da budu osposobljeni i za primjenu medijacije.

Rezultati istraživanja su prikazani kroz analizu obavljenih intervjuja, koji su potkrijepljeni prikazom dostupnih „slučajeva“ uspješno ili djelimično uspješno sprovedene medijacije u oblasti maloljetničkog prestupništva.

S obzirom na činjenicu da se policijski službenici prvi susreću sa maloljetnim delinkventom, razgovor sa predstavnikom CJB Banjaluka iz odjela za poslove sa maloljetnim delinkventima omogućio je uvid u rad ovlaštenih službenika na ovom polju. Velike promjene su se desile stupanjem na snagu Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, tačnije početkom 2011. godine. Maloljetnog delinkventa smije privedi i ispitivati isključivo inspektor ili policijski službenik koji je za to posebno edukovan. Djeca, do 14 godina starosti, koja počine krivično djelo ili prekršaj nisu krivično i prekršajno odgovorna za učinjeno. U slučaju da dijete počini teže krivično djelo inspektor piše izvještaj i šalje ga Tužilaštvu koje, nakon obrade, izvještaj šalje Centru za socijalni rad i obično bude izrečena odgovarajuća mjera pojačanog nadzora. Za mlađe maloljetnike dobi od 14 do 16 godina starosti se izriču vaspitne preporuke ili mjere vanzavodskog karaktera. Kada su u pitanju stariji maloljetnici (16 do 18 godina starosti) mogu se izreći i vaspitne preporuke, mjere vanzavodskog ali i zavodskog karaktera i u najtežim slučajevima i mjera maloljetničkog zatvora. Novina u postupanju sa maloljetnim delinkventima jeste mogućnost izricanja policijskog upozorenja maloljetniku u slučajevima kada je počinio krivično djelo sa zaprijećenom novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine, kada je dao priznanje da je počinio krivično djelo, kada je priznanje dao slobodno i dobrovoljno, kada postoji dovoljno dokaza da je maloljetnik učinio krivično djelo i kada prema maloljetniku nije ranije izricano policijsko upozorenje, primijenjena vaspitna preporuka ili izricana krivična sankcija. Izvještaj sa prijedlogom izricanja policijskog upozorenja se šalje tužiocu na odobrenje. Po odobrenju, službeno lice izriče mjeru upozorenja i obavještava o tome maloljetnika, branioca, roditelje/stratelje, organ starateljstva, oštećenog i, naravno, tužioca. Razlika u odnosu na prethodni zakon jeste da se akcije na preduzimaju bez odobrenja tužioca i bez prisustva branioca.

Maloljetnik ne može biti podvrgnut ispitivanju ukoliko tužilac nije izdao odobrenje, a dužan je da se izjasni o upozorenju u roku od 24 sata nakon prijave. Maloljetnik može biti lišen slobode samo na 12 sati a u izuzetnim slučajevima na 24 sata.

Istaknuta je odlična saradnja sa Centrom za socijalni rad, što je od velikog značaja za sam pravosudni proces u kojem je akter maloljetnik. Centar za socijalni rad ima značajnu ulogu u slučajevima kada policijski organ izriče mjeru opomene maloljetnim licima koji se pojavljuju kao prestupnici prvi put i za lakša krivična djela. O izrečenoj opomeni dužni su da obavijeste Centar za socijalni rad gdje se evidentira da je za određeno maloljetno lice izrečena opomena ali to lice ne podliježe odgovornosti. Takođe, istaknuta je važnost dobre komunikacije među institucijama, kao i potreba izgradnje jedne posebne institucije koja bi se bavila maloljetničkim pravosuđem, a u kojoj bi bilo zaposleno kompetentno osoblje, jer ovako predugo traje proces razmjene izvještaja i odobrenja među institucijama.

Intervju sa socijalnim radnikom u Centru za socijalni rad Banja Luka ukazao je na to da je u okviru ove javne ustanove angažovan tim za rad sa maloljetnim prestupnicima, koji djeluju u okviru poslova za rad sa maloljetnim prestupnicima i Dnevnog centra za maloljetnike. Bitna novina u Zakonu o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku jeste uvođenje postupka medijacije u postupanju sa maloljetnim prestupnicima, kao specifičnog vida skretanja sa sudskog postupka. U prvoj godini, nakon stupanja na snagu ovog zakona, na području Banjauke u 95 slučajeva je predložen postupak medijacije, a sprovedena su samo dva postupka, kada je Sud u pripremnom ročištu predložio stranama u sporu vakav vid rješavanja spora.

Certifikovani medijatori pri Udruženju sprovode postupke medijacije, ali uvidom u dokumentaciju ustanovljeno je da ne postoje standardizovani formulari, obrasci, niti istovjetne procedure i pravila sastavljanja sporazuma, pa je ponekad teško povjerovati da se radi o službenom dokumentu, koji predstavlja alternativu sudskom postupku. Treba istaći da je 13 radnika Centra za socijalni rad pohađalo obuku iz medijacije, a prema podatku iz Akcionog plan prevencije maloljetničkog prestupništva i primjene alternativnih mjera u gradu Banjaluka za period 2015-2017. godine, devet radnika Centra ima certifikat medijatora. To omogućava da se postupak sprovodi u prostorijama

Centra za socijalni rad. Prilikom vođenja postupka prema maloljetnom počiniocu krivičnog djela, organ starateljstva ima veliku ulogu. Prije svega, ima pravo da se upozna sa tokom postupka, da u toku postupka daje prijedloge i da ukazuje na činjenice i dokaze koji su važni za donošenje pravilne odluke. Kada se odredi vaspitna preporuka, uloga socijalnog radnika je nadzor nad sprovođenjem određene vaspitne preporuke. Socijalni radnik ima mogućnost zamjene vaspitne preporuke nekom drugom sa većom odgovornošću, ukoliko maloljetnik ne ispoštuje prvobitnu. Za sada, u postupku medijacije uloga socijalnih radnika se, uglavnom, svodi na obavezu prisustvovanja postupku, te nadzor nad realizacijom Sporazuma o nagodbi, odnosno dogovora između strana u sporu. Pored socio-anamnestičkih podataka o maloljetnom licu koje Centar za socijalni rad dostavlja Sudu, odnosno tužiocu, piše se i izvještaj o realizaciji Sporazuma o nagodbi na osnovu kojeg se odlučuje hoće li se postupak nastaviti ili ne.

Na osnovu uvida u dokumentaciju, izdvojena su dva primjera iz kojih se uočava uloga centra za socijalni rad u postupku medijacije u kome učestvuju maloljetni počinioci.

Primjer 1.

Maloljetno lice je izvršilo krivično djelo nanošenja lakših tjelesnih povreda. Žrtva je podnijela tužbu protiv počinioca krivičnog djela i pokrenut je pripremni postupak u Osnovnom sudu u Banjaluci. U toku postupka prema maloljetnom počiniocu ovog krivičnog djela sudija je predložio stranama u sukobu postupak medijacije, umjesto parničnog postupka.

Strane u sukobu su se usaglasile sa prijedlogom i postupak medijacije se sproveo u Centru za medijaciju u Banjaluci. Prisustvovali su: izvršilac krivičnog djela, otac izvršioca krivičnog djela, žrtva počinioca krivičnog djela i dva predstavnika Centra za socijalni rad, kao organa starateljstva. Postupak je vodio certifikovani medijator. Strane u sporu su postigle saglasnost da se oštećenom naknadi štete u iznosu od 600,00 KM. Dogovoren je datum i vrijeme kada će počinitelj krivičnog djela donijeti novac u Centar za medijaciju i predati oštećenom u prisustvu predstavnika Centra za socijalni rad i medijatora. Sklopljen je sporazum o nagodbi a nadzor nad realizacijom sporazuma vršio je predstavnik organa starateljstva. U dogovorenom terminu u prostorijama Centra za medijaciju

sastale su strane u sporu, predstavnik Centra za socijalni rad i medijator. Maloljetni počinitelj krivičnog djela je predao dogovoreni iznos novca oštećenoj strani i tim povodom je sačinjena službena zabilješka u kojoj je konstatovano da je maloljetno lice predalo oštećenom dogovorenu novčanu nadoknadu, čime je u cjelosti izvršen Sporazum o nagodbi iz medijacije. Predstavnik Centra za socijalni rad je u svom izvještaju konstatovao ishod medijacije i o svemu obavjestio Sud, te zatražio obustavu postupka protiv maloljetnog lica. Sud je donio rješenje o obustavi postupka.

Primjer 2:

Četiri maloljetna lica su izvršila krivično djelo krađe u firmi. Razmatrajući slučaj, sudija Osnovnog suda je predložio strankama u sporu vansudsko rješavanje spora, odnosno postupak medijacije. Stranke su se usaglasile i postupak medijacije je sproveden u Centru za medijaciju u Banjaluci. Prisustvovali su maloljetni počinioci krivičnog djela, njihovi roditelji, vlasnik oštećene firme i socijalni radnik Centra za socijalni rad. Stranke su postigle saglasnost da se izvrši naknada štete firmi u ukupnom iznosu od 1.200,00 KM, tako što će svaki od učesnika uplatiti po 300,00 KM. Učesnici u postupku su se usaglasili da se obaveza plaćanja izvrši do utvrđenog datuma na žiro račun firme. Na osnovu dogovorenog, sklopljen je Sporazum o nagodbi u skladu sa članom 24. Zakona o postupku o medijaciji.

Prateći realizaciju sporazuma, socijalni radnik Centra za socijalni rad Banja Luka je u svom izvještaju konstatovao da su tri maloljetna lica do utvrđenog roka uplatila dogovoreni iznos, dok jedno lice nije ispoštovalo dogovor. Socijalni radnik je obavjestio Sud o realizaciji sporazuma, predlažući da se prema licima koja su, shodno Sporazumu o nagodbi, uplatila novčani iznos do utvrđenog roka obustavi dalji postupak, dok se prema licu koje nije ispoštovalo dogovor postupak nastavi. Sud je, nakon uvida u izvještaj predstavnika organa starateljstva, nastavio dalji krivični postupak prema maloljetnom učiniocu krivičnog djela koji nije ispunio Sporazum o nagodbi.

Očigledno je da Centar za socijalni rad ima dobru saradnju sa sudom i tužilaštvom. Međutim, procedura rješavanja predmeta teče sporo. Na to ukazuje podatak o predmetima koji čekaju na medijaciju i činjenica da je, četiri godine nakon donošenja Zakona, na području grada Banjaluka

provedeno samo šest postupaka medijacije. Dva postupka je provelo Udruženje medijatora BiH, a četiri JU "Centar za socijalni rad" Banja Luka. U pet slučajeva je uspješno riješen sukob između žrtve i maloljetnog počinioca, a u jednom slučaju medijacija nije imala takav ishod. U tri slučaja radilo se o ličnom izvinjenju oštećenom, a u tri slučaja o nadoknadi štete.

Udruženje medijatora Banja Luka ostvaruje dobru saradnju sa Centrom za socijalni rad u postupcima medijacije u kojima su učestvovali maloljetnici. Posebno ističu doprinos predstavnika organa starateljstva u praćenu realizacije sporazuma koji je postignut u postupku medijacije između oštećenih i maloljetnih počinitelaca krivičnih djela.

Intervju sa Ombudsmanom za djecu Republike Srpske pokazao je da medijacija, kao alternativni način tretiranja maloljetnih počinitelaca djela inkriminiranih prekršajnim ili krivičnim zakonima, nije bila predmet angažmana ove institucije. Odnosno, nije bilo prijava povrede prava djeteta u policijskom ili pravosudnom „tretmanu“. Pošto je djelovanje Ombudsmana uslovljeno prijavom, tj. pritužbom pojedinaca, grupa ili institucija, izostale su intervencije u ovoj oblasti. Ova informacija može uputiti na zaključak da se prava djece predviđena Konvencijom poštuju, mada takav to može biti i posljedica neinformisanosti ili straha onih čija su prava ugrožena.

ZAKLJUČAK

Na osnovu predočenog mogu se dati odgovori na pitanja o primjeni medijacije u oblasti maloljetničkog pravosuđa, obučenosti nadležnog osoblja i ulozi centra za socijalni rad u medijaciji u kojoj učestvuju maloljetni prestupnici.

Mali broj slučajeva koji se rješavaju putem medijacije ukazuje na nedovoljnu primjenu ovog alternativnog (vansudskog) rješavanja sporova u oblasti maloljetničke delinkvencije. O tome govori i podatak da je, primjera radi, tokom 2013. godine u Banjaluci registrovano 175 prekršaja maloljetnika i 53 krivičnih djela maloljetnih izvršilaca i da je svaki slučaj obrađen je i proslijeđen Tužilaštvu. Ipak, evidentirano je samo šest slučajeva u kojima je proveden postupak medijacije.

Nadalje, prema podacima Zavoda za statistiku RS, koji su objavljeni u Statističkom godišnjaku 2015. u poglavlju „Pravosuđe“ (strana 498), u 2011. godini policija je tužilaštvima prijavila 216 maloljetnih učinilaca krivičnog djela, 2012. godine je prijavila 353 takvih slučajeva, 2013. godine 277, a 2014. godine je 339. Istovremeno, članovi radne grupe za implementaciju Projekta „Pravda za svako dijete“, u Akcionom planu prevencije maloljetničkog prestupništva i primjene alternativnih mjera u gradu Banjoj Luci za period 2015-2017. godine na strani 8. konstatuju: „Dakle vaspitne preporuke, koje imaju pravo dati tužilac i sudija za maloljetnike, a koje su ključni dio paketa diverzionih mjera, ne prati ni jedan zavod za statistiku. Nameće se kao logičan zaključak da je to stoga što, osim vrlo sporadičnih izuzetaka, vaspitne preporuke u stvari niko i ne donosi. Drugim riječima, pravosuđe u Bosni i Hercegovini štedro koristi mjere, alternativne zatvoru, ali diverzione, tj. mjere preusmjerenja sa vođenja redovnog krivičnog postupka, uopšte ne koristi“.

U prilog zaključku da se medijacija, kao alternativni način tretiranja maloljetnih prestupnika, nedovoljno primjenjuje je i stav Ombudsmana za djecu Republike Srpske da postoji značajan prostor za razvoj i primjenu medijacije u oblasti maloljetničkog pravosuđa. Tim više što ovaj pristup daje bolje rezultate i za oštećenog jer ga identifikuje kao učesnika postupka i obezbjeđuje određen vid nadoknade štete, ali i za maloljetnog počinioca, koji shvata posljedice učinjenog djela, preuzima odgovornost, bez nepotrebne stigmatizacije, represije i osuđivanja.

Što se tiče obučenosti osoba koje treba da sprovedu medijaciju u maloljetničkom pravosuđu, pohvalno je što je u Centru za socijalni rad 13 stručnjaka završilo obuku za medijaciju, a devetoro izvršilo sertifikovanje. Međutim, potreba za dodatnim edukacijama postoji i dalje, što je konstatovano i u Akcionom planu prevencije maloljetničkog prestupništva i primjene alternativnih mjera u gradu Banjoj Luci za period 2015-2017. godine. To podrazumijeva edukaciju osoba uključenih u provođenje vaspitne preporuke i/ili posebne obaveze liječenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi, zatim uključivanje u pojedinačni i grupni tretman, te redovno pohađanje škole. Stoga, treba obezbijediti edukaciju zaposlenih u sektoru socijalne zaštite, tužilaca i sudija za maloljetnike o konceptu i praksi restorativne pravde, kao i obezbijediti neophodnu infrastrukturu za implementaciju vaspitnih preporuka, između ostalog i putem ohrabrivanja lokalne zajednice da u svom okviru kreira projekte za provođenje ovih mjera

Kada su u pitanju centri za socijalni rad, treba napomenuti da su centri jedine institucije van pravosudnog sistema, koje obavljaju radnje u pripremnom postupku, provođenju vaspitnih preporuka i vaspitnih mjera vaninstitucionalnog karaktera i izvještavanju suda o provođenju ovih mjera. Njima je data i zakonska mogućnost provođenja preventivnih programa. U centrima za socijalni rad u većim gradovima, poput Banjaluke, postoje odjeljenja za rad sa maloljetnicima u sukobu sa zakonom, dok se u manjim mjestima nastoji obezbijediti timski rad stručnjaka različitog profila. U uslovima slabe opremljenosti, nedovoljnih finansijskih sredstva i nedovoljnog broja zaposlenih sa odgovarajućim obrazovanjem, ni sami stručnjaci u centrima najčešće nisu zadovoljni postojećom praksom. Praćenje stepena resocijalizacije maloljetnika unutar provođenja mjera pojačanog nadzora roditelja i pojačanog nadzora organa starateljstva u kojima aktivno učestvuju centri za socijalni rad, predstavlja slabu stranu. Aktivno uključivanje djece i roditelja u rehabilitacione aktivnosti u okviru provođenja ovih mjera najčešće nije uobičajena praksa.

Opšti je zaključak da se mora razvijati dobra komunikacija među institucijama, koju treba formalizovati potpisivanjem protokola o saradnji i postupanju svih subjekata uključenih u problematiku maloljetničkog prestupništva na području lokalne zajednice. Takođe, u lokalnim zajednicama treba osmišljavati programe promocije (javnog zagovaranja) medijacije kao konstruktivnijeg pristupa maloljetničkom kriminalu, koji omogućava maloljetniku da ojača svoju ličnost i svijest, kako bi preuzeo konstruktivnu ulogu u društvu.

Međunarodni standardi pozivaju na to da se u slučajevima maloljetnika koji su u sukobu sa zakonom, kad god je to moguće rješenja traže izvan formalne procedure – u alternativnim načinima tretiranja maloljetnih počinitelaca djela okarakterisanih kao prekršaj ili krivično djelo. Postupak prema maloljetnicima mora obezbijediti sigurnost djeteta i uzeti u obzir njegov uzrast, nivo psihofizičke zrelosti i spremnosti za rehabilitaciju. Akcenat je na izricanju vaspitnih mjera. Konvencija UN-a o pravima djeteta, ali i ostali standardi u oblasti maloljetničkog pravosuđa, predviđaju poseban tretman maloljetnika u pravosudnom sistemu, u odnosu na odrasle počiniocce krivičnih djela, te praćenje i ostvarivanje najboljeg interesa djeteta. Otud i preporuka Komiteta za prava djeteta da BiH i RS što prije treba da usaglase norme koje se tiču maloljetnika u pravosudnom sistemu sa odredbama Konvencije o pravima djeteta i sa drugim međunarodnim dokumentima koji uređuju oblast maloljetničkog pravosuđa i predviđaju zaštitu njihovih prava.

Iskustva primjene medijacije iz evropskih država, pokazale su da primjena medijacije u krivičnom postupku kratkoročno može doprinijeti rehabilitaciji žrtve i razvijanju osjećaja odgovornosti i promjene u ponašanju učinioca krivičnog djela, a dugoročno podržati smanjenje recidivizma i osjećaj sigurnosti u zajednici. Prema podacima do kojih su došle zemlje koje primjenjuju diverzioni model, medijacija je naročito efektna kod maloljetnika, mlađih punoljetnika i onih koji su prvi put učinili krivično djelo. Sa šireg društvenog aspekta ona smanjuje broj recidivizma, unapređuje odnose u zajednici i čini je uključenom i odgovornom za rješavanje vlastitih problema. Kod nas ovo još nije dovoljno iskorišten mehanizam, premda je uvođenjem vaspitnih preporuka utrt put za razvijanje alternativnog oblika reagovanja na maloljetničku delinkvenciju. Koristeći se iskustvom drugih evropskih zemalja, reforme u oblasti maloljetničkog pravosuđa treba da teže sistemu koji je okrenut maloljetniku i njegovim razvojnim potrebama, osnaživanju njegove ličnosti i pripadnosti društvenoj zajednici.

Literatura

1. Generalne skupštine UN-a (1989). *Konvencija UN o pravima djeteta*, dostupno na http://www.unicef.org/bih/ba/Konvencija_o_pravima_djeteta.pdf, pristupljeno 22.08.2016;
2. Generalna skupština UN-a (1989). *Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe (Pekinška pravila)*, dostupno na http://www.unicef.org/bih/ba/child_protection_26602.html, pristupljeno 22.08.2016;

-
3. Radovanović, Lj. i dr (2015). *Akcionni plan prevencije maloljetničkog prestupništva i primjene alternativnih mjera u gradu Banjoj Luci za period 2015-2017. godine*; Banja Luka: Gradska uprava;
 4. Republički zavod za statistiku RS (2004). *Statistički godišnjak 2015*, Banja Luka: Republički zavod za statistiku RS;
 5. Simendić, O. (2006). Restorativno pravo – istorijati ideje i modeli u Džamonja-Ignjatović, T. Žegarac, N. (2006). *Medijacija-koncepti i konteksti*, Beograd: Fakultet političkih nauka, str. 119-130;
 6. Uletilović, D. i dr. (2008). *Mogućnosti primjene medijacije u sistemu maloljetničkog pravosuđa*, Banja Luka: Udruženje medijatora u BiH;
 7. Uredba o primjeni vaspitnih preporuka prema maloljetnicima, Službeni glasnik Republike Srpske broj 10/10;
 8. Zakon o postupku medijacije (2004), Službeni glasnik BiH, broj 37/04;
 9. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, Službeni glasnik Republike Srpske 13/10;
 10. *Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku* (2010). Službeni glasnik Republike Srpske broj 13/10;
 11. *Zakon o prenosu poslova medijacije na udruženje medijatora* (2005). Službeni glasnik BiH, broj 52/05.

MEDIATION AND JUVENILE DELINQUENCY

Summary

Mediation is a method of constructive, structured and voluntary resolution of disputes. As such, belongs to the model of restorative justice. In Bosnia and Herzegovina mediation has been applied since 2004. The question is how to apply mediation in juvenile justice and what role have the social welfare centers. Research in the area of Banja Luka showed the following: insufficient application of mediation in juvenile justice, insufficient training of specialists and the significant role of social welfare centers. In accordance with this, the recommendations are: promotion of mediation, training in mediation, cooperation between relevant institutions and organizations.

Keywords: *mediation, restorative justice, social work, juvenile delinquency*

Mr Refik Trumić
JUOŠ Đurđevik
rtrumic@yahoo.com

UDK: 316.624-057.874
Stručni rad

Sanjin Buzadžija, nastavnik

Predškolska ustanova – klub za djecu Andrej Banja Luka

DISFUNKCIONALNOST ŠKOLE KAO UZROK DEVIJANTNOG PONAŠANJA UČENIKA

***Apstrakt:** Sve veća disfunkcionalnost društva i kriza sistema vrijednosti, pojava koje su sve više indikativne u bosanskohercegovačkom društvu, utiču i na samu ulogu i funkcionisanje obrazovnog sistema, prvenstveno škola. U takvim okolnostima škola pokušava djecu naučiti određenim životnim vrijednostima i naoružati ih znanjem i vještinama koje će im pomoći da uspiju u životu. Ipak, trenutna politička, ekonomska i socijalna situacija u društvu djeci nudi sasvim druge vrijednosti, odgovore i poruke, sasvim suprotne od onih koje uče u školi. Sistem vrijednosti koji im se nudi u školi i sistem vrijednosti koji nastaje kod djece pod uticajem brojnih egzogenih faktora (disfunkcionalnost porodice, uticaj medija, grupe, ulice i sl.) su u suprotnosti i oni se prepoznaju kroz brojne indikatore u školi (asocijalno ponašanje, vršnjačko nasilje i sl.)*

Upravo i cilj ovog rada je da se ukaže koliko disfunkcionalnost društva utiče i na disfunkcionalnost škole, te koliko škola kao takva predstavlja jedan od mogućih uzroka devijantnog ponašanja učenika. Takođe, predstavimo i odnos učenika i maloljetnih delinkvenata prema školi, kako bi ukazali na stepen prihvaćenosti škole kao takve.

***Ključne riječi:** disfunkcionalnost škole, devijantno ponašanje, kriminogena inficiranost učenika, vršnjačko nasilje.*

Uvod

Poslije porodice, škola je najvažnija društvena grupa sa kojom se dijete susreće i postaje njen član. Škola je veoma važna obrazovna institucija koja ima veliki značaj za pravilno vaspitanje i razvoj mladih, ali i formiranje svih onih svojstava koja su nužna za pravilan razvoj i normalno uključivanje u društveni život. Međutim, bilo zbog objektivnih ili subjektivnih razloga, škole uvijek ne ispunjavaju u potpunosti svoju funkciju, pa se nedovoljno i neadekvatno obrazovanje može negativno odraziti na ponašanje mladih.

Reforma obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini, brojne promjene i usklađivanje propisa sa evropskim standardima doprinijeli su entropiji obrazovnog sistema i činjenici da se određene novine ne mogu sprovesti u praksi, zbog brojnih materijalno – tehničkih problema sa kojima se škole susreću. Jedna od tih neusklađenosti je i preopterećen nastavni plan i program, koji nije u skladu sa potrebama i interesovanjima učenika što kod njih izaziva nemotivisanost, nezainteresovanost, odbojnost prema školi, frustracije, što predstavlja osnovu za pojavu kriminogene inficiranosti. Takođe, poseban problem na koji se ukazuje u pedagoškoj literaturi jeste neusklađenost nastavnih programa sa psihičkim i fizičkim mogućnostima učenika.

Svakako da se kriza društva (ekonomska, politička, socijalna) odražava i na stanje u školama, na njihovo funkcionisanje, kao i na njihovu ulogu koju imaju u socijalizaciji djece. Takvi nedostaci mogu biti jedan od uzroka i kriminogene inficiranosti djeteta, koja često vodi i kao delinkventskom ponašanju mladih. Upravo iz tog razloga ovaj rad ukazuje na obilježja disfunkcionalne škole, ali i na posljedice koja takva škola može imati na ponašanje učenika.

Uticaj školske sredine i vaspitno-obrazovnog procesa na ponašanje učenika

Nedovoljno razvijena školska mreža, nepovoljne materijalne i kadrovske prilike, rad u više smjena, neadekvatni nastavni programi, podjeljenost škola prema nacionalnoj opredijeljenosti, samo su dio pokazatelja stanja u bosanskohercegovačkom školstvu. Posljedica takve situacije i stanja je loš uspjeh kod jednog broja učenika, odbojnost prema školi, neispunjavanje školskih obaveza, kršenje školskih pravila, bježanje sa časova i itd. Nabrojani elementi, koji govore o negativnom odnosu učenika prema školi, najčešće ukazuju na činjenicu da škola kod ove kategorije djece nije uspjela probuditi interes, želju i potrebu za obrazovanjem. Vaspitno – obrazovni proces postaje sve komplikovaniji i složeniji, sa mnoštvom proturiječnosti, oprečnih mišljenja i stavova. Gotovo nema učenika u ovom procesu koji je zadovoljan svojim položajem. Najčešće takvu entropiju vaspitno – obrazovnog procesa prate i razni oblici ponašanja učenika koji remete nastavu i umanjuju njenu efikasnost. Sve to upućuje na pojavu kriminogene inficiranosti. Ona se prepoznaje kroz probleme u ponašanju za vrijeme časa i uopšte u školi i sredini u kojoj živi, što ukazuje da mlada

ličnost ne može samostalno riješiti svoje probleme i da joj je potrebna pomoć. Veoma često se to neprilagođeno ponašanje i remećenje nastavnog procesa objašnjava i opravdava nestašnim duhom učenika, prolaznom fazom, dokazivanjem i «mangupisanjem» pred djevojčicama i vršnjacima. Ipak, ponašanje učenika starijih razreda u osnovnim školama ne može se pravdati na ovakav način. Oni su se već adaptirali na školsku sredinu, upućeni su u školska pravila i dužnosti, tako da se ovakvo ponašanje mora posmatrati kao kriminogeno inficirano, jer odstupa od osnovnih školskih pravila, obaveza i dužnosti.

Neuspjeh u školi se veoma često dovodi u vezu sa pojavom devijantnog ponašanja. Školski uspjeh može biti uslovljen različitim razlozima, kao što su: negativna i poremećena klima u školi, visoki zahtjevi za postignućem bez adekvatne podrške nastavnika, niska očekivanja nastavnika i nedostatak jasnih školskih pravila. Neuspjeh u školi svakako povećava rizik za korišćenje droga, delinkvenciju i druge poremećaje u ponašanju. «Arnold (1999) i saradnici navode da su istraživanja djece u osnovnim i srednjim školama pokazala jaku povezanost između školskog neuspjeha i problema u ponašanju. Školski neuspjeh različito uzrokuje neangažovanost, povećava frustracije i nisko samopoštovanje koje onda uzrokuje da mladi učine neku nedozvoljenu radnju» (Arnold i saradnici, 1999. vidi kod Kovačević, 2007. str. 333).

Singer, Mikšaj – Todorović (1993) navode da je neuspjeh u školi vrlo jak izvor frustracija i jedan od čestih načina njihove kompenzacije jeste skretanje ka asocijalnom i antisocijalnim oblicima ponašanja. Autori ističu da neuspjeh u školi može voditi do niskog, ili čak nepotpunog obrazovanja, bez određene kvalifikacije i zanimanja. Zbog toga oni teško dolaze do zaposlenja i teško se uključuju u društveno koristan rad, što dovodi do besposličarenja i nerada, te se time stvaraju pogodnosti za javljanje delinkventnog ponašanja. Neuspjeh u školi može voditi do toga da učenici imaju negativan stav prema školi, drugim učenicima i prema nastavnicima. Sve ovo dodatno može intezivirati kriminogenu inficiranost i dovesti do napuštanja škole, čime mladi ostaju bez obrazovanja, što može uticati i na kontinuirani neuspjeh u daljem životu. Takođe, ovakvi učenici djeluju često destruktivno na drugu djecu i stvaraju vrlo lošu klimu u razredu.

Često na odbojan stav učenika prema školi i na njegovo ponašanje utiču i neprofesionalan i nekorektan odnos nastavnika prema učenicima, nepoštovanje ličnosti učenika, omalovažavanje, neodmjerene i prestruge kazne, naklonost prema djeci iz uglednijih i bogatijih porodica, verbalna poniženja, loši interpersonalni odnosi nastavnika i učenika. Najčešća posljedica ovakvih postupaka jeste izbjegavanje nastave, tj. bježanje sa časova, što se može smatrati bitnim predznakom prestupničkog ponašanja mladih. Izbjegavanje i bježanje od disfunkcionalne škole je pojava koja je veoma usko povezana i sa razvojem delinkvencije kod djece i maloljetnika. Posljedica svega ovoga je i frustriranost djeteta i ispoljavanje agresivnosti prema vršnjacima, nastavnicima i školskom inventaru (Tomić, 2005).

Danas je bježanje iz škole, izbjegavanje nastave, normalna pojava među učenicima, a koliko je ovo ozbiljan problem dovoljno govori i projekat Ministarstva prosvete i kulture Republike Srpske o nagrađivanju škola sa najmanjim brojem izostanaka u toku 2010. godine. Ove činjenice dovoljno govore o prisutnosti kriminogene inficiranosti među učenicima u osnovnim i srednjim školama. Ono što je nekad bilo svojstveno i prepoznatljivo u srednjim školama, kao što je npr. bježanje sa časova, fizičko i verbalno zlostavljanje, reketiranje, vrijeđanje nastavnika, tuče i sl. sada je prisutno i među učenicima osnovnih škola. Upravo ova činjenica ukazuje na pomjeranje starosne granice među učenicima i ranom javljanju kriminogene inficiranosti među djecom i mladima.

Mnogi teoretičari smatraju da su ove pojave u Bosni i Hercegovini isključivo uzrok rata i tranzicije u kome se naše društvo nalazi, te da je direktna posljedica tih pojava kriza identiteta i promjena u ponašanju i stavovima mladih. Nabrojani nedostaci školskog sistema ne smiju biti pripisani samo školi, nego i društvu u cjelini. Aktivnosti na prevazilaženju tih slabosti uvijek treba da polaze od osnovnog opredjeljenja za dobrobit djeteta, učenika, od onog što je najbolje za njegovo vaspitanje i obrazovanje.

Disfunkcionalnost škole i njene posljedice

Funkcionalnost škole svakako utiče i na školsku klimu, a samim tim i na odnos učenika prema školi. «U disfunkcionalnoj školi narušena je školska klima koja je najviše opterećena netrpeljivošću, nepovjerenjem, izbjegavanjem, ignorisanjem, prijetnjama, ljutnjama, nasiljima, agresiji ...). Učenje i vaspitno djelovanje se odvija prinudnim metodama i negativnim stimulacijama (slabim ocjenama, kaznama,..)» (Milić, 2010. str. 167).

Milić (2010) navodi karakteristike funkcionalne i disfunkcionalne škole koje utiču na razvoj i formiranje ličnosti učenika, ali i na njegovo ponašanje uopšte. Karakteristike funkcionalne i disfunkcionalne škole prikazane su u sljedećoj tabeli.

Tabela 1. Karakteristike funkcionalne i disfunkcionalne škole

Funkcionalna škola	Disfunkcionalna škola
prihvatanje	nedostatak poznavanja
upoznavanje	distanciranje
razumjevanje	službenost
uvažavanje	nepovjerenje
podrška	netrpeljivost
pomoć	zlonamjernost
tolerancija	napetost
komunikacija	neugoda
interakcija	nedostatak podrške i pomoći
povjerenje	omalovažavanje
dobronamjernost	nepovoljna klima
motivisanost	dosadivanje
radost i ugoda	izbjegavanje časova
radne navike i aktivnost	otuđenje
doživljaj uspješnosti	povrede
kreativnost	agresije
istrajnost i stabilnost	prijetnje

Upravo ovo poređenje karakteristika funkcionalne i disfunkcionalne škole objašnjava nam koliko školska klima, organizovanost i funkcionisanje škole mogu uticati na ponašanje učenika. Nažalost, mladi u Bosni i Hercegovini školu sve više doživljavaju kao disfunkcionalnu sredinu, prilagođavajući često svoje ponašanje i postupke psihološkoj atmosferi koja vlada u školi. Nasuprot tome, škole pokušavaju privući mlade najčešće niskim kriterijumima ocjenjivanja, transparentnošću i demokratskim pristupima, «evropskim standardima» i sl.. Otvarenjem privatnih srednjih škola i fakulteta u Bosni i Hercegovini stvorena je konkurencija koja nije donijela i očekivani kvalitet obrazovanja. Upravo ovakav neusklađen i neprilagođen obrazovni sistem utiče na sve veću disfunkcionalnost škola, što za posljedicu ima sve veći broj kriminogeno inficiranih učenika.

Građanstvo, pod uticajem ranijeg društvenog uređenja i standarda, naviklo je da je škola mjesto za ispravljanje svih grešaka u razvoju ličnosti djeteta, pružanje raznih vrsta pomoći, motivacije i podstreka, sigurnosti i razvoja i svega onog što je potrebno za neometan razvoj jedne mlade ličnosti. Ipak, danas škola pod uticajem raznih političkih, ekonomskih, društvenih i drugih kriza ne uspijeva ova očekivanja opravdati i naučiti djecu gdje je granica dobrog i lošeg, potrebnog i nepotrebnog, iskrenog i lažnog, jer nažalost u stvarnom životu često se neke negativne vrijednosti i osobine više vrednuju nego one o kojima učimo u školi. Da bi se ove okolnosti promijenile, škola ne smije biti jedina ustanova ili faktor koji treba uticati na socijalizaciju djeteta, ali svakako ona mora mijenjati svoju funkciju i sve više pripremati djecu za život.

Problem povezan s ponašanjima u školi o kojem se sve više govori u stručnoj javnosti, jeste problem nasilja u školi. Nasilje u školi odnosi se, kako na vršnjačko zastrašivanje, tako i na različite oblike nasilnog ponašanja prema vršnjacima i nastavnicima u školi, ali i prema imovini. Agresivno i nasilno ponašanje učenika dovodi do socijalne izolacije od vršnjaka, ali i nastavnika. Nastavnici će rjeđe agresivnoj djeci pružati potporu što se vrlo vjerovatno povezuje s lošim akademskim uspjehom i lošim socijalnim vezama s vršnjacima (Campbell vidi: Peters, McMahon, 1996).

Istraživanjima nasilja u Sjedinjenim Američkim Državama dobijeni su sljedeći podaci. Tokom školske 1991/92, 14,4% srednjoškolaca iz Njujorka (New York-a) prijavilo je da im je barem jedanput mjesečno prijetio neki drugi učenik, a 7,7% se s nekim potuklo (Youth Violence - Nasilje mladih, 1991. vidi Goldstein, Conoley, 1997). Rezultati upitnika koji je, 1990. Godine, sproveden u kalifornijskim školama i koji su ispunjavali učenici od petog osnovne do drugog razreda srednje škole, pokazuju da je trećini ispitanika u prošlom mjesecu nešto ukradeno, da su bili udareni ili gurnuti, te su vidjeli oružje u školi (California Department of Education - Odjeljenje za obrazovanje u Kaliforniji, 1993. vidi Goldstein, Conoley, 1997).

Nasilje među djecom je ozbiljan problem. Ako pođemo od same definicije vršnjačkog nasilja koja kaže da je to «svako fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno na djecu od njihovih vršnjaka, koje je učinjeno sa namjerom povređivanja i ponavljanja istog obrazca sa ciljem da se drugi povrijedi», onda svako prisustvo ovakvog ponašanja među djecom zahtijeva

da bude, prvo, ozbiljno shvaćeno, da bi se moglo pravilno djelovati. Da bi se moglo pravilno djelovati moraju se tražiti i uzroci za takvo ponašanje djece, na koje se mora djelovati i time spriječiti dalje nasilničko ponašanje.

Koliko je problem nasilja u školi alarmantan dovoljno govori podatak da se danas ispred većine osnovnih i srednjih škola nalazi policajac koji, osim vođenja računa o sigurnosti učenika u saobraćaju, sprečava određene incidente ili fizičke sukobe učenika ispred škola, koji su sve češći. Prisustvo školskog policajca ima velik preventivni uticaj na pojedina lica koja su sklona maltretiranju vršnjaka, reketiranju i preprodaji nedozvoljenih sredstava (najčešće lakših droga). Takođe, pojedine škole uvode i video nadzor kako bi se poboljšala sigurnost učenika, ali i nastavnika koji su sve češće meta maloljetnih huligana. Ipak i pored ovakvih nastojanja da se spriječi pojava nasilja u školi, ona je i dalje prisutna, najčešće u srednjim školama, koje upisuju učenici sa slabim školskim uspjehom i lošim vladanjem (Škola učenika u privredi, Ugostiteljska škola, Tehnička škola). Svakodnevne pojave u školi kao što su agresivnost prema vršnjacima i nastavicima, nasilje, krađe, prodaja opojnih sredstava, konzumiranje alkohola, uništavanje školske imovine, direktna su posljedica entopije koja je prisutna u našem društvu, te brojnih političkih, ekonomskih, moralnih kriza koje su ujedno i uzroci kriminogene inficiranosti učenika, ali i svih ostalih članova društva.

Ovakve činjenice ukazuju da je uticaj raznih kriminogenih faktora na pojavu devijantnog ponašanja velik i da je nasilje među mladima u školi samo jedan od indikatora kroz koju se ova pojava manifestuje. Očigledno da škola ne može da suzbije ovaj problem i da je nasilje među mladima sve prisutnije u školama koje su preopterećene brojem đaka, nedostatkom prostora, nedostatkom materijalnih sredstava, nedaekvatnim nastavnim kadrom, srednjim školama gdje se upisuju učenici sa lošijim školskim uspjehom i slabijim vladanjem. Njihova agresivnost proizlazi iz želje da se dokažu pred drugim, uticajem same grupe, statusa u grupi, sukoba grupa, ali i materijalne koristi ako je u pitanju iznuđivanje, ili reketiranje učenika. Sve su to posljedice poremećenog sistema vrijednosti u društvu koje su najindikativnije kod mladih.

Ipak, bez obzira na brojne nedostatke i manjkavosti obrazovnog sistema, škole se smatraju glavnim mjestom i područjem za djelovanje na problematično ponašanje mladih i to zbog više razloga. Škole su pogodne

za okupljanje i rad sa grupama problematičnih vršnjaka. Komunikacija roditelja i škole je od ključnog značaja za pružanje prilike roditeljima da kontrolišu, motivišu i podstiču školski uspjeh. Takođe, škole su i potencijalna mjesta koja roditeljima daju priliku da utiču na školsku politiku i kada je riječ o problematičnom ponašanju učenika (Žegarac, 2007). Takvi partnerski odnosi mogu doprinijeti boljoj prevenciji kada je u pitanju kriminogena inficiranost učenika, ali svakako i uticati na sprečavanje ozbiljnijih oblika delinkventnog ponašanja koje je sve prisutnije u školskoj sredini.

Danas je obrazovanje moć i veoma važna djelatnost svakog društva, te se i bogatstvo i status jednog društva sve više u svijetu posmatra kroz obrazovanost njegovog stanovništva. Ekonomski razvoj svakog društva danas zavisi od kvaliteta ljudskih resursa, odnosno od kvaliteta sistema obrazovanja. Danas se u svijetu sve više propagira teza o cjeloživotnom učenju, a da bi to u našem društvu zaista bila shvaćeno i sprovedeno, moramo vratiti obrazovanje i vaspitanje u škole, vratiti osmijehe, povjerenje učenika i roditelja u školu i nastavnike, radne navike, međusobno poštovanje, kulturu, ali i takmičenja, sekcije, priredbe i proslave, nagrade i pohvale, vanškolske aktivnosti, stvarati partnerske odnose između učenika, roditelja i škole i sve ono što čini obilježja jedne funkcionalne škole.

Zaključak

Danas se sve više škola kritikuje da neispunjava svoju vaspitnu ulogu u dovoljnoj mjeri, kada je riječ o prevenciji devijantnog ponašanja učenika. Ipak svi oni koji školu kritikuju zaboravljaju na druge važne agense koji utiču na socijalizaciju djece. Mnogi se još pridržavaju tradicionalnih svatanja da je škola jedino i pravo mjesto gdje treba vaspitno-korektivno djelovati na mlade koji ispoljavaju devijantno ponašanje. Danas se škole suočavaju sa brojnim problemima, a koji se svakako direktno odražavaju i otežavaju spovođenje vaspitno-obrazovnog procesa. Takođe, poremećeni sistem vrijednosti, brojni neobrazovani tajkuni, medijske zvijezde koje javno iznose da im škola nikad nije pomogla u životu ili da je uopšte nisu ni završili utiču na stvaranje drugačijih vrijednosti kod mladih koji ih sami definišu i koji su u suprotnosti sa vrijednostima koje su učili u školi. Takva entropija utiče i na odnos učenika prema školi. Pojava disfunkcionalnosti škole ukazuje i na disfunkcionalnost društva, jer je ona zapravo i njegov proizvod, a posljedica takve disfunkcionalnosti najčešće prepoznamo kroz stavove i odnos učenika prema školi. Pojava kriminogene inficiranosti ukazuje na poremećeni sistem vrijednosti mladih i koja predstavlja izvor i osnovu svih oblika devijantnog ponašanja. Ova pojava prisutnija je u disfunkcionalnim društvima. Upravo zbog ove činjenice škola, kroz saradnju sa nosiocima društvenih aktivnosti, mora postati glavni nosilac aktivnosti usmjernih ka upoznavanju i identifikovanju kriminogene inficirane djece. Uloga roditelja ni u ovom segmentu ne smije biti sporedna, jer sticanjem znanja i podizanjem svijesti o uzrocima i posljedicama opasnosti koje mogu dovesti do kriminogene inficiranosti njihove djece, svakako će doprinijeti njihovom aktivnom učešću u prevenciji društveno neprihvatljivog ponašanja. Društvo treba da kroz sistem obrazovanja precizira i utvrdi društvene norme i vrijednosti i izgraditi osjećanje pripadnosti svojoj zajednici, društvenoj grupi, religiji, ali i osjećaj za vlastitu kulturu, poštovanje principa i solidarnosti, jer će na takav način najbolje prevenirati neprilagođeno ponašanje učenika.

Literatura:

1. Goldstein, A.P., Conoley, J.C. (1997). *School Violence Intervention*. New York: Guilford Press.
2. Kovačević, R. (2007). Rizični faktori u školskoj sredini kao prediktori poremećaja u ponašanju učenika osnovnih škola. U knjizi: *Poremećaji ponašanja i prestupništvo mladih* (str. 331 – 342). Beograd: FASPER.
3. Milić, A. (2010) *Psihosocijalni aspekti maloljetničke delinkvencije*. Banja Luka: Centar psiholoških istraživanja i zaštite mentalnog zdravlja.
4. Peters, R., McMahon, R. J. (1996). *Preventing Childhood Disorder, Substance Abuse and Delinquency*; SAGE Publication, International Educational and Professional Publisher, Thousand Oaks, CA.
5. Singer, M. i Mikšaj – Todorović, L.J. (1993). *Delikvencija mladih*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
6. Tomić, R. (2005). *Komunikacija sa djecom delinkventskog ponašanja*. Tuzla: Denfas.
7. Žegarac, M. (2007). Škola, porodica i učenici u prevenciji problema u ponašanju mladih. U knjizi: *Saradnja škole i porodice* (str. 190 – 205). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.

Dysfunctionality of schools, as cause of deviant student behavior

Summary

Growing society disfunction and system value crisis, phenomena which are more and more present in society in Bosnia and Herzegovina, influence to role and function of educational system, primarily schools. In these circumstances school is trying to teach children skills which will help them to succeed in life. However, current political, economic and social situation in society, offers to children completely different values, answers and messages, opposite to those which they learn in school. System of values offered to them in schools is opposite to system of values which is created under influence of many other factors (family disfunctionality, media influence, influence of people they meet outside), and it can be recognized through numerous indicators in school (anti-social behavior, violence between children, etc.). Goal of this paper is to point out how much society disfunctionality influences on school disfunctionality, and how much school can be one of the reasons for deviant behavior of children. Also, we will present relationship of pupils and juvenile delinquents towards school, to point out acceptance of school as institution.

Keywords: school disfunctionality, deviant behavior, criminal infection of pupils, violence between children.

ZNAČAJ MOTIVACIJE U UPRAVLJANJU LJUDSKIM RESURSIMA

Apstrakt: Upravljanje i razvoj ljudskim resursima postaje sve značajnije zbog sve značajnijeg mjesta i uloge čovjeka u svim društvenim procesima kao i u njihovom upravljanju. Motivacija i zadovoljstvo zaposlenih postaju osnov interesovanja savremenog menadžmenta ljudskih resursa jer jedino se izgradnjom kvalitetnog motivacionog sistema može pomoći organizaciji da poveća svoju konkurentsku sposobnost na tržištu. Ključ uspješnog upravljanja kroz motivaciju svakako leži u kombinovanju poznavanja teorije i individualnog pristupa svakom zaposlenom.

Ključne riječi: motivacija, ljudski resursi, motivacione tehnike.

UVOD

Ovaj problem je posebno značajan u organizacijama gdje su zaposleni pod veliki pritiscima, rade u uslovima visokog rizika, ili zbog različitih uslova rada zahtjevaju posebne prireme ili okruženje za rad.

Poznati koncepti motivacijskih sistema, motivacijskih tehnika i strategija postaju nedovoljno fleksibilni, pa je potrebno razvijati i uvoditi nove, koji će svojom raznovrsnošću i svestranošću dovesti do visoke motivacije i zadovoljstva zaposlenika, a time voditi uspješnom poslovanju.

Upravo zbog toga, tema ovog rada je da se istraže motivacione tehnike, koje se mogu razraditi i primjeniti u upravljanju ljudskim resursima, čime se može značajno doprinijeti povećanju motivacije zadovoljstva zaposlenih, a zatim i povećanju konkurentске sposobnosti i vrijednosti kompanije.

FAKTORI UTICAJA NA MOTIVACIJU ZA RAD

Faktore uticaja na motivaciju za rad možemo kraće nazvati motivatorima. "Motivatori su stvari koje pojedinca potiču na djelovanje. Motivatori su, takođe, sredstva pomoću kojih se mogu pomiriti sukobljene potrebe ili naglasiti jedna potreba na način da joj se pridijeli prioritet nad drugim potrebama." (Beck, 2003.,str.15)

U poslovnoj organizaciji menadžeri moraju poznavati sve motivatore koji im stoje na raspolaganju te ih znati na odgovarajući način primijeniti, odnosno kombinovati, jer svaki pojedinac može istu potrebu zadovoljiti na više različitih načina, a takođe će, primjena istih motivatora kod različitih ljudi rezultovati različitim performansama.

U starijim izvorima literature pronalaze se, naravno, nešto siromašnije sistematizacije faktora koji utječu na radnu motivaciju, a to su: nagrade, kazne, poznavanje vlastitih rezultata, saradnja, takmičenje i mogućnost odlučivanja u zajedničkim problemima.

Weihrich i Koontz su sveli tumačenje motivatora za rad samo na staru teoriju nagrada i kazni (mrkva i štap) iako naglašavaju da danas postoje i brojni drugi motivatori. "Mrkva" je sinonim za novčanu nagradu, koja će uvijek ostati snažan motiv, međutim danas se često događa da novčane nagrade (stimulacije, bonusi i sl.) dobivaju svi bez obzira na učinak pa se gubi osnovna svrha takvog motivatora.

"Štap" je sinonim za kaznu koja se može ogledati u gubitku posla, smanjenju plaće, degradacije na poslu i sl. Problem s primjenom kazni kao motivatora ogleda se u mogućnosti udruživanja radnika u organizovane grupe sa ciljem osvećivanja ili diskreditovanja određenih menadžera, što vodi do povlačenja menadžera od bilo kakvog rizika. Stoga je nužno, ukoliko se želi ostvariti djelotvornost straha kao motivatora, unaprijed tačno definisati kazne za svaku vrstu nedozvoljenog ponašanja te o tome postići konsenzus sa zaposlenicima, nakon čega menadžerima preostaje samo da ih dosljedno primjenjuju.

Naravno, u savremenim uslovima se broj motivatora stalno povećava uslijed uticaja šire okoline, društveno-ekonomskog razvoja, opšteg materijalnog standarda, promjena u sistemima vrijednosti itd. Stoga danas veliki broj motivatora utiče na pokretanje velikog potencijala čovjeka, ali treba znati odrediti koji motivator, u kojem trenutku, pokreće ljudski potencijal.

Motivatori se mogu definisati kao sredstva pomoću kojih se mogu pomiriti suprotstavljene želje i naglasiti jedna potreba na način da joj se odredi prioritet nad drugim potrebama.

Tri su osnovne grupe faktora koji utječu na radnu motivaciju:

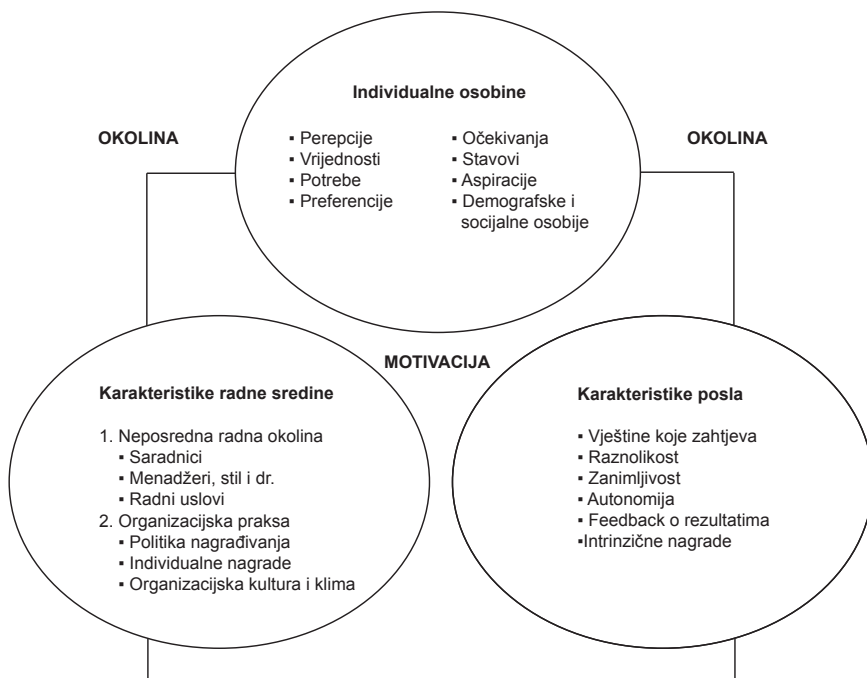
- 1) individualne karakteristike koje obuhvaćaju potrebe, vrijednosti, stavove i interese (motivacija novcem, sigurnošću posla, izazovnošću zadataka i sl.);
- 2) karakteristike posla koje obuhvaćaju kompleksnost, autonomnost, zahtjevnost i dr.;
- 3) organizacijske karakteristike koje obuhvaćaju pravila i procedure, kadrovsku politiku, praksu menadžmenta i sustav nagrada kojima se doprinosi efikasnosti poduzeća.

U individualne osobine zaposlenih svrstavaju se percepcije, očekivanja, vrijednosti, stavovi, potrebe, aspiracije, preferencije te demografske i socijalne osobine. Pod karakteristikama posla podrazumijeva vještine koje posao zahtjeva, raznolikost, zanimljivost, autonomija, feedback o rezultatima i interne nagrade. U skupinu karakteristika radne situacije ubrajaju se i neposredna radna okolina, odnosno suradnici, menadžeri, stil vođenja i radne uvjeti, te organizacijska praksa koja uključuje politiku nagrađivanja, individualne nagrade, organizacijsku kulturu i klimu.

Mullins također svrstava motivatore rada u tri osnovne grupe:

- 1) ekonomske nagrade kao što su plaća, razne beneficije, mirovinski fondovi, materijalna dobra i osiguranje; – ovo je instrumentalni pristup poslu, a bavi se "drugim stvarima";
- 2) interno zadovoljstvo koje proizlazi iz same prirode posla, interesa za posao i osobnog rasta i razvoja – ovo je osobni pristup poslu i bavi se "samim sobom";
- 3) društveni odnosi kao što su prijateljstva, grupni rad i želja za pripadanjem, statusom i povezanošću – ovo je društveni pristup poslu i bavi se "drugim ljudima". (Petz, 1992.)

Bez obzira na različite teoretske pristupe klasifikaciji motivatora, faktori koje menadžment u praksi koristi kao instrument poticaja moraju biti odabrani tako da predstavljaju odgovarajuću kombinaciju nagrada i kazni kako bi se postiglo željeno ponašanje zaposlenih, što nikada nije jednostavan posao i zahtjeva izuzetan napor i odgovornost menadžera.

Slika 1. Faktori uticaja na motivaciju

MOTIVACIONE TEHNIKE

Motivacija zaposlenih nije samo psihološki i sociološki problem rada i radnog ponašanja, već je ponašanje usmjereno prema nekom cilju koji pobuđuje potrebe izazvane u čovjeku, a cilj je ponašanja zadovoljenje potreba. Uzrok određenog ponašanja čovjeka jesu unutrašnji psihološki pokretači koji ga tjeraju na neku aktivnost, pa učinak nekog pojedinca ne zavisi samo o njegovoj sposobnosti već i o motivaciji. Zadatak je menedžera da shvate ljudsku složenost i osobnost, te da u zavisnosti od specifičnih okolnosti u kojima preduzeće posluje izaberu i primjenjuju materijalne i nematerijalne motivacione tehnike.

Motivacija je interna (unutrašnja) varijabla koju menedžer ne može izvana vidjeti, već može samo pretpostaviti da je zaposlenik motiviran ako predano obavlja svoj posao. To je površan način jer još uvijek ne znamo zašto se ljudi ponašaju na ovaj ili onaj način i koji je razlog tome.

Motivisani ljudi će ulagati više napora u svom radu od onih koji nisu adekvatno motivisani. Upravo je sposobnost menedžera u prepoznavanju pojedinačnih razlika i potreba ljudi, u povezivanju ljudi s poslovima

primjerenim njihovim potrebama. Takođe, on mora znati pravilno individualizovati nagrade te ih povezati s radnim učincima i realizacijom ciljeva. Stimulacija potiče kadrove na stvaralaštvo, veće rezultate, veću odgovornost i obaveze. Kombinacijom materijalnih i moralnih oblika stimulacije postiže se puna angažiranost zaposlenih na radu, što se odražava na racionalnost, ekonomičnost, proizvodnost i efikasnost rada.

Danas na raspolaganju menadžerima stoje brojni finansijski i nefinansijski motivatori, a koju će kombinaciju upotrijebiti zavisi od o njihovog poznavanju motivacionih tehnika, okolnosti te svakako i inventivnosti. Motivacija je vrlo kompleksna i ličnog je karaktera pa zapravo nema jedinstvenog odgovora, no uprkos tome moguće je identifikovati osnovne motivacijske tehnike.

Osim podjele motivacionih kompenzacija na finansijske i nefinansijske, direktne i indirektne, motive za rad možemo podijeliti i na eksterne kao npr., sistav plata, uslovi rada, rukovođenje te interne poput obrazovanja i napredovanja. Rezultati istraživanja pokazuju da prvo treba jasno definisati eksterne motive radi postizanja prosječne proizvodnosti, a zatim uključiti interne činioce radi postizanja veće motivisanosti i natprosječne proizvodnosti.

		Direktne materijalne kompenzacije	Indirektne materijalne kompenzacije
NIVO	Pojedinac	<ul style="list-style-type: none"> • plata • bonusi i podsticaji • naknade za inovacije • naknade za širenje znanja i fleksibilnost • ostali poticaji (bonus) 	<ul style="list-style-type: none"> • stipendije i školarine • studijska putovanja • specijalizacije • plaćeno odsustvo i slobodni dani • automobil kompanije • menadžerske beneficije
	Organizacija	<ul style="list-style-type: none"> • bonusi vezani uz rezultate i dobitak organizacijske jedinice ili kompanije • udio u profitu • udio u vlasništvu (distribucije dionica) 	<ul style="list-style-type: none"> • penziono osiguranje • zdravstvena zaštita • životno i druga osiguranja • naknade za nezaposlene • obrazovanje • godišnji odmori • briga o djeci i starima i dr.

Slika 2. Materijalne kompenzacije

Materijalna odnosno finansijska kompenzacija je sastavljena od različitih oblika motivisanja koja su usmjerena na osiguranje i poboljšanje materijalnog položaja zaposlenih i finansijskih kompenzacija za rad.

(Drever, 1987) S obzirom na stepen direktnosti materijalnih odnosno finansijskih primanja dvije su osnovne vrste finansijskih kompenzacija (Slika 2.):

1. direktni finansijski dobici koje pojedinac dobiva u "novcu", i
2. indirektni materijalni dobici koji doprinose podizanju materijalnog standarda zaposlenika i koje ne dobivaju u plati ili uopšte u obliku novca.

U prvoj grupi obuhvaćene su direktne nagrade za rad, dok se indirektno materijalne kompenzacije stižu samim zapošljavanjem u preduzeću i ne zavise od radnog učinka i uspješnosti. Promotri li se klasifikacija materijalnih kompenzacija sa aspekta preduzeća, tada se može vidjeti da se materijalne nagrade vezuju uz organizacioni nivo i distribuiraju se na temelju organizacijskih programa ili politike i uspješnosti u postizanju ciljeva.

Menadžeri moraju shvatiti ljudsku složenost i osobnost kako ne bi pogrešno primijenili opšte stavove o motivaciji, vodstvu i komunikaciji i prilagodili ih specifičnoj situaciji preduzeća. Trebali bi koncipirati takav sistem motivacije koji će obuhvatati kombinaciju više motivatora kako bi se uticalo na sve dimenzije rada i time učinilo zaposlene uspješnim i produktivnim.

Zavisno do toga da li preduzeće želi motivacijski sistem koji će naglašavati i podsticati individualnu ili timsku performansu, ono treba koristiti različite motivatore. Pri koncepciji sistema motivacije treba voditi računa da ne dođe do nesklada između lojalnosti zaposlenika prema zadatku (podržane motivatorima individualne performanse kao što su npr. plaćanje prema individualnoj uspješnosti i unapređenje) i lojalnosti prema preduzeću (potaknutoj organizacijskom kulturom i nagradama baziranim na timskom radu i uspješnosti, promociji i sigurnosti posla).

Materijalna motivacija je jedan od temeljnih faktora na kojima se bazira organizacijska praksa motivisanja rada. Ona je pod direktnim uticajem organizacije, njene politike i prakse. Napredovanja, simboli statusa, priznanja, plate i druge materijalne kompenzacije vidljivi su mehanizmi alokacije specifičnih nagrada i vrednovanja rada unutar politike i prakse svake pojedinačne organizacije. Novac je ipak najstariji a istovremeno i najuniverzalniji način motivisanja za rad. No, nesumljivo i jedan od vrlo značajnih problema koji privlači sve veću pažnju zbog velikog uticaja

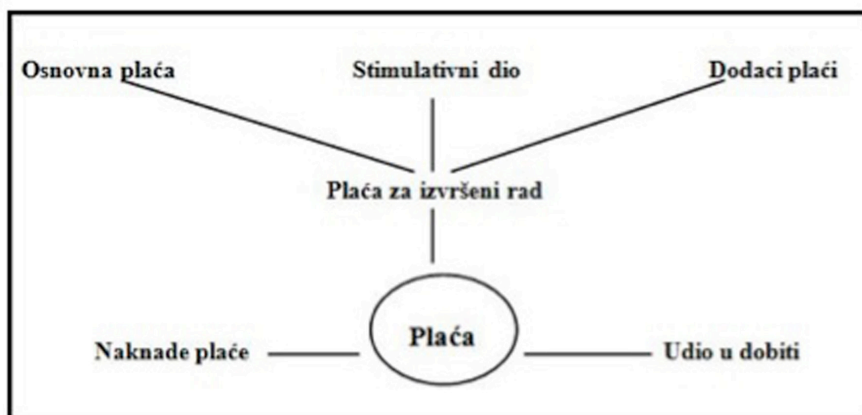
koje ima na rad i odnose u radu. Postavi li se plata u neposrednu funkciju povećanja proizvodnosti rada, dolazi se do činjenice da svako povećanje plate ne vodi i povećanju proizvodnosti. (Rheinberg, 2004.)

Stoga je nužno slijediti sljedeće postavke djelovanja materijalnog faktora i sistema plaćanja na efikasnost individualnog rada i radni učinak:

1. materijalne nagrade moraju biti povezane uz one pokazatelje radnog izvršenja na koje pojedinac može utjecati, a radni standardi moraju biti ostvarivi,
2. mora postojati jasna veza između rezultata rada i nagrada,
3. sistem nagrađivanja mora zasnivati više na pozitivnim nego na negativnim posljedicama radnog ponašanja,
4. povećanje materijalne naknade mora biti dovoljno veliko da opravda dodatni napor koji se ulaže,
5. povećanje plaće mora direktno i neposredno slijediti povećanje radnog učinka i poboljšanje radne uspješnosti,
6. materijalne naknade moraju biti adekvatne uloženom radu i pravedne u usporedbi s drugima, i
7. razlike u plaći između dobrih i loših radnika moraju biti značajne da bi stimulirale dobar rad. (Wehrich, Koontz, 1998.)

Kompenzacije kao ukupne naknade koje zaposlenici dobivaju za svoj rad u poduzeću vezane su uz rezultate rada, a neke već uz samu pripadnost poduzeću.

Sve se naknade javljaju u tri vida, i to kao: plate, nagrade i beneficije. Plata kao " svota novca koju je poslodavac dužan isplatiti osobi u radnom odnosu za rad što ga je ona za određeno vrijeme obavila za njega" sastoji se od pet osnovnih komponenti: osnovna plaća, stimulatívni dio plaće, dodaci, naknade i udio u dobiti, što je prikazano na slici 3.

Slika 3. Osnovne komponente plate

Najznačajniji elementi kompenzacija su oni na koje zaposlenik ima pravo kada efektivno radi, a čine ih osnovna plata, stimulativni dio plate te dodaci na platu.

Osnovna plata kao temeljni oblik kompenzacija obično se utvrđuje posredstvom postupka vrednovanja posla koje se nastavlja na analizu posla i njezine rezultate - opis posla i specifikaciju posla. Stimulativni dio plate ima za cilj podsticanje i osiguravanje kontinuiranog ostvarivanja optimalnih parametara radnog učinka kako sa aspekta poslovnih rezultata preduzeća tako i zaposlenih. No, treba imati pri tome u vidu da ono ne može biti orijentirano na isključivo i stalno povećanje rezultata ulaganjem radne snage jer bi to vodilo iscrpljivanju radne snage, pa i opadanju kvalitete proizvoda te neproporcionalnom povećanju troškova.

Ovaj se dio plate uvijek utvrđuje u zavisnosti o stepenu izvršenja nekog zadanog posla, pa tako postoji: stimulativni dio plate po osnovi učinka, te stimulativni dio plate po osnovi premija. Dodaci na platu isplaćuju se zaposlenima za rad pod određenim uvjetima koji mogu imati štetne posljedice za pojedinca, a koji obuhvaćaju grupe:

- dodatak za rad u smjenama,
- dodatak za rad noću,
- dodatak za prekovremeni rad,
- dodatak za povremeno teže uvjete rada,
- dodatak za rad na dane praznika u kojima se ne radi,
- dodatak za rad na dane tjednog odmora.

Kompenzacije iz udjela u dobiti prvenstveno se koriste kako bi se povećao interes zaposlenih za uspješnost poslovanja poduzeća, smanjila fluktuacija zaposlenih, poboljšali socijalni odnosi u poduzeću, tj. radi boljeg i uspješnijeg poslovanja.

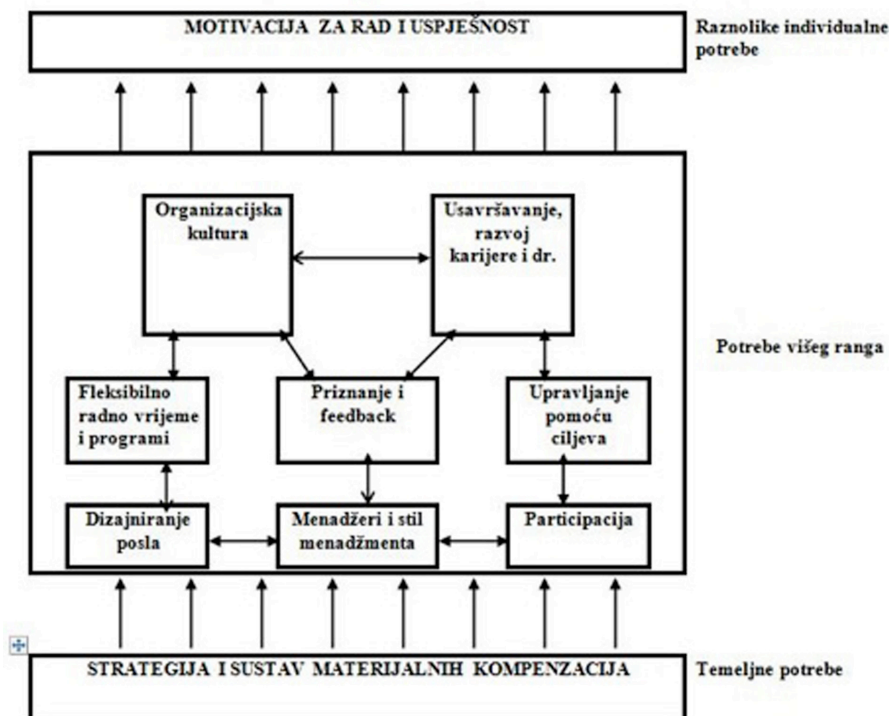
Četiri su osnovna sistema udjela zaposlenih u dobiti:

1. sistemi indirektnog udjela u dobiti,
2. sistemi direktnog udjela u dobiti,
3. sistemi dioničarstva zaposlenih, i
4. sistemi štednje zaposlenih.

Kompenzacijama po osnovi pripadnosti poduzeću ostvaruje se osnovna svrha što većeg stepena socijalizacije zaposlenih u poduzeću kako bi se postigla što veća efikasnost u radu.

Uz materijalne kompenzacije koje čine temelj motivacijskog sistema, potrebno je razraditi i sistem nematerijalnih poticaja za rad koji zadovoljavaju raznolike potrebe ljudi u organizacijama. Za većinu su ljudi sve važnije tzv. potrebe višeg reda kao što su razvoj i potvrđivanje, uvažavanje, status i drugo.

Razvijene su brojne nematerijalne strategije poput dizajniranja posla, stil menadžmenta, participacija, upravljanje pomoću ciljeva, fleksibilno radno vrijeme, priznanje i feedback, organizacijska kultura, usavršavanje i razvoj karijere i dr. koje zajedno sa materijalnim strategijama čine cjelovit motivacijski sistem. (Slika 4.)

Slika 4: Sistem motivacionih strategija u funkciji podizanja radne uspješnosti

Oblikovanje posla čini vrlo značajan segment nematerijalnih strategija motivisanja, budući da stavovi prema poslu i zadovoljstvo njime bitno utječu na radnu motivaciju, pa i na cjelokupni život pojedinca. Programi preoblikovanja posla najvećim dijelom nastoje posao učiniti zanimljivijim, raznolikijim i izazovnijim. Ali stvarne motivacijske potencijale najbolje aktivira obogaćivanje posla pri kojemu se posao širi vertikalno uključujući u njega više raznolikih zadataka i vještina, odgovornosti i autonomije djelovanja. Traganje za mogućnostima povećanja motivacije i interesa za rad i razvitak organizacije zaposlenih, dovela je do potpune reorganizacije, promjene klime i kulture i ukupnih odnosa u savremenim preduzećima.

ZAKLJUČAK

Zaposleni, njihovih potrebe, motivacija i zadovoljstvo postaju središte pažnje menadžmenta ljudskih resursa, jer je postalo jasno da ljudski resursi predstavljaju glavnu snagu konkurentne sposobnosti i prednosti na globalnom tržištu.

Da bi se postiglo puno radno angažovanje zaposlenih i rast poslovnih rezultata, potrebno je odrediti prave načine za njihovu motivaciju. Oni ne moraju biti samo u vidu povećanja plate ili unapređivanju, pa je stoga neophodno utvrditi prave uzroke nezadovoljstva zaposlenog i shodno tome odabrati adekvatne mjere. Mnoga preduzeća pribjegavaju angažovanju stručnjaka za izradu programa koji će imati holistički pristup i pružiti kompletan uvid u sve potrebe zaposlenih i prema tome utvrditi parametre za ispunjavanje istih. Potrebe individua i faktori za koje se drži da ih motiviraju, objekt su intenzivnih istraživanja i analiza iz kojih su proizašle mnoge motivacijske teorije.

Suština je da svaki menadžer mora, sa jedne strane dobro poznavati motivacione teorije i tehnike, a sa druge strane, dobro poznavati svakog zaposlenog i adekvatno kombinovati ove tehnike u cilju postizanja optimalnog nivoa motivacije.

Literatura:

1. Bahtijarević-Šiber, F.: "Management ljudskih potencijala", Golden marketing, Zagreb, 1999.
2. Beck, R. C.: "Motivacija: teorija i načela", Naklada Slap, Jastrebarsko, 2003.
3. Buble, M.: "Management", Ekonomski fakultet, Split, 2000.
4. Drever, J.: "Odrednica MOTIVATION", A Dictionary of Psychology, Penguin Books, 1987.
6. Mullins, L. J.: "Management and Organisational Behaviour", 5th edition, Prentice Hall, 1999.
7. Petz, B.: "Odrednica MOTIVACIJA", Psihologijski rječnik, Prosvjeta, Zagreb, 1992.
9. Rheinberg, F.: "Motivacija", Naklada Slap, Jastrebarsko, 2004.

10. Schermerhorn, J. R., Hunt, J. G., Osborn, R. N.: "Organizational Behaviour", 7th Edition, John Wiley & Sons, 2002.
11. Šunje, A: „Top-menadžer, vizionar i strateg“, Tirada, Sarajevo, 2002.
12. Wehrich, H., Koontz, H.: "Menedžment", deseto izdanje, MATE, Zagreb, 1998.

IMPORTANCE OF MOTIVATION IN HUMAN RESOURCES MANAGEMENT

Summary

The management and development of human resources is becoming increasingly important due to the significant position and role of man in all social processes and in their management. Motivation and satisfaction of employees becomes the base of the modern human resource management because only the construction of quality motivation system can help the organization to increase its competitive ability in the market. The key to successful management of the motivation certainly lies in combining knowledge of the theory and individual approach to each employee.

Keywords: *motivation, human resources, motivation techniques.*

PRAVNI ASPEKTI GENERALNOG INSPEKTORATA KAO DIO STRUKTURE MINISTARSTVA ODBRANE BOSNE I HERCEGOVINE

***Apstrakt:** U periodu tranzicije male i zemlje u razvoju se susreću sa multidimenzionalnim rizicima. Posebno je značajno na koji način obezbijediti institucionalni i zakonski okvir kako bi se negativne konsekvence prevazišle i dao zamah razvoju zemlje. Ukoliko se radi o stabilnosti i razvoju institucija u bezbjednosno-odbrambenom sektoru onda težnja za pravilnim provođenjem zakona, etičke norme, društvena odgovornost, prava i slobode pripadnika pojedinih službi dobijaju nekoliko značajnih dimenzija. Težnja za ustanovljavanjem demokratskih normi u okviru čvrste hijerarhijske strukture ostaje imperativ za razvoj bezbjednosno-odbrambenog sektora. Oružane snage u tranzicijskim zemljama imaju potrebu izgradnje integriteta i kroz determinisanje službi koje se u njihovoj strukturi bave ovom problematikom.*

***Cljučne riječi:** inspektorat, bezbjednost, odbrambeni sektor.*

UVOD

Službe za nadgledanje pravnog provođenja normi, rodne ravnopravnosti, razvoja demokratskih principa, pravnih nedosljednosti prema pojedincu u okviru oružanih snaga, borbe protiv nepotizma, korupcije i sl. različito su struktuisane u pojedinim oružanim snagama. To svakako zavisi i od opredjeljenja zemalja pojedinačno, ali i od članstva u asocijacijama i organizacijama lokalnog, regionalnog i svjetskog nivoa. Optimalnost strukture ovako etabliranih službi svakako zavisi i od strukture i veličine oružanih snaga te mogućnosti da se aktivnosti provode na prihvatljiv način. Podrška institucija iz civilnog sektora kao i donešena zakonska i podzakonska akta u mnogočemu potpomažu rad ovakvih struktura u oružanim snagama. Ministarstvo odbrane BiH (MO BiH) u svojoj strukturi ima generalni inspektorat koji pruža pomoć i provodi potrebne istrage kako bi se povećalo povjerenje javnosti u etičko ponašanje i profesionalnost profesionalnih vojnih lica i službenika u MO BiH i Oružanim snagama Bosne i Hercegovine (OS BiH).

1. GENERALNI INSPEKTORAT MINISTARSTVA ODBRANE BiH

Generalni inspektorat je počeo sa radom kao Kancelarija generalnog inspektora u maju 1999. godine. Kancelarija je imala zadatak da osigura da se u OS BiH provedu određene odredbe i standardi.

Tokom prvih osamnaest mjeseci postojanja Kancelarije generalnog inspektorata, prvenstveno težište njegovog rada bilo je provođenje ispitivanja i zvaničnih istraga oficira OS BiH za koje su postojali navodi da su prekršili principe i standard. Istovremeno, Kancelarija generalnog inspektorata je ubrzanim tempom držala predavanja i provodila obuku iz profesionalizma i etike kako bi obrazovala pripadnike OS u BiH u skladu sa etičkim principima.

Generalni inspektorat je dio organizacione strukture Ministarstva odbrane Bosne i Hercegovine (MO BiH). Njime rukovodi generalni inspektor. Nadležnosti generalnog inspektorata ogledaju se kroz osiguranje da vojna lica u Ministarstvu odbrane i Oružanim snagama budu upoznata i ponašaju se u skladu s Zakonom o odbrani BiH, kao i bilo kojim drugim kodeksom ponašanja ili propisima koje usvoji ministar odbrane, a koji se odnose na etičko ponašanje i profesionalizam.

Generalni inspektorat, u tom smislu, ima sljedeće nadležnosti:

- obuka i obrazovanje profesionalnih vojnih lica u MO i OS BiH u profesionalnom i etičkom smislu;
- iniciranje, provođenje, kontrola i nadgledanje ispitivanja i istraga tvrdnji o lošem vladanju profesionalnih vojnih lica u MO i OS BiH;
- davanje savjeta ministru odbrane u vezi s uklanjanjem okolnosti koji štete moralu, djelotvornosti i reputaciji Oružanih snaga;
- davanje preporuka za propise i koordinacija uspostavljanja profesionalnih standarda i pravila moralnog rukovođenja, kako bi se poboljšala profesionalnost, etičko ponašanje i line sposobnosti vojnih lica u MO i OS BiH.

U zemljama u okruženju, Hrvatskoj kao članici NATO i Srbiji kao članici programa Partnerstvo za mir ustanovljeni su Inspektorati odbrane gdje se uporednom analizom uviđa da dio svojim nadležnosti imaju kao i Generalni inspektorat MO BiH.

Nadležnosti Inspektorata odbrane Ministarstva odbrane Republike Hrvatske (MO RH) ogledaju se u:

- Spremnosti komandi, jedinica i ustanova Oružanih snaga Republike Hrvatske (OS RH);
- Poslovima vojne obaveze, popune i mobilizacije;
- Ustrojavanju službe kriptološke zaštite tajnih podataka te provedba mjera bezbjednosti;
- Provedba mjera bezbjednosti;
- Provedba odbrambenih mjera
- Materijalno-finansijskom poslovanju u komandama, jedinicama i ustanovama OS RH;
- Provođenje zakona o zaštiti osnovnih ljudskih prava i sloboda;
- Provođenje mjera zaštite na radu i zaštite okoline.

U obavljanju nadzornih poslova inspektori Inspektorata odbrane mogu:

- Pregledom provjeravati dokumente;
- Predložiti otklanjanje neusklađenosti;
- Predložiti obustavu mjera i radnji;
- Naložiti podnošenje izvješća;
- Naložiti obustavu svih postupaka i radnji;
- Predložiti pokretanje postupka i poticajnih mjera.

(<https://www.morh.hr/hr/nadle%C5%BEnosti-io.html>. Pregled 23.08.2016.godine)

Inspektorat odbrane Republike Srbije, kao organ uprave u sastavu ministarstva odbrane, obavlja poslove inspeksijskog nadzora koji se odnosi na: usklađivanje priprema za odbranu, sprovođenje odluka i akata predsjednika republike i vlade, stanje operativnih i funkcionalnih sposobnosti komandi, jedinica i ustanova Vojske Srbije, ostvarivanje i usklađivanje veza, kao i druge poslove određene zakonom.

Segmentno posmatrajući, Inspektorat odbrane obavlja poslove inspeksijskog nadzora koji se odnose na:

- pripreme za odbranu;
- sprovođenje odluka i akata organa upravljanja sistemom odbrane;
- inspeksijski nadzor nad operativnim i funkcionalnim sposobnostima komandi, jedinica i ustanova Vojske Srbije, po odobrenju ili nalogu predsjednika Republike Srbije;

- inspeksijski nadzor nad primjenom zakona i drugih propisa kojim se uređuju: rad Ministarstva odbrane i Vojske Srbije; radni odnosi profesionalnih pripadnika Vojske Srbije u Vojsci Srbije i raspoređenih u Ministarstvo odbrane; opšti upravni postupak i posebni upravni postupci;
- inspeksijski nadzor nad organizacijom telekomunikaciono-informatičkog obezbjeđenja, kriptozastite i drugih oblika zaštite informacija u Ministarstvu odbrane, Vojsci Srbije i drugim subjektima od značaja za odbranu;
- inspeksijski nadzor materijalnog i finansijskog poslovanja i namjenskog i zakonitog korišćenja sredstava korisnika u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije;
- inspeksijski nadzor nad primjenom zakona, drugih propisa, standarda odbrane i tehničkih zahteva za proizvode u oblasti građevinske djelatnosti u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije;
- inspeksijski nadzor nad primjenom zakona propisa o: bezbjednosti i zdravlju na radu, zabrani diskriminacije; ravnopravnosti polova; zaštiti od zlostavljanja na radu; zaštiti od izloženosti zaposlenih duvanskom dimu na radnom mjestu i u radnoj okolini; zaštiti životne sredine; zaštiti od požara i eksplozija; zaštiti životinja, namirnica i predmeta opšte upotrebe u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije (veterinarska zaštita); zaštiti i bezbjednosti u meteorološkoj djelatnosti;
- inspeksijski nadzor nad primjenom propisa o zaštiti životne sredine u vojnim postrojenjima i vojnim skladištima;
- inspeksijski nadzor nad primjenom propisa kojima je uređena zdravstvena zaštita vojnih osiguranika i rad vojnozdravstvenih ustanova;
- druge poslove određene posebnim zakonom. ili na zahtjev nadležnog organa. (<http://www.io.mod.gov.rs/>. Pregled 24.08.2016.godine)

2. PROVOĐENJE AKTIVNOSTI GENERALNOG INSEKTORATA MO BiH

Na osnovu navedenog Zakona o odbrani BiH donešene su mnoge procedure, uputstva, ali i alati koji omogućavaju generalnom inspektoratu MO BiH da planira, organizuje i realizuje svoje zadatke. Djelokrug rada ogleda se u razmatranju i rješavanju problematike: etičkog kodeksa, izgradnju integriteta u odbrambenom sektoru sukobu interesa te nezakonskog uticaja linije komandovanja na obavljanje službe pripadnika MO i OS BiH.

Navedena tematika sagledava se, razmatra i rješava na osnovu donešenih zakona i podzakonskih akata. Takođe, ustanovljeni su i sistemi pravne službe u MO i OS BiH te institucija Parlamentarnog vojnog povjerenika kako bi pripadnici MO i OS BiH kao i njihove aktivnosti bili pravno tretirani shodno zakonskim odredbama.

Vojni povjerenik prisustvuje sjednicama Parlamentarne skupštine BiH ili Zajedničke komisije za odbranu i sigurnost BiH, može zahtijevati izvještaje od ministra odbrane BiH i da mu, u slučaju provođenja disciplinskog postupka, bude omogućen pristup potrebnoj evidenciji. Svaki pripadnik Oružanih snaga BiH ima pravo neposredno kontaktirati s vojnim povjerenikom, bez posredovanja zvaničnih službi. Vojni povjerenik podnosi Parlamentarnoj skupštini BiH godišnji izvještaj o radu, a može u bilo kojem trenutku, dostaviti pojedinačni izvještaj Parlamentarnoj skupštini BiH ili Zajedničkoj komisiji za odbranu i bezbjednost BiH. Predviđeno je da vojni povjerenik radi na profesionalnim osnovama, ne zastupajući, ne štiteći i ne podrivajući interese bilo koje političke stranke, registrovane organizacije ili udruženja, ili bilo kojeg naroda u BiH.

(https://www.parlament.ba/sadrzaj/komisije/ostalo/vojni_povjerenik/BiH.

Pregled 25.08.2016.)

Neposredna saradnja sa MO BiH, Generalnim inspektorom i OS BiH ostvaruje se na osnovu Pravilnika o saradnji Parlamentarnog vojnog povjerenika BiH sa MO BiH, Generalnim inspektorom MO BiH i OS BiH.

Na osnovu Zakona o odbrani BiH proistekla dokumenta za oblast generalnog inspektorata značajna su za njegov rad. Planska dokumenta svoju sadržinu imaju u godišnjim planovima. Segemntno, za pojedine oblasti, prave se posebni planovi na strateškom, operativnom i taktičkom nivou. Primjera radi, za borbu protiv korupcije izrađuje se Plan integriteta i borbe protiv korupcije MO BiH za period 2015-2019.godina koji se uzima kao alat koji omogućava procjenu stanja, dizajniranje i implementaciju specifičnih mjera za korigovanje identifikovanih propusta u oblasti profesionalizma, etike, integriteta i rizika od korupcije u odbrambenom sektoru. (MO BiH, 2015:2).

Treba naglasiti da su dokumenti izrađeni na nivou MO i OS BiH potkrepljeni teorijskim osnovama i primjerima iz prakse drugih zemalja koji na istom ili sličnom osnovu izgrađuju sistem generalnog inspektorata. Kao primjer se može navesti publikacija Building Integrity and Reducing Corruption

in Defence-A Compendium of Best Practices (DCAF:2010) u kojoj se kroz sadržaj iskazan kroz rizike korupcije i ranjivost odbrambenog sistema, izgradnju integriteta i smanjenje potencijalne korupcije u odbrambenim strukturama te implementaciju izgradnje integrativnog programa, u stvari, prepoznaje i dio zadataka generalnog inspektorata. Kao značajan dokumenat iz ovog opusa je i Samoprocjena izgradnje integriteta (2014) koja prvenstveno sagledava nivo dostignute borbe protiv korupcije u odbrambenom sektoru, dostignutom nivou demokratskog djelovanja te usaglašenost dokumenta iz odbrambenog sektora sa drugim u BiH i entitetskom nivou.

Imajući u vidu izazove sa kojim se susreće i opredjeljenost za suprostavljanje devijantnom ponašanju, stvorile su se pretpostavke da svi građani koji žele prijaviti navodne nepravilnosti ili indicije korupcije u odbrambenom sektoru to mogu i učiniti na više načina, uključujući neposredni razgovor, telefon, pismo, e-mail, faks, elektronski kanal „etička linija“ i dr.

Drugi aspekt, etički kodeks, zasnovan je kako na zakonski utvrđenim osnovama tako i na Kodeksu državnih službenika u institucijama BiH (Službeni glasnik BiH br.49/13) te Etičkom kodeksu ponašanja vojnih lica u MO i OS BiH. U OS BiH etički kodeks utvrđuje osnovne standarde etičkog ponašanja vojnih lica u toku obavljanja službe i van službe. On treba da pomogne vojnim licima kada su suočeni sa etičkim i profesionalnim dilemama prilikom izvršavanja svojih dužnosti i kada nisu na dužnosti. Pored donešenih dokumenata profesionalna vojna lica dužna su da svoje ponašanje usklađuju sa Ustavom, zakonima, vojnim propisima i normama Međunarodnog humanitarnog prava, opštim, društvenim i moralnim načelima te vrijednostima i normama. Pored ustanovljenih inspektora prema organizacijsko-formacijskoj strukturi OS BiH, postoje i savjetnici za etiku na određenim nivoima komandovanja.

Kao poseban alat za prijavu nepravilnosti i održanje etičkog kodeksa pripadnika MO i OS BiH je „Etička linija“. Dobijanje podataka o neregularnostima u radu odbrambenog sektora zasniva se na poštovanju privatnosti zbog elektronskog popunjavanja obrazaca i čuvanju baze podataka od strane za to ovlaštene firme.

ZAKLJUČAK

Izgradnjom kapaciteta generalnog inspektorata i strukture inspektora u MO i OS BiH u značajnoj mjeri je djelovano na jačanju transparentnosti, odgovornosti i integriteta. Preventivno djelovanje ogleda se u permanentoj promociji etičkog kodeksa i profesionalizma u MO i OS BiH kao i provođenju obuke na ovom polju. Proaktivni pristup ogleda se u promovisanju rada generalnog inspektorata u javnosti, ali i osnivanjem „Etičke linije“ te doprinosu provođenja planova u borbi protiv korupcije.

Prema dobijenim analizama i primjerima iz prakse evidentno je da je sistem generalnog inspektorata zaživio u OS BiH te se sistemski poboljšava i razvija.

LITERATURA

1. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (2010), *Building Integrity and Reducing Corruption in Defence-A Compendium of Best Practices*, Geneva.
2. Ministarstvo odbrane BiH (2013), *Etički kodeks ponašanja vojnih lica u MO i OS BiH*, Sarajevo.
3. Ministarstvo odbrane BiH, (2015), *Plan integriteta i borbe protiv korupcije MO BiH za period 2015-2019.godina*, Sarajevo.
4. Službeni glasnik BiH (2013), *Kodeks državnih službenika u institucijama BiH, br.49/13*, Sarajevo.
5. <http://www.mod.gov.ba/files/file/zakoni/Zakon-o-odbrani-bs.pdf>. Pregled 16.08.2016.godine.
6. <http://mod.gov.ba/files/file/dokumenti/21.10.%20samoprocjena%20izgradenje%20integriteta.pdf>. Pregled 23.08.2016.godine.
7. https://www.parlament.ba/sadrzaj/komisije/ostalo/vojni_povjerenik/BiH. Pregled 20.08.2016.godine.
8. <https://www.morh.hr/hr/nadle%C5%BEnosti-io.html>. Pregled 22.08.2016.godine
9. <http://www.io.mod.gov.rs/>. Pregled 20.08.2016.godine.
10. <https://etickalinija.ba/Home/About/1/ministarstvo-odbrane-bosne-i-hercegovine>. Pregled 20.08.2016.godine.

**LEGAL ASPECTS OF THE GENERAL INSPECTORATE
AS PART OF THE STRUCTURE OF THE MINISTRY OF
DEFENCE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Summary

During the transition period small and developing countries are faced with multi-dimensional risks. It is especially important way to ensure institutional and legal framework in order to overcome the negative consequences and give momentum to the development of the country. When it comes to the stability and development of institutions in the security and defense sector, then the pursuit of proper implementation of laws, ethical norms, social responsibility, rights and freedoms of individual services receive several important dimensions. Striving for the establishment of democratic norms in the context of strong hierarchical structure remains an imperative for the development of the security and defense sector. The armed forces in transition countries are in need of building integrity and the determination of the departments that are in their structure dealing with this problem.

Keywords: *inspectorate, security, defense sector*

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

343.263(082)
343.8(082)

МЕЂУНАРОДНА научна конференција "Пробација и алтернативне кривичне санкције - могућности и перспективе" (1 ; 2016 ; Бања Лука)

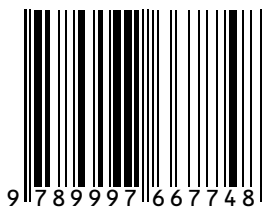
Probacija i alternativne krivične sankcije - mogućnosti i perspektive : zbornik radova / [Prva međunarodna naučna konferencija, Banja Luka, 2016.] ; [glavni i odgovorni urednik Nebojša Macanović ; urednici Goran Jovanić, Jagoda Petrović]. - Banja Luka : Centar modernih znanja, 2016 (Banja Luka : Markos). - 408 str. : ilustr. ; 25 cm

Lat. i ćir. - Prema predgovoru ovo je zbornik radova sa Prve međunarodne naučne konferencije pod nazivom "Probacija i alternativne krivične sankcije - mogućnosti i perspektive". - Tiraž 200. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz radove. - Summary.

ISBN 978-99976-677-4-8

COBISS.RS-ID 6125336

ISBN 978-99976-677-4-8

9 789997 667748